

ТЕА ОБРЕХТ

ЖЕНАТА НА ТИГЪРА

Превод от английски: Силвана Миланова, 2012

chitanka.info

ПРОЛОГ

В най-ранните ми спомени дядо ми е плешив като яйце и ме води да гледам тигрите. Слага си шапката и шлифера с големи копчета, а аз съм с лачени обувки и кадифена рокля. Есен е, а аз съм на четири. Някои неща са неизменни: ръката на дядо, бодрото свистене на тролейбуса, пропитото с влага утро, пълната с хора пътека, водеща нагоре към парка с крепостта. В горния джоб на дядовия шлифер винаги е „Книга за джунглата“ със златните корици и пожълтелите от старост страници. На мен не ми е позволено да я пипам, но цял следобед тя стои отворена на коленете му и той ми цитира наизуст цели пасажии от нея. Макар дядо да не носи слушалки или бяла престилка, жената на касата винаги се обръща към него с „докторе“.

Малко по-нататък са количката с пуканките, сергията с чадъра и малката будка за пощенски картички и картинки. Слизаме по стълбите и подминаваме птичарника, където спят ушатите сови. Прекосяваме градината, която се стеле по протежение на крепостната стена, оградена с клетки. Някога тук имало цар — султан, и с него еничарите му. Сега амбразуриите, гледащи към градината, са превърнати в корита със застояла вода. Пръчките на клетките са изкривени, покрити с оранжева ръжда. Дядо ми държи в свободната си ръка синята чанта, която баба му е дала. Вътре има повехнало зеле за хипопотама и моркови и целина за овцете, сърните и лоса, който е един вид местна знаменитост. В джоба си дядо е скрил няколко бучки захар за понито, което тегли каручката в парка. Този спомен извиква у мен не толкова умиление, колкото възхищение.

Тигрите живеят във външния крепостен ров. Изкачваме стъпалата към замъка, подминаваме водоплаващите птици и маймунарника със запотените стъкла, а после и вълка, който сменя лятната си козина със зимна. После са брадатите лешояди и мечките, които спят по цял ден и изпускат миризма на влажна пръст и на мърша. Дядо ме вдига и ме слага да стъпя на парапета, та да мога да погледна надолу и да видя тигрите в рова.

Дядо ми никога не назовава жената на тигъра по име. Обгърнал ме е с ръка, докато стоя на парапета, и казва:

— Познавах някога едно момиче, което толкова обичаше тигрите, че едва не се превърна в тигрица.

Тъй като съм малка и дължа любовта си към тигрите на него, си мисля, че говори за мен и ми разказва вълшебна приказка, в която мога да си представя самата себе си — и така ще бъде дълги години.

Клетките гледат към вътрешния двор. Слизаме по стълбите и бавно ги обхождаме една по една. Има и пантера с гладка лъскава козина, осеяна с призрачни петна, и сънлив, угоен лъв от Африка. Затова пък тигрите са будни и свирепи, кипящи от ярост. Мускулите на опасаните им с тъмни ивици рамене играят, докато крачат един зад друг из тясната каменна килия, а миризмата им, възкисела и топла, се разнася из въздуха. Тя изпълва сетивата ми цял ден, дори след като съм се изкъпала и съм си легнала, и понякога се връща — в училище, на някой рожден ден, дори години по-късно, в лабораторията по патоанатомия или на връщане от Галина.

Спомням си и една драматична сцена. Малка групичка хора се е струпала около клетката на тигъра. Сред тях са момче с балон във формата на папагал, жена с лилаво палто и брадат мъж в кафява униформа на служител на зоопарка. Мъжът държи метла и лопата с дълга дръжка и мете пространството между клетката и външния парапет. Снове насам-натам и прибира кутиите от сок, хартийките от бонбони и пуканките, които хората са се опитвали да хвърлят по тигрите. Животните следват движението му. Жената с лилавото палто казва нещо и се усмихва, а той ѝ се усмихва в отговор. Косата ѝ е кестенява. Мъжът спира и се обляга на дръжката на метлата. В това време големият тигър се плъзва с глухо ръмжене покрай него, отърквайки козината си в решетката. Човекът пъха ръка между пръчките и докосва хълбока му. В първия миг не се случва нищо. После настава истински ад.

Тигърът светкавично се обръща към него и жената изпищява. Рамото на мъжа е между пръчките и той се гърчи, опитва се да се измъкне и да стигне до парапета, за да се хване за него. Тигърът е стиснал ръката му, както куче стиска голям кокал — държи я между лапите си и гризе горната ѝ част. Двама мъже, застанали пред клетката с децата си, прескачат парапета, хващат метача през кръста и за

млатещата въздуха свободна ръка и се опитват да го издърпат. Друг провира чадъра си през пръчките и мушка ли, мушка тигъра в ребрата. Той изревава яростно, изправя се на задните си крака, прегръща ръката на мъжа и разтърсва глава, сякаш дърпа въже. Ушите му са прилепени към черепа и издава звуци като локомотив. Лицето на мъжа е побеляло, но от устата му не излиза нито звук.

Внезапно тигърът решава, че не си струва труда, и го пуска. Тримата мъже се стоварват на земята сред пръски кръв. Тигърът изплющява с опашка, а метачът се шумгува под парапета и се изправя. Жената в лилаво е изчезнала. Дядо ми стои и гледа. Аз съм на четири, но той ме оставя и аз да гледам. Виждам всичко, а по-късно си давам сметка, че той е искал да го видя.

Метачът се втурва към нас и разкъсаният ръкав на ризата му се вее. Тръгнал е към лазарета, а лицето му е червено и сърдито. Тогава си мисля, че е от уплаха, но по-късно осъзнавам, че е по-скоро смущение и срам. Тигрите зад решетката се мятат неспокойно насам-натам. Метачът оставя след себе си тъмна диря по чакъла. Когато ни подминава, дядо ми му казва:

— Боже, какъв си глупак!

А онзи му казва в отговор нещо, което знам, че не бива да повтарям.

Затова пък самонадеяна с лачените си обувки и смела, защото дядо ме държи за ръката, заявявам звучно:

— Той е глупак, нали, дядо?

Но дядо ми вече ме тегли след метача и му вика да спре, та да му окаже първа помощ.

1

БРЕГЪТ

Четирийсетте дни на душата започват на сутринта след смъртта. Тази първа нощ, преди да започнат четирийсетте дни, душата лежи кротко на потните възглавници и гледа как живите скръстват ръцете, затварят очите, изпълват стаята с дим и мълчание, та да попречат на новата душа да се промъкне през вратите, прозорците или цепнатините в пода и да изтече навън като река. Живите знаят, че на разсъмване душата ще ги напусне и ще поеме към местата от миналото си — училища и общежития, казарми и квартири, къщи, сринати до основи и наново построени, места, които напомнят за любов и вина, за трудности и безумно щастие, за оптимизъм и опиянение, за свидни спомени, незначещи нищо за другите, и понякога това пътуване може да я отведе задълго толкова далеч, че да забрави да се върне. Затова живите прекъсват собствените си ритуали — за да приветстват новоосвободения дух, не чистят, не перат, не оправят къщата и не местят вещите на починалия четирийсет дни с надеждата, че чувството и копнежът ще доведат душата обратно у дома, ще я насърчат да се върне с послание, със знак или прошка.

Ако я примамят както трябва, душата ще се върне по някое време, за да прерови чекмеджетата, да надникне в долапите, да потърси утеха във вещите от отминалия живот, ще докосне сушилника за съдове, звънеца на вратата и телефона, припомняйки си за какво служат, и през цялото време ще търси допир до всичко, което произвежда звуци и известява обитателите на дома за присъствието ѝ.

Говорейки тихо по телефона, баба ми напомни за това, когато ми съобщи за смъртта на дядо. За нея четирийсетте дни бяха безспорен факт, проявление на здравия разум, знание, останало ѝ след погребението на двама родители и една по-голяма сестра, на куп братовчеди и безброй чужди хора в родния ѝ град, формула, която използваше, за да успокои дядо ми, когато той изгубеше пациент, на

когото особено държеше. За него това беше суеверие, срещу което той все по-рядко протестираше с напредването на годините.

Баба ми беше потресена и гневна, че са ни отнети четирийсетте дни на дядо — бяха намалели на трийсет и седем или трийсет и осем поради обстоятелствата около смъртта му. Той беше умрял сам, далеч от дома. Тя не знаела, че вече е мъртъв, когато предния ден гладила дрехите му, а на следващата сутрин прала и мила чиниите, и духовните последици от незнанието ѝ бяха неизмерими. Той беше умрял в болницата на някакво затънтено градче, наречено Здревков, отгатак границата. Никой от хората, с които баба ми беше говорила, не знаел къде е Здревков, а когато попита и мен, ѝ казах истината: нямах представа какво е правил там.

— Лъжеш ме — заяви тя.

— Не те лъжа, бабо.

— Той каза, че отива да те посрещне.

— Не е вярно — казах.

Разбрах, че я бе излъгал. Беше излъгал и мен. Беше се възползвал от моето пътуване през цялата страна, за да се изплъзне — седмица порано, според думите ѝ, с автобуса, веднага след моето заминаване — и си беше отишъл по някаква неведома за нас причина. След смъртта му персоналет в болницата на Здревков цели три дни издирвал баба ми, за да съобщи на нея и на майка ми, че е умрял, и да прати тялото му у дома. То пристигнало в градската морга онази сутрин, но тогава аз бях на петстотин километра от дома, в банята на последната бензиностанция преди границата, и притисках към ухото си слушалката на телефонния автомат със сандалите в ръка, а босите ми крака се опитваха да се закрепят на хлъзгавите зелени плочки под счупения умивалник.

Някой беше закрепил огънат маркуч към крана и той висеше с отвора надолу от тръбите на бойлера и плюеше тънки струйки вода на пода. Това сигурно траеше часове — водата беше навсякъде, изпълваше фугите между плочките и се събираше в клекалата на тоалетните, капеше по стъпалата и се стичаше в изсъхналата градина зад постройката. Това явно не притесняваше лелката с оранжева забрадка, която открих да дреме на един стол в ъгъла и отпратих с помощта на няколко банкноти. Вдигнах слушалката, а сърцето ми се

свиваше при мисълта какво могат да означават тези седем повиквания от баба ми на пейджъра.

Бях бясна, че не ми е съобщила за заминаването на дядо. Беше казал на нея и на майка ми, че се тревожи за доброволческата ми мисия и за заразяването в приюта в Брейевина и отива да помогне. Но не можех да ѝ се скарам, без да се издам. Тя би ми казала, ако знаеше за болестта му, която двамата с него криехме от нея. Затова я оставих да говори, без да споменавам, че три месеца по-рано с него бяхме във Военномедицинската академия и тогава той научи. Онкологът, негов колега от едно време, му показва снимките, а той сложи шапката си на коленете и каза:

— Да му се не види! Къде го чукаш, къде се пука.

Пуснах още две монети и телефонът забръмча.

От тухлените первази на банята се спускаха врабчета, гмуркаха се в локвите в краката ми и се пръскаха с вода. Слънцето навън беше спекло ранния следобед и горещият влажен въздух от помещението нахлуваше и сияеше в коридора, водещ към улицата, където на лъскавия асфалт пред граничния пропускателен пункт чакаше плътна колона от коли. Виждах нашата кола, смачкана от едната страна вследствие на неотдавнашния сблъсък с трактор, и Зора на шофьорското място до отворената врата, пуснала дългия си крак до земята, да поглежда все по-често към банята, докато се приближаваше към кабинката на митницата.

— Обадиха се снощи — говореше баба ми, вече по-силно. — Помислих си, че е станала грешка. Не исках да ти се обаждам, докато не сме сигурни — да не те притесняваме напразно, ако не е той. Но тази сутрин майка ти отиде в моргата. — Тя замълча за миг и продължи: — Не разбирам, нищо не разбирам.

— Аз също, бабо — казах.

— Той тръгна да те посрещне.

— Не знаех.

Тонът ѝ се промени. Явно ѝ се видя подозрително, че не плача, не изпадам в истерия. През първите десет минути от разговора ни сигурно се опитваше да си внуши, че съм толкова спокойна, защото съм на работа в някоя чужда болница, заобиколена от колеги. Сигурно щеше да се заяде много по-рано, ако знаеше, че се крия в банята на граничния пункт, та да не чуе Зора разговора ни.

— Нищо ли нямаш да ми кажеш? — попита тя.

— Не знам, бабо. Защо му е трябвало да лъже, че отива да ме посрещне?

— Не ме попита дали е било нещастен случай. Защо не попита? Защо не попита как е умрял?

— Дори не знаех, че е заминал — казах. — Нямах представа какво става.

— Не плачеш — каза тя.

— Ти също.

— Майка ти е съсипана. Той трябва да е знаел. Казаха, че е бил много болен, така че трябва да е знаел, да е казал на някого. Дали не си била ти?

— Ако е знаел, нямаше да замине никъде — опитах се да прозвуча убедително. — Щеше да си седи вкъщи.

На метална поставка над огледалото бяха наредени грижливо сгънати бели кърпи. Избърсах си лицето и врата с една, после с втора и така до петата. По тях оставаха сиви следи. Нямаше кошче, затова ги оставих в мивката.

— Къде е това място, където са го намерили? — попитах. — Колко далеч е стигнал?

— Не знам — отвърна тя. — Не ни казаха. Някъде оттатък.

— Може да е била специализирана клиника.

— Той тръгна да те посрещне.

— Оставил ли е писмо?

Не беше. Майка ми и баба ми очевидно бяха сметнали, че заминаването му е част от нежеланието му да се пенсионира, че е отишъл да посети тежко болен пациент извън Града — пациент, измислен от него като прикритие за ежеседмичните му срещи с неговия приятел онколога. Той му предписваше някакви инжекции с нова формула, които се предполагаше, че ще облекчат болките му. Много пъстра формула, така каза дядо, когато се прибра първия път, сякаш винаги си беше давал сметка, че формулите са просто вода с безвредни сладкарски бои, но това вече нямаше значение. Отначало запазваше повече или по-малко здравия си вид, което му помагаше да крие по-лесно болестта си, но когато го видях как изглежда след един такъв сеанс, го заплаших, че ще кажа на майка ми, а той отговори: „Да не си посмяла“. И това беше.

— В Брейевина ли си вече? — попита баба ми.

— На границата сме — отвърнах. — Току-що пристигнахме с ферибота.

Отвън редицата коли отново запъпли. Видях как Зора остави цигарата си на земята, прибра крак и затръшна вратата. Шофьорите, излезли да изпуснат по една цигара на чакълената отбивка, да си проверят гумите и да си наляят вода от чешмата, да огледат нетърпеливо опашката, да се освободят от сладките и сандвичите, които се опитваха да пренесат през границата, или да се облекчат до стената на банята, сега се юрнаха към возилата си.

Баба ми замълча. Чувах пращането по линията. Най-сетне тя проговори:

— Майка ти иска да го погребем тези дни. Зора не може ли да продължи за Брейевина сама?

Ако кажех на Зора, тя щеше да ме накара веднага да тръгна за вкъщи. Щеше да ми даде колата, да вземе хладилните чанти с ваксината и да тръгне на стоп през границата, за да занесе дарението на Университета за сиропиталището в крайморското градче Брейевина. Вместо това казах:

— Почти сме стигнали, бабо. Един куп деца си чакат ваксината.

Тя не тръгна да ме увещава. Просто ми каза датата на погребението, часа и мястото, макар да знаех вече къде ще бъде — на Стръмина, хълма над Града, където беше погребана прапрабаба ми — мама Вера. Тя затвори, а аз пуснах с лакът чешмата и напълних бутилките, заради които уж бях слязла от колата. Отвън на чакъла си изплакнах краката, преди да се обуя. Зора остави двигателя да работи и изскочи на свой ред, а аз седнах на мястото на шофьора, дръпнах седалката напред, за да я наглася според ръста си, и проверих дали разрешителните и документите за внос са наредени в нужната последователност над таблото. Пред нас имаше две коли. Митничарят, със зелена риза, залепнала на гърдите, и с ръкавици отваряше комбито на възрастна двойка, като се надвесваше предпазливо и отваряше циповете на куфарите.

Когато Зора се върна, не й казах нищо за дядо. Годината беше тежка и за двете ни. Бях направила грешката да се присъединя към сестрите по време на януарската стачка и за награда бях отстранена за неопределено време от клиниката във Войводя, така че месеци наред

си стоях у дома, което пък от друга страна беше добре, защото можех да бъда около дядо, когато научихме диагнозата. Отначало той се радваше, но никога не пропускаше случай да ми подметне, че съм наивна патка, задето съм допуснала да ме отстранят. А после, когато болестта му се влоши, той започна все по-рядко да се задържа у дома и ми внушаваше и аз да правя същото. Не искаше да се въртя около него с унила физиономия и да го плаша до смърт, когато се събуди без очилата си посред нощ и ме види надвесена над леглото му. Казваше, че е държанието си ще наведе баба ми на мисълта, че е болен, ще я накарам да заподозре нещо заради нашите недомлъвки и подмятания и заради факта, че с двамата напоследък сме по-заети от всякога, независимо от неговото пенсиониране и моето отстраняване. Той искаше да помисля и за специализацията си, за това какво ще правя, когато ми отменят наказанието, и никак не беше изненадан, че ходатайството на Сърдян, професора по биохимично инженерство, с когото по неговите думи „си имах закачка“, не беше минало пред комисията по отстраняването. По негов съвет аз се записах доброволка към програмата на Обединените университетски клиники — нещо, което не бях правила от края на войната.

Зора се възползва от тази доброволческа мисия, за да се скрие от бурята във Военномедицинската академия. Четири години след дипломирането си тя все още работеше в травматологията с надеждата досегът с различните хирургически практики да ѝ помогне в избора на специализация. За жалост през по-голямата част от това време завеждащ травматологията беше човек, познат из целия Град като „Желязната ръкавица“ — прозвище, което си беше спечелил като шеф на родилното, защото не свалял нанизаните на ръката си гривни при гинекологичните прегледи. Зора беше жена с принципи — отявлена атеистка. Била на тринайсет, когато попът ѝ казал, че животните нямат душа. „Майната ви на всички попове!“, заявила тя и си излязла от църквата. Четирите години стълкновения с Желязната ръкавица достигнаха кулминацията си при един случай, за който на Зора ѝ беше забранено да говори от самия прокурор. Дори аз не правех изключение, но слуховете, които дочух из болничните коридори, се въртяха около някакъв железопътен служител, авария и ампутация на пръст, по време на която Желязната ръкавица, може би пиан, а може би не, казал нещо от рода на: „Не се косете, господине, много по-лесно е

да гледате как ви режат средния пръст, ако сте свикнали да си гризете показалеца.“

Естествено, била подадена жалба и Зора беше призвана да свидетелства против Желязната ръкавица. Независимо от лошата си слава, той имаше солидни връзки в медицинските среди и Зора се разкъсваше между желанието да си го върне тъпкано на човека, когото от години презираше, и вероятността да рискува кариерата и репутацията си, които тъкмо беше започнала да гради. За пръв път никой — нито аз, нито баща ѝ, нито последният ѝ приятел — не беше в състояние да ѝ посочи правилния път. След записването прекарахме една седмица в щаба на Обединените клиники за обучение и инструктаж и през цялото това време тя посрещаше както любопитството ми, така и постоянните обаждания на прокурора с все същото гробно мълчание. Докато най-сетне вчера, ни в клин, ни в ръкав, призна, че иска да се посъветва с дядо ми още щом се доберем до Града. Не го беше виждала в болницата от месец и не можеше да си представи посивялото му лице и отпуснатата кожа, която беше започнала да увисва около костите.

Гледахме как митничарят конфискува два буркана с камъчета от плажа от възрастната двойка и маха на следващата кола да минава. Когато стигна до нас, двайсет минути разглежда паспортите, личните ни карти и свидетелствата от Университета. Отвори хладилните чанти и ги нареди на асфалта, а Зора се надвеси над него със скръстени ръце и заяви:

— Сигурно ви е ясно, че щом нещо е в хладилна чанта, значи е топлочувствително, или на село не сте чували за хладилници?

Каза го с убеждението, че всичко ни е наред и че той не може с пръст да ни пипне. Това предизвикателство обаче му даде повод да претърсва колата ни за оръжие, нарушители, миди и нерегистрирани домашни любимци още половин час.

Преди дванайсет години, преди да започне войната, хората от Брейевина бяха наши хора. Границата беше някаква шега, обикновена формалност и човек можеше да премине оттатък с кола, със самолет или пеша, когато си пожелае, по вода, през гората или през полето. Можеше да предложи на митничарите сандвич или бурканче с мариновани чушлета при преминаването. Никой не те питаше за името, макар че, както се оказа, през цялото време е било много важно

как започва то и как свършва. Нашата мисия в Брейевина имаше за цел да се изгради нещо наново. Нашият университет искаше да си сътрудничи с местните власти, та да могат няколко сиропиталища да си стъпят на краката и в града да бъдат привлечени млади хора от онази страна на границата. Такава беше дългосрочната дипломатическа цел на пътуването ни, но казано на простонароден език, със Зора бяхме тръгнали да се погрижим за здравето на децата, останали сираци благодарение на собствените ни войници, да ги изследваме за пневмония, туберкулоза и въшки, да ги ваксинираме срещу морбили, заушка, вариола и куп други болести, връхлетели ги по време на войната и последвалите години на лишения. Свързката ни в Брейевина, францискански монах на име Фра Антун, гореше от ентузиазъм и гостоприемство и постоянно ни пращаше съобщения, за да се убеди, че пътуването ни протича безпрепятствено, и да ни увери, че родителите му чакат с нетърпение да ни приютят. Гласът му винаги звучеше твърде жизнерадостно, особено за човек, прекарал последните три години в опити да събере средства за основаването и построяването на първото официално сиропиталище на крайбрежието, а в това време отглеждаше шейсет осиротели деца в манастир, предназначен да приюти два̀сет монаси.

Със Зора поехме на това благотворително пътуване, преди пътищата ни да се разделят за пръв път през тези два̀сет и няколко години, откакто се знаехме. Щяхме да носим белите си докторски престилки дори и в извънработно време, за да изглеждаме солидни и в същото време леко плашещи. Бяхме великолепни с нашите четири хладилни чанти, натъпкани с ампули MMR-II^[1] и IPV^[2], и кутиите с бонбони, с които се надявахме да предотвратим плача и писъците, неизбежни по време на ваксинацията. Имахме една опърпана карта, която държахме в колата години след като беше безнадеждно остаряла. Използвахме я при всяко наше пътуване и това си личеше по безбройните драсканици с маркер върху нея — зачеркнати райони, които трябваше да бъдат избягвани, когато пътувахме за някоя медицинска конференция, човече с грубо нарисувани ски върху планински курорт, някога любим, а днес вече част от друга държава.

На тази карта не можах да открия Здревков — мястото, където беше умрял дядо. Не можах да намеря и Брейевина, но за нея знаех

предварително, че я няма, затова я бяхме нанесли. Беше малко селце на брега, на четирийсет километра източно от новата граница.

Минавахме през села с червени покриви, скупчени край морето, покрай църкви и конски пасища, покрай стръмни ливади, грейнали от лилави камбанки, покрай облени в слънце водопади, бликащи направо от скалите над пътя. Час по час навлизахме сред високи борови гори, изпъстрени тук-там с маслини и кипариси, а морето проблясваше като нож в пролуките, щом гората се спуснеше надолу по склона. Част от пътя имаше хубава настилка, но на места го разкъсваха коловози и чакълени ивици, неоправени от години.

Колата се тресеше и подскачаше из дупките и аз чувах дрънченето на ампулите в хладилните чанти. На трийсетина километра от Брейевина започнаха да се появяват повече табели за стаи под наем и ресторанти — туризмът, подхранван от крайбрежните острови, полека лека се съживяваше. Видяхме сергии с плодове и лакомства, надписи, подканящи да си купим люти курабийки, гроздова ракия, мед, вишни и смокиново сладко. Имах три пропуснати съобщения от баба ми, но мобилният телефон беше у Зора и нямаше как да се обадя, докато тя е в колата. Спряхме на първото място с телефон до една сергия със скара под син навес и полеви клозет на близката поляна.

От другата страна на сергията беше паркиран камион и дълга опашка от войници се редеше за скара. Бяха облечени в камуфлажни униформи. Вееха си с шапките и започнаха да ми махат, когато слязох от колата и се запътих към телефонната кабина. Местни циганчета, раздаващи реклами на някакъв нов нощен клуб в Брац, ми се смееха през стъклото, после хукнаха към колата, за да си изпросят цигари от Зора.

От кабинката виждах военния камион с прашно нагънато платнище и сергията с надпис „Скара Боро“, където дебел мъж, може би самият Боро, обръщаше кюфтетата, пържолите и надениците с плоското на огромен нож. На поляната зад сергията за един забит в земята стълб беше вързана смешна кафява крава. Изведнъж изпитах чувството, че Боро като нищо може да използва същия този нож и за кравата, за клане, за обръщане на кюфтетата и за рязане на хляба и малко ми дожаля за войника, който стоеше до тезгяха и ръсеше сандвича си с кълцан лук.

Докато карах, не бях забелязала главоболието, но сега то се стовари отгоре ми, когато след шестото позвъняване баба вдигна слушалката и острият звук от слуховия ѝ апарат, който последва гласа ѝ, долетя по жицата и се заби като копие в черепа ми. Докато го намаляше, се чуваше тихо пиукане. Някъде отзад се долавяше гласът на майка ми — тих, но решителен. Явно разговаряше с някой посетител, дошъл да поднесе съболезнованията си.

Баба ми беше в истерия.

— Нещата му ги няма!

Казах ѝ да се успокои и да ми обясни какво става.

— Нещата му! — повтори тя. — Нещата на дядо ти са... Майка ти беше в моргата, дали са ѝ костюма, палтото и обувките му, но *нещата му*, Наталия... няма ги, изчезнали са!

— Кои неща?

— Господи, кои неща! — Чух я как плясва с ръце. — Ти чуваш ли ме какво ти говоря? Казвам ти, че нещата му са изчезнали — ония изроди в болницата са ги откраднали. Шапката, чадърът, портфейлът... Можеш ли да повярваш? Да окрадеш мъртвец!

Вярвах го, и още как — бях чувала за подобни неща и в нашата болница. Това обикновено се случваше при непотърсени покойници и често минаваше безнаказано.

— Понякога стават грешки — казах все пак. — Клиниката едва ли е голяма, бабо. Може да са ги пратили със закъснение. Или да са забравили.

— И часовникът му, Наталия.

— Стига, бабо!

Спомних си джоба на палтото му и „Книга за джунглата“ и понечих да попитам дали и тя е изчезнала. Но още не бях чула баба ми да плаче и изтръпнах при мисълта, че мога да кажа нещо, което да я разплаче. В този миг ми мина мисълта за безсмъртния човек, но беше толкова далечна, че щях да се сетя за нея много по-късно.

— Часовникът му.

— Имаш ли номера на болницата? — попитах. — Обади ли им се?

— Звъня не знам колко пъти вече. Не отговарят. Няма никой. Те са му взели нещата. Божичко, Наталия, очилата му... и тях ги няма.

Очилата му... Начинът, по който ги бършеше — почти лапаше стъклото, когато духаше върху него, преди да го изтрие с копринената кърпичка, която носеше в джоба си... Нещо ледено пропълзя под лъжичката ми и заседна там.

— Какво е това място, дето е умрял? — продължаваше баба ми. Гласът ѝ, прегракнал от викане, започваше да става пресеклив.

— Не знам, бабо — казах. — Жалко, че не знаех за заминаването му.

— Нямахте да стане така, но вие двамата все трябваше да лъжете, все нещо си шепнете. И той лъжеше, и ти с него.

Чух как майка ми се опита да ѝ вземе слушалката, а баба се възпротиви:

— Не!

Видях, че Зора слиза от колата. Бавно се изправи и заключи вратата, а хладилната чанта остана на пода до седалката на шофьора. Циганчетата се бяха облегли на багажника и си подаваха цигарата.

— Сигурна ли си, че не е оставил писмо? — Баба ме попита за какво писмо говоря и аз обясних: — Каквото и да е. Някаква бележка поне.

— Казах ти, не знам.

— Какво каза, когато тръгваше?

— Че отива при теб.

Сега беше мой ред да стана подозрителна, да преценя кой какво и колко знае. Той беше разчитал на изградения от години навик в нашето семейство да лъжем за здравословното си състояние, за да спестим на другите тревогите и мъчителните страхове. Както тогава, когато майка ми падна от гаража на вилата ни край езерото във Веримово и си счупи крака, а на баба и дядо казахме, че още няма да се прибираме, защото къщата е наводнена. Или когато баба ми претърпя сърдечна операция в някаква клиника в Стрековац, докато ние с майка ми в блажено неведение летувахме във Венеция, а дядо лъжеше по телефона, който пращеше твърде силно, за да е нашият, че импровизирано е завел баба на бани в Люцерн.

— Дай ми телефона на болницата в Здревков — казах.

— Защо? — подозрително попита баба.

— Дай ми го, и толкоз.

Имах в джоба си смачкана рецепта и сега я опрях в стъклото. От единствения ми молив беше останала само огризка — това беше влиянието на дядо ми, който имаше навика да използва един и същи молив, докато започне да му се изплъзва от пръстите. Записах си номера.

Зора ми махаше и ми сочеше към Боро и неговите кюфтета, после към опашката на сергията, но аз поклатих глава и с отчаяние я видях да прескача дупките по отбивката и да застава на опашката зад някакво синеоко войниче, което едва ли имаше деветнайсет. Младежът я огледа откровено от горе до долу, а тя каза нещо, което не чух. Войниците наоколо избухнаха в гръмък смях, който се чу дори в телефонната кабина, и ушите на синеокото момче пламнаха. Зора ме изгледа победоносно и застана със скръстени на гърдите ръце пред дъската с менюто, под което имаше нарисувана крава е лилава шапка, твърде силно наподобяваща добичето, вързано на поляната.

— Къде сте? — попита баба.

— До довечера ще стигнем в Брейевина. Ще направим имунизациите и ще се приберем направо у дома. Ще направя всичко възможно да си дойда вдругиден. — Тя не каза нищо. — Ще се обадя в болницата в Здревков и ако ни е на път, ще се отбия да взема нещата му.

— И все пак не разбирам как никой от нас не е знаел нищо — каза тя и зачака да си призна, че съм знаела. — Ти ме лъжеш — каза накрая.

— Нищо не знам, бабо.

Тя очакваше да чуе, че съм забелязала симптомите, но съм си затваряла очите, или че съм говорила с него за това — каквото и да е, само да прогоня страха й, че макар и с нас, той е бил съвсем сам с мислите за скорошната си смърт.

— Закълни ми се тогава — каза тя. — Закълни се в мене, че не си знаела.

Сега беше мой ред да замълча. Тя зачака клетвата ми, но така и не я дочака.

— Там трябва да е много горещо — каза. — Пиете ли достатъчно вода?

— Добре сме.

Пауза.

— Ако ядете месо, вътре не трябва да е розово.

Казах ѝ, че я обичам, и тя затвори, без да каже дума повече. Държах заглъхналата слушалка на ухото си още няколко мига, после набрах номера на клиниката в Здревков. Затъntenите места винаги се познават по това, че ти трябва цяла вечност, докато се свържеш, а сигналът е далечен и приглушен.

На два пъти чаках, докато линията се изключи автоматично, после опитах още веднъж и затворих, за да застана на опашката до Зора, която вече се препираше с Боро, опитвайки се да поръча „подсилен бургер“, както им казваме в нашия град, с повече лук. Боро ѝ обясняваше, че това е Брейевина и че може да си купи двоен хамбургер, но за такова нещо като „подсилен бургер“ чува за пръв път. Какво е пък това чудо?

Тезгяхът беше затрупан с хладилници със сурово месо и чугунени котли, пълни до ръбовете с нещо кафяво и мазно. Боро беше лаконичен и ни искаше точни пари, вероятно за да ни го върне за подсиления бургер. Зора държеше сандвича си в едната ръка и моя в другата, а аз ровех из джобовете ѝ за портмонето.

— Чували ли сте за град на име Здревков? — попитах Боро, облягайки се на тезгяха с розово-сините банкноти в ръка. — Да знаете къде е това?

Не знаеше.

В седем и половина, когато в далечината слънцето се скриваше зад щита от синкави облаци, зърнахме Брейевина и отбихме от главния път по шосето към брега. Градът беше по-малък, отколкото очаквах, с редица палми по протежение на крайбрежната улица, притисната между плажната ивица и дългия низ от магазини и ресторанти, които изскачаха пред нас, открити кафенета и сергии с картички наред пътя и деца с велосипеди, които удряха с длани по багажника на колата. Беше рано и туристическият сезон не беше стигнал разгара си, но през свалените стъкла до мен долиташе полска и италианска реч, докато бавно си проправяхме път край универсалния магазин и пощата до манастирската градина, където щяхме да разположим благотворителната клиника за сираци.

Фра Антун ни беше казал къде да търсим къщата на родителите му. Беше закътана сред олеандрова горичка в самия край на града. Скромна къща с изглед към морето, със сини капаци на прозорците и

избелели керемиди, кацнала върху естествено възвишение в подножието на планината, на петдесетина метра от плажа. На голямото маслиново дърво отпред беше окачено нещо като люлка от автомобилна гума. Имаше и кокошарник, който очевидно беше паднал поне веднъж през последните няколко години и беше събран надвнатри и подпрян на niskия каменен зид, ограждащ къщата от север. Пред прага се въртяха няколко пилета, а на един перваз на първия етаж в сандъче за цветя се беше настанил петел. Къщата изглеждаше запусната, но не и запустяла. Имаше нещо самоотвержено в начина, по който синята боя се беше вкопчила в капациите на прозорците и вратите, в счупената щайга, пълна с лавандула, прислонена до стената. Бащата на Фра Антун, барба Иван, беше рибар. В мига, в който изкачихме стъпалата от пътя до къщата, той вече бързаше към нас през градината. Беше с кафяви тиранти, сандали и яркочервена жилетка, преждата за която сигурно беше струвала цяло състояние на жена му. До него припкаше бяло куче с четвъртитата черна глава — пойнтер, но опулената му любопитна муцуна го правеше да изглежда безобидно като панда.

— Ха, лекарките! — възкликна барба Иван и се опита да вземе всичкия ни багаж наведнъж. — Добре дошли, добре дошли!

След дълги увещания той се ограничи само с куфара на Зора и го затъркаля по настланата с плочи пътека между храсталака и розите. Нада, жената на барба Иван, чакаше на вратата и пушеше. Имаше рядка бяла коса и зеленикави вени, които се спускаха като ручейчета по врата и голите й ръце. Тя ни целуна не принудено по бузите и се извини за състоянието на градината, загаси цигарата и ни подкара към къщата.

Вътре беше тихо и топло. И светло, макар че вече беше вечер. Коридорът, в който събухме обувките си, водеше към малка гостна със сини възглавнички по столовете. Личеше си, че диванът и креслото са тапицирани преди много време. Някой в къщата беше художник — до прозореца беше разположен статив с недовършено платно, изобразяващо нещо като хрътка, а на пода около него се търкаляха изцапани с боя вестници. По стените бяха грижливо окачени акварели в рамки и ми трябваше известно време да осъзная, че всичките изобразяват едно и също куче — глуповатия черноглав чаровник отвън. Прозорците бяха широко отворени и заедно с жегата отвън

нахлуваше и електрическият вечерен концерт на щурците. Нада ни поведе към кухнята, като не спираше да се извинява за безпорядъка, а барба Иван се възползва от суматохата да награби всичкия ни багаж — куфара на Зора, моя сак и двете раници — и хукна по стълбите в дъното на коридора. Нада ни вкара в кухнята и ни показа къде стоят чиниите и чашите, къде е кутията за хляб, отвори хладилника и ни посочи млякото, сока, крушите и сланината и ни каза да вземаме каквото и когато ни душа иска, в това число и кока-колата.

Между прозореца и още един акварел на черноглавото куче имаше червено-жълт папагал в телен кафез. Още щом влязохме в кухнята, той се загледа с подозрение в Зора и по едно време изкрещя:

— О, всемогъщи боже! Съзирам чудо!

В първия миг възприехме този изблик като крайно похотлива реакция на голите ръце и шия на Зора. Нада обаче се извини многословно и метна една кърпа за чинии върху клетката.

— Обича да рецитира поезия — обясни тя и едва тогава схванахме, че папагалът се опитва да изрецитира пролога на стара епическа поема. — А не мога да го накарам да каже „Добро утро“ и „Обичам хляб и масло“.

Тя ни отведе на горния етаж. Със Зора щяхме да спим в стая с две легла, застлани със сини кувертюри. Имаше и полиран дървен скрин със счупени чекмеджета и малка баня със старомодна вана и тоалетно казанче с верижка, за което бяхме предупредени, че може да проработи, а може и да не пусне нищо, зависи по кое време на деня се ползва. Както и рисунки на кучето, на едната легнало под смокиня, а на другата — заспало на дивана. Прозорецът ни гледаше към задния двор и полюшващите се недалеч портокалови и лимонови дръвчета, а над тях се издигаха стръмно полите на планината, нашарени с дългите ивици на ниски, рошени от вятъра лозя. В лозята имаше копачи и до нас долитаха звънът на лопатите и гласовете им, докато си подвикваха.

— Това е нашето лозе. Не им обръщайте внимание — кимна Нада към копачите и дръпна капациите на прозорците.

Докато донесем хладилните чанти и кутиите от колата и ги струпаме в ъгъла на стаята, вечерята беше готова. Нада опържи сардини и два калмара и опече на скара няколко риби колкото мъжка длан. Не ни остана друго, освен да приемем гостоприемството ѝ. Скупчихме се около кухненската маса и барба Иван ни наля две чаши

домашно червено вино, а папагалът, все още покрит с кърпата, не спираше да си бърбори нещо, само от време на време изкрещяваше: „О, чу ли бурята? Или земята се тресе?“ и сам си отговаряше: „Не, не е буря! Нито земен трус!“

Нада ни поднесе черен хляб, нарязани зелени чушки и варени картофи с цвекло и чесън. Беше се постарала, всичко беше старателно наредено върху поднос от син порцелан, поочукан, но грижливо излъскан, след като сигурно беше престоаял години в мазето, далеч от крадливи ръце. Откъм долната тераса нахлуваше свеж морски въздух; сардините, натрупани на купчинка, бяха хрупкави от солта, а препеченият костур лъщеше от зехтина — „От нашите маслини“, обясни барба Иван и наклони шишето да помириша. Представих си го как седи в малката си лодка някъде сред танцуващите вълни на залива и дърпа тънката мрежа, как се напруга, за да измъкне рибата от мрежата с възлестите си кафяви ръце.

Барба Иван и Нада не ни разпитваха за пътуването и за работата ни, нито за семействата ни. Вместо това, за да избегнем всяка допирна точка с политиката или религията, разговорът се насочи към реколтата. Пролетта била ужасна — валели проливни дъждове, потоците прелели, пороите отнесли почвата и съсипали марулите и лука. Доматите узрели късно, а спанак не можел да се намери и за цял. Спомних си как дядо се прибра от пазара с листа от глухарче, които някакъв селянин му пробутал за спанак. Баба ми, която в това време точеше тънки като вестник кори за зелник, измъкна от торбата коравата зелена маса и викна: „Боже, какво е това?“ За пръв път от няколко часа насам се сещах за дядо и внезапният спомен ме накара да притихна. Седях и слушах с половин ухо как барба Иван твърди, че затова пък лятото, противно на очакванията му, се е оказало невероятно — портокалите и лимоните родили много, пълно е с ягоди, а смокините са едри и сочни. Зора потвърди, че и нашите са такива, макар че в живота си не я бях виждала да яде смокиня.

Бяхме изчоплили бялото месо на рибата и неблагоприятно бяхме пресушили чашите си с червено вино и се захме да помагаме на папагала да си каже репликите, които той явно беше запаметил по-добре от нас, когато детето се появи. Беше толкова мъничко, че сигурно никой от нас нямаше да го забележи, ако не се беше закашляло — силна, дълбока, сочна кашлица, която се разнесе от терасата, а

после на прага се появи и момиченцето, дребно, с издуто коремче, с две различни обувки и цяла камара кестеняви къдрици.

Едва ли беше повече от пет-шестгодишно. Държеше се за рамката на вратата, пъхнало едната си ръка в джоба на жълтата лятна рокличка, в която беше облечено. Беше малко прашно, очите му изглеждаха някак уморени и появата му накара разговорът да секне за миг, така че когато се закашля за втори път, всички вече гледахме в него. То пъхна пръст в ухото си.

— Здравей — казах. — Ти коя си?

— Един бог знае — каза Нада и стана, за да раздигне чиниите. — От ония на лозето.

До този момент не бях разбрала, че и те живеят тук. Нада се обърна към момиченцето:

— Къде е майка ти? — Беше се навела напред и почти викаше. Детето мълчеше и тя продължи: — Ела да ти дам курабийка.

Барба Иван се облегна назад на стола си и се пресегна към бюфета зад гърба си. Измъкна тенекиена кутия с курабийки, вдигна капака и я протегна към детето. То не помръдна. Нада се върна от мивката и искаше да го почерпи чаша лимонада, но то не пожела да влезе. На врата му висеше лилава торбичка, вързана с оръфана панделка, и момиченцето я люлееше със свободната си ръка от едното рамо до другото, като от време на време си закачаше брадичката, и шмъркаше зелените сополи, увиснали от носа му. Отвън се дочу глъчка — хората се връщаха от лозето. Прегракнали от прахта гласове, звън на лопати и мотики, стъпки по плочника. Щяха да вечерят навън, на масата под голямата маслина.

— Май ще трябва да привършваме — каза Нада и започна да раздига масата.

Зора понечи да ѝ помогне, но Нада я накара да си седне. Шумът отвън събуди интереса на Бис, кучето, което тръгна навън, разлюляло уши, със смешната си походка, спря на вратата и подуши заинтригувано детето, но после нещо в градината му отвлече вниманието.

Барба Иван още държеше кутията с курабийките, когато на прага се появи слаба млада жена и вдигна детето на ръце. Нада отиде до вратата и надникна навън. Обърна се и каза недоволно:

— Не трябваше да ги пускаме тук.

— Сладките неща никак не са полезни за децата — каза поверително барба Иван на Зора. — Това е лош навик, да се яде сладко преди вечеря, зъбите им се развалят и така нататък. Но какво да правим? Не можем да си ядем всичко сами.

— Глупаво беше да ги пускаме тук — заяви Нада, докато събираше чиниите накуп в единия край на масата.

Барба Иван ми протегна кутията с курабийките.

— Едно време можех да изям сам цяла орехова торта, ей така, докато си седя след обяда. Но докторът ми каза да внимавам. Не съм вече първа младост, трябва да се пазя.

— Казах ти, че ще стане така, нали? — мърмореше Нада, докато събираше остатъците от картофите и цвеклото в една чиния, която после остави на пода. — Уж беше за два-три дни, а стана седмица. Да ми влизат и излизат от къщата ден и нощ и да ми кашлят в чаршафите!

— Сега измислят какви ли не правила — каза барба Иван. — Не яж масло, не пий бира... Да се изяждат ей толкова плодове на ден — той разпери ръце, изобразявайки малка бъчва. — И да се ядат редовно зеленчуци.

— Кой от кой по-болни! — изрече високо Нада по посока на вратата. — Тия деца трябва да са на училище или в болница, или пък при хора, които могат да си позволят да ги пратят на училище или в болница.

— А аз му казвам: „Виж какво, не ми приказвай за зеленчуци. Ти ги купуваш от пазара, а аз си ги отглеждам у дома.“ — Барба Иван разпери ръце и започна да изброява: домати, чушки, марули, кромид, праз. — Аз съм човек, дето разбира от зеленчуци, но ям и хляб всеки ден, откакто се помня. Така беше и баща ми, пийваше си с всяко ядене червено винце. И знаеш ли какво ми каза докторът?

Поклатих глава, изобразявайки усмивка.

— Казах ти, и на Антун казах, не ги искам тук — продължи Нада. — А сега и лекарките дойдоха, а те още не са си тръгнали, един бог знае какво правят тук. Не го ли преобърнаха проклетото лозе два пъти? Това е резил!

— Каза, че съм щял да живея по-дълго. За какво ми е притрябвало, боже мили?

— Кажи ми сега, не е ли опасно? — Нада докосна рамото на Зора. — Кажи, ти си лекар. Десет души в две стаи — по петима на

легло, и всичките кой от кой по-болни, до един!

— За какво ми е да живея по-дълго, ако ще трябва да ям ориз и... как му се викаше? Мюсли.

— Не казвам, че вашите всички спят така. По петима на легло. Нищо подобно не искам да кажа.

— Викам му: „Я ми се махай с твоя ошав!“

— Чували ли сте някога такава нещо? — обърна се Нада и към двете ни, като си бършеше ръцете в престилката. — Чували ли сте?

— Не — покорно отвърна Зора.

— Не е редно — заяви тя. — И тия техни торбички, дето вонят от километър! Ние, католиците, нямаме такива, мюсюлманите и те нямат.

— Но тези хора имат и не е наша работа — изведнъж стана сериозен барба Иван и се обърна на стола си да я погледне. — Те нощуват тук и това не ме засяга.

— Това е моята къща! — възрази Нада. — Моето лозе!

— Най-големият проблем са децата — обърна се барба Иван към мен. — Много са болни. И се влошават.

Той затвори кутията с курабийките и я остави на полицата.

— Казаха ми, че не ги е гледал доктор. Е, аз няма как да знам. — Той направи гримаса и опря юмрук в гърлото си. — Ама торбичките със сигурност не помагат и наистина смърдят.

— Смърдят — потвърди Нада.

Сигурно щяха да продължат в този дух, ако един от копачите, почерняло от слънцето кестеняво момче на около тринайсет, не беше влязло да помоли за мляко. Явно му беше неудобно и с влизането му целият гняв на Нада се изпари, така че и след като си тръгна, тя не зачекна повече темата.

След вечеря барба Иван извади акордеона си да ни посвири стари градски песни, които беше научил от дядо си. Ние му прекършихме ентузиазма с въпроса кога за последен път е минавал на цялостен профилактичен преглед и му предложихме да сложим началото, като го преслушаме и му измерим температурата и кръвното преди лягане.

Но когато се качихме горе, изникнаха по-неотложни проблеми — казанчето беше пресъхнало и нямаше топла вода. Бойлерът не работеше. Но Зора не беше човек, който ще се откаже от душа си.

Докато тя се плискаше в банята със студена вода, аз стоях на прозореца и се вирах навън. Вече не виждах лозето, но звънът на лопатите се разнесе отново, чуваха се и тънки, сякаш детски гласове. В олеандровите храсти под прозореца свиреха щурци, а лястовиците описваха широки дъги покрай кръга, очертан от светлините на къщата. Отвън в ъгъла на мрежата против комари се блъскаше петниста нощна пеперуда. Зора излезе от банята и триумфално обяви, че предназначението на ръждясалите клещи във ваната е да се завърта с тях палчето, с което се пуска душът. Тя завърза мократа си коса на опашка и се приближи до прозореца.

— Цяла нощ ли копаят? — попита.

Нямах представа.

— Сигурно са надничари — казах. — И барба Иван ги държи тук, въпреки че сезонът е преминал, от един вид милосърдие.

Прокурорът я беше търсил два пъти, докато беше в банята.

— Трябва да се обадиш — казах.

Тя пушеше вечерната си цигара и побутваше пепелта с нажеженото ѝ връхче, хванала пепелника в свободната си ръка.

— Що се отнася до мен, аз нямам какво да му кажа, докато не говоря с дядо ти.

Зора ми се усмихна, издуха внимателно дима през прозореца и размаха ръка пред лицето ми да го пропъди.

Всеки момент щеше да ме попита какво не е наред, затова побързах да кажа:

— Утре ще ги накараме да дойдат в клиниката.

И се повалих на леглото. Тя допуши цигарата си, но остана до прозореца, загледана навън. После провери вратата на стаята.

— Как мислиш, долу дали заключват?

— Едва ли — казах. — Вратите сигурно са широко отворени, за да влизат с вятъра и паравоенните изнасилвачи.

Зора неохотно угаси лампата и задълго се възцари тишина. Тя беше будна и се вираше в мен, а аз я чаках да заспи, та да не ми се налага да мисля какво да кажа.

Долу папагалът изрече приглушено изпод метнатата върху клетката кърпа:

— Измий костите, донеси тялото, а сърцето остави.

- [1] Ваксина срещу морбили, заушка и рубеола. — Б.ред. ↑
- [2] Ваксина срещу полиомиелит. — Б.ред. ↑

2 ВОЙНАТА

Гавран Гайле

Всичко, което е нужно, за да бъде разбран дядо ми, се опира на две истории: историята за жената на тигъра и историята за безсмъртния човек. Те протичат като тайни реки през всички други истории в живота му — на дните, прекарани в армията, на голямата му любов към баба ми, на годините като хирург и тиранин на университета. Една, която научих след смъртта му, е за това как станал мъж. Другата, която той ми разказа, е как отново станал дете.

Войната започна тихо, а началото ѝ беше притъпено от десетилетието на ръба, докато я чакахме да дойде.

Децата в училище казваха: „Всеки момент ще избухне“, без да знаят за какво говорят, само повтаряха онова, което слушаха от години у дома. Първо дойдоха изборите, после метежите, убийството на един министър, клането в делтата, а след Саробор сякаш нещо се отприщи и нещата станаха неудържими.

Преди войната всяка седмица, откакто направих три години, с дядо ми отивахме в крепостта да видим тигрите. И винаги само двамата. Тръгнахме от подножието на хълма Стръмина и го изкачвахме по стария коларски път през плитката долина с парка западно от Града, а пътем пресичахме десетина бистри поточета, процеждащи се през шубраците, където като дете с часове ръчках мокрите есенни листа в напразно търсене на попови лъжички. Дядо ми, с прегърбени рамене, размахал ръце като гребла („Пак гребеш, докторе!“ — подвикваше баба ми от балкона), крачейки широко е торбата със зарзават в ръка. Беше с вечната си жилетка, панталоните, ризата с бели ръкави и лъснатите официални обувки дори и когато лете изкачвахме хълма. Аз подтичвах след него с износените си маратонки, половин метър пониска, и се стараех с все сила да не изоставам. Пресичахме

железопътната линия и минавахме покрай мястото, където на седем излетях от колелото и ревах половин час, докато ми промиваха коленете с ракия, а после пътят тръгваше стръмно нагоре.

Като видеше, че изоставам, дядо спираше, избърсваше си челото и казваше:

— Каква е тая работа? А уж аз съм стар. Хайде, ти сърце ли имаш или пихтия?

Тогава се разбързвах, пухтейки през цялото време, а той мърмореше с някакво влудяващо злорадство, че дишам на пресекулки и няма повече да ме води със себе си, ако ще съскам като невестулка в чувал с картофи и ще му развалям хубавата разходка. От върха на Стръмина пътеката се спускаше през дълга, изпъстрена с цветя ливада, а отвъд нея се виждаха назъбените останки на римска крепостна стена с оронени от отдавна заглъхналия оръдеен огън камъни и павираната главна улица на Стария град с прашните, огрени от слънцето стъкла, бледооранжевите покриви и дима от скарите, пропълъзяващ изпод ярките навеси на кафенетата и магазините за сувенири. Гълъби, скупчени толкова нагъсто, че се виждаха от хълма, сновяха като забрадени жени нагоре-надолу по улицата, лъкатушеща към пристанището, където в самия край на полуострова реките се врязваха една в друга. После гледката се скриваше, щом стигнем двора на крепостта, където си купувахме билети за зоопарка. Бяхме единствените посетители през делничните дни, докато целият Град се наслаждаваше на късната обедна почивка, подминавахме камилите със зелените муцуни и клетката на хипопотамите с изрисуваните чапли и се упътвахме право към тигрите, които крачеха неуморно като часови край старата решетка.

Когато станах на тринайсет, ритуалът с тигрите вече ми се струваше досаден. По пътя към дома постоянно срещяхме познати — приятели, деца на моята възраст, които отдавна вече не се движеха с големите. Виждах ги да седят по кафенетата и да пушат на тротоара пред Парламента. Те също ме виждаха и после в училище ми се подиграваха. Беззлобно, просто се закачаха, но това постоянно ми напомняше, че съм пленница на един ритуал, който вече ми се струваше ненужен. Тогава не знаех, че е бил само за мое добро.

Кажи-речи със самото избухване на войната властите затвориха зоопарка. Уж за да предотвратят някой инцидент като този в Зобов,

когато някакъв студент в столицата на бъдещата ни южна съседка взриви с „коктейл Молотов“ закусвалня в зоопарка и уби шестима души. Това беше част от плана за сигурност на администрацията, превантивна защита на Града и населението му — защита, която разчиташе предимно на насаждането на паника и преднамерено надценяване на възможностите на противника. Бяха закрити зоопаркът, автобусният транспорт и новооткритата Национална библиотека.

Ако не смятаме прекъсването на детския ритуал, от който бях повече от готова да се откажа, затварянето на зоопарка едва ли беше повод за безпокойство.

Дълбоко в себе си всички, в това число и управата на Града, знаехме, че войната се води на повече от хиляда километра от нас и обсадата е практически невъзможна — вече бяхме сварили врага неподготвен. Знаехме, че няма да има въздушен удар, защото паравоенните ни формирования бяха превзели завода за самолети и летището в Мархан преди близо половин година, но администрацията не отменяше вечерния час и затъмнението след десет вечерта — ей така, за всеки случай. Пускаха листовки, в които предупреждаваха, че всеки и по всяко време може да се окаже информатор на врага, че трябва добре да си помислим кои са съседите и приятелите ни, преди да седнем да си прием кафето с тях, както сме свикнали, и че в случай на предателство ще ни се търси отговорност, че не сме докладвали.

Както и да е, животът продължаваше. Шест или седем деца от нашия клас изчезнаха почти веднага — без предупреждение, без сбогуване, както обикновено става с бежанците, а аз все така се мъкнех ден след ден на училище с обяда в чантата си. Докато танковете, поели към границата, минаваха с грохот по Булеварда, аз седях до прозореца и решавах задачи. Войната беше нещо ново и далечно, с което семейството ми не искаше да ме занимава, пък и мен не ме интересуваше особено, така че уроците по рисуване, срещите със Зора в кафето и обиколките из магазините си продължаваха както преди. Дядо ми все още четеше лекции, правеше си визитациите в болницата, всяка сутрин ходеше на пазара и все така миеше ябълките със сапун, преди да ги обели. Стоеше на опашките за хляб, понякога по пет-шест часа, но това го разбрах по-късно. Майка ми все така си носеше диапозитивите, за да преподава история на изкуството в Университета,

а баба ми чакаше часа на кинокласиката и със затаен дъх гледаше как Кларк Гейбъл се хили самодоволно на Вивиан Лий.

Отдалечеността на бойните действия създаваше илюзията за нормалност, но новите правила доведоха до промяна в поведението на хората, която никак не пасваше на плановете на властите. Те целяха сплашване, контрол, паника, за да си гарантират покорство, но вместо това получиха разюзданост и безразсъдство. Напук на вечерния час младежите паркираха на самия Булевард, понякога на върволици от по десет коли, и цяла нощ пиеха, насядали по капаците. Хората затваряха магазините си за обяд, отиваха в кръчмата и по три дни не се връщаха. Някой тръгваше на зъболекар и го виждаше да седи пред нечия врата с шише вино в ръка, така че или се включваше в компанията, или се обръщаше и се прибираше вкъщи. Отначало всичко беше съвсем невинно, преди няколко години по-късно да започнат грабежите, а паравоенните формирвания да се превърнат в сила — един особен вид еуфория, характерен за хората, които стоят заедно на ръба на бездната, без да си го признават.

Няколко години деляха децата от моето поколение от инфлацията, която щеше да ни праща в хлебарницата с ръчни колички, натоварени с парите на родителите ни, и да ни принуждава да продаваме тениските си из училищните коридори. Тези първи шестнайсет месеца война бяха някак нереални и това ги правеше невероятни, неотразими, защото фактът, че нещо ужасно се случва някъде другаде и същевременно се случва на нас, ни служеше като оправдание за анархията. И все пак, на петстотин километра от Града момичетата, спотаени в бомбоубежищата, прокървяваха за пръв път едва седемгодишни. Ние бяхме не толкова засегнати от войната, колкото парадирахме с това. Когато родителите ни кажеха: „Заминавай на училище!“, съвсем в реда на нещата беше да отговорим: „Сега е война!“ и да отпрашим към реката. Хванеха ли ни да се промъкваме вкъщи в три сутринта с вмирисана на цигари коса, пак войната ги възпираше да ни строят главите. И когато чуеха от съседите, че са видели приятелите ни да карат с двеста километра по Булеварда, а ние сме висели не особено елегантно от люка, нямаше какво да отговорят на аргумента, че е война и утре може всички да ни няма.

Те се чувстваха виновни, а ние се възползвахме от чувството им за вина, защото нищо друго не ни оставаше.

Напук на всички усилия нещата да вървят постарому, училището не можеше да попречи на войната да се вмъкне в класните стаи. Виждахме я навсякъде — в отсъстващите съученици, в недостигащите учебници, в липсващите свински зародиши (още тогава двете със Зора чакахме с нетърпение да се заровим в тях). Трябваше да изследваме химични реакции и да правим дисекция, но нямахме химикали, а нашите свински зародиши оставаха заложници в някоя лаборатория някъде отвъд непрекъснатото местещата се граница. Вместо това свързвахме до безкрай електрически вериги с жици и миниатюрни лампички. Оставяхме монети от стари емисии да ръждясват на дъжда, после кипвахме вода със сол и сода за хляб и ги почиствахме. Имахме няколко скици с дисекции на жаби, които трябваше да научим наизуст. Кой знае защо имахме и напречно срязано конско копито, което се пазеше във формалдехид в четвъртита стъкленица, и ние го скицирахме и рисувахме, докато накрая не остана и капка съмнение, че всеки от нас би могъл да оперира при необходимост кон с болен крак. Но най-вече четяхме на глас учебниците от осем сутринта до четири следобед.

На всичко отгоре конфликтът наложи доста странното преместване на по-големите ученици на горните етажи. С други думи, колкото си по-голям, толкова си по-далече от бомбоубежището в мазето. И така, на четиринайсет двете със Зора се озовахме на бетонния покрив, в класна стая с изглед към реката — четвъртита кула с огромни прозорци, в която при нормални условия се помещаваше забавачката. Всичко в помещението показваше, че е било преустроено набързо — стените бяха покрити с рисунки на принцеси, а первазите бяха отрупани с чаши от стиропор, пълни с пръст. Както ни обясниха, в тях били засадени бобени зърна. Някои дори поникнаха. Имаше и рисунки на родословни дървета, но някой беше проявил достатъчно здрав разум да ги свали и стената под черната дъска беше гола. Ние си седяхме там, рисувахме конското копито и си подмятахме небрежно неща от рода на: „Нали е война, ако ни бомбардират, поне ще си заминем по-бързо от малките“.

Панорамният прозорец на кулата ни откриваше гледка към целия Град околоръст, от големия хълм на север до крепостта от татък реката, зад която се простираха горите, сливащи се в зелена линия на хоризонта. В далечината се виждаха високи комини, бълващи черен

като катран дим, и тухлените стени на старите квартали. Очертаваше се куполът на базиликата на Университетския хълм с огромния четвъртит кръст, който блестеше на върха му. Все още се виждаха железните мостове над двете реки, повечето разрушени и килнати във водата. На брега чернееха понтони, изоставени и ръждясали, а нагоре по течението, където реките се сливаха, беше Картоненият град на циганите с подгизналите мукавени стени и черния пушек от огньовете.

Тази година учителка ни беше дребна жена на име М. Добравка. Имаше нервни ръце и очила, които се смъкваха толкова често, че тя си беше изработила навика да ги наглася с помръдване на носа. По-късно разбрахме, че М. Добравка някога е била художник плакатист и че след като сме завършили, се е преместила да живее другаде, за да избегне гоненията. Няколко години по-късно тя насърчила група гимназисти да рисуват антиправителствени плакати, в резултат на което те отишли в затвора, а тя изчезнала една вечер по пътя от апартамента си до павилиона за вестници на ъгъла на улицата. Но по онова време, без да подозираме за решимостта ѝ и за чувството на безсилие, че няма нужните пособия, за да ни научи на собствения си предмет, камо ли на нещо, което не умее, ние я мислехме за весела и жизнерадостна. После тя ни направи подарък.

Беше необичайно горещ мартенски ден, сякаш беше лято, и в училище си свалихме обувките, чорапите и пуловерите.

В кулата беше като в оранжерия. Вратата зееше отворена, но пак се потяхме от жегата и от онази особена тиха лудост, която носи необичайното време. М. Добравка дойде със закъснение, запъхтяна. Носеше под мишница голям, увит във фолио пакет, който отвори, за да извади чифт бели дробове — розови, влажни и меки като коприна. Нарушение на разпоредбите за месните дажби. Контрабанда. Не я попитахме откъде ги е взела.

— Постелете няколко вестника на масите отвън — каза тя и очилата ѝ тутакси се смъкнаха.

След десетина минути стояхме надвесени над нея с плувнали в пот лица, докато тя се опитваше да разреже дроба с кухненския нож, който си беше донесла. Той се съпротивляваше и се издуваше от двете страни на ножа като гумена топка. Месото беше започнало да се вмирихва и се налагаше да пропъждаме мухите от него.

— Може би трябва да го замразим — предложи някой.

Но М. Добравка беше неудържима. Беше решила, че щом е поела риск, трябва да извлече максимума от него и да ни демонстрира как работят дробовите, да ги разгърне като платно и да ни покаже алвеолите, празните въздушни мехурчета, дебелия бял хрущял на бронхите. Тя режеше настървено единия край на дроба и движенията ѝ ставаха все по-отривисти. Ние се отдръпнахме и я гледахме как разкъсва меката плът, а очилата ѝ подскачаха на носа, докато я притискаше с една ръка, а с другата сякаш помпаше.

Дробът се изплъзна от ръцете ѝ, хързулна се по фолиото през ръба на масата и се плъсна на земята. Остана да лежи там, тежък и неподвижен. М. Добравка гледа няколко мига как мухите тутакси го налетяха и защъкаха предпазливо около отвора на трахеята. После се наведе, вдигна го и го хвърли върху вестника.

— Ти! — нареди ми тя, защото бях най-близо до нея. — Вземи една сламка от шкафчето с кафето и ела да надуем дроба. Хайде, побързай!

След този случай всички благоговеехме пред М. Добравка, особено аз. Този дроб — рискът, който беше поела, за да ни го донесе, и начинът, по който стоеше над нас, докато се редувахме да го надуваме, затвърдиха решението ми да стана лекар.

М. Добравка промени и отношението ни към контрабандата, която лека-лека започваше да обсебва целия Град. За нея това беше начин да набави нужните пособия за училище. За нас също беше ръководен принцип с друг материален смисъл. Изведнъж, само защото не можехме да ги притежаваме заради високите цени и дефицита, ние започнахме да искаме неща, които преди не бихме се сетили, че ни трябва. Неща, с които да можем да се хвалим — фалшиви дизайнерски чанти, китайски бижута, американски цигари, италиански парфюми. Зора започна да използва червилото на майка си, а след това и да търси начин да си набави свое. Половин година след началото на войната се беше пристрастила към френски цигари и отказваше да пуши други. На петнайсет вече седеше в нашето кафе на Площада на революцията и гледаше със скептично вдигната вежда момчетата, които напразно се мъчеха да я впечатлят с местни марки. На един купон, на който не присъствах, тя се появи с Бранко, двайсет и една годишен контрабандист на оръжие. Аз бях против, но в края на краищата беше война. Пък и после се оказа, че той бил просто дребен

бандит и най-голямото му престъпление било кражбата на радиоприемници.

През почивните дни със Зора обикновено отивахме в Стария град и паркирахме недалеч от пристана. Там беше любимото място на студентите и епицентърът на черната борса. Върлинести момчета с тесни рамене седяха до парапета с наредени масички и кутии и излагаха видеокасети, слънчеви очила и тениски. Зора, облечена в най-късата си пола и съпровождана от цветисти подвиквания и подсвирквания, се запътваше към сергията на Бранко, който седеше с кръстосани крака, свиреше на акордеон и пиеше бира, а когато се стъмнеше, прекъсваше час по час търговията, за да я опипва зад контейнерите с боклука. В това време аз лежах в колата с протегнати през прозореца крака и басите на „Аз съм в пламъци“ на Спрингстийн блъскаха в опашните ми прешлени.

Така ме откри Ори, който продаваше фалшиви фирмени етикети и твърдеше, че можеш съвсем спокойно да ги сложиш на дрехите, багажа или аксесоарите си. Беше седемнайсетгодишен, мършав и със свенлива усмивка, още едно момче с далеч по-притегателна репутация, отколкото би могло да има в извън военно време. Та този Ори, след като чу музиката, има нахалството да промуши глава в колата и да попита:

— Харесва ли ти това нещо? Искаш ли да ти намеря още?

Случайно беше напипал слабото ми място, единствения ми порок, който едва успявах да сдържам. Властите бяха закрили всички радиостанции, с изключение на две и упорито излъчваха народни песни, остарели дори и по критериите на баба ми. След една година война вече ми беше писнало от шлагери, изпъстрени с метафори с дървета и бъчонки. Искях Боб Дилън, Пол Саймън и Джони Кеш — без да го осъзнавам те ми липсваха. Тогава Ори ме измъкна от колата и ме поведе отгатък пристана, където трикракият му помияр вардеше една захлупена щайга, и ми показа колекцията си — всичко подредено по азбучен ред, с калпаво преведени текстове, написани на ръка на нотна хартия, сгъната грижливо и пъхната в кутиите на касетите. Като по чудо имаше и уокмен, заради който почти бях готова да станем гаджета. Седнахме на земята зад масичката му, всеки с по една слушалка в ухото, и той започна да ми показва сбирката си, като междуременно сложи ръка на бедрото ми.

Когато след седмици пестене се опитах да си купя „Graceland“^[1], той заяви:

— Война е, парите ти не струват нищо.

И ме целуна. Спомням си как ме удиви разликата между сухите му устни и влажната му отвътре уста и си мислех за това през цялото време, докато ме целуваше, а и след това.

Продължихме да се целуваме още три месеца, през които музикалната ми колекция нарасна тройно, а после Ори, също както и много други момчета на неговата възраст, изчезна. Бях му взела уокмена и три вечери поред тичах до нашето кафе да му го върна, докато някой ми каза, че е заминал, но не знаеха дали са го взели в армията, или е избягал от военна служба. Аз пазех уокмена, спях с него, което означава, че сигурно ми е липсвал, но фактът, че няма да го видя повече, започна да прониква в съзнанието ми едва когато започнаха да ми липсват и други неща.

Годините, през които бях потопена в сладкото беззаконие на войната, дядо ми прекара с убеждението, че скоро всичко ще свърши, и си даваше вид, че нищо не се е променило. Сега знам, че загубата на тигрите е била тежък удар за него, но се чудя дали оптимизмът му не се дължеше на моето поведение, на нежеланието му да приеме, че ме е загубил, та дори и временно. Виждахме се много рядко и макар по-късно да не говорехме за тези години, знам, че другите му ритуали бяха останали непроменени. Закуска с разгърнатия вестник, последвана от турско кафе, което баба ми вареше; лична кореспонденция, винаги по азбучен ред, според реда на имената в бележника му. Ходене до пазара за пресни плодове, а по-късно, в разгара на войната, за каквото намери, стига да не се върне с празни ръце. В понеделник и сряда следобедни лекции в Университета. Обяд, последван от следобеден сън. Малко гимнастика. Лека закуска на масата в кухнята, обикновено слънчогледови семки. И после няколко часа в хола с мама и баба, на приказка или просто така. Вечеря, един час четене и лягане.

Ние се виждахме, говорехме си, но без да изказваме съжаление и без да признаваме, че нещо се е променило. Като онзи път, когато той ме накара да остана вкъщи за коледното тържество и аз цяла нощ пих

коняк, защото знаех, че няма да ми се скара пред гостите. Или когато се прибрах в четири сутринта с размазан грим и разчорлена коса след една дълга среща с Ори зад някакъв счупен автомат за кафе и заварих дядо на тротоара пред нас. Връщаше се от спешно повикване и се опитваше вежливо да отбие атаките на дългокрака блондинка, очевидно проститутка.

— Виж, това е внучката ми — чух го да казва, когато се приближих.

Глас на удавник, който се лови за сламка. Облекчението изглади бръчките по слепоочията му. Не бях разчитала на такава реакция, като се има предвид по кое време и в какъв вид се прибирах.

— Ето я — заяви весело той. — Нали виждаш, внучката ми.

— Изчезвай! — подметнах ѝ аз, като в същото време си мислех, че сутиенът ми се държи само на един клипс, който всеки момент може да ме изостави и да направи ситуацията още по-неловка.

Дядо даде на проститутката петдесет динара и се зае да отключва входната врата, а аз стоях и я гледах как се отдалечава по улицата на тънките си като тръстика крака. Едното ѝ токче беше малко по-късо от другото.

— Защо ѝ даде пари? — попитах, докато се качвахме по стълбите.

— Не бива да си толкова груба с никого. Не сме те възпитавали така — отвърна той и добави, без да ме поглежда, вече на вратата: — Срамота.

Така стояха нещата от години. Не си го признавахме, но отношенията ни с дядо бяха стигнали до задънена улица. Неговата неотстъпчивост беше развила у мен един вид пасивна съпротива и аз се заключвах в стаята си и пушех под завивките.

Един пролетен следобед правех тъкмо това, когато звънецът на вратата звънна. След няколко секунди се позвъни отново, после още веднъж. Мисля, че викнах от стаята си някой да отвори, но никой не се отзова. Оставих цигарата си на перваза и тръгнах към вратата.

Спомням си формата на нахлупената шапка, която закриваше шпионката, но не виждах лицето на мъжа. Нямах търпение да се върна в стаята си и бях бясна, че никой в къщата не реагира.

Когато отворих вратата, мъжът каза, че търси доктора. Имаше тънък глас и лице като тесто, което сякаш беше натикано със сила в

шапката. Сигурно затова не я свали за поздрав. Мина ми през ума, че съм го виждала някъде — може би работеше в болницата, затова го поканих и го оставих да чака в антрето. Майка ми беше в университета и си подготвяше лекцията, а баба и дядо бяха в кухнята и обядваха. Дядо се хранеше с едната ръка, а с другата държеше китката на баба на масата. Тя се усмихваше на нещо и ми кимна към тавата с пълнени чушки на печката.

— Хапни нещо.

— После — казах и се обърнах към дядо. — Някакъв човек те търси.

— Кой пък може да е? — намръщи се той.

— Не знам.

Дядо хапна още няколко залъка, докато мислеше.

— Ама той какво си въобразява? Кажи му да почака. Обядваме с жена ми.

Баба му подаде хляба.

Поканих шапкаря в хола и той седя там двайсетина минути, като през цялото време се оглеждаше. За да не ме упрекнат, че съм негостоприемна, отидох да му донеса вода, а когато се върнах, той беше извадил бележник от куфарчето си и оглеждаше бегло картините по стените, после си записваше нещо, сякаш правеше опис. Погледът му се местеше от сватбените снимки на баба и дядо към стария сервиз за кафе и бутилките зад стъклената врата на барчето.

Човекът пишеше ли, пишеше, а аз започвах да осъзнавам каква груба грешка съм направила, като съм го пуснала в къщата. Бях ужасена, а когато той отпи две глътки и надникна в чашата да се увери, че е чиста, страхът ми започна да се превръща в ярост. Отидох в стаята си да сложа касета на Пол Саймън и се върнах със слушалките на ушите, като си давах вид, че бърша прах. Уокменът беше закрепен за джоба ми, така че да го вижда, и колелцата на контрабандната ми касета се въртяха сърдито зад пластмасовото прозорче, а той примигваше срещу мен, докато бършех с влажната кърпа телевизора, масичката за кафе и снимките от сватбата на баба и дядо. Мислех си, че с това ще го засегна, но той явно не се подразни, а продължи да пише в бележника си, докато не дойде дядо.

— Мога ли да ви помогна с нещо? — попита той.

Мъжът се изправи и поклати глава. Поздрави и каза, че бил от военното окръжие, след което показа картата си. Аз намалих звука на музиката и започнах да бърша книгите една по една.

— Да? — каза дядо, но не покани шапкаря да седне.

— Тук съм, за да потвърдя рождената ви дата и службата ви в армията. От окръжието го изискват.

Дядо стоеше от другата страна на масичката с кръстосани на гърдите ръце и оглеждаше мъжа от главата до петите.

— Това е стандартна процедура, докторе.

— Процедирайте тогава.

Шапкарят си сложи очилата и отвори тефтера си на страницата, където беше писал. Прокара дебел жълт пръст по редовете и попита, без да вдигне поглед:

— Вярно ли е, че сте роден през 1932 година?

Дядо кимна.

— Къде?

— В Галина.

— Къде се намира това?

Аз също не знаех.

— На 600–700 километра североизточно оттук, ако не се лъжа.

— Братя и сестри?

— Нямам.

— Служили сте в Народната армия от 1947 до 1956 година, така ли?

— Да.

— А защо я напуснахте?

— За да работя в университета.

Шапкарят си записа нещо, вдигна поглед и се усмихна. Дядо не отвърна на усмивката му и тя помръкна.

— Деца?

— Една дъщеря.

— Къде живее?

— Тук.

— Внуци?

— Една внучка.

— Има ли млади мъже на възраст между осемнайсет и четиридесет и пет, които да живеят в къщата или да се водят на този

адрес?

— Не.

— Къде е зет ви?

Дядо раздвижи устни и прокара език по зъбите си.

— Няма друг мъж в къщата.

— А... извинявайте, докторе, процедурата е такава...

А съпругата ви?

— Какво съпругата ми?

— И тя ли е родена в Галина?

— Защо, да не мислите да я мобилизирате?

Шапкарят не отговори. Взираше се в листа пред себе си и като че пресмяташе нещо.

— Ще ми кажете ли цялото име на съпругата си, докторе?

— Тя е госпожа докторшата.

Начинът, по който го каза, накара шапкаря да вдигне поглед от бележника.

— Както вече ви казах, докторе, това е стандартна процедура на военното окръжие.

— Не ви вярвам и не ми харесват въпросите ви. Вие душите за нещо и по-добре ме попитайте направо, та да не си губим времето.

— Къде е родена съпругата ви?

— В Саробор.

— Ясно — каза шапкарят.

Бях спряла да бърша и стоях с парцала в ръка, като местех поглед от дядо към мъжа с шапката. Представях си как баба седи от другата страна на вратата, в кухнята, и слуша всичко това. Бяхме чували, че се случват такива неща, но сега аз бях пуснала дявола в нашия дом.

— Къде живее семейството на съпругата ви?

— Семейството на съпругата ми живее в тази къща.

— Тя поддържа ли връзка с някого в Саробор?

— Не, разбира се — каза дядо. Чак по-късно си дадох сметка какво му е струвало да добави: — Дори и да искаше, не си представям как би могло да стане това, при положение че градът е сринат до основи.

— Работата ми е да питам — заяви шапкарят с любезна усмивка. Явно биеше отбой и се опитваше да заглади нещата. Сега посочи с

широк жест стаята: — Вижда се, че сте заможен човек, и ако съпругата ви има братя или сестри в Саробор...

— Вън! — каза дядо.

Шапкарят примигна тъпо. Гърлото ми се беше сковало. Студени капки от парцала се стичаха по крака ми.

— Докторе... — понечи да каже нещо онзи, но дядо ми го прекъсна.

— Изчезвайте оттук!

Беше кръстосал ръце зад гърба си и се люлееше на пети. Раменете му бяха превити напред, а лицето — изкривено в гневна гримаса.

— Вън от къщата ми! — повтори той. — Веднага!

Шапкарят затвори тефтера и го остави настрана, вдигна куфарчето и го опря в ръба на масичката.

— Това е излишно, просто не ме разбрахте правилно.

— Чухте ли ме какво казах?

Дядо внезапно се наведе, сграбчи дръжката на куфарчето и го задърпа. Шапкарят не го пусна и политна напред. Масичката се катурна и вазата и старите вестници и списания се изсипаха на пода заедно със съдържанието на куфарчето, което се отвори. Шапкарят коленичи, почервенял като рак, и се опита да натика книжата си обратно вътре.

— Вижте какво направихте, нямаше нужда да се стига дотам, господине...

В следващия миг дядо, като в сценка от анимационен филм, риташе пръснатите вестници, писма, списания и купони, заравяше крак в камарата листа и наоколо хвърчеше облак от хартии. Имаше ужасно нелеп вид, дългокрак и непохватен, в костюм, размахващ ръце и повтарящ тихо:

— Вън оттук, вън оттук, вън!

Докато шапкарят си събере партакешите, той вече беше отворил вратата и го чакаше.

Три месеца по-късно властите предприеха особено строги действия срещу утвърдените лекари. Дядо ми явно не беше единственият с връзки със старата система, с провинциите, с тамошните семейства. Лекарите над петдесет, заподозрени във верноподанически чувства към обединената държава, бяха лишени от

правото да практикуват и уведомени писмено, че лекциите им в Университета ще бъдат под строго наблюдение.

При цялото си желание да ни защити, дядо все пак притежаваше онази национална черта, която често се приема за глупост, но е по-скоро израз на праведно негодувание. Той повика един ключар, когото някога беше лекувал от камъни в жлъчката, и го накара да ни инсталира най-сложния заключващ механизъм, който бях виждала някога. В резултат на това входната врата заприлича на огромен стенов часовник и ни трябваша три ключа, за да влезем. Звукът на задвижените метални чаркове би събудил и мъртвец.

Прекратяването на практиката не му пречеше да преподава в Университета, но дядо си подаде оставката. После се обади на пациентите, които му беше забранено да посещава — астматици, хора с ревматоиден артрит, страдащи от безсъние невротизи, отказващи цигарите учители, строителни работници с болки в гърба, парализици и хипохондрици, един туберкулозен коневъд, известен актьор и доскорошен алкохолик — и направи график за домашни посещения, които като че никога не свършваха.

Аз седях в креслото до бюрото му, докато той се обаждаше по телефона, и само въртях очи към тавана. Не можех да разбера дали решението му е продиктувано от чувството за дълг към пациентите, или е някаква скрита форма на онзи младежки инат, който откривах у себе си, у Зора и у момчетата на пристана. Вероятността да е последното ме ужасяваше, но нямах куража да го предизвикам директно, като го попитам възможно ли е да рискува всичко за нещо, което при нас може да се приеме като протест, но при него си е проява на непростима глупост. Вместо това му изприказвах повече приказки, отколкото му бях говорила от месеци насам, и му нарисувах куп сценарии, кой от кой по-ужасяващи, без това да го трогне ни най-малко. Ами ако някой от пациентите се разприказва? Ако го проследят? Ако от аптеката се заинтересуват за какво са всички тези рецепти, след като очевидно не може да страда от толкова болести? Ако някой пациент умре, получи удар, започне да кърви или го сполети инсулт? Няма ли тогава да обвинят него, че човекът е умрял, защото не е отишъл в болница? И ако свърши в затвора по обвинение в убийство, тогава какво ще стане с нас?

— Защо трябва аз да съм възрастната? — питах Зора, докато седяхме на обичайната си маса и чакахме Бранко да започне да вие в микрофона. — Защо трябва аз да му отварям очите, когато върши глупости?

— Разбирам те — отвръщаше Зора, докато оглеждаше червилото си в огледалцето. — Всичко ми е ясно.

Дядо сигурно беше забелязал, че съм си у дома далеч по-често, отколкото през последните две години. Трябва да беше видял, че не баба, а аз варях кафето рано сутрин, че когато обсъждахме новините на закуска, вече не махвах с ръка и не казвах: „Ти какво очакваш, война е“, а хуквах с него на пазар с непривична готовност, че протестирах, когато баба се опитваше да оправи леглата, да нареже някой особено твърд зеленчук или да седне пред телевизора, вместо да подремне. Не може да не виждаше, че всяка вечер, когато излизаше да прави визитите си, аз си пишех домашните в кухнята, а когато се връщаше, бях будна и решавах кръстословица. Със сигурност го беше забелязал, но не каза и дума за новите ми ритуали, нито пък ме допусна до своите собствени. Може би това беше един вид наказание. Тогава си мислех, че е заради бягствата ми или заради това, че пуснах шапкаря в къщата. Сега разбирам, че ме наказваше, задето толкова лесно се отказах от тигрите.

Но в крайна сметка може би все пак спечелих нещо, защото той ми каза за безсмъртния човек.

Беше през лятото, когато навърших шестнайсет. Някой от пациентите, не знам кой точно, имаше пневмония и дядо го навестяваше три пъти седмично вместо веднъж. Аз задрях над кръстословицата, твърдо решена да го дочакам, а когато се събудих няколко часа по-късно, дядо стоеше на вратата и палеше и гасеше лампата. Като ме видя да се изправям, спря и няколко секунди седях в пълна тъмнина.

— Наталия — чух гласа му и осъзнах, че ми прави знак да стана от дивана. Още беше с шапка и шлифер и облекчението ми, че го виждам, се смени е раздражение.

— Какво? — промърморих недоволно. — Какво има?

Той посочи към вратата.

— Тихо. Хайде!

Шлиферът ми беше праметнат на ръката му, в другата държеше обувките ми. Явно нямаше време за преобличане.

— Какво става? — попитах, докато си пъхах крака в завързаната обувка. — Случило ли се е нещо?

— Ще видиш. — Той ми поднесе шлифера. — Хайде, побързай.

„Това е, доживяхме, убил е някого!“, помислих си.

Асансьорът щеше да вдигне много шум, затова слязохме по стълбите. Отвън дъждът беше спрял, но водата още се стичаше от уллиците и по улицата откъм пазара и носеше със себе си миризма на зеле и увехнали цветя. Кафето отсреща беше затворило рано и на решетката към градината висеше катинар. Мокрите столове бяха обърнати върху масите. Огромна бяла котка седеше под навеса на аптеката и присви очи с неприязън, докато минавахме под уличната лампа. Бях се отказала да се боря с копчетата на шлифера.

— Къде отиваме? — попитах. — Какво е станало?

Дядо не отговори. Продължи да крачи по улицата толкова бързо, че едва го догонвах. „Ако се разрева, ще ме накара да се върна“, помислих си аз и продължих да подтичвам след него. Подминахме хлебарницата, банката, магазина за преоценени играчки, от който си купувах лепенки за останалия недовършен албум с еуоки от „Междузвездни войни“, павилиона за мекици, от който продължаваше да мирише на пудра захар, книжарницата и будката за вестници на ъгъла. Три пресечки по-нататък внезапно си дадох сметка колко е тихо. Бяхме минали покрай две затворени кафета и една кръчма, обикновено претъпкана, но този път вътре имаше само един келнер, седнал сам на маса за осем човека, който си търкаляше монети.

— Какво става все пак? — попитах отново.

Чудех се какво ли ще си помисли майка ми, ако се събуди и види, че и двамата ни няма. Наближавахме края на нашата улица, там, където се вливаше в Булеварда, и тишината на разходката ни скоро щеше да бъде нарушена от суматохата на трамвайната линия. Но когато стигнахме там, беше пълно мъртвило, дори коли не минаваха. От единия до другия край на Булеварда не се виждаше осветен прозорец и мъждивата жълта луна се изкачваше по купола на старата базилика на хълма. Когато изгря напълно, сякаш беше уловила като в мрежа всички шумове наоколо. Не се чуваше нито звук — нито полицейска сирена, нито шумолене на плъхове в контейнерите,

наредени по улицата. Нито дори стъпките на дядо, който спря, огледа улицата в двете посоки и сви наляво по Булеварда към площад Коняник на изток.

— Малко остана — каза той и ме изчака да го догоня.

Зърнах за миг лицето му отстрани и видях, че се усмихва.

— Малко до кое? — процедих задъхано. — Къде ме водиш? Никъде повече не отивам, ако не ми кажеш! — заявих аз и спрях.

Той се обърна да ме изгледа с негодувание и изсъска:

— По-тихо говори, глупачко, че ще ни докараш някоя беля! Не го ли усещаш? — Изведнъж той разпери ръце над главата си. — Не е ли хубаво? Целият свят спи, само ние — не!

И тръгна отново. Аз останах още няколко секунди на мястото си, загледана след него — висока, тънка, безмълвна сянка. И внезапно разбрах: той нямаше нужда от мен, просто искаше да съм тук. Без да се усетя, ме беше допуснал отново до себе си.

Вървахме покрай празни витрини на затворени магазини и тъмни сгради, където над противопожарните изходи спяха накокошинени гълъби, подминахме и някакъв просяк, заспал така дълбоко, че щях да го помисля за мъртъв, ако не бях разбрала, че мигът за нас е спрял и е накарал всичко наоколо да застине.

Когато най-сетне догоних дядо, казах:

— Слушай, не знам какво правим, но искам да участвам.

Той спря рязко в тъмното пред мен и брадата ми се удари в лакътя му. От силата на сблъсъка политнах назад, но дядо посегна и ме задържа за рамото, докато си върна равновесието. Челюстта ми изтрака, когато инстинктивно вдигнах ръка към нея.

Дядо стоеше на тротоара и сочеше някъде към края на пустата улица.

— Ето там, погледни!

Ръката му трепереше от вълнение.

— Нищо не виждам — казах.

— Виждаш — възрази той. — Виждаш, Наталия. Погледни!

Вгледах се в улицата, в дългите остриета на релсите, лъскави и гладки. На отсрещния тротоар имаше дърво, стълб с мъждива лампа и преобърнат на пътя празен контейнер. Отворих уста да кажа: „Какво?“ И тогава го видях.

Между нас и следващата пресечка на Булеварда на революцията много бавно се движеше огромна сянка.

Най-напред я помислих за автобус, но беше прекалено жива, прекалено тровава и се движеше твърде бавно и безшумно. Освен това се полюшваше равномерно, на плавни тласъци, наподобяващи прииждането на талаз, и при всеки тласък нещо издрънчаваше тихо върху релсите. Докато се отдалечаваше от нас, създанието пое със свистене въздух и после го изпусна с дълбок стон.

— Господи — казах, — та това е слон!

Дядо не каза нищо, но когато го погледнах, видях, че се усмихва. Очилата му се бяха запотили от ходенето, но той не ги свали да ги избърше.

— Хайде — каза и ме хвана за ръката.

Тръгнахме бързо по тротоара, докато се изравнихме със слона и го подминахме, и на стотина метра от него спряхме и го загледахме как ни приближава.

Оттук слонът — шумът и миризмата му, ушите, прилепени към грапавата куполообразна глава с тежки клепачи, дъгата на гърба, спускаща се към хълбоците, гънещата се около раменете и коленете му кожа — като че изпълваше цялата улица. Извитият хобот се влачеше като юмрук по земята. На няколко стъпки пред него вървеше заднешком дребен млад мъж, хванал в ръце торба с нещо, което явно изкушаваше силно слона, и го подканяше шепнешком да върви.

— Видях ги близо до гарата, когато се прибирах — каза дядо. — Сигурно се опитва да го прибере в зоопарка.

Младежът ни беше видял и кимна с усмивка, докосвайки кепето си, като продължаваше да върви заднешком по релсите. От време на време той вадеше нещо от торбата и го подаваше на слона, който вдигаше хобот от земята, сграбчваше лакомството и го натикваше между жълтите саби на бивните си.

По-късно щяхме да прочетем как войници го открили полумъртъв на площадката на изоставен цирк и как, независимо от фалита и затварянето на зоопарка, директорът казал, че ще го приюти, та да могат децата да му се порадват. Месеци наред вестниците отпечатваха снимка на слона, застанал като скална грамада в новата си клетка — обещание за идните дни, залог за бъдещето на зоопарка, за неизбежния край на войната.

С дядо спряхме на автобусната спирка, а слонът ни подмина, бавно и грациозно, омагьосан от храната в ръката на младежа. Луната осветяваше дългите меки косми, стърчащи от хобота и под брадата му. Устата му беше отворена и езикът му проблясваше вътре като мокра ръка.

— Никой няма да ми повярва — казах.

— Какво? — сепна се дядо.

— Никой от приятелите ми няма да повярва.

Той ме изгледа, сякаш ме виждаше за пръв път и не можеше да повярва, че съм негова издънка. Дори когато бяхме най-отчуждени, не ме беше гледал така, нито пък някога по-късно.

— Сигурно се шегуваш — каза. — Огледай се наоколо. Среднощ е, няма жива душа. Даже и куче да те залае. Само този слон — и ти искаш да разкажеш на тъпите си приятели за това? Защо? Мислиш ли, че ще разберат? Или че ще им направи впечатление?

Той се обърна и закричи подир слона, а аз останах да стоя с ръце в джобовете. Усещах как гласът ми е потънал някъде дълбоко и не можех да го върна, за да изрека и дума — на него или на себе си. Слонът се полюшваше по Булеварда. Тръгнах и аз. Една пресечка по-нататък дядо спря, за да изчака слона до една счупена пейка. Стигнах първа до него и застанах там мълчаливо, с пламтящо лице и затаен дъх. Младежът не ни погледна повече.

— Трябва да разбереш, че това е един от онези мигове — каза дядо.

— Какви мигове?

— От онези, които човек пази за себе си.

— Какво искаш да кажеш? Защо?

— Война е — изрече той. — Историята на тази война — дати, имена, кой я е започнал и защо — това е достойние на всички. Не само на онези, които участват в нея, но и на журналистите, които пишат във вестниците, на политиците на хиляди километри оттук, на хората, които никога не са били тук, нито са чували някога за нас. Но миг като този — той си е само твой. И принадлежи единствено на теб. И на мен. Само на нас двамата.

Той скръсти ръце зад гърба си и отново пое бавно, подритвайки камъчетата с лъснатите върхове на обувките си, като разтегляше крачка, за да удължи времето. Явно и през ум не му минаваше да се

обърне и да си тръгне към дома. Щеше да продължава така, докато слонът и момчето бяха склонни да ни изтърпят.

— Трябва да си помислиш добре къде и на кого ще кажеш за това — рече. — Кой заслужава да го чуе? Баба ти? Зора? Но не и онзи палячо, с който се мотаеш на пристана.

Това ме жегна.

— Него го няма — промълвих.

— Извинявай, но не бих казал, че съжалявам.

— Аз съжалявам. Взеха го в армията.

Това го казах, за да го накарам да се почувства гузен, макар че съвсем не бях сигурна в това.

Известно време никой от нас не проговори. Пухтенето на слона ни застигна и ни заля, сякаш бяхме в котелно помещение. През минута-две той изсвистяваше силно и нетърпеливо, почти заплашително, и тогава младежът му подаваше храната по-припряно.

— Случвало ли ти се е нещо такова? — попитах.

— Ето, сега ми се случи.

— Не, говоря за преди.

Той се замисли. Мълча дълго, докато крачехме редом със слона. При малко по-други обстоятелства може би щеше да ми разкаже за жената на тигъра, но сега ми каза за безсмъртния човек.

* * *

Скръстил ръце зад гърба си, потопен в сянката на нашия слон, дядо каза:

— Беше краят на лятото на 54-а. Не 55-а, защото тогава срещнах баба ти. Бях шеф на медицинската комисия на батальона, а чирак, или както вие му казвате сега — стажант, ми беше, лека му пръст, Доминик Лаело — блестящ млад унгарец, който беше дал сума ти пари да учи в нашия Университет, без да знае и думичка от езика ни. Един бог знае защо не беше отишъл в Париж или Лондон, но много го биваше със скалпела. И май само дотам. Както и да е, обадиха ни се от едно село, че имало болни. Някои били умрели, а живите били много уплашени — страдали от ужасна кашлица и сутрин възглавниците им били целите в кръв. Това ме озадачи точно толкова, колкото би ме озадачила

празна купичка в стая, в която се размотава едър охранен котак със следи от мляко по муцуната, докато всички питат къде е отишло млякото.

Та така, натоварихме се на една каруца и поехме за селото. Човекът, който ни посрещна, се казваше Марек. Беше син на местен големец и беше учил в Университета. Тъкмо той ни беше пратил телеграмата с молба да отидем. Беше нисък и набит. Марек ни поведе през селото към дома на баща си. Сестра му беше пълна, приятна на вид жена, можеш да си я представиш. Тя ни почерпи с кафе, хляб и сирене — приятно разнообразие след кашата, която ядохме в казармата.

— Господа, има нещо ново в цялата работа — рече Марек.

Очаквах да продължи по следния начин: *Епидемията се влошава, смъртността расте, всички са в истерия*. Бях отчасти прав, разбира се, особено за истерията.

Ето какво бе станало. Един човек умрял и тръгнали да го погребват. По време на погребението мъжът, на име Гаво, се надигнал в ковчега и поискал вода. Всички били слисани донемайкъде. В три следобед процесията поела след ковчега по склона към гробището. Най-напред се чуло как тялото вътре шава, после капакът се отместил и се показал този Гаво, толкова блед и посинял, колкото в деня, когато го открили да плува с корема нагоре в един водоем недалеч от селото. Гаво се надигнал в изгладения си костюм, с шапка в ръка и сгъната морава кърпичка в джобчето. Седнал в ковчега, все едно е в лодка, огледал процесията с кървясали очи и казал: „Вода.“ И толкоз. Докато разберат носачите какво става, докато хвърлят ковчега и побегнат като обезумели към църквата, този Гаво отново лежал на гръб.

Това е, което ни разказа Марек за новия развой на събитията.

През отворената врата на къщата му виждах пътя, който минаваше през полето и църковния двор. Едва сега забелязах, че градчето е съвсем пусто, а пред вратата на малката църквица стои човек с пистолет — собственикът на погребалното бюро Аран Дарич, както ми каза Марек, който не бил спал от шест дни. Помислих си, че може би най-належаща нужда от помощ има тъкмо този Аран Дарич.

В това време Марек продължаваше да разказва историята. Този Гаво повече не се вдигнал от ковчега. За това допринесъл фактът, че след като носачите го захвърлили, някой от процесията изстрелял с

армейски пистолет два куршума в тила му. Оставяме настрана въпроса защо на някого му е притрябвало да носи пистолет на погребение. Марек ни разказа тази част от историята, след като беше изпил две или три чаши сливовица.

Аз през цялото време си водех бележки и се чудех как този Гаво се връзва с болестта, която бях дошъл да лекувам. Когато Марек спомена двата куршума, оставих молива и попитах:

— Значи не е бил мъртъв?

— А, не — възрази той. — Умрял си беше, дума да няма.

— Преди да стрелят? — попитах аз, защото ми се стори, че цялата работа взема съвсем друг обрат и сега те просто се опитват да прикрият убийство.

— Знам, че звучи невероятно — сви рамене Марек.

Продължих да пиша, но се получаваше пълна безсмислица, а Марек надничаше любопитно през масата да прочете какво съм написал. Доминик, който сигурно не беше разбрал нищичко, ме гледаше настойчиво и явно чакаше някакво обяснение.

— Трябва да видим тялото — казах.

Ръцете на Марек бяха на масата и се виждаше, че е от хората, които си гризат ноктите, когато са нервни. Напоследък бяха гризани жестоко.

— Сигурен ли сте, че се налага? — попита той.

— Трябва да го видим.

— Не знам, докторе.

Бях си направил списък на всички, с които исках да говоря — болните, роднините на възкръсналия покойник Гаво и особено свещеника и собственика на погребалното бюро, които би трябвало най-добре да знаят колко е бил болен човекът, преди да го застрелят.

— Господин Марек — казах, — много хора са застрашени. Ако този човек е бил болен...

— Не беше болен.

— Моля?

— Беше здрав като бик.

Доминик безпомощно местеше поглед от единия към другия. Познаваше ме достатъчно отдавна, за да разбере по лицето ми, че не съм особено доволен, и явно се чудеше какво става. А и самият Марек не изглеждаше твърде добре.

— Добре тогава, господин Марек — рекох, — ще ви кажа как виждам аз нещата. За селото и за самия господин Гаво съм почти сигурен, че след нужните изследвания ще мога да поставя диагноза белодробна туберкулоза. Съдя по симптомите, които ми описахте — кашлица с кръвохрачене и така нататък. Искам всички болни да се съберат по най-бързия начин в болницата и ще поставим селото под карантина, докато не си изясним мащабите на болестта.

Тук обаче той ме свари неподготвен, защото попита остро:

— Как така туберкулоза?

Беше видимо слисан. Туберкулозата може да уплаши всекиго, но от начина, по който ме гледаше, личеше, че го тревожи друго, че моята диагноза не му пасва, сякаш му се струваше неточна, недостатъчно тежка.

— Не може ли да е нещо друго? — попита той.

Отвърнах му, че едва ли е възможно при тези симптоми — хората мрат един след друг и оставят след себе си окървавени възглавници. Успокоих го, че всичко ще се оправи, ще пратя за лекарства, за медицински сестри и поне още един лекар от града да ми помага.

— А ако не помогне?

— Ще помогне — казах.

— Ако е туберкулоза. Дано да сте прав.

— Не разбирам накъде биете.

— Ами ако грешите и е нещо друго? — каза Марек. Беше видимо развълнуван. — Мисля, че не разбирате, докторе. Явно не разбирате.

— Добре тогава, кажете ми.

— Ами... по възглавниците има кръв. Имаше кръв и по реверите на Гаво.

— Защото сте го застреляли.

Марек едва не падна от стола си.

— Не съм го застрелял, докторе, той си беше мъртъв!

Започнах пак да драця, само и само да си придам официален вид. Доминик се потеше от безсилие.

— Трябва да говоря със семейството му — казах.

— Той няма семейство. Не е тукашен.

— Защо тогава го погребвате тук?

— Беше нещо като амбулантен търговец. Не знаехме нищо за него, просто искахме да го изпратим човешки.

Аз се чувствах все по-объркан, та си помислих, че може би затова изведнъж всички са се изпоразболели, че може той да им е пренесъл заразата, макар да е изглеждал здрав като бик. Но после се сетих, че се е появил скоро по тези места и едва ли е имал време да зарази цялото село. Но е бил достатъчно дълго, за да го застрелят в тила.

— От кого да взема разрешение за изравяне на тялото?

— Не се налага. — Марек кършеше ръце притеснен.

— Заковахме ковчега и го оставихме в църквата. Още е там.

Погледнах пак през вратата и се убедих, че Аран Дарич още стои пред църквата с пистолета. За всеки случай.

— Ясно — казах.

— Не — възрази Марек, почти разплакан, кършейки още потчаяно ръце. Доминик като че се беше предал.

— Не е ясно. Хора с окървавени дрехи се изправят в ковчезите си, а на сутринта по възглавниците ни има кръв. Не мисля, че нещо е ясно.

И ето ни двамата с Доминик, застанали наред малката каменна църквица в Бистрина, пред ковчега на човека на име Гаво, поставен напърно срещу вратата, сякаш са го вмъкнали набързо и са го зарязали. Прашен дървен ковчег. Църквата беше каменна и много тиха. Миришеше на сандалово дърво и восък, а над вратата имаше икона на Богородица. Прозорците бяха от синьо стъкло. Красива църква, но се виждаше, че отдавна никой не е влизал — свещите бяха изгорели, а ковчегът на Гаво беше изпъстрен с бели точки от гълъбите, обитаващи камбанарията. Беше тъжна гледка, защото този Гаво очевидно с нищо не беше заслужил да бъде застрелян в тила на собственото си погребение. И то два пъти.

След влизането ни Аран Дарич побърза да затвори вратата зад нас и нищо не нарушаваше тишината в малката църква. Бяхме си донесли чантите и щанга, с която да отворим ковчега, но скоро ни стана ясно, че само тя няма да е достатъчна. Може би впряг волове щеше да ни свърши работа, защото капакът не само беше закован с

гвоздеи, а и беше подсилен с кръстосани дъски и омотан дебело с нещо като велосипедна верига. Някой се беше сетил да хвърли и плитка чесън върху ковчега и сега главите се търкаляха отгоре сред оронените люспи.

— Безобразие, пълно безобразие! — едва успя да изрече Доминик. — Селяндури.

В този миг чухме нещо, което човешкият ум не може да побере и да приеме. Ако не бях го чул с ушите си в тишината на църквата, за нищо на света не бих повярвал. Нещо изшумоля и от ковчега се разнесе тих, вежлив, леко приглушен глас:

— Вода.

Двамата се вцепенихме. Доминик Лаело стоеше до мен и стискаше щангата с побелели пръсти. Дишаше забавено и плитко и мустаците му започваха да се потят, докато изричаше тихи проклетия на унгарски. Тъкмо понечих да кажа нещо, когато гласът, все така безизразен и равен, отново продума:

— Прощавайте, дайте ми вода, моля.

Бързо, бързо, той е жив, отваряй ковчега! Доминик Лаело пъкна щангата под капака, а аз на колене се опитах да развия веригата. Блъскахме ковчега, сякаш си бяхме наумили да го натрошим на парчета. Доминик беше опрял крак в стената му и натискаше щангата като обезумял, а аз не можех да се сдържа и повтарях:

— Давай, давай, натискай!

Капакът изпраця като строшена кост и отхвъркна. Гаво лежеше по гръб на възглавниците с моравата кърпа на гърдите, леко прашен, но иначе невредим.

Сграбчихме го за ръцете и го издърпахме до седнало положение. Като се сетя сега, не ти препоръчвам да правиш подобно нещо с човек, застрелян в тила, защото не се знае кое го държи жив. Но тогава си помислих: „Странно нещо“. Очаквах човекът да е по-стар, с бяла коса и може би мустаци.

Гаво обаче беше млад, има-няма трийсетгодишен, с хубава тъмна коса и приятно изражение. Трудно ми беше да повярвам, че човек, току-що изваден от ковчега, в който беше прекарал няколко дни, може да има толкова цветущ вид. Но колкото и да е странно, той наистина изглеждаше много умиротворен, направо доволен, докато седеше с ръце в скута си.

— Знаеш ли си името? — попитах го аз.

Още не бях на себе си, затова отворих клепачите му с пръсти и надникнах в очите му. Той ме гледаше с интерес.

— Да — отвърна. — Гаво.

Седеше търпеливо, докато пипах челото му и му мерех пулса, после рече:

— Прощавайте, ама наистина искам малко вода.

Половин минута по-късно Доминик хвърчеше през селото към кладенеца и разправят, че подминал Марек, който викнал след него:

— Казах ли ви!

В това време аз си отворих чантата и извадих инструментите си. Преслушах сърцето на Гаво, което си туптеше равномерно под тънките ребра. Той ме попита кой съм и му обясних, че съм доктор Леандро от еди-кой си батальон и няма от какво да се притеснява. Доминик се върна с водата и Гаво надигна кофата да пие. Тогава забелязах капките кръв по възглавницата и двамата със стажанта огледахме главата му. Наистина бяха там, два патрона, загнездени като метални очи в косата му. Сега въпросът беше дали да рискуваме да ги извадим на място и трябва ли изобщо да ги вадим — ами ако мозъкът му потече през дупките като рохко яйце? Все пак имахме погребение и трябваше да пратим цялото село на съд за убийство, иначе и ние ставахме съучастници и щяхме да изгорим покрай останалите.

Ето защо попитах:

— Как се чувстваш, Гаво?

Той беше опразнил кофата и я сложи на коленете си. Изглеждаше напълно свеж.

— Много по-добре, благодаря.

После се обърна към Доминик и му поблагодари на унгарски, като го похвали, че се е справил много добре с щангата.

— Застрелян си два пъти в главата — изрекох предпазливо. — Трябва да те откарам в болницата, за да решим как да те лекуваме.

— Не, благодаря — весело заяви той. — Много е късно, отдавна вече трябваше да съм тръгнал.

Сетне се хвана за преградките и се изправи, все едно нищо не е станало. От него се вдигна малко облаче прах и бавно се слегна, а той стоеше насред църквата и се вглеждаше в цветните стъкла и светлината, процеждаща се вътре като през воден талаз.

— Моля те, не го прави повече! Състоянието ти е много сериозно.

— Не е толкова сериозно — усмихна се той.

Посегна и заопипва куршумите на тила си, като през цялото време ми се усмихваше и ме гледаше с кравешки поглед. Представих си как пръстите му чоплят металните късчета и понечих да го спра, а във въображението ми изникна зловеща картина — очите му се въртят, изскачат и се прибират под натиска на куршумите в мозъка му. Разбира се, нищо подобно нямаше. Но си го представих много живо.

— Знам, че може би е стряскащо, докторе, но това не ми се случва за пръв път — каза той.

— Моля?

— Веднъж ме простреляха в окото — обясни Гаво. — По време на боя при Пловотие.

— Миналата година ли? — попитах, защото си спомних, че имаше някакви политически безредици там, а това за окото не го повярвах, защото и двете му очи си бяха на мястото.

— Не, не — каза той. — През войната.

Тази битка при Пловотие беше петнайсетина години по-рано, така че можеше и да е вярно. Но и двете му очи бяха невредими, така че реших да не му обръщам внимание. А тези два куршума сигурно бяха направили мозъка му на кайма. Казах му, че сигурно много го боли и че тези неща трудно се приемат. Но той се усмихна така уверено, че млъкнах и го загледах още по-внимателно. Може би мозъкът му беше увреден, или пък беше в шок. А може и да беше от загубата на кръв. Но той ни гледаше така спокойно и безметежно, че Доминик го попита нещо на унгарски и дори аз разбрах, че го пита дали не е вампир. Гаво само се засмя с приятния си смях и стажантът посърна, сякаш беше на път да се разплаче.

— Не ме разбрахте — каза Гаво. — Няма нищо свръхестествено. Аз не мога да умра.

Това ме слиса.

— Как така?

— Не ми е позволено.

— Моля?

— Не ми е позволено — повтори той.

Каза го така, както би казал: „Здравето не ми позволява да играя хоро или да се ожения за дебела жена“.

Не знам какво ме накара да попитам:

— Тогава как се удави?

— Не съм, както виждате.

— Хората от селото се кълнат, че си бил мъртъв, когато те измъкнали от водата и те сложили в ковчега.

— Много добри хора. Запознахте ли се с Марек? Сестра му е чудесна жена.

И показва с ръце нещо приятно и закръглено.

— Как двайсет души ще те помислят за умрял, ако не си се удавил, както твърдиш ти?

— Разговарях с един господин и на него не му хареса онова, което казах, та ме поддържа под водата — обясни Гаво. — Може и да съм изгубил свяст. Понякога се уморявам лесно, когато съм под напрежение. Случва се.

— Някой те е държал под водата? — попитах и той кимна. — Кой?

— Един от селото, не е толкова важно.

Ставаше все по-сложно, а може би тъкмо обратното, нещата бяха на път да се изяснят.

— Същият ли, който те простреля в тила?

— Не знам, нали тогава бях с гръб — отвърна той и като видя как го гледам, добави: — Виждам, че нещо не можем да се разберем, докторе. Не става дума за това, че не искам да приема смъртта или си давам вид, че нищо не е станало и затова съм жив. Казвам ти просто, пред лицето на Бога и на твоя унгарски приятел, който не пуска щангата, защото ме мисли за вампир — аз не мога да умра.

— Защо?

— Чичо ми забрани.

— Чичо ти. Кой е чичо ти?

— Не ми е позволено да кажа. Особено като знам, че ще ми се смееш. — Той отново се отупа от прахта. — Е, става късно и навън сигурно се навъртат хора, любопитни да видят докъде си стигнал. Моля те, нека да стана и да си тръгна.

— Не ставай!

— Не ми дърпай сакото, докторе.

— Забранявам ти! В момента мозъкът ти е закован за черепа с два куршума и ако извадим някой от тях, всичко ще се изсипе навън като тесто. Трябва да съм луд, за да ти позволя да станеш.

— А аз трябва да съм луд да остана — раздразнено ме прекъсна той. — Твоят унгарец всеки момент ще излезе и ще повика останалите и тогава ще започнат едни истории с чесън, горене на клада и какво ли не още. И макар да не мога да умира, трябва да знаеш, че хич не ми е приятно да ми забият рейка за палатка в ребрата. Случвало ми се е вече и не искам да ми се случи пак.

— А ако ти обещава, че хората от селото няма да се месят, че ще те лекуват истински доктори и ще лежиш в чисто легло, че няма да има клади и викове, ще ме оставиш ли да си свърша работата?

Той се разсмя, а аз продължих да му обяснявам, че ще го откарам в лазарета на дванайсетина километра оттук, за да съм сигурен, че ще се погрижат както трябва за него. Казах му, че ще пратя Доминик да докара кола, ще го извадим от ковчега и ще го настаним удобно. Дори се пошегувах, че щом няма да умира, поне да излезе от тази църква по подобаващ начин, та да е сигурно, че няма пак да го застрелят. Казах му го, защото нещо ми подсказваше, че може би се бои от човека, който беше стрелял по него. Той през цялото време ме гледаше със симпатия, сякаш беше трогнат от жеста ми и от факта, че съм толкова загрижен за пробития му мозък. Накрая се съгласи да изчака медицинския екип. Наредих на Доминик да иде пеша до лазарета и да поиска кола с носилка и още един хирург. Той не беше никак очарован от идеята да остана сам в църквата с вампир, пък и да се лута дванайсет километра из тъмното, особено след всичко, което беше видял, но се съгласи. Щеше да тръгне на минутата и по пътя да нареди на първия пост да затворят най-близкия мост, та да не могат болните да напуснат селото и никой външен да влезе.

Гаво разтърси ръката на Доминик, а той му отвърна с немощна усмивка и излезе.

Останах сам с мъртвеца и запалих няколко лампи, а гълъбите по гредите гукаха и пърхаха насам-натам в тъмното. Сгънах палтото си и го сложих като възглавница в ковчега, после извадих бинтовете и започнах да превързвам главата на Гаво, та да не изпаднат куршумите. Той седеше много търпеливо и ме гледаше със същия кравешки поглед и за пръв път се зачудих дали не ме омайва, та да ми стане спокойно и

приятно и да заспя, за да се събудя внезапно и да го видя надвесен над мен, ръмжащ като животно и с оцъклени като на бясно куче очи. Знаеш, че не вярвам в тези неща, Наталия, но в този миг ми дожаля за горкия Доминик, който вярваше.

Попитах Гаво за удавянето.

— Кой е човекът, който те държа под водата?

— Няма значение — отвърна той. — Изобщо не е важно.

— Може и да е — възразих. — Мисля, че може той да те е прострелял.

— И какво от това? — попита Гаво. — Нали не ме е убил.

— Още не.

Той ме погледна търпеливо. Прехвърлих бинта през едното му око и сега заприлича на мумия като онези от филмите.

— Изобщо не е — поправи ме той.

Не исках да се връщам към тази работа с безсмъртието, затова попитах:

— Защо се опита да те удави?

Той отвърна тутакси, без колебание:

— Защото му казах, че ще умре.

„Господи — помислих си, — превързвам убиец. Дошъл е тук да убие някого, а те се опитват да го удавят и го прострелват в тила, за да се защитят, това е цялата работа. Доминик тръгна едва преди половин час, а аз трябва да остана цяла нощ с този човек. Кой може да каже какво ще стане? Ако ми налети, ще го халосам по тила, ще преобърна ковчега и дим да ме няма.“

— Да го убиеш ли дойде? — попитах.

— Не, разбира се. Той умираше от туберкулоза. Сигурен съм, че си чул какво се говори из селото. Дойдох само да му кажа, да му помогна, да бъда тук, когато това се случи. Хайде, докторе, кажи ми — кръв по възглавниците, зловеща кашлица. Каква ти беше диагнозата още преди да дойдеш тук?

Бях изумен.

— Ти да не си доктор?

— Бях някога.

— А сега? Поп ли си?

— Не, не точно. Но съм решил, че работата ми е да съм с умиращите и умрелите.

— Работата ти?

— Заради чичо ми — обясни той. — Един вид отплата.

— Чичо ти поп ли е?

Гаво се засмя.

— Не, но върши много от попската работа.

Свърших с превръзката, а той още не ми беше казал кой е чичо му. Започнах да подозирам, че може да е член на някоя радикална групировка от онези, които подклаждат размириците на север. Ако беше така, хич не ми трябваше да знам кой е чичо му.

— Може би ще искаш да идентифицираш човека, който се опитал да те убие — казах. — За да не навреди на другите.

— Не ми се вярва. Едва ли някой друг ще му каже, че скоро ще умре.

— Тогава на мен ми е нужно да знам кой е, за да му дам лекарство.

— Лекарствата няма да помогнат. Много добре го разбирам защо се опита да ме удави. — Гаво ме наблюдаваше как прибирам нещата си в чантата. — Хората много се разстройват, когато разберат, че ще умрат. Ти би трябвало да го знаеш, докторе, сигурно го виждаш постоянно.

— Може би си прав.

— Тогава започват да се държат много странно. Внезапно се изпълват с живот. И започват да се съпротивляват, да задават въпроси. Готови са да те попарят с вряла вода, да те пребият с чадър, да ти смажат главата с камък. Изведнъж си спомнят неща, които трябва да свършат, и хора, които са забравили. Съпротива, неприемане. Такова хабене на сили.

Премерих му температурата. Беше нормална, а ми се струваше, че приказките му стават все по-несвързани.

— Защо не полегнеш? — попитах го.

— Може ли още малко вода? — попита той.

И измъкна дявол знае откъде, може би някъде от ковчегата или от вътрешния си джоб, малка бяла чашка с позлатен ръб и ми я подаде.

Възразих, че нямам намерение да хукна към кладенеца и да го оставя сам, но той ми посочи преддверието и каза, че и светената вода ще свърши работа. Ти ме познаваш, Наталия, и знаеш, че не вярвам в тези неща, но винаги щом вляза в църква, се кръстя от уважение към

хората, които вярват. И нищо не ми пречи да дам светена вода на човек, който умира в църквата. Затова напълних чашката, а като я изпи, му донесох втора и го попитах от колко време не е ходил по малка нужда. Той отвърна, че не е сигурен, но още не му се ходи. Премерих му кръвното и пулса. Дадох му още вода и не след дълго той се съгласи да полегне, а аз седнах на една скамейка, развързах си обувките и се замислих за горкия Доминик. Нямах намерение да спя, но се унесох в мисли. Мислех си за тези хора, за епидемията, за моста със запалени фенери над близката река — знак, че селото е под карантина. Питам се защо бяхме поставили самите себе си под карантина, защо бяхме изменили целия този път в тъмното, за да дойдем в това затънтено селце. Така изтече час, може би час и половина, без Гаво да издаде звук. Наведох се над ковчега да го погледна. Има нещо много зловещо в това някой да те гледа от ковчег. Той беше много едър, с големи кръгли широко отворени очи. Усмихна ми се и каза:

— Не се притеснявай, докторе, аз наистина не мога да умра.

Върнах се на пейката. От мястото си видях как ръцете му се протегнаха да се поразкършат и пак се прибраха в ковчега.

— Кой е чичо ти? — попитах.

— По-добре да не знаеш.

— Да, но искам да знам.

— Няма смисъл да ти казвам — отвърна Гаво. — Като лекар ти имам доверие, но виждам, че ти няма да ми повярваш, така че този разговор е безсмислен, щом доверието не е взаимно.

Съвсем искрено му казах:

— Питам кой е чичо ти, защото ти вярваш, че в него е обяснението защо не можеш да умреш.

— Така е.

— Е?

— Щом не вярваш, че не мога да умра, въпреки че онзи човек ме държа десет минути под водата и после ме простреля два пъти в тила, не виждам как ще повярваш кой е чичо ми. Няма начин.

Чух го как се намества в ковчега, мърда рамене и стърже с обувки в преградката.

— Моля те, не мърдай — предупредих го.

— Пие ми се кафе — каза той.

Изсмях се в лицето му и го попитах дали не е полудял. Нямах никакво намерение да му давам кафе в това състояние.

— Ако имахме кафе, щях да ти докажа, че не мога да умра.

— Как?

— Ще видиш, ако направиш.

Той седна, наведе се от ковчегата и измъкна от чантата ми кутията с кафе и примуса. Казах му веднага да ляга, но той си знаеше своето.

— Хайде, докторе, направи кафе и ще ти покажа.

Нямаше къде да ходя и сварих кафето. Направих го със светена вода и миризмата на газ от примуса изпълни църквата. Той ме наблюдаваше, седнал със скръстени крака на кадифените възглавници. Бях се предал и вече не настоявах да легне. Разбърках кафето с една шпатула и кафявите песъчинки се смесиха с водата в гъста маса, а той гледаше и се усмихваше.

Когато кафето се свари, той настоя и двамата да прием от бялата чашка със златния ръб. Каза, че така ще ми покаже какво е да си безсмъртен. Бях толкова заинтригуван, че му позволих да ми налее. Той ми каза да държа чашата с две ръце, без да духам, докато кафето изстине толкова, че да мога да го изгълтам на един дъх. Докато държах чашата, си казвах, че съм полудял. Седя в църквата и си пия кафето с човек, чиято глава е пробита с два куршума.

— Пий сега — каза той и аз го послушах.

Кафето още беше горещо и ми опари езика. Изгълтах го и се закашлях. Той взе чашата от ръката ми и надникна вътре, после я наклони така, че и аз да виждам. На дъното имаше утайка. Тогава се усетих какво става.

— На кафе ли ще ми гледаш? — попитах.

Чудех се да се смея ли, да плача ли. На кафе гледат циганките и магьосниците в цирка.

— Не, не — възрази той. — Но утайката е важна. В нея виждам смъртта ти.

— Ти си правиш майтап с мене.

— Не, наистина я виждам. Ето я тук. Самият факт, че има утайка, вече говори достатъчно.

— Естествено, че ще има. Това е кафе. Винаги има утайка. Неизбежно е.

— Същото е и със смъртта.

Той посегна и си наля. Държеше чашата в ръце, а аз се ядосвах на себе си, че съм се подвел да му направя кафе само за да ми се подиграе по този начин. След няколко минути той изпи кафето си. По шията му се стече тънка струйка, а аз си мислех за куршумите в черепа му и се молах да не изпаднат. Или пък тъкмо обратното.

Гаво ми подаде чашата. Беше празна. Виждах бялото дъно и сухите стени, сякаш току-що я беше избърсал с кърпа.

— Сега доволен ли си? — попита той, сякаш беше направил кой знае какво чудо.

— Моля?

— Няма утайка.

— Това е някакъв номер — казах.

— Нищо подобно — възрази той. — Виж.

И прокара пръст по дъното.

— И липсата на утайка в чашата ти доказва, че си безсмъртен?

— Би трябвало — заяви той.

Каза го, сякаш беше решил математическо уравнение и сега се чудеше защо отричам очевиден факт.

— Това е просто фокус.

— Не е фокус. Вярно, че чашата е по-особена, но не е фокусническа. Чичо ми я даде.

— Върви по дяволите с твоя чичо! — избухнах. — Лягай долу и млъквай, докато дойде линейката.

— Няма да ида в болницата, докторе — спокойно възрази той. — Името ми е Гавран Гайле и съм безсмъртен.

Поклатих глава, изключих примуса и прибрах кутията с кафето. Исках да взема и чашата му, но не ми се щеше да го дразня. А той не спираше да се усмихва.

— Как да те убедя, че казвам истината?

Стори ми се, че долавям нотка на отчаяние в гласа му, и си помислих, че е уморен от мен.

— Никак.

— Какво би те удовлетворило?

— Да ми окажеш малко съдействие.

— Това започва да се превръща в абсурд.

Нахалството му така ме смая, че не знаех какво да кажа. Той ме гледаше като агънце, облещил от ковчега големите си овчи очи.

— Позволи ми да стана и ще ти докажа, че не мога да умра.

— Няма такава нещо като безсмъртно тяло. Цялата работа ще свърши зле. Ще умреш, магаре опърничаво, а аз ще ида в затвора заради тебе.

— Прави каквото искаш. Застреляй ме, заколи ме. Подпали ме. Готов съм даже да сключим облог. Американски бас — имам право на три желаниа, след като спечеля.

Казах му, че нямам намерение да се ловя на бас.

— Не си ли падаш по облозите? — попита той.

— Тъкмо обратното — но не си губя времето с облози, за които съм сигурен, че ще спечеля.

— Виждам, че се ядосваш, докторе. Не искаш ли да ме удариш по главата е някоя от тези талпи?

— Лягай долу!

— Много е грубо — кимна той и огледа помещението, както си седеше в ковчега. — Тогава нещо друго. Какво ще кажеш за езерото? Защо не ме хвърлиш в езерото с камъни на краката?

Знаеш, че лесно се паля, Наталия. Глупаците ме изкарват от търпение много бързо. Бях толкова ядосан от евтиния номер с кафето — че ме излъга да му направя кафе, и то от дажбата си — че вече пет пари не давах какво ще направи, ако ще и да се обеси. Беше късно, тъмно, а аз бях пътувал часове. И сега си правех компания с човек, който ме убеждаваше да го ударя с талпа по главата или да го удавя в езерото. Не се бях съгласил, но и не бях отказал категорично. Не знам, в цялата работа имаше нещо нереално. Той виждаше, че вече не го карам да ляга. Внезапно се изправи, излезе от ковчега и каза:

— Чудесно, после ще бъдеш доволен.

Казах му, че изобщо не се съмнявам.

До самата църква имаше езерце и двамата се заехме да търсим нещо по-тежко. Открих под олтара две огромни тухли, от онези с дупките, и го накарах да ги свали по стъпалата. Тайничко се надявах да припадне, но нищо подобно не стана. Той нагласи бинтовете на главата си, а аз в това време измъкнах веригата, с която селяните бяха овързали ковчега. Той ми помогна да си събера нещата и все се усмихваше. Излязох пръв и видях, че Аран Дарич си е тръгнал, сигурно по нареждане на Доминик. Беше много късно и селото беше притихнало. Сигурен съм, че ни наблюдаваха през прозорците, но пет

пари не давах. Казах на Гаво да излезе и двамата се запътихме през калта и мъха към малкия кей в края на езерото, откъдето селските хлапета сигурно ловяха риба. Гаво изглеждаше развълнуван. Казах му да си пъхне краката в дупките на тухлите, омотах глезените му с веригата и закрепих тухлите така, че ходилата му изобщо не се виждаха.

У мен полека започваше да се прокрадва чувство на вина и страх. Не се държах като доктор, а като учен, доказващ, че идиотът си е идиот. И все пак — рекох си — *не искам кръвта на този идиот да ми тежи на съвестта.*

— Готово — казах.

Той повдигна крака, първо единия, после другия, като дете, което за пръв път се качва на ролкови кълки.

— Браво, докторе — каза.

— Трябва да вземем предпазни мерки — заявих. Той ме погледна недоволено. — Ще бъде безотговорно да те хвърля в езерото, без да съм се подсигурил.

Огледах се наоколо за нещо, което би ми помогнало да го държа близо до брега, и видях, че около един от стълбовете на платформата е омотано въже. Вързах свободния му край около кръста на Гаво, който ме наблюдаваше с интерес.

— Искам да ми обещаеш, че ще дръпнеш въжето, когато започнеш да се давиш.

— Няма да се удавя, докторе — увери ме той. — Но понеже си толкова добър към мен, ще ти обещаая. Даже ще ти дам залог.

Той се замисли за момент, като пристягаше въжето на кръста си, за да се увери, че възелът е достатъчно здрав, и каза:

— Давам ти чашата си за кафе за залог, че няма да се удавя, докторе.

И извади чашата от вътрешния джоб на самото си и ми я подаде, като я държеше внимателно, сякаш беше яйчена черупка.

— Не ми трябва проклетата ти чаша.

— Все пак ти я давам. А ти какъв залог ще ми дадеш, докторе?

— За какво трябва да ти давам залог? Няма аз да се давя.

— Няма значение, искам и ти да ми дадеш някакъв залог. Нещо срещу моята смърт, та като се срещнем следващия път, да не се повтори всичко.

Цялата работа беше донемайкъде нелепа, но все пак се озърнах да видя какво бих могъл да заложа. Ще дръпне въжето, рекох си, и още как ще го дръпне! Попитах го дали примусът ми може да послужи като залог. Той се изсмя.

— Я стига, докторе! Ти ми се подиграваш. Трябва да е нещо, на което държиш.

Извадих старата си „Книга за джунглата“ — същата, която си нося в джоба и сега — и му я показах.

— Залагам ето това.

Той я огледа с интерес, после се наведе, както си беше с тухлите на краката, и я подуши.

— Сигурно е нещо, което не би искал да загубиш?

За да бъде съвсем ясно, че и двамата залагаме по нещо, на което държахме, казах:

— Залагам тази книга, че ще започнеш да се давиш.

— А не че ще умра, така ли?

— Не, защото ти ми се закле, че ще дръпнеш въжето, преди това да стане. Сега е шансът ти да промениш решението си. Екипът сигурно вече е тръгнал насам.

Не беше вярно, Доминик сигурно не беше изминал и половината път до лазарета. Но бях длъжен да опитам. Гавран Гайле все така се усмихваше.

Той ми протегна ръка и когато му подадох моята, усетих нещо студено и метално в дланта си. Куршумите. Докато подготвях потапянето му, той ги беше извадил. Погледнах ги — мокри от кръв, с полепнали по тях косми. Гаво отстъпи назад към края на платформата и каза:

— Е, докторе, доскоро.

Наведе се и цопна в езерото. Не помня да се чу плисък.

Сякаш чух гласа на Доминик: „Божичко, шефе! Пращаш човек с два куршума в черепа във водата, с пранги на краката!“ Но не помръднах, докато мехурчетата не изчезнаха, а и след това. Въжето се опъна леко, но после се успокои.

Най-напред си помислих, че трябваше да вържа ръцете на Гаво за глезените — сега нямаше да му е никак трудно да си намери куха тръстика или да си направи фуния от листо на водна лилия и да скрие от мен приспособлението си за дишане като в някой филм за Робин

Худ. После ми хрумна, че не съм обмислил всичко както трябва, защото ако се удавеше, нямаше да изплува лесно с тези тухли на краката. Но си спомних, че бяха тръгнали да го погребват тъкмо защото се беше удавил, и си казах, че този човек явно знае как да си пести дъха, за да погажда циркови номера на честните хора и те да се чувстват виновни за смъртта му, а той да изпитва някакъв извратен триумф, че ги е направил на глупаци.

— Няма да мръдна отгук — казах си, — докато не се покаже или не изплува с корема нагоре.

Седнах на брега и стиснах въжето. Извадих си лулата и запуших. Представих си как селяните седят зад тъмните си прозорци и ме гледат с ужас — мен, доктора, оставил един по чудо оцелял човек да се удави. Минаха пет минути, после седем, десет, дванайсет. На петнайсетата лулата ми беше угаснала, а въжето беше опънато и твърдо като дъска. Той не се показваше, не се виждаха и мехурчета. Рекох си, че не съм преценил правилно дълбочината и въжето се е стегнало около кръста му и му е строшило ребрата. Потеглих го внимателно, та да не го нараня, ако по някакво чудо е още жив, колкото да му напомня, че трябва да даде сигнал. Той обаче не се отзова и в този миг вече бях сигурен, че е мъртъв, а аз съм се подвел и съм направил огромна грешка. Някъде на дъното осакатеното му тяло плаваше като балон над прикованите му крака, сякаш обесен се люшкеше на бесилото. „Човекът не е делфин — мислех си, — не може да оцелее в такива условия. Човек не може да забави пулса си само защото така е решил.“

След около час си поплаках малко, повече за мен самия, и тютюнът ми свърши. Бях спрял да дърпам. Вече виждах взвода за разстрел. Или пък някоя малка пещера някъде в Гърция. Чудех се дали не мога да си сменя името. Нощта напредваше, накрая настъпи оня час преди зазоряване, когато птиците започват да се будят.

Тогава се случи нещо изумително. Чух звук откъм водата и вдигнах глава. Въжето се изпъна и се показа, проблясвайки, над водата. На изток вече се развиделяваше и се виждаше отсрещният бряг, където гората стигаше до тръстиките. Гавран Гайле, безсмъртният човек, се измъкна бавно на брега, целият подгизнал, с увиснали по раменете водорасли. Бяха минали часове, но тухлите още бяха на краката му, както и въжето, омотано около кръста му. Аз се бях изправил, но не смеех да издам и звук. От шапката на Гавран Гайле покрай ушите му

се стичаше вода и той я свали, за да я изтръска, после се наведе и размота веригата. Направи го, сякаш си изуваше обувките, после развърза въжето и го пусна във водата.

Когато се обърна, видях лицето му, все така усмихнато и кротко.
— Не забравяй за залога, докторе — рече. — За следващия път.
После ми махна с ръка, обърна се и изчезна в гората.

[1] Седмият студиен албум на американския музикант Пол Саймън от 1986 г. — Б.ред. ↑

3

КОПАЧИТЕ

Първата нощ в дома на барба Иван и Нада спях три часа, после в съня ми нахлу музиката на щурците и се събудих омаломощена от задуха. Леглото ми беше обърнато към прозореца, който гледаше към лозята зад къщата, и през него се виждаше непълната оранжева луна, пълзяща надолу по склона. Зора, просната по очи, беше изритала завивките си и краката ѝ висяха от леглото. Дъхът ѝ долиташе със свистене откъм кълбото от коси, ръце и възглавници. Долу момиченцето пак кашляше и кашлицата му беше лепкава и пресеклива — явно се опитваше да спи между пристъпите. Някъде зад всички тези шумове се чуваше морето с пъплещата по пясъка пяна от другата страна на къщата.

Месеци по-късно, много след като четирийсетте дни бяха отминали и аз бях започнала да свързвам нещата, продължавах да си лягам с надеждата, че той ще намери път към сънищата ми и ще ми каже нещо важно. Разбира се, всеки път оставах разочарована — дори когато го сънувах, всеки път седеше в някакво кресло, което не беше наше, в непозната стая и казваше нещо от рода на „Донеси ми вестника“ или „Гладен съм“, и дори в съня си осъзнавах, че това нищо не означава. Но онази нощ не можех да свикна да мисля за него като за мъртъв, не можех да осъзная новината, която изглеждаше твърде далечна, за да ме засяга, дори когато се опитвах да си представя, че него вече го няма в дома ни.

Спомних си за нашия килер. Огромен шкаф, вграден в кухненската стена срещу мивката, с кремави врати до тавана и найлоновите торбички от хлебарницата на Златан, повесени на дръжката. Виждах тенекиената кутия за брашно на баба ми, синьо-бяла, с усмихнат хлебар с готварска шапка отпред. Долния рафт с пликчетата жито и ориз, кутията за сол, големите купи, оранжево-кафявите пакетчета с кафе от магазина на нашата улица. И над тях, на средната полица, четирите стъклени купи, наредени в права линия

една до друга. Бадеми, слънчогледови семки, орехи и натрошени кубчета черен шоколадов кувертюра. Закуската на дядо, винаги готова за трийсет и пет дни напред.

Копачите отново бяха в лозето. Не ги виждах в тъмното, но знаех, че са там — дълги сенки, блуждаещи в светлината на един фенер, която сякаш непрестанно се местеше, освен в онези минути, когато оставяха фенера, за да копаят. От време на време някой от копачите кашляше и докато гледах към лозето, от къщата долиташе и кашлицата на момиченцето.

Към четири сутринта се облякох и слязох долу. Бис не се виждаше никакъв, но лицето му, леко разкривено от неопитната ръка на художника, ме гледаше от стената над стойката за чадъри до задната врата. На писалището в дневната стоеше дървен телефон с тежка слушалка от месинг и кост и шайба с изтрити от употреба цифри. Извадих смачканото листче от джоба си и набрах номера на клиниката в Здревков. Отначало се чу сигнал за заето и това ме обнадежди. Представих си на регистратурата да седи разчорлено изрусено момиче с размазани сини сенки на очите, което се опитва да прогони съня, като се обажда тайно на някое отвъдморско гадже. Но когато набрах отново, оттатък звъня дълго и този път сигналят дори не заглъхна, преди да затворя. Оставих слушалката и седнах на дивана, а сивата светлина на утрото се процеждаше през пролуките на кепенците.

Кашлицата се разнесе отново, този път беше мокра и се чуваше съвсем наблизо. Хрумна ми, че детето може да е излязло от стаята, но не беше в кухнята или в перачницата, нито пък в някоя от лъхациите на прясна боя стаи на основния етаж, пълни с покрити мебели. Хванах се за парапета, за да не полетя надолу, и заслизах пипнешком. Долу беше прохладно. В тесния коридор имаше само две врати, отворени към стаите, които бяха съвсем празни, ако не се смятат леглата и камарите от вещи — струпани на пода одеяла, метални съдини в ъгъла, препълнени пепелници. До леглата имаше ракиени и бирени шишета, няколко бутилки от билков ликьор, стъкленици с дълги гърла, пълни с някаква бистра течност, затъкнати със снопчета суха трева. Мъжете бяха излезли, а с тях и момчетата, за които говореше Нада. Но младата жена и момиченцето седяха до прозореца в другата стая. Жената спеше с глава на възглавницата, но момиченцето, облегнато на гърдите ѝ и

завито с тънък чаршаф, който прилепваше към телцето му като мокър вестник, беше будно и очите му бяха отворени.

В погледа му нямаше боязън или недоверие и това ме накара да вляза на пръсти в стаята. Лъхна ме миризма на алкохол — остър, парлив дъх на орехова ракия. Бяха намокрили чаршафа с нея в опит да прогонят треската, като смъкнат бързо температурата. Това беше радикален бабешки лек, с който се сблъскахме всеки ден в спешното отделение — младите майки не се отказваха да прилагат лековете, с които бяха лекувани те самите.

Посегнах и докоснах с опакото на ръката си челото на детето. Беше топло, но с онази влажна топлина, която идва на мястото на треската. Не можеше да се каже колко е била висока температурата му, нито кога пак щеше да я качи, но детето изглеждаше изтощено и дори не вдигна глава от шията на спящата си майка, само ме гледаше без капчица интерес, докато се измъквах заднешком от стаята.

Зачаках копачите, но мина час, а те още не се връщаха. Къщата беше притихнала. Момиченцето спеше, а папагалът, който за известно време се беше разшавал и трополеше из клетката, се укроти. В тишината остана да звучи само сигналът свободно от клиниката в Здревков. Накрая ми дойде до гуша, свалих бялата си престилка от закачалката и се запътих към лозето.

Нямаше как да се изкача по склона зад къщата на барба Иван и Нада, затова поех на север към площада, където сред покривите се извисяваше мълчаливият шпил на манастира. В този ранен час магазините и заведенията още бяха затворени, скарите бяха студени и тежката миризма на море обгръщаше града. Няколкостотин метра нататък имаше само къщи — белосани каменни постройки с железни огради и отворени прозорци, над които тихо бръмчаха неоновы надписи „Стаи под наем“ на три или четири езика. Минах през някакъв пасаж, истинска вакханалия от жълти, червени и сини светлини под отрупан с борови иглички навес. Къмпингът на Брейевина, окъпан от лунната светлина, беше гола тревиста площадка, оградена с телена мрежа.

Наблизо минаваше зеленият каменен канал и аз поех покрай него. Зелени кепенци, сандъчета с цветя по первазите, тук-там гаражи с покрити с платнища коли, по които бяха накацали кокошки. Имаше ръчни колички, пълни с тухли, цимент или тор, край една или две

къщи се виждаха тенекиени маси за чистене на риба, а между постройките бяха опънати простори, натезали от чаршафи, фланелки и дълги редици чорапи. Пред една от къщите тихо пръхтеше черно магаре с кадифена муцуна, вързано за едно дърво.

В края на канала открих портичката към лозята. Небоядисана, ръждясала от соления въздух, тя водеше към обрасъл с кипариси бял варовиков склон. Слънцето изгряваше и небето над планината избледняваше. Виждах копачите, които сновяха из лозето. От време на време някой се изправяше, за да се протегне, прозяваше се или палеше цигара. По склона сред кипарисите и между редовете се бяха пръснали седем-осем мъже с лопати, на пръв поглед съвсем безредно, чак до върха, където лозето преминаваше в храсталак, и обръщаха роената земя. Звънът на лопатите, който отекваше чак долу в къщата, тук като че се чуваше по-глухо. Един от мъжете пееше.

Запрепъвах се нагоре по хлъзгавия склон, осеян с купчинки пръст и пресни дупки. Очите ми бяха посвикнали с полумрака и различавах добре най-близкия мъж, набит здравеняк с шапка, който седеше малко настрана от останалите. Беше се облегал полуизвърнат на лопатата и виждах само ръцете му, които отваряха нещо като манерка. Отворих уста да го заговоря, но в този миг кракът ми хлътна в една дупка и аз пропаднах.

Той ме видя да се надигам от земята и се вцепени. Очите му се изцъклиха от ужас, устните му посиняха, брадичката му се разтресе.

— Света Богородичке! — извика човекът и се прекръсти.

За миг се уплаших, че ще ме халоса с лопатата. Вдигнах ръце и извиках:

— Аз съм лекар, лекар съм, спокойно!

Трябваше му минута да се свести и да си поеме дъх.

— Маmicата ти! — изпъшка той и отново се прекръсти.

Суматохата от нашата неочаквана среща беше накарала останалите да хукнат към нас и от лозето наизскачаха мъже — кой с лопати, кой с оръжие — а лицата им бяха неразличими в полумрака. Някой насочи към мен фенер и лъчът ме заслепи.

— Виждате ли я? — попита дебелата ми жертва. — Дуре, виждаш ли я?

Въпросът беше насочен към нисък мъж, който изникна откъм долния край на склона.

— Помислих си, че си намерил нещо — каза онзи.

Беше тънък като клечка. Ушите му правеха впечатление отдалеч — щръкнали като дръжки на гърне. Потта се стичаше по лицето му и оставяше следи по белезникавия прах, напластен в бръчките около очите и устата му.

— Виждаш ли я, Дуре?

— Няма нищо — каза Дуре и потупа дебелия по рамото. — Всичко е наред. — После се обърна към мен: — Какво правиш, по дяволите?

Не знаех какво да му кажа.

— Нямах ли си друга работа, та се промъкваш така по нощите? Какво ти има?

— Аз съм лекар — повторих глупаво.

Той огледа бялата ми престилка, омазана с прах и нещо, което се надявах да е кал, и поклати глава.

— Господи!

— Извинявайте — казах на набития, който ми отговори с някаква чудата местна дума. Едва ли искаше да ми каже, че приема извинението ми. Вдигна манерката и се заклати към лозето, като си мърмореше нещо и кашляше със същата онази кашлица, която се чуваше чак в къщата. Мъжете започнаха да се разотиват по местата си. Дуре изтри ръце от прахта в сивия си анцуг и запали цигара. Не личеше да го вълнува особено защо съм дошла, нито защо още не си тръгвам. Той постоя така няколко мига, после заслиза по склона. Тръгнах след него през редовете, докато намери лопатата си, и застанах зад гърба му, наблюдавайки го как я забива в твърдата земя.

Бях се подпряла, за да смекча удара от падането, и сега забелязах, че ръцете ми са изподрани и лепнат от кръв и набита кал.

— Имаш ли вода? — попитах Дуре.

Вода нямаше, но имаше ракия. Излях една капачка върху дланите си.

— Домашна е — каза той.

Ракията миришеше на кайсии и щипеше.

— Аз съм лекар — повторих.

— Това вече го чухме — заяви Дуре, като си прибираше манерката. — Аз съм монтьор. Онзи там, Дуби, е заварчик. А чичо ми рине тор, с това си изкарва прехраната.

Той развъртя капачката и надигна манерката.

— Отседнала съм у барба Иван — казах. — Искан да поговорим за момиченцето.

— Какво има да говорим?

— Дъщеря ли ти е?

— Така разправя жена ми.

Той всмукна за последен път от цигарата, увиснала от устните му, и я хвърли върху купчината пръст в краката си.

— Как се казва?

— Тебе какво те интересува?

Той пхна манерката в джоба на анцуга си и свали лопатата от рамото си.

— Детето е много болно — казах.

— Сериозно? Добре че беше ти да ми кажеш! Защо мислиш съм тук — за развлечение?

Пъгнах ръце в джобовете си и се загледах в светлината, която пълзеше по върховете на хълмовете в далечината. Нада беше права за другите деца — две момчета, които едва ли бяха повече от деветгодишни, копаеха с останалите мъже. Лицата им бяха бледи, а клепачите — подути. Децата си подаваха цигара. Дядо би им откъснал ушите, помислих си аз, но в първия момент си казах, че това не е моя работа. Останах така няколко мига, заслушана в песента на цикадите, огласяща с меланхоличния си напев склона.

— Колко са големи онези деца там? — попитах накрая.

— И двамата са мои — заяви той, без да спира да копае.

— Те пушат.

От носа на едното момче висеше зелен сопол и то от време на време го облизваше, без да пуска лопатата.

— И те ли са болни? — попитах.

Дуре заби лопатата в земята и се изправи да ме погледне.

— Не е твоя работа.

— Това не е обикновена настинка. По-сериозно е. Момиченцето има коклюш. Развил е бронхит, може да направи пневмония.

— Няма.

— Бяхте ли на лекар?

— Не й трябва лекар.

— А момчетата, и на тях ли не им трябва?

— Ще се оправят — заяви Дуре.

— Чух, че ги изкарвате на работа и следобед, в жегата. Знаеш ли какво е това, когато имаш температура?

— Чула си, така ли? — подсмихна се той и поклати глава. — Правим каквото трябва, докторке. Не бери грижа.

— Знам, че ви трябва работници — опитах се да звуча убедително. — Но сигурно можете да минете и без тях.

— Работата няма нищо общо — подметна Дуре.

— Прати ги долу да ги прегледаме — продължих да настоявам. — Ние сме от Университета. Донесли сме лекарства за новото сиропиталище „Свети Паскал“. Ще правим безплатна клиника.

— Моите деца не са сираци.

— Знам — казах. — Няма значение, ще ги лекуваме безплатно.

— Нямало значение! Какви ги плещиш? Мислиш, че ще пусна децата си да се мотаят със сираците?

— А можеш да ги караш да работят, когато са болни! — повиших глас аз.

Някой в лозето тихо подсвирна и мъжете избухнаха в смях.

Дуре остана невъзмутим. През цялото време не беше спрял и за миг да копае. Виждах как остриите му лопатки мърдат под сивия анцуг. Ако този разговор го водеше дядо ми, сигурно вече да се е стигнало до юмруци.

— Ще се погрижа за тях както трябва — настоях аз.

— Това си е наша работа. Ние се грижим за тях.

Изведнъж ми кипна. Едва се съдържах да не го попитам как ще му се отрази едно посещение на сержанта, моя приятел от командването на Обединените клиники, и дали има желание да си поговори с мъж, който тежи сто и петдесет кило и е надзиравал в продължение на месец и половина събарянето на треторазредна клиника, в която е нямало течаща вода. Но съобразих, че това може да има обратен ефект, и премълчах, а Дуре запали нова цигара и продължи да копае. Той се навеждаше час по час, за да разгледа пръстта, прокарваше пръсти през нея и когато най-сетне се изправи, избухна в мокра кашлица, която не беше причинена нито от цигарата, нито от ракията.

— Колко време ще изкарате на компреси с ракия и всичките тези безумни церове, с които се лекувате — попитах. — Увиване в одеяла и слагане на картофени обелки в чорапите?

Той като че не ме чуваше.

— Трябват им лекарства. На жена ти също. Няма да се изненадам, ако и ти имаш нужда.

От другия край на лозето долетя вик. Един от мъжете беше намерил нещо и всички се завтекоха към него. Дуре също се отправи нататък — може би си мислеше, че като ме остави сама, ще си отида. Но не беше познал. Тръгнах след него между редовете към слабичкия младеж, коленичил до дълбока яма. Мъжете се бяха скупчили около него. Надигнах се на пръсти и надникнах иззад гърбовете им.

Дуре се наведе и разрови пръстта със свободната си ръка. Бледа светлина заливаше лозето и земята беше бяла и влажна. Той се изправи. На дланта му лежеше дълго колкото пръст парче от нещо остро и жълто.

Явно кост. Дуре я обърна в ръката си и отново се загледа в пръстта.

— Какво ще кажеш, докторке? — каза накрая и ми я подаде.

Не знаех какво ме пита и само се взирах глупаво в костницата.

— Не мисля, че е това — заяви той и я хвърли в пръстта. — Някакво животно е.

Едно от момчетата стоеше до мен, облегнато на лопатата. Беше мършаво хлапе със сламеноруса коса и широко лице и между прозевките издаваше онзи шмъркащ звук, който се чува, когато ни боли гърлото и се опитваме да го навлажним, преглъщайки събралите се секрети. Очите ми се насълзиха. То се обърна да върви и аз сложих ръка на челото му.

— Има температура — казах на Дуре, който тъкмо се запътваше към участъка си.

Вече съмваше. Жълтият воал от светлина беше забулил връх Брейевина и се спускаше към нас, към къщата, към нашия прозорец зад олеандъра и морето, гладко и искрящо оттатък покривите. Имах чувството, че съм будна от дни. Не можех да догоня Дуре по неравната почва и викнах след него:

— Той е болен, освен това е малолетен! Това е незаконно!

— Аз съм си у дома.

Нагла лъжа. Говорът му подсказваше, че е родом някъде източно от Града.

— Не си — казах.

— Нито пък ти.

— Да, но и тук има организации, които няма да се подвоумят да...

Това явно му дойде в повече. Той се обърна и тръгна към мен така стремително, че едва не се сблъскахме. Жилите на врата му се бяха издули. Аз стоях по-високо, но той държеше лопата, а очите му бяха налетели с кръв.

— Да не мислиш, че си първата, която ми го казва? — процеди тихо и ме лъхна на кайсиева ракия. — Че не съм чувал как властите ще се намесят и ще ми отнемат децата? Давай тогава, да те видим.

— Детето е било навън цяла нощ. Прати го да си ходи.

Упоменатото дете ни беше слушало през цялото време, застанало на каменистата площадка над нас, с приведени напред слабички рамене. Дуре опря лопатата на крака си, извади от джоба си чифт работни ръкавици и ги нахлузи на мазолестите си ръце с почернели нокти.

— Марко — каза високо, без да поглежда момчето. — Лекарката каза, че трябва да се прибиращ. Ти решаващ.

Детето се поколеба за миг и се озърна безпомощно, после безмълвно се върна на мястото си и продължи да копае.

Дуре го проследи с усмивка, зад която не можех да разбера какво се крие, и се обърна към мен.

— Нямам повече време за губене. Тук някъде има тяло, което трябва да изровим, та да се оправят децата ми. — И отново хвана лопатата. — Това по-добре ли ти звучи, докторке — децата да се оправят?

Докато той слизаше надолу, аз се взирах в тънките кичури коса, сресани върху плешивината на главата му.

— Не разбирам — казах.

— Някъде в това лозе имаме братовчед — той разпери широко ръце. — Погребан преди дванайсет години. По време на войната. — Беше напълно сериозен. — Тук не му харесва и ни поболява. Като го намерим, ще си тръгнем.

Бях ужасно уморена и едва се сдържах да не се разсмея. Явно вече се чудеше какво да каже, за да се отърве от мен. Но си дадох сметка, че копаят плитко и някак безредно. И не садяха нищо. Не плевяха, не изтребваха полските мишки. Опитах се да бъда иронична:

— Проверихте ли основите на моста?
Дуре ме погледна сериозно, без да мигне.
— Разбира се, там търсихме най-напред.

4

ТИГЪРЪТ

Сега като пресявам всичко, което вече знам за жената на тигъра, мога да кажа, че това със сигурност се е случило през 1941 година — в края на пролетта, без обявяване на война или предупреждение, немските бомби започнали да падат над Града и не спрели цели три дни.

Тигърът не знаел, че това са бомби. Чувал пронизителното свистене на преминаващите над главата му бойни самолети, падащите снаряди, мечките, които ревели в другия край на крепостта, внезапно онемелите птици. Имало дим и ужасна горещина, сиво слънце, което изгрявало и залязвало като че за минути, и тигърът, обезумял, с изсъхнал език, тичал напред-назад край ръждясалите решетки и мучал като вол. Бил сам, гладен, и този глад заедно с оглушителния трясък на бомбите го изгарял отвътре като някакво усещане за собствената му смърт, застрашително, инстинктивно познание, което нито можел да отхвърли, нито да му се покори. Не знаел какво да прави с него. Водата му била пресъхнала и той се търкалял в каменното ложе на коритото, сред неизядените кости, разхвърляни в ъгъла на клетката, и издавал онзи протяжен и тъжен звук, който тигрите издават.

След като крачил така два дни, лапите му го предали и той се превърнал в купчина крайници, проснати сред собствените му изпражнения. Не можел да се движи, да ръмжи, да реагира на каквото и да било. Когато една заблудена бомба ударила южната стена на крепостта и запратила към главата и тялото му кълбо от задушлив дим, пепел и натрошени отломки, които в продължение на седмици разяждали плътта му, докато най-накрая свикнал с болката, която го измъчвала, щом се претъркулнел на една страна или се чешел в кората на дърветата — тогава сърцето му трябвало да спре. Трептящият с цветовете на дъгата въздух и чувството, че козината му се нагъва като хартия от жегата, както и дългите часове, през които клечал в дъното на клетката и гледал разрушената стена на крепостта — всичко това би

трябвало да го убие. Но нещо, някакъв порив на кръвта го накарал да се изправи и да се промъкне през пролуката в стената. Сякаш нещо го тласкало навън. (Той не бил единственият. Години по-късно щяха да пишат за тичащи по улицата вълци, за бяла мечка в реката. Щяха да пишат как седмици наред над Града се реели ята папагали, а един известен инженер и семейството му цял месец се хранили с трупа на зебра.)

Тази нощ пътят на тигъра го извел на север до брега зад крепостта, където търговското пристанище и еврейският квартал били превърнати в камари от тухли, разпръснати край реката, та дори и във водите на Дунава. Реката била озарена от пожарите и мъртвите тела в нея се полюшвали край брега, където стоял тигърът. Той се поколебал дали да не преплува до другия бряг и при по-благоприятни обстоятелства сигурно би опитал, но миризмата, надигаща се от труповете, го накарала да се обърне, да прекоси хълма с крепостта и да влезе в разрушения Град.

Сигурно хората са го видели, но сред кошмара на бомбардировките за тях той е бил всичко друго, само не и тигър: шега, умопомрачение, боговдъхновено видение. Вървял, огромен и мълчалив, по улиците на Стария град, покрай разбитите врати на кафенета и хлебарници, покрай забити във витрините автомобили. Тръгнал по трамвайната линия, катерел се по прекатурените мотриси, препречили пътя му, минавал под електрическите кабели, които преди опасвали Града, а сега висели откъснати и почернели като лиани в джунглата.

Когато стигнал „Княз Петрова“, по Булеварда били плъзнали мародери. Мъжете го подминавали или вървели редом с него — мъже, мъкнещи кожени палта и чували брашно и захар, полилеи, кранчета, маси, крака от столове, тапицерии, отпрани от стените на стари турски къщи, разрушени от бомбардировките. Той не им обръщал внимание.

Няколко часа преди разсъмване тигърът се озовал насред изоставения пазар на „Калиния“, на две пресечки от мястото, където дядо и баба щели да купят първия си апартамент петнайсет години по-късно. Тук мирисът на смъртта, носен от северния вятър, бил изместен от зловонието, просмукано между паветата на пазарния площад. Той вървял с наведена глава и се наслаждавал на разнообразието от непознати ухания — смачкани домати и спанак, полепнали в

пролуките на паважа, строшени яйца, парчета риба, мазните кори край касапския тезгях, плътната миризма, носеща се от щандовете за сирене. Обезумял от жажда, тигърът пил от разплисканите локви до фонтана, от който цветарките пълнели кофите си, после подушил лицето на увито в одеяло дете, спящо под сергията за палачинки.

Накрая поел през безсънните квартали в долната част на Града, с шума на втората река в ушите, и започнал да изкачва пътеката към царската гора. Харесва ми да си мисля, че е минал по стария коларски път. Обичам да си представям огромните му котешки лапи в чакъла, омаломощеното му олюляване по пътеките от детството ми, години преди да се родя — но всъщност пътят през шубраците е бил по-бърз, мъхът е галел изранените му от градските отломки лапи. Дърветата са се навеждали към него и са го докосвали с прохладата си, докато той изкачвал хълма и най-сетне стигнал върха, оставяйки горящия град зад себе си.

Тигърът прекарал останалата част от нощта в гробището и напуснал Града на разсъмване. Не останал незабелязан. Първо го зърнал гробарят, който бил почти сляп и не вярвал на очите си, че е видял тигър, изправен на задните си крака, да рови из купчината боклук в църковния двор и да дъвче магарешки бодили под ранното утринно слънце. После го видяло едно момиченце, седнало в каруцата на родителите си, забелязало го между дърветата и си помислило, че сънува. Видял го и командирът на танковото поделение в Града, който се застрелял три дни по-късно и споменал за тигъра в последното си писмо до годеницата си: „Никога не съм виждал нещо по-странно от тигър в житна нива, въпреки че днес извадих почернелите гърди и корем на една жена от езерото при манастира «Света Мария».“ Последният, видял тигъра, бил някакъв фермер с малък парцел земя на около три километра от Града, който погребвал сина си в градината и започнал да хвърля камъни, когато тигърът се приближил твърде много.

Тигърът нямал посока, само онова постоянно подръпване на инстинкта за самосъхранение в стомаха, някакъв неясен, вроден нюх какво търси, какво го води напред. Дни, седмици наред минавал покрай дълги обгорели ниви и мочурища, затлачени от мъртвци. Труповете лежали на камари край пътя или висели като шушулки от клоните на дърветата, разпукани и изсъхнали. Тигърът ги чакал да

паднат, изяждал каквото можел от тях, докато не хванал краста, изгубил два зъба и продължил нататък. Вървял нагоре срещу течението на реката, през наводнената падина в подножието на планината, подгизнала от априлския дъжд, и спял в празни лодки, а слънцето, бледо в синята мараня на реката, ставало все по-мъждиво. Заобикалял човешките поселища — малки ферми, където мученето на добитъка го карало да излиза от папратта — но откритото небе и вероятността от среща с хора го ужасявали и той не се застоявал.

На един завой на реката стигнал до изоставена църква с наполовина разрушена камбанария, обрасла с бръшлян и изпълнена с приспивното пърхане на гълъби. Подслонил се от дъжда за няколко седмици, но храна за него там нямало, всички трупове в църковния двор били отдавна разложени, останали били само яйцата на водните птици и по някой изхвърлен на брега сом, така че продължил нататък. В началото на есента вече бил прекарал в блатата четири месеца, дъвчел носещи се по водата полуразложени трупове, ловял жаби и дъждовници в потоците. Налазили го пиявици, които приличали на десетки очи, впити в козината на краката и хълбоците му.

Една скована от ранна слана утрин видял глиган. Кафяв и охранен, глиганът се бил съсредоточил в жълдите и за пръв път в живота си тигърът се спуснал да ловува. Нападението му било шумно и зле премерено. Нахвърлил се с вдигната глава и гръмовен като морска сирена дъх. Без дори да удостои с поглед нападателя си, глиганът се скрил в есенния храсталак.

Тигърът не успял, но и това не било никак малко. Бил роден в цигански цирк, в купчина сено, и цял живот се бил хранил с бели от лойта гръбначни кости в клетката си до крепостта. За пръв път импулсът, който го карал да показва нокти в съня си и да завлича месото в ъгъла на клетката, която не деял с никой друг, намерил израз в нещо различно от потисната свирепост. Неволята лека-полека го измъкнала от култивираната му непохватност. Пак тя подсилила и укрепила хищното начало в природата му, изострила атрофиралите му котешки рефлексии и отдавна изгубеният инстинкт на сибирски тигър го тласнал на север, към студа.

Село Галина, където е израсъл дядо ми, не съществува на нито една карта. Той нито веднъж не ме заведе там, рядко го споменаваше и никога не го обзе копнеж, любопитство или желание да се завърне. Майка ми нищо не можеше да ми каже за него, баба ми никога не беше ходила там. Когато най-сетне го потърсих след ваксинациите в Брейевина, дълго след погребението на дядо, отидох сама, без да кажа на никого.

За да стигнеш до Галина, трябва да излезеш от Града на разсъмване и да поемеш на северозапад по магистралата, пресичаща покрайнините, в които предприемачите строят вилите си — високи тухлени къщи без дворове, които никога няма да бъдат завършени. Зад портите им вратите и прозорците зяят празни и тънкокраки котки се изтягат върху препълнени с боклук ръчни колички. Тук-там се забелязват признаци, че страната се възстановява — реклами на магазини за бои, налепени по дърветата зелени листовки за железарски стоки, афиши на магазини за фаянс, рекламни брошури на дърводелски работилници, складове за мебели, фирми за ремонт на електроуреди. Зейнала каменоломна, жълти булдозери, които чакат денят да започне; огромен билборд, рекламиращ най-добрата скара на света и снимка на овъглено агне, набучено на шиш.

Пътят по нищо не прилича на онзи, по който със Зора стигнахме до Брейевина, макар че и тук има лозя, лъскавозелени, а по източните склонове — жълти. Старци пресичат пътя пред теб, подкарали стада току-що остригани овце, не бързат, спират, за да привикат тлъстите агънца или да си свалят обувките и да изтръскат камъчетата, които ги дразнят от часове. Това, че бързаш, не ги вълнува особено — според тях, щом бързаш, значи нещо в плановете ти куца.

Шосето преминава в тесен път само с едно платно и започва да се изкачва — в началото леко, през поръбени с дървета пасища, с ярки приливи на зеленина, които изведнъж се ширват пред теб, когато излезеш от завоя. Радиото вече лови станции отвъд границата, но сигналът е слаб, а шумовете заглушават гласовете за цели минути.

Изгубваш слънцето и внезапно се потапяш в стелещите се отпред ниски облаци. Те са закотвени за боровете и скалите, за простиращите се по-долу ливади, осеяни с порутени къщи, с останали без врати кръчми и далечни безименни реки. Осъзнаваш, че от доста километри вече не си срещал друга кола. Имаш карта, но тя е безполезна.

Църквата, покрай която минаваш, е сива и притихнала, пред нея няма спрели коли. На бензиностанцията никой не може да ти каже накъде да потеглиш и не са получавали бензин от седмици.

На тази празна отсечка от шосето има една-единствена табела, която сочи правилната посока. Лесно можеш да я пропуснеш, просто една дъска с думите „Свети Данило“ написани с бял тебешир, и крива стрелка, която сочи към чакълената пътека, виеща се в долината под теб. Табелата няма да ти каже обаче, че поемеш ли по пътеката, пренощуването ти тук е сигурно, че колата ти едва ли ще може да се изкачи обратно отведнъж, че ще прекараш осем часа с подпряна на коленете брадичка и облегат на вратата гръб, че фенерчето ти ще стои безполезно и неизползвано в багажника, защото ще трябва да излезеш от колата, за да го вземеш, а това е немислимо.

Пътеката върви стръмно през оградени пшенични ниви и обрасли с къпини парчета земя, през пасища, където гората се е завърнала и е пръснала съзвездия от бели цветя по тревата. От време на време минаваш покрай оставено без надзор огромно прасе, което рови в канавката до пътеката. То ти хвърля бегъл поглед и не проявява други признаци на интерес.

Двайсет минути по-късно пътят прави остър завой и вземеш ли го, изчакай да видиш заслепяващия блясък от другата страна на долината, където боровата гора се изправя гъста и мълчалива. Светлината е от слънцето, надничашо в последния оцелял прозорец на манастира „Свети Данило“, единственият знак, че той е още тук, и тази гледка се смята за чудо, защото можеш да я видиш от това място по всяко време на деня, стига да има слънце.

Скоро след това се появяват първите постройките, най-напред фермерска къща с ламаринен покрив, чийто тавански прозорец гледа към пътя. Никой не живее там, асмата е прорасла извън двора и е погълнала най-близката част на овощната градина. Следващата къща изниква ненадейно, когато завиеш зад ъгъла. Пред вратата седи белокос мъж и в мига, в който вижда колата ти, става и учудващо бързо се шумгува вътре — последните пет минути е слушал как гумите ти свистят по чакъла и просто иска да видиш как ти затръшва вратата. Името му е Марко Парович — по-късно ще стигнем до него.

Преминеш ли покрай редицата от миниатюрни водопади, ще стигнеш центъра на селото — десетина-дванайсет сиво-червени къщи,

скупчени около едноръката бронзова статуя на свети Данило и селския кладенец. Всички ще са в кръчмата, седнали на пейките пред вратата, всички ще те видят, но никой няма да те погледне.

Дядо ми е израснал в каменна къща, обрасла с бръшлян и морави цветя. Къщата вече не съществува — двайсет години стояла празна и сетне тухла по тухла селяните я разградили, за да поправят стените на конюшните си, да запушат дупките в тавана, да постегнат вратите си.

Майката на дядо умряла при раждането му, а баща му я последвал, преди синът му да успее да запази някакъв спомен за него. Дядо останал да живее при баба си, местната акушерка, жена, която вече била отгледала шест деца, половината от тях — на приятели и съседи от селото. Всички с любов я наричали мама Вера. Само една нейна снимка е оцеляла. На нея мама Вера е сурова жена на средна възраст, застанала до нещо като тъгъл на каменна къща, а зад нея се спуска и се губи в далечината пълна с овошки градина. Скръстените ѝ отпред ръце са ръце на работник, а изражението ѝ е такова, сякаш фотографът ѝ дължи пари.

По онова време къщата имала само три стаи. Дядо спял до огнището на сламеник в малко дървено легло. Кухнята била чиста, с калайдисани тенджери и тигани, увиснали от мертеците връзки чесън, спретнат килер, пълен с качета кисели краставички, буркани с лютеница, лук, шипков мармалад, бутилки с орехова ракия. През зимата мама Вера палела огън, който горял ден и нощ, без да гасне, а през лятото двойка бели щъркели гнездели на почернелия от сажди каменен комин и часове наред тракали с клюновете си. Градината гледала към зелените планини над селото и долината, през която все така тече искряща широка река и прави завой около църква с червена камбанария. Към къщата водел черен път, слизащ от липовата горичка до сливовата градина при реката. В двора мама Вера садяла картофи, марули, моркови и си отглеждала малък розов храст, за който се грижела всеотдайно.

Казват, че през Средновековието селото се разраснало около манастира „Свети Данило“. Тази обител била дело на архитект, чието картографско и проектантско изкуство било подронено от неспособността му да съобрази, че уединението на монасите ще бъде

нарушавано от непрестанното преминаване на армиите през речната долина и планините на изток. В резултат на това към манастирските земи по всяко време настъпвали постоянно нарастващи тълпи от фермери, овчари и планинци, които можели да водят продължителни битки с мечките, студа, духовете на мъртвите си праотци и Баба Рога, но открили, че възможността да хукнеш към манастирските стени при първите слухове за приближаваща турска орда е за предпочитане пред усамотението по източните склонове. В края на краищата си създали своя икономика, изградена върху разнородния поминък на двайсетината живеещи там семейства, предаван от поколение на поколение, и бранели яростно изолацията си, дори и след падането на манастира през Първата световна война, ако не се смятат пътуващите летни пазари или девойките от другата страна на планината, които идвали в селото като невести.

Целият род на мама Вера бил овчарски и тя, макар и сама жена, посветила толкова голяма част от живота си на този занаят, че било естествено да насочи и дядо натам. Той израснал с овцете, с блеенето и стоновете им, с тежката им миризма и сълзящите им очи, с жалката им пролетна голота. Израснал и със смъртта им, с пролетното клане, с разфасоването и продаването им. С прецизния начин, по който мама Вера държала ножа — премерен и точен като всичко, което правела, от готвенето до плетенето на пуловери. Обредният ритъм на този живот бил част от природата на мама Вера, която се надявала да предаде и на дядо ми — естествената и неотвратима смяна на сезоните, неизбежния преход от раждането към смъртта без излишни емоции.

Убедена привърженичка на матриархалната дисциплина, мама Вера не се съмнявала, че дядо ми рано или късно ще приеме този ред, и била сигурна в способностите му — може би твърде сигурна, защото едва шестгодишен му връчила малка овчарска гега, подходяща за ръста му, и го изпратила на полето с няколко стари овце, които не би трябвало да му създават много неприятности. Това било един вид упражнение и дядо ми бил във възторг от новите си отговорности. Но бил толкова малък, че по-късно си спомнял само откъслеци от случилото се, сънния покой на утринните поля, пружиниращите памучни хълбоци на овцете, ненадейното падане в дълбоката дупка, в която прекарал цяла нощ, сам, взрян в обърканото стадо, и часове по-

късно — сериозното, огряно от зората лице на надвесената над ямата мама Вера.

Това е една от малкото истории, които дядо ми е разказвал за детството си. Друга история, която звучи като виц, има характерния за него медицински нюанс. Като дете той имал приятелка на име Мирица, която живеела през няколко къщи, и когато пораснали достатъчно, за да не си скубят един друг косите и да се обиждат, двамата започнали да си играят на семейство. Един следобед дядо ми, който играел ролята на мъжа дървосекач, вървял по улицата, говорел си сам и стискал в ръка детска брадвичка. В това време Мирица, усвоила добре нормите, на които трябвало да отговаря добрата съпруга, му готвела супа от кладенчова вода и олеандрови листа и му я поднесла на един дънер. Проблемът не бил в същината, а в конкретиката на играта: дядо ми послушно си изял супата от олеандър и незабавно започнал да повръща.

Селският аптекар пристигнал час по-късно, предизвикал още повръщане и промил стомаха му, което дори и в наши дни си е една варварска процедура, а тогава била далеч по-варварска отсега. Чувала съм описания на аптекаря от други хора, които са го познавали — огромни ръце, големи, вдъхващи страхопочитание очи и над тях лампата на главата му — и си представям как дядо ми от много ранна възраст се е изпълнил с благоговение към лекарската професия.

С течение на годините аптекарят започнал да ги посещава все по-често. Давал ипекак^[1], намествал счупени кости, дори извадил един разбит кътник, когато дядо ми тайно си купил дъвчащи бонбони от минаващ циганин — амбулантен търговец, с когото му било забранено дори да говори. Когато по време на една разпалена игра на „нашите срещу турците“ дядо размахал твърде въодушевено импровизираната си брадва и запратил завързаната за дръжката тенекиена кутия с остри като бръснач ръбове право в челото на едно съседско момче, аптекарят зашил дълбоката до кост рана, която минавала точно под линията на косата на Душан. Дядо ми обаче никога не говореше за зимата на своето най-тежко боледуване, когато треска покосила селото — въпреки всички усилия на аптекаря, той бил единственото дете под дванайсет години, което оцеляло. Тогава погребали шест деца в снега, цялото му поколение, дори Мирица с олеандровите листа.

Мисля, че нещо в тези ранни детски спомени трябва да е било незаличимо. През целия си живот дядо помнеше как стои в топлината на аптеката и съзерцава клетката на големия червен ибис на аптекаря, тих и съсредоточен. В аптеката царял невероятен ред, онази привлекателна симетрия, която няма как да намериш в дом, в който се прибираш с овцете. Застанал пред тезгяха със смъкнати чорапи, дядо ми гледал безкрайните полици с бурканчета, тумбестите шишета, пълни с церове, и се опиянявал от тяхното безметежно и сигурно обещание за оздравяване. Малките златни везни, праховете, билките и подправките, задушевният аромат на аптеката — всичко това го пренасяло в друго измерение на реалността. И аптекарят, който вадел зъби, тълкувал сънища, мерел лекарства, пазителят на великолепия ален ибис, бил истински земен магьосник, единственият магьосник, на който дядо можел да се възхищава. Тъкмо затова по един или друг начин историята започва и свършва с него.

Овчарлъкът, колкото и невероятно да звучи, развива съзерцателността и вероятно е подпомогнал учението на дядо. Той задълго оставал сам и необезпокояван от никого. Полята над Галина са зелени и тихи, пасище на елени, дом на безчет скакалци и пеперуди. Едно момче с шейсет овце и сянката на всички тези дървета, под която можел да се скрие. Още първото лято, което прекарал на полето, той се научил да чете.

Прочел буквара, този основен елемент от детското образование, първата философия, до която се докосваме, с простотата на езика и буквите, които звучат точно както изглеждат. После прочел „Книга за джунглата“ подарък от самия аптекар. В продължение на седмици седял във високата трева и съсредоточено разлиствал кафявото томче с меки страници. Четял за пантерата Багира, за мечката, за стария вълк Акела. От вътрешната страна на корицата имало рисунка на момче, тънко и изправено, което забивало горящ прът в лицето на огромна котка с четвъртата глава.

Казвали са ми, че тигърът бил забелязан за пръв път на хребета Галина по време на снежна буря в края на декември. Кой знае откога е бил там и се е криел в дупките под паднали дървета, но този ден пастирът Владиша загубил едно теле в снежната виелица и се качил в

планината да го търси. В един храсталак срещнал тигъра, жълтоок и пламтящ като кървава луна, а от челюстите му висяло мъртвото теле. Тигър. Какво означавало това за човек като Владиша? Знаех какво е *тигър*, защото дядо ме водеше до крепостта всяка седмица и ми го посочваше — *тигър*; защото на табелките в музея на препарираните животни, където понякога прекарвахме тихи следобеди, пишеше *тигър*; защото изображение на *тигър* беше вплетено в сложните китайски мотиви по капака на кутията с мехлем за коленете на баба. *Тигър* означаваше Индия и мързеливи жълти следобеди; елен *самбар* с широко отворени очи и прекършен врат, гърчещ се сред мангровите гори, а лианите на Киплинг^[2] се спускат надолу, за да бележат гърба на хищника. Но в селото на дядо ми по онова време кой изобщо бил чувал за тигър? Мечка, вълк — да. Но тигър? Така се родил страхът.

Хората не повярвали на бедния Владиша дори когато го видели да бяга надолу по хълма, бял като призрак, с високо вдигнати ръце, без теле.

Не му повярвали, когато паднал в несвяст на селския площад, останал без дъх от умора и ужас, като успял само да продума, че с тях е свършено, че в Галина е дошъл дяволът и трябва час по-скоро да викнат свещеника. Не му повярвали, защото не знаели на какво да вярват — какво ще да е това оранжево нещо с гръб и хълбоци, дамгосани от огън? Щели да му повярват по-скоро ако им казал, че е видял Баба Рога, и ако в същия този миг нейната къща от черепи и кости, стъпила на кокоши крак, се втурнела да го гони надолу по хълма.

Дядо ми и мама Вера били сред хората, привлечени на площада от виковете на Владиша. Жената на тигъра също трябва да е била там, но тогава още не го знаели. Дядо изскочил бързо от къщи, а мама Вера се спуснала след него с палтото му и го пернала по ухото, докато му навличала ръкавите. После застанали там заедно да гледат как ковачът, търговецът на риба и продавачът на копчета изправили Владиша в снега и му дали вода.

Владиша все повтарял: „Казвам ви, дяволът беше! Дяволът е дошъл да ни прибере!“

За дядо ми дяволът бил много неща. Дяволът бил Лещи, злият дух, когото срещаш на пасището и който ти иска пари — ако му откажеш, ще преобърне гората наопаки и ще се изгубиш в нея

завинаги. Дяволът бил Църнобог, рогатото божество, което призовавало мрака. Големите те пращат по дяволите, ако не слушаш; можеш да го правиш и ти, но трябва много да пораснеш. Дяволът бил Нощ, вторият син на Баба Рога, който яздел черен кон през гората. Понякога дяволът бил смъртта, която те причаква на кръстопътищата или зад някоя врата, която сто пъти са те предупредили да не отваряш. Но докато слушал Владиша, който хлипал и говорел за оранжева козина и ивици, на дядо му ставало все по-ясно, че това създание в гората не ще да е дяволът, а нещо друго, за което той самият поназнайва малко, и очите му трябва да са греели, когато казал:

— Ами че това е Шир Хан^[3]!

Дядо бил слабичко дете с руса коса и големи очи — виждала съм негови снимки, черно-бели, с вълнообразни ръбове, на които той гледа сериозно в обектива, бръкнал в джобовете си, а ученическите му чорапи са хубаво опънати. Трябва да е имало нещо странно в спокойствието му и равния му глас, та продавачът на риба, ковачът и неколцина други, дотичали от селото, го погледнали изумено.

Но аптекарят също бил там.

— Може и да си прав — казал той. — Къде е книгата, която ти дадох?

Дядо изтичал да я вземе и се върнал, прелиствайки по пътя страниците, така че когато стигнал проснатия на земята Владиша, вече бил намерил любимата си илюстрация на Маугли и Шир Хан. Показал я на ужасения говедар. Владиша хвърлил един поглед на книгата и изгубил сваят и така селото разбрало за тигъра.

Ако това бил друг тигър, ловец поначало, сигурно щял да слезе по-скоро в селото. Дългият му преход от Града го довел чак до хребета над селото и самият той не можел да е сигурен защо е предпочел да остане там. Сега бих могла да се обзаложа, че вятърът и дълбоките пресли не са били препятствие за него, че е бил в състояние да върви цяла зима и да стигне до друго село, с друга църква, може би с не толкова суеверно население, където някой лишен от фантазия чифликчия е щял да го застреля и да го провеси като празен чувал над огнището си. Но стръмният склон с надвиснали от скалите фиданки, със зейналите под краката му пропасти, осеян с пещери и пълен с

дивеч — наивен и неразумен заради зимния глад, го хванал в капана на новите му, събуждащи се сетива и смътно познатата миризма на селото долу.

По цял ден той се разхождал по билото и ловял долитащите аромати, озадачен от чувството, че са му някак познати. Не бил забравил времето, прекарано в крепостта, но спомените му били силно замъглени от последните му дни там и от дните след това, от мъчителния преход, от камъните, треските и стъклата, които режели лапите му, от тежкия блудкав вкус на подпухналите трупове. Сега вече имал само някакво смътно усещане в един друг пласт на съзнанието си, че много, много отдавна някой му е хвърлял прясно месо два пъти на ден и го е пръскал с вода, когато жегата станела непоносима. Миризмите отдолу били някак свързани с това и го карали да се чувства неспокоен и раздразнен, докато кръстосвал горите и безразборно се впускал след всеки заек или катерица, изпречили се на пътя му. Миризмите били приятни и отчетливи, съвсем различни една от друга: плътният мирис на вълна от овцете и козите; уханието на огън, смола и восък; особеното зловоние на клозетите; хартията, железото, отличителните миризми на хората; приятният аромат на яхнията и гулаша, на мазнината от баниците. Те го карали все повече да осъзнава глада си, неуспеха си като ловец, дългия период без храна и да си припомня телето, на което се натъкнал онзи мрачен следобед, когато човекът се обърнал и побягнал. Телето имало познат вкус, очертанията на човека също му били познати.

Тази нощ той слязъл на половината път от планината. Спрял над една урва, където контурът на гората заобикалял подножието на замръзнал водопад, и гледал ли, гледал към светещите прозорци и заснежените покриви в долината долу.

Няколко нощи по-късно се появила нова миризма. Бил я усещал тук-там и преди — краткотрайно ухание на сол и дървесен пушек, наситен с кръв. Тя накарала стомаха му да се свие, изпълнила го с копнеж по телето, принудила го да се търколи по гръб с притисната в снега глава и да го зове, а птиците наоколо с трепет излитали от гнездата си. Миризмата го намирала почти всяка нощ в тъмнината и той стоял наред пресния сняг, заобиколен от приведените дървета, вдъхвал и издишал аромата. Една нощ, на километър от убежището си, наблюдавал самотен елен — чиято неизбежна смърт очаквал и усещал

дни преди да се случи — да се огъва под бремето на глада, старостта и лютия студ. Тигърът го гледал как пада на колене и се превива, как единственият му останал рог се откършва. По-късно, докато разпарял корема му, дори силната миризма на топлите вътрешности не могла да заглуши онази другата, от селото.

Една нощ слязъл в долината и застанал до оградата на пасището. Оттатък полето, притихналите къщи, плевнята и празния свинарник; до къщата с отрупаната със сняг тераса се намирала пристройката за опушване на месо. Там била и миризмата, съвсем близо. Тигърът потъркал брада в оградата. Не се върнал два дни, а когато го направил, намерил месото. Някой бил идвал там, докато го нямало. Една от дъските на оградата била свалена и месото лежало отдолу, сухо и жилаво, но с онази миризма, която го влудявала. Той го изровил и го отнесъл в гората, където дълго го дъвкал.

Две нощи по-късно трябвало да отиде още по-близо, за да намери следващото парче. То го чакало под една счупена каца, оставена навън, на метри от вратата на пристройката. После отново предпазливо връщане на същото място след няколко нощи и ново, по-голямо парче.

После две парчета, след тях три и накрая цяла плешка на прага.

Следващата нощ тигърът се качил по стъпалата и проврял рамене през вратата, която за пръв път била широко отворена. Чувал как овцете бляят в обора някъде наблизко, ужасени от присъствието му; затворените кучета лаели до скъсване. Тигърът подушил въздуха — усетиш аромата на месо, но вътре се долавяла и мощната неизличима миризма на човек, същата, която бил откривал по месото и преди, миризмата на човека, когото сега виждал да седи в дъното с парче месо в ръце.

В това време в Галина, макар и напрегнато, животът продължавал. Краят на годината бил белязан от тежки снежни бури и преспи до колене, които като плаващи пясъци влизали и излизали през вратите. Във въздуха тегнело тихо, задушливо усещане, заредено със страх. Снегът бил затрупал планинските проходи и заедно с тях замряла всяка вест за войната. Някъде наблизко, току над селото, в гъстите борови гори на хребета Галина, нещо голямо, рижо и незнайно

дебнело и изчаквало. Веднъж намерили доказателство за съществуването му — един дървар, докато се борел неохотно с шубраците в полите на планината, открил главата на елен със сплъстена козина и побелели очи, а посивелият гръбнак се валял наблизко като костена плитка. Това, заедно със срещата на Владиша, убедило хората да не напускат селото.

Било зима, животните били заклани или затворени в оборите до пролетта. Сезонът служел за извинение на селяните да стоят на сигурно в къщите си, което те умеели, докато тигърът можел и да не изкара зимата. От друга страна, имало опасност той — как изобщо е стигнал дотук, чудели се те, след като домът му е толкова далеч, в джунглата, в полетата със слонска трева — да разбере, че няма да издържи до пролетта и да слезе в селото. Затова запалили огньовете в къщите си, надявайки се така да го задържат на хребета. Земята била замръзнала, всички погребения били отложени до топенето на снега — и без това само трима души били умрели тази зима, така че имали късмет, голям късмет. Натрупали ледени късове в избата на погребалното бюро и подпъхнали парцали в пролуките на прозорците отвътре, така че миризмата на телата да не излиза навън.

Известно време нямало и следа от тигъра. Селяните почти успели да си повярват, че всичко е било шега, че Владиша е видял някакъв свой личен призрак или пък е получил припадък горе в планината и че еленът е бил убит от мечка или вълк. Но селските кучета — овчарки и едри ловджийски псета с рунтава козина и жълти очи, едновременно ничии и принадлежащи на всички — знаели със сигурност, че той е горе, и не позволявали на селото да го забрави. Били неспокойни, виели протяжно и дърпали веригите си. Изпълвали нощите с глухо ръмжане, а селяните, навлечени в нощни ризи и вълнени чорапи, се тресели в леглата и спели на пресекулки.

Но дядо ми все така ходел всяка сутрин до селския кладенец, а нощем залагал капани за пълпъдъци. Негово задължение било да осигури храна за себе си и за мама Вера, освен това постоянно се надявал да зърне тигъра. Носел кафявата си книга с рисунката на Шир Хан, където и да ходел, и макар точно тази зима да не бил ходил много далеч, възбудата на това деветгодишно дете ще да е била очебийна, щом привлякла вниманието на глухонямото момиче.

Шестнайсетгодишната девойка живеела на края на селото, в къщата на касапина и му помагала в магазина. Дядо ми, който не бил особено наблюдателен, я виждал от време на време в пазарни дни и по съборите, но не ѝ обръщал внимание. Ала тази зима, дни преди коледните празници през януари, тя срамежливо му препречила пътя, когато отивал към хлебарницата рано сутринта, и извадила книгата от горния джоб на палтото му, където я държал, откакто се появил тигърът.

Дядо ми нямало да забрави това момиче цял живот. Щял да помни тъмната коса и големите му любопитни и изразителни очи, щял да помни трапчинката, изникнала на брадичката му, когато се усмихнало, докато отваряло книгата на орфаната страница с рисунката на Шир Хан. Дядо ми бил нахлупил сивата си вълнена шапка над ушите и в безмълвието на собствената си глава се чул да казва:

— Така изглежда тигърът. — После посочил към планината, чиято грамада се издигала над пушешите комини на селото.

Момичето нищо не казало, но внимателно разгледало рисунката. Имало само една ръкавица и голите му пръсти били морави от студа. То подсмърчало и това накарало дядо ми крадешком да избърше собствения си нос с ръкава на палтото. Момичето все още не казвало нищо и той си помислил, че може би се притеснява, задето не може да чете, та се впуснал да обяснява за Шир Хан и за сложните му отношения с Маугли и колко странно му се сторило, че в една глава Маугли одира тигъра и просва кожата му на Скалата на съвета, но покъсно Шир Хан пак оживява. Говорел бързо, гълтал студения въздух, а момичето, което продължавало да мълчи, го гледало търпеливо и след няколко минути му върнало книгата и продължило по пътя си.

Дядо ми си спомняше най-ясно колко бил смутен след тази среща, когато ѝ разказал за тигрите и я питал разни неща, а тя не му отговорила, и той се прибрал объркан и казал на мама Вера за нея. Спомняше си как му пламнали ушите, когато баба му го шамаросала и му казала:

— Не се занимавай с нея, това е жената на Лука. Тя е глухоняма и мохамеданка на всичкото отгоре. Стой далеч от нея.

Лука бил селският касапин, собственик на пасището и пристройката за опушване на месо на края на селото.

Бил висок, с къдрава кестенява коса и дебели червени ръце и носел престилка, почти винаги подгизнала от кръв. Нещо в тази престилка карало хората да се чувстват неловко. Всички те били в една или друга степен касапи и не разбирали защо, щом трябва да си изкарва хляба като реже месо и го продава в Горчево, поне не се преоблича и не полага усилие да мирише на нещо друго, освен на разложени кравешки и овчи карантии. През деветте години от живота си дядо ми бил срещал Лука само веднъж, но споменът му за срещата не излинявал. Две години по-рано, по време на една кратка, но смразяваща виелица, мама Вера пратила дядо до касапницата да купи един агнешки бут, защото от студа ръцете ѝ се били вкочанили. Преддверието на къщата на касапина воняло на месо и дядо ми заразглеждал пушените бутове и наденици, виснали от мертеците, кокалите за супа и квадратните парчета бекон в хладилната витрина и одраното червено агне с малки остри зъби, което лежало на тезгяха, докато Лука с очила, увиснали на врата му, обезкостявал бутчето му. Дядо ми се навел да разгледа бурканите, пълни с нещо в саламура, бяло и буцесто, а касапинът му се усмихнал и казал: „Свински крачета. Много са вкусни. Също като детски крачета са.“

Дядо ми не можел да си спомни дали тогава е видял глухонямата; може би още не е била омъжена за Лука. И нямало да я види отново до деня преди Бъдни вечер, когато болката в ръцете на мама Вера била толкова силна, че тя стенела в съня си и съкрушен от собствената си неспособност да ѝ помогне, той отишъл да донесе вода, та да може баба му да се изкъпе.

Облякъл си вълненото палто и шапката и тръгнал е празното ведро към кладенеца. Като доста неща в селото кладенецът бил построен през турско време. Стоял търпелив и неизменен в центъра, а през зимата бил покрит с голям солен камък, който не позволявал на водата отдолу да замръзва. Кладенецът си е там и до ден-днешен, но от десетилетия е празен. Онази нощ островърхият му навес бил покрит със сняг, а докато дядо си проправял път към селския площад, наоколо вилнеел леден вятър, примесен със суграшица. Той усещал с цялото си същество безлунния мраз, мъждивите светлинки в прозорците, покрай които минавал, самотния звук на собствените си провлечени стъпки.

Оставил ведрото на земята и грабнал въжето, за да издърпа камъка, но тогава вдигнал поглед и видял слаба светлина на края на

пасището. Замръзнал на място с въжето в ръце и се опитал да види по-добре в тъмнината. Различил къщата на касапина с тлеещия огън вътре, което означавало, че Лука сигурно е заспал, но светлината не идвала оттам; нито от плевнята, където касапинът държал добитъка. Идвала от пристройката. Вратата била отворена и вътре светело.

Дядо ми не отишъл там просто да си търси белята, той решил, че някой пътник или циганин е намерил подслон за през нощта и че Лука може да се разгневи, ако го намери, а не било изключено да се натъкне и на тигъра. Последната мисъл го накарала да вземе ведрото и да тръгне към пристройката, отчасти защото искал да предупреди натрапника, отчасти защото бил изпълнен с дива, необяснима ревност при мисълта, че случаен пътник може пръв да зърне неговия тигър. Предпазливо прекосил падината и поел през пасището.

Коминът бълвал дим и миризмата на опушено месо тегнела във въздуха. За миг дядо ми си помислил дали да не помоли Лука да опуши за Коледа пѣдпѣдъка, който се надявал да намери в капана утре. После се прокраднал до рампата, хванал се за нея и се покатерил горе. Взел ведрото, отишъл до вратата и надникнал вътре.

Светлината била много по-слаба, отколкото му се сторило отначало. Едва виждал вътрешността на сушилнята с окачените по тавана изкормени трупове на прасета и говеда, а зад тях в ъгъла имало малка стая, където стоял касапският тезгях. Ухаело чудесно и той отведнъж огладнял, но тогава се появила нова миризма — наситен, тежък мирис на мускус, и точно в този миг светлината угаснала. Във внезапния мрак доловил нисък, плътен звук, сякаш го обгърнало нечие дихание, един-единствен дълбок тътен, който изпънал жилите му и отекал в дробовете му. Звукът като че обгърнал черепа му за миг, докато си проправи път през помещението. Дядо ми бързо се шумгнал в малката стая, пропъзлял под някакво платнище в ъгъла и се свил разтреперан там, все още с ведрото в ръце.

Имал чувството, че звукът продължава да изпълва въздуха, толкова осезаем и упорит, колкото и лудешкото биене на собственото му сърце, което можело да заглуши всичко друго, само не и този звук. Миризмата също била тук, вездесъща и наситена — миризма на нещо диво, като лисица или язовец, но по-голямо, много по-голямо от всичко, което бил виждал; нещо, което би могъл да го разпознае безпогрешно. Той се сетил за илюстрацията в книгата, оставена на

леглото в дома му, който сега му се струвал безкрайно далеч, а не просто на двацет секунди бърз бяг край къщите на хора, които познавал.

Нещо в тъмното се раздвижило, куките на касапина, висящи в редици от гредите, зазвънели една в друга и дядо ми разбрал, че това е тигърът. Тигърът се движел. Дядо ми не различавал отделните стъпки на огромните му кадифени лапи, долавял само общия звук, мекото ритмично тупкане. Опитал се да усмири дъха си, но не успял. Дишал тежко под платнището, а то прилепвало към него, шумоляло оглушително, издавало го. Можел да усети тигъра през дъските на стената, голямото му червено сърце, което се свивало и разпускало под ребрата, и тежестта му, от която дървеният под стенел. Гърдите на дядо се тресели и той вече си представял как тигърът се надвесва над него, но се сетил за „Книга за джунглата“ — как Маугли унизил Шир Хан на Скалата на съвета с факела в ръка, сграбчвайки куция тигър за космите под брадата, за да го подчини — сетне извадил ръка изпод платнището и докоснал твърдата козина, която минавала покрай него.

И тигърът изчезнал. Дядо ми усетил как огромното горещо сърце се стрелнало край него и се загубило. Избила го пот, докато седял там с ведрото между коленете. Чул звук от стъпки и миг по-късно глухонямото момиче коленичило до него, измъкнало го изпод платнището, отметнало косата от челото му, а в очите му се четяла загриженост. Дланите му, които докосвали лицето на дядо, били пропити с тежката миризма на тигъра, примесена с мириса на сняг, борове и кръв.

И тогава някъде отдалеч отекнал гласът на мама Вера:

— Детето ми! Дяволът е отнесъл детето ми!

По-късно дядо научил, че мама Вера, разтревожена, че го няма от много време, излязла навън и от стълбите на къщичката им видяла как тигърът напуска пристройката и поема през полето. Все още пищяла, когато портите на къщите около площада започнали да се отварят една по една и хората наизскачали на улицата и хукнали към пасището. Силни гласове, а после светлина и мъже нахлули през вратата, сред тях бил и касапинът Лука — разярен, по нощница и чехли и със сатър в ръка. Глухонямото момиче помогнало на дядо да се изправи и го завело до вратата. От прага той виждал тъмното празно поле, гъмжащо

от сенки — селяните, снежните повеи на вятъра, оградата, но не и тигъра. Тигърът си бил отишъл.

— Тук е, тук е — чул да казва някой и в следващия миг мама Вера го стиснала с вкочанените си ръце, задъхана и неспособна да изрече и дума.

Навън на снега имало следи. Големи, овални, гладки следи от леките пружиниращи стъпки на котка. Дядо гледал как бакалинът Йово, който веднъж убил язовец с голи ръце, коленичил в снега и сложил дланта си в една от следите. Те били с големината на чинии и се нижели равномерно през цялото поле — от гората до пристройката и обратно.

— Чух нещо вътре — разказвал на всички дядо. — Помислих, че някое животно е избягало. Но беше тигърът.

Лука стоял до вратата на пристройката, хванал глухонямата за ръка. Кожата около мястото, където я стискал, била побеляла. Тя гледала дядо ми и се усмихвала.

Той се обърнал към нея:

— Ти дойде, защото го чу, нали?

— Кучката е глуха, нищо не е чула — казал му Лука, после я повел към къщата и затворил вратата.

В селото имало само една пушка, която в продължение на много години се пазела в семейната къща на ковача. Стар турски мускет с дълга остра цев, наподобяваща пика, и ложа със сребърен обков, с гравирана миниатюрна турска кавалерия, устремена към мерника. Избелял вълнен пискюл висял на бродирана лента от приклада, издялан от тъмен, пропит с масло махагон, грапав отстрани, където името на първия турчин, който я е носел, било грижливо изстъргано.

Мускетът стигнал до селото чрез поредица размени, датиращи отпреди два века, които в разказите на осведомените всеки път звучали по различен начин. Предполага се, че за пръв път е участвал в битка при Ластица, преди да изчезне в дисагите на дезертирал еничарин от личната охрана на султана, който я носил със себе си в продължение на десетилетия, докато обикалял като амбулантен търговец планините и продавал коприна, тенджери и благовонни масла. Най-сетне някакъв маджарски разбойник откраднал мускета от еничарина търговец, а по-

късно войниците от конния отряд, които го застреляли пред дома на любовницата му, го измъкнали изпод трупа му. С все още разкопчана блуза, подгизнала от кръвта му, жената умолявала конниците, отнасящи трупа на любовника ѝ, да ѝ оставят поне пушката. Тя окачила оръжието над тезгяха в кръчмата си. Носела траурни дрехи и чистела пушката така, сякаш още се ползва. Години по-късно, вече шейсетгодишна старица, я дала на момчето, което ѝ носело млякото, за да се брани с нея при нападението на крепостта на бея по време на едно злочесто и набързо потушено въстание. Главата на момчето украсила един от коловете край стените на укреплението, а пушката станала притежание на бея, който я закачил в малката трофейна зала в зимния си дворец между главите на два леопарда с разногледни очи. Там останала почти шейсет години, надживяла трима бейове, висяла срещу препариран рис, а по-късно срещу последното бойно снаряжение на някакъв султан, срещу каляската на руска царица, срещу сребърен сервиз за чай, изработен в чест на някакво съглашение, и най-накрая срещу официалната кола на един богат турчин, чието имущество малко преди екзекуцията му било конфискувано и пренесено в крепостта.

Когато в самото начало на века крепостта паднала, пушката била отмъкната от някакъв мародер от Ковач, който я носел със себе си от град на град, докато продавал кафе. Накрая сменила собственика си в престрелка между селяни и турската милиция и се прибрала у дома с един от оцелелите, младеж от селото, дядото на ковача. Това било през 1901 година. Оттогава пушката висяла на стената над огнището на ковача. Само веднъж стреляли с нея по някакъв изнасилвал на овце, но самият ковач никога не я използвал. Сега дядо ми научил, че с тази стара пушка щели да убият тигъра.

Говорело се, че ковачът е много смел с оръжието, но той не бил споделял — а може би трябвало — че не знае как да си служи с него. Имал смътна представа какво се прави с барута, с куршумите, с намисленото хартиено уплътнение, с шомпола. Но чувствал задължение към селото и към паметта на дядо си, когото не познавал, но знаел, че навремето е застрелял коня на султана. В навечерието на лова ковачът седял до огнището и гледал как жена му сваля пушката и с премерени движения започва да чисти цевта, бавно и с нежно

търпение. Излъскала ложата, издухала праха от пискюла, после с намазнено сукно изчистила цевта отвътре.

Дядо ми наблюдавал приготовленията за лова на следващата сутрин, в сивия полумрак преди съмване. Не знаел как да си обясни срещата в пристройката, но гърлото му се свило, когато ковачът излязъл от дома си с почетната пушка през рамо заедно с още двама мъже — Лука и Йово. С тях имало и кучета — ниска дебела хрътка с клепнали уши и старо рижаво овчарско псе, загубило едното си око под колелата на каруца.

Било Бъдни вечер и цялото село излязло да изпрати ловците. Хората се наредили край пътя и протягали ръце да докоснат пушката за късмет, докато минавала покрай тях, увиснала на рамото на ковача. Дядо ми виновно стоял до мама Вера с издърпани върху юмруците ръкави и когато дошъл неговият ред, докоснал цевта изпод ръкава с върха на пръста си, но само за миг.

Същия следобед, докато чакал завръщането на ловците, дядо рисувал в пепелта на огнището точно с този пръст, изпълнен с омраза към мъжете на хълма. Той ненавиждал Лука заради свинските крачета и защото наричал жена си „кучка“, но сега вече мразел и останалите мъже, и кучетата, понеже вярвал искрено и с цялото си сърце, че тигърът нямало да го нарани, дори ако бил влязъл миг по-рано или по-късно, дори и ако при влизането си бил срещнал погледа на изгарящите му очи в другия край на пристройката. Вече виждал как мъжете се прибират, а между тях тигърът виси на прът с главата надолу, или пък как носят само главата му в дисагите си, и ги мразел.

Вероятно нямало да ги мрази, ако знаел онова, което било близко до ума — че ковачът бил примрял от страх. Докато се катерел по хребета, газейки до коленете в сняг, пушката, при цялото й славно минало, висяла като непосилно бреме покрай ребрата му. Ковачът бил убеден, че тук ще си умре. Също като другите в селото, и той бил суеверен. Давал пари на просяците, преди да поеме на път, оставял монети в параклисите на Богородица по кръстопътищата, плюел върху децата си, когато се родили. Но за разлика от съселяните му, за него се знаело, че има основание за страховете си. Бил роден в бедна година, без дукат под възглавницата. На всичко отгоре се говорело, че една далечна леля го вдигнала от люлката и благодарила на небесата за красивото бебе — какво прекрасно, дебело, благословено, румено дете

бил той — и така затвърдила веднъж завинаги съдбата му да бъде беден, хром и болнав и накрая дяволът да го отнесе в някой неочакван миг, по някакъв ужасяващ начин.

Разбира се, това още не се било случило. Но той не можел да си представи нищо по-ужасяващо от тигър. И ето че сега, на трийсет и девет години, щастливо женен с пет деца, бил на път да срещне самия дявол. Всичките му усилия, множеството предпазни мерки и молитви, безбройните монети, които бил раздал на циганите, на цирковите артисти и на безкраките войници, всичките пъти, когато се бил кръстил, пътувайки нощем по пустите пътища, били заличени от простия факт, че пушката, както и лошия късмет, му принадлежала по рождение, и че въпреки своята непригодност, тъкмо той трябвало да тръгне с нея срещу тигъра.

Също като другарите си ковачът не знаел какво да очаква. Щял да бъде не по-малко слиян, ако откриел, че тигърът всъщност е малка хитра котка с огромни лапи, отколкото ако видел самия Сатана — с рога, копита или облечен в черно — да язди тигъра около огромен димящ котел в гората. Естествено, молел се изобщо да не го срещат. Надявал се тази вечер да се прибере у дома, да яде козя яхния и после да люби жена си.

Денят бил ту мрачен, ту ясен. По склоновете, които се извисявали над обраслите с борове долини, се носел зовът на разгонени елени. През нощта бил паднал леден дъжд и дърветата, приведени под тежестта на замръзналите си клони, се били превърнали в звънтяща кристална гора. Кучетата тичали напред-назад, душели стволите и препикавали всичко наоколо, без да знаят целта на разходката. Лука използвал вилата си вместо тояга и говорел, твърде високо според ковача, за плановете си да вдигне цената на месото, когато немците пробият напролет. Йово ядял сирене, хвърлял парченца и на кучетата и наричал Лука мръсен колаборационист.

На хребета, някъде по средата на пътя, кучетата видимо се оживили, започнали да душат нетърпеливо и да скимтят. По снега имало жълти петна, тук-там изпражнения и най-важното, топка сплъстени кафеникави косми, закачена за клонките на една калина до замръзналата река. Няма съмнение, казал Йово на ковача, че тигърът е минал оттук. Последвали го. Прекосили ледената кора и продължили нагоре между гъстите борове през скалистото дефиле, където слънцето

било стопило снега, а оттам стигнали до теснина, през която трябвало да си помагат, за да преминат. Кучетата, привързани към раниците им, не спирани да скимтят. Ковачът се зачудил дали да не предложи да се върнат. Не разбирал как Йово може да е толкова спокоен, а Лука толкова решителен.

Било късен следобед, когато се натъкнали на тигъра в просеката до едно малко замръзнало езеро — ослепителен и истински, сякаш изваян от слънчеви лъчи. Първи го съзрели кучетата, може би просто го усетили, защото лежал отчасти скрит в сянката на едно дърво, и щом го видял да се изправя с прилепнали назад уши и оголени зъби, ковачът си помислил, че като нищо е щял да го подмине. Почувствал как вътрешностите му се вледеняват, когато първото от кучетата, смелата до глупост полусляпа овчарка, се приближила до тигъра, а голямата котка замахнала с лапа и я затиснала с огромната си тежест.

Йово грабнал другото куче на ръце. От отсрещната страна на езерцето гледали как тигърът смазва рижата овчарка. По снега вече имало кръв от нещо, което тигърът ядял; нещо, което приличало на свинска плешка; нещо, от което Лука не откъсвал очи и все по-здравостискал вилата.

По-късно, в селото, Лука и Йово хвалели ковача за силата и решимостта му. Разправяли колко смело опрял пушката в рамото си. Отново и отново разказвали на селяните как стрелял, как куршумът улучил тигъра между очите и как бликнала силна струя кръв. За звука, който тигърът издал, сякаш се прекършвало дърво. За неуязвимостта му — как го видели да се изправя, да прескача езерото с един скок и да поваля ковача в червен като пламъците на ада облак. Чуло се гръмовно изхрущяване и после нищо — само пушката на ковача в снега и мъртвото куче оттатък езерото.

А в действителност, загледан в жълтото нещо в папратите, ковачът се бил вцепенил. Жълтото нещо го гледало с жълти очи. И докато се взирало, приклекло на брега на езерото, притиснало трупа на мъртвото куче, ковачът изведнъж усетил как цялата просека станала ослепително ярка и тази заслепяваща светлина бавно се разпростирила над езерото и идвала към него. Лука му изкрещял да стреля по-бързо, идиота му с идиот, Йово бил зинал от почуда и се пляскал по лицето с шапката си, а второто куче треперело като тръстика на вятъра и се притискало в краката му.

Ковачът промърморил кратка молитва и наистина вдигнал пушката, прицелил се и дръпнал спусъка. Гърмежът бил толкова силен, че просеката се разтресла, а коленете му омекнали. Но когато пушекът се разнесъл и тътенът замрял в ребрата му, ковачът погледнал и видял, че тигърът се е изправил и върви бързо към центъра на замръзналото езеро, без да се смущава от леда, от мъжете и от шума на изстрела. С крайчеца на окото си забелязал как Лука хвърля вилата и хуква да се крие. Ковачът паднал на колене. Пръстите му търсели сред снопчетата вълна, копчетата и трохите на дъното на джоба му резервния куршум. Най-сетне го открил, пъхнал го в цевта с треперещи ръце и затърсил шомпола. Тигърът вече почти бил прекосил езерото с яките си като стоманени пружини крака. Ковачът чул как Йово безпомощно промърморва: „Мамка му“, чул и отдалечаващите се стъпки. Намерил шомпола и го пъхнал в цевта, тъпчел ли, тъпчел настървено, ръката му вече била на спусъка и бил готов да стреля, странно спокоен сега, когато тигърът бил на крачка от него и мустаците му сияели изумително ярки и твърди. Най-сетне бил готов, захвърлил шомпола, надникнал в цевта, ей така, за всеки случай, и с гръм отнесъл собствената си глава.

Никой никога нямало да се досети, че пушката направила засечка. Никой никога нямало да се досети, че Лука и Йово видели от клоните на дървото, на което се били покатерили, как тигърът залитнал назад от изненада и се озърнал озадачен. Никой нямало да се досети, дори и след като костите на ковача били намерени разпръснати години по-късно, че двамата са чакали на дървото, докато тигърът откъснал двата му крака и ги отнесъл, чакали да падне нощта и чак тогава слезли и измъкнали пушката изпод останките му. Никой нямало да се досети, че дори не заровили злочестия ковач, чийто мозък бил изкълван по-късно от гарваните и при чийто труп тигърът се връщал отново и отново, докато научил достатъчно за вкуса на човека, на свежото човешко месо, който сега, в снега, бил съвсем различен от онзи в зноя на лятото.

[1] Сироп, предизвикващ повръщане. — Б.ред. ↑

[2] Във „Втора книга за джунглата“ се разказва за първия тигър, който бил изцяло жълт. Но веднъж той убил един бивол и така пуснал

смъртта и страха в джунглата, заради което лианите го белязали с черни ивици. — Б.ред. ↑

[3] Бенгалски тигър, герой от „Книга за джунглата“. — Б.ред. ↑

5

СИРОПИТАЛИЩЕТО

Бис хъркаше астматично на прага на вътрешния двор. Стъпките ми го стреснаха и той замуча като лос, докато го приближавах. Избутах го с коляно да мина, а той ме сподире на верандата. Седнах на най-горното стъпало, над главния път. Бис се помота наоколо минута-две, буташе ръката ми с влажната си муцуна, кихаше, разнежен от възможността да сподели утринта с някого, но после реши, че съм неотзивчива и излишна, втурна се надолу, прекоси пътя и се спусна покрай палмите на плажа. Миг по-късно го чух да се плиска във водата. Още не беше съмнало и въздухът беше лъчисто розов, прозрачен като риба. Светлините на Звокана все още се оглеждаха във водата на залива отсреща.

Сенките се отдръпваха от водата и се събираха в долната част на пътя, когато барба Иван се появи на стълбите. Слизаше бавно, като стъпваше внимателно на всяко стъпало и с двата крака. Погледна ме — скъсаните ми крачоли, мръсната престилка, издраните до кръв длани — и каза: „Виждам, че си била в лозето.“

Фактът, че си бях дала този труд, без някой да ме моли, като че спечели доверието му. Попита ме дали ми се ходи за риба. Казах „не“, но станах и тръгнах с него към лодката. Беше малка, боядисана в синьо. Отстрани боята ѝ се лющеше, зелени и жълти раковини се бяха прилепили към дъното като заслужени трофеи. Барба Иван беше с гумени ботуши на краката и носеше два големи коша и празна кофа. Каза, че близо до брега има клетки за омари, малко по-нататък малка мрежа за дребни акули и после, точно в средата на залива, е голямата мрежа, за която Фра Антун му помагал, когато нямал работа в сиропиталището. Говореше, вдигнал ръка, и насичаше с дланта си хоризонта на равни правоъгълници.

После ми разказа за копачите. Появили се на прага му преди седмица, две пълни каруци, с всичките им тенджери и тигани, предлагали разни вехтории и отначало ги помислил за цигани. Тогава

още не знаел колко са болни, само Дуре влязъл вътре и застанал в кухнята на барба Иван, заявил, че в лозето му има труп, той сам го бил заровил там, трупът на негов далечен братовчед, когото свалил от планините по време на войната и трябвало да го остави. Братовчедът бил заровен тук някъде, на това място, докато къщата била празна. Сега цялото семейство било болно и никой не можел да им помогне, но някаква старица от тяхното село им казала, че този труп ги поболява, че иска да го опеят, иска истински гроб, където да почива. На всяка цена трябвало да го намерят, по-рано тази година болестта вече била отнесла една от лелите им и те били готови да си платят, за да копаят.

— На Нада ѝ е все тая — каза той, докато отвързваше лодката. — Но в крайна сметка всичко се свежда до децата. Пък и на нас не ни е изтрябвал той труп в лозето.

Предната седмица ги наблюдавал и ставал все по-неспокоен.

— Виждала си онези техни торбички, нали? — посочи врата си той. — Вътре носят бог знае какво, разни треволяци и мъртви неща, да ги пазят от болестта.

Били донесли толкова много бутилки, че барба Иван ги заподозрял в нелегална търговия с някакви редки видове ракия, може би по семейна рецепта. Но младата жена му казала, че бутилките са пълни с вода от свещен извор — от моята страна на границата, откъдето беше и Дуре — и с билки и треви за здраве.

— Но още не са го намерили, така ли? — попитах.

— А, него го няма отдавна — широко се усмихна барба Иван. — Постоянно им го повтарям, няма го. Земята е плитка и твърда. Не е там, където е закопан — я пороите са го отнесли, я кучета са го влачили. Кой знае?

Барба сложи кошове в лодката, а аз му помогнах да я избута, макар че той ми махна с ръка да не се занимавам. Бис вече беше в лодката и толкова силно въртеше опашка, че цялата му задница подскачаше бясно наляво и надясно. С всичките си поне осемдесет години барба Иван се качи в лодката, гребя с веслата до моторницата, която държеше завързана на вълнолома, и се качи на нея. После прехвърли и Бис, включи мотора и с кучето, застанало на носа като талисман, се отдалечи от брега, порейки безмълвната утринна вода. На всеки стотина метра Бис скачаше зад моторницата, развял бърни и

оголил зъби с неподправена кучешка наслада, и изчезваше под вълните. Барба Иван спираше мотора и изчакваше кучето да го настигне или пък обръщаше лодката и отиваше да го посрещне.

Зора беше започнала деня с обаждане до помощничката на прокурора и беше успяла да я нарече крава още през първите две минути от разговора. Докато отивахме към манастира, се опитах да я разсея, като ѝ разказах за болестта и за мъртвия братовчед, чиито кости са може би някъде из лозето, както и че копачите, поне доколкото разбрах, ще ги погребат веднага щом ги открият.

Зора ме погледна иззад слънчевите си очила и не каза нищо. Дърпаше една от количките, които Нада ни беше дала, за да откарáme ваксините до сиропиталището в манастира. Бяхме я чакали на прага на градинската барака, докато тя местеше кутии и щайги да ги търси — две ръждясали колички, чиито колела едва се държаха на осите, опрени на задната стена зад една счупена пералня и няколко увити в хартия платна, на които несъмнено бяха нарисувани още кучешки портрети.

Двете бавно вървахме през града и теглехме количките покрай малки магазини за сувенири, които тъкмо отваряха, покрай сергия, зад която слаб мургав мъж набождаше написани на ръка картончета с цени върху щайгите с пъпеша, домати, яркозелени чушки и лимони. Голи до кръста мъже събаряха каменна стена в края на пусто полегатото поле, покрито с пожълтели мъртви треви и тук-там прораснали шубраци, които хвърляха сянка надолу по хълма и пътя. Близко до кея застигнахме малко шествие от деца, сигурно от сиропиталището, които вървяха в нашата посока. Държаха се за оръфано червено въже, вързано за кръста на две жени, които една през друга говореха на децата да не слизат на шосето и да не се боричкат.

Пред манастира издърпахме количките с разкривените колела по стълбите на портата и навлязохме под арка от лози, прихванали се като паяци за рамката над главите ни. Младата жена, която работеше на туристическото гише в двора, ни каза, че Фра Антун е в градината. Оставихме количките при нея и тръгнахме да го търсим. Трябваше да минем през нисък каменен тунел, ограден с обрасла с кипариси и лавандула стена, който гледаше към морето. Имаше и езерце със

златни рибки и папируси с надвесени над водата листа, които хвърляха сянка върху покрит с мъх камък, украсен от някого с пепелник във формата на ухилена костенурка. Навсякъде се забелязваха следи от присъствието на деца — изоставени кофички, синьо-зелени камиончета и пластмасови влачета, струпани в средата на пътеката, кукла без глава и само с една обувка, мрежичка за пеперуди. В дъното на градината имаше парче земя, където в спретнати редици растяха подправки, домати и марули, и точно там открихме Фра Антун. Беше облечен с расо, режеше стръкове подправки с ножица и когато се изправи, видяхме, че е с очила и че косата му е вързана на опашка, а предните му зъби се застъпват. Той ни се усмихна кротко и ни попита дали вече сме се запознали с Тамсин, костенурката. Засмя се, ние също. Когато се наведе да си събере нещата, Зора беззвучно свирна с уста и се прекръсти.

Фра Антун ни помогна да закараме количките във вътрешния двор на манастира, покрай вратите на затворения параклис и стълбището за камбанарията, където голямата месингова камбана биеше силно и екотът ѝ отлиташе към планината. Децата бяха настанени извън манастирските помещения в нещо, което Фра Антун нарече „музея“. Това беше дълга бяла галерия с низ от квадратни прозорчета, които вървяха успоредно на църквата. До стените от двете ѝ страни бяха подредени навити спални чували. Фра Антун обясни, че след построяването на новото сиропиталище и преместването на децата този коридор ще се използва за излагане на исторически колекции от старата библиотека и произведения на местни художници.

— Местно изкуство — гордо смигна той и ни посочи част от стената, на която бяха окачени още портрети на Бис. Рисунките изобразяваха куче с тънки като съчки крачета, с три очи, с два крака, прилично на жаба, деформирано по всички възможни начини. Бяха рисувани на салфетки, вестници и тоалетна хартия и наредени с любов от някой значително по-висок от авторите на творбите. В дъното на галерията в стената имаше заклещено гюле, а около него мазилката и боята образуваха паяжина от пукнатини.

— Това е гюле — каза Зора с равен глас.

— Да — кимна Фра Антун, — от венециански кораб. — И посочи към морето.

Децата работеха в стая без прозорци, която приличаше на старовремска кухня. Вътре имаше огромно черно огнище, съвсем празно, чекрък в дървен сандък и лавица с ютии от началото на века, като че предназначени да удряш някого до смърт с тях. На полица над огнището бяха наредени каменни купи. Над вратата висеше стара рибарска мрежа с уловена в нея мърлява синя риба от плюш. Децата на Фра Антун седяха приведени над дървени маси в средата на стаята. По масите бяха разпилени моливи и пастели и ярките цветове грееха от листовете, по които децата рисуваха, на които седяха, в които кихаха или които сгъваха на самолетчета и птици. Най-странното във всичко това беше тишината. Стояхме на прага и чувахме еката на камбаната в двора, но в кухнята се чуваше само сумтене и шумолене на хартия. Само от време на време някой се почесваше по главата. Децата бяха бледи и дребни, но енергични, въпреки мършавостта си. Работеха с друг монах, Фра Парсо. Той имаше брада и тонзура и беше италианец. Не ни се усмихна.

Възнамерявахме да раздадем бонбоните след инжекциите, за да си подсигурим съдействието и търпението на децата, да успокоим плачливите, да придумаме страхливите, да свестим припадналите и да подкупим онези, които се отпуснаха безжизнени в ръцете ни и се изсулваха на пода. Но от тишината в тази стая и малките главици, наведени над листовете хартия, на Зора нещо ѝ стана и тя извади кутията с бонбоните, която беше най-отгоре, и обяви: „Носим бонбони.“ Децата тутакси я наобиколиха, все още тихи, но вече се скупчваха и надзъртаха в хладилната чанта, после си тръгваха с пакетчета бонбони „Кики“, които сигурно не бяха виждали от войната, а някои може би и никога. Зора седеше на стълбите пред стаята с масите и раздаваше бонбони, а аз стоях отстрани, когато едно момченце с гъста кестенява коса дойде при мен, хвана ме за ръка и ме заведе вътре да видя рисунката му. Беше малко бледо, но гледано грижливо, и когато доближи главичката си до мен, сочейки рисунката си, ме лъхна на чисто. Не се изненадах, че и то беше рисувало Бис, но го беше удостоило с ябълковозелено виме.

— Хубаво куче — казах му.

С периферното си зрение виждах как Зора гледа колко бонбони са останали в хладилната чанта и после вдига поглед да види колко

деца се разхождат около нея с пълни уста или с бонбонени обвивки в юмручетата и да прецени дали ще може да им раздаде допълнително.

— Това е кучето на Арло — каза момченцето, без да ме погледне.

— Кой е Арло? — попитах.

То вдигна рамене и се отдалечи да търси още бонбони.

Цял ден копнеех за дядо си, макар че не си позволявах да мисля за това. Докато седях в тази гореща влажна стая, заобиколена от кучета във всички форми и цветове, си спомних как години наред през войната той събираше старите ми неща — кукли, бебешки дрешки, книги — за да ги занесе в сиропиталището в центъра. Хващаше трамвая и винаги се връщаше пеша, а когато се прибереше, знаех, че не бива да го безпокоя. Самите те бяха губили деца, моите баба и дядо — син и дъщеря, и двете мъртвородени, с една година разлика помежду им. Това беше още едно от нещата, за които не говорех, факт, който знаех, без да помня откъде съм го чула, нещо, погребано толкова отдавна, в такава пълна тишина, че можех години наред да не си спомня за него. Когато си спомнях, винаги се смайвах от факта, че бяха превъзмогнали това нещо, което стоеше между тях, барикадирано от всичко останало, и все пак бяха останали заедно, бяха отгледали майка ми, бяха пътували, бяха се смели, бяха отгледали и мен.

Започнах да разопаковам. След малко дойде и Зора, цялата ѝ енергия се беше изчерпала с раздаването на бонбоните. От дисциплината на сутрешния урок нямаше и помен, децата обикаляха пред вратата и ни гледаха как подреждаме нещата си в една празна стая в дъното на коридора. Фра Антун и още няколко монаси внасяха пластмасови масички от килера, а ние изправяхме краката им и ги застилахме с покривки. В ъгъла, където не грееше слънце, нареждахме върху тях кутии със спринцовки и стерилни шишенца за кръв. Наместихме кантара, извадихме кърпи, ванички и кутии с гел за въшките, после Зора се скара с Фра Парсо за противозачатъчните, които бяхме взели за по-големите момичета. Когато приключихме, дадохме на монасите допълнителните запаси, донесени за всеки случай — термометри, грейки, кутия с антибиотици, йод, сироп за гърло и аспирин. Децата чакаха още бонбони, а Зора все повече и повече се притесняваше, че не сме се подготвили достатъчно. Беше разбрала, че липсва документация — медицинските картони на децата не бяха в манастира, така че трябваше да попълваме и тях на ръка.

Момченцето, което беше нарисувало кучето със зеленото виме, се качи на кантара, без да каже дума, по-слушано отвори уста за шпатулата, наведе глава за ушния термометър и пое дълбоко дъх, когато му казахме да диша. Не го интересуваше как работи слушалката. Зора, която се разбираше чудесно с децата, макар да твърдеше упорито, че никога няма да има свои, не успя да го впечатли с аналогията си за въшките като войници, въоръжени и способни да издържат на обсада, докато ровеше в косата му с облечените си в ръкавици ръце и не откриваше нищо. То гледаше със слаб интерес как отрязвам връхчето на ампулата, пълня спринцовката и дезинфекцирам ръката му. Когато вкарах иглата, наблюдаваше, без да трепне, как кожата му поддава, а когато направих същото на другата му ръка, дори не погледна, просто седеше на зеления пластмасов стол с ръце в скута и ме разглеждаше. Имахме специални детски лепенки с делфини и човека паяк в жълт костюм и когато го попитах коя си избира, сви рамене. Дадох му по две за всяка ръка, бих му дала и още. Бях ужасена, че всички деца ще са така нечувствителни към болката и равнодушни към нещата, на които връстниците им реагираха заради единия принцип. Отдъхнах си, когато следващото дете ме изрита по пищяла.

Плачът на страдащи деца е чудовищно заразен — в мига, в който едно подхване, след него започват да хленчат още шест и акустиката на манастирските коридори усилваше това явление до такава степен, че преди още да сме докоснали второто дете, всичко наоколо кънтеше от ужасен и негодуващ рев. Бяхме предугадили, че са готови за битка на живот и смърт и имат стръв за хапане. Монасите, които първия половин час стояха втрещени, най-сетне се впуснаха да ни помагат, държаха ръце и крака, заплашваха с наказания, обещаваха бонбони. Примамени от възможността да получат още бонбони, някои от децата прекратиха съпротивата. Но бяхме направили сериозна тактическа грешка, като раздадохме по-голямата част от тях предварително. Бонбоните бяха единственото ни преимущество и сега с нарастващо отчаяние ги гледахме как изчезват парче по парче и блокче по блокче, осъзнавайки, че всеки миг ще ни останат само няколко.

Към два часа се появи младата жена от къщата. Вдигнах очи и я видях да се навърта около вратата. Не знаех откога е там. Беше покрила раменете и главата си с шал, за да влезе в църквата, а

момиченцето, опряно на хълбока ѝ, беше заспало на рамото ѝ. Когато ѝ направих знак да влезе, тя се обърна и тръгна към двора. Докато приключоа със следващото дете и я последвам, Фра Антун я беше спрял при вратата. Не можех да видя лицето ѝ, но я чувах. Бяха открили трупа.

Тя подаваше на Фра Антун пожълтял плик, пъхаше го в ръцете му, а той се дърпаше и отказваше да го докосне.

— После — казваше. — После.

Изчаках на прага да ме забележи и посочих детето в ръцете на жената. Той се усмихна, подхвана я за лакътя и я подкани да ме последва в стаята. Но тя клатеше глава, отстъпваше назад и двамата стояхме и я гледахме как си тръгва под навеса с асмата, която хвърляше ивици от сенки по раменете ѝ.

Зора се материализира до мен с празна кутия в ръка.

— Не можем да продължим — каза тя и ми я подаде, — без бонбони не става.

Беше вече обед, затова използвахме възможността да се прегрупираме и да създадем нова стратегия за поддържане на реда. Зора си беше изключила пейджъра, но имаше шест позвънявания от прокурора от сутринта, така че трябваше да отиде до кабинета в манастира, за да върне обаждането, а аз започнах да сортирам документите. Сънливи малки бездомници с лепенки по ръчичките се щураха из двора в плътния следобеден зной. Опитах се да ги заведа на сянка и когато се върнах в стаята, Фра Антун беше вече там и подреждаше картоните на децата по азбучен ред.

Видях го, че гледа апарата ми за кръвно налягане, и му казах със смях, че неговото със сигурност е високо, щом работи с шейсет деца. Той нави ръкава на расото си и потупа вътрешната част на ръката си, а аз свих рамене и му посочих стола. Фра Антун седна и аз нахлузих маншона на ръката му. Имаше слабо, младеешко лице. По-късно разбрах от Нада, че като малък ловял земни пчели в буркани и после внимателно ги запрыгал с ленти от аудиокасети, така че често го виждали да върви по главната улица с дузина пчели, кръжащи около него като малки чудати балони, а лентите блестели на слънцето.

— Чух, че тази сутрин в лозето се е вдигнала голяма врява заради теб — каза той.

Понечих да си призная, че съм била твърде рязка в разговора си с Дуре, но в своя защита щях да кажа, че цяла нощ съм слушала кашлянето на момиченцето. Ала Фра Антун говореше за начина, по който се бях появила.

— Дяволски си ги уплашила — каза. Аз затяхах маншона на ръката му и не знаех как да реагирам на това дяволски. А той се усмихваше. — Представи си, че копаеш и търсиш труп. Копал си цял ден и цяла нощ. Преди разсъмване, когато си на път да откриеш онова, което търсиш, ни в клин, ни в ръкав се появява жена, облечена в нещо като бял саван.

— Паднах в една дупка — казах аз, докато намествах слушалките в ушите си и плъзгах мембраната по кожата му.

— Така разправят в града — каза той. — На тяхно място какво щеше да си помислиш?

— Щях да си помисля: „Защо да карам децата си да копаят и да търсят труп, който аз съм заровил?“

Той ме погледна, сякаш се колебаеше дали да ми довери онова, което имаше да ми казва. Бях се надвесила над него, помпах маншона, а расото се бе свлякло между коленете му. Отпуснах клапана и се загледах в скалата, докато слушах глухия тътен на кръвта му.

— И тук си имаме един, нали знаеш?

Не знаех.

— Призрак — каза той. — Наричат го *мора*. Дух.

— Трябва да повторим — казах му и започнах отначало.

— Всички са се побъркали от тази работа с трупа, но забравят, че тук си имаме *мора* от сто години. Слагаме монети и дарове на гробовете, защото *мората* ги взема. Из града се говори, че вещицата на вашите копачи знае за нашата *мора* и затова ги е накарала да опеят тялото тук.

— Откъде ще знае?

— Така се говори — отвърна Фра Антун. — Не твърдя, че има логика.

И за мен нямаше. Дуре и семейството му идваха някъде от околностите на Града, а ние си имахме и там предостатъчно *мори* и духове, рядко зървани същества, витаещи наоколо и настояващи да получават погребални дарове, които неизменно се озоваваха в ръцете на църковните пазачи или на минаващите цигани.

— И какво ще стане тази вечер?

— Не съм сигурен — каза той. — Дуре твърди, че жената от селото му казала: „Измий костите, донеси тялото, а сърцето остави.“

Тази заръка, която Дуре доверил на барба Иван, се беше разпространила из града и само седмица по-късно се беше превърнала в зловещо заклинание, повтаряно от момчетата, които се мотаеха из центъра, прошепвано от жените в бакалията и от пияниците, минаващи покрай лозето на път за вкъщи.

— Нали разбираш, че никой заровен преди дванайсет години не би могъл все още да има сърце — казах аз. — Дори папагалът ти го знае.

— Това не е моя работа — отвърна Фра Антун с малко гузна усмивка. — Помолиха ме да ръководя нещата и така и ще направя, но не е моя грижа какво ще стане с трупа, освен ако самият дявол не изскочи от лозето тази вечер.

— Изненадана съм, че го одобряваш — казах. — Не прилича на католически ритуал.

— Не е, и православен не е, но ти сигурно го знаеш. — Той се усмихваше. — Трябва да се задоволят с мен, в случай че нещо се обърка. Другите монаси дори не искат да чуят за това.

— А майка ти знае ли?

— Знае. — Усмивката му отново стана гузна. — Едно от предимствата да си монах е, че не трябва да искаш разрешение от майка си, за да вършиш свети неща.

— Чух, че не е много доволна от ставащото в лозето.

— Не, тежко ѝ е. Първо, в лозето има труп, а сега твоите хора — извинявай, но те са от твоите хора — ровят там като къртици. — Той намести очилата на носа си и ме погледна. — Тя би предпочела да не съм там, когато копаят. Не само защото трупа или лозите ще бъдат обезпокоени. Всичко може да се случи.

Отказах се да му мера кръвното и се заслушах в думите му.

— Мини — каза той. — Все още има мини, дори тук, а също и горе в планината, където беше старото село. Повечето са разчистени, но останалите ще се намерят, когато някой стъпи върху тях. Овчар, земеделец или нечие дете ще кривне встрани от пътя. И всичко ще се потули. — Той ме гледаше, докато навивах маншона и стетоскопа. — Като онази работа миналата седмица, с момчетата в Здревков.

Отначало не го чух добре или пък името не стигна до мен, защото той го произнасяше различно от баба ми. Може би не направих връзката, защото това беше последното, което очаквах да чуя от него, последното място, което очаквах да назове, и сблъсъкът на дядовата смърт и седналия в ярко осветената от слънцето стая Фра Антун бе внезапен и абсурден, докато не го осъзнах.

Той вече говореше за мините над старото село, за невзривената мина в парцела на съседите, когато го попитах:

— Къде?

— У съседите — каза той и посочи през прозореца.

— Не, мястото — казах. — Спомена нещо за някакви момчета.

Фра Антун си свали очилата и ги избърса с полите на расото си.

— Здравков. Още по-затънтено е от тук, но имат клиника. — Той примигна с късогледите си очи. — Мълчаха за тези неща години наред. Това стана миналата седмица. Двама тийнейджъри се прибирали късно от Райковац. Настъпили мината, когато минавали през собствената си леха с марули. — Той изтълкува мълчанието ми като изненада, страх или колебание да питам какво е станало с момчетата. — Дванайсет години след войната, а тя е била в марулите им през цялото това време.

Фра Антун стана и изтупа расото си.

— Затова копаенето е опасна работа.

— На какво разстояние е? — попитах.

— Здравков ли? На полуострова е — отвърна той. — Може би час път с кола.

Казах, че ще отида за още бонбони и Зора ми повярва, не се усъмни дори когато ѝ казах, че ще се върна най-много до час. Искаше да дойде с мен, но я убедих, че ще изглеждаме безотговорни, ако тръгнем и двете, и настоях да отида сама за по-бързо. Не ѝ обърнах внимание, когато ме попита за какво ми е колата, защо просто не се разходя до магазина в града.

На север от Брейевина пътят беше с хубава настилка, съвсем нов, още необрасъл с храсталаци по краищата и скалите се издигаха бели с накацали по тях акации. Развлечен от вятъра дъждовен облак беше виснал встрани от морето и сивите му вътрешности се сплескваха под искрящата слънчева наковалня. Подминах селата Колач и Глог, където

спускащият се към морето склон беше обсипан с нови хотели — розови, с колони, с широко отворени прозорци и апатично провиснало по просторите пране. После се появиха указателните табели за отбивката към полуострова, дванайсет километра, след това седем и накрая се видя самият полуостров, расичащ като нос на кораб залива между брега и външните острови, грамада от връхлитани от вълните скали и борови гори. Фра Антун беше познал, че ще стигна селото за по-малко от час, и все пак близостта на полуострова ме изуми.

В края на краищата дядо май наистина е идвал да ме види, но ние със Зора бяхме минали по дългия път, а и преди да пресечем границата се отклонихме, за да се обадим в централата на Обединени клиники, докато той беше дошъл направо с автобуса и някъде около Здравков не беше успял да продължи. Или по някакъв начин беше чул за двете момчета и беше спрял да помогне.

През цялото това време бях отделена от реалността на смъртта му чрез разстоянието, чрез неспособността си да я разбера — не си позволявах дори да си представя клиниката, в която беше умрял, или човека, при когото бяха останали вещите му, но сега всичко това ме заля.

Последните шест километра до Здравков бяха без маркировка. Прашен път, който се извиваше наляво през разпръснати рожкови и се изкатерваше до кипарисите, разредени там, където склоновете се спускаха до водата. В лагуната, където полуостровът се свързваше със сушата, слънцето беше избелило водата до бутилковозелено. Климатикът издишаше, от непрестанните ивици светлина между дърветата ми се завиваше свят. Билото на следващия хълм ме изведе от гората и ме насочи надолу към стръмна отсечка от пътя, където изоставените бадемове насаждения бяха полузадушени от храсти лантана. В далечината пред мен се мержелееха вълнисти от следобедната светлина възвишения, а точно пред мен се виждаха плоските покриви на селото.

Дори от това разстояние разбихах защо Здравков е толкова изолиран. Беше бедно поселище от скупчени бараки от метал и шперплат, нароили се около една-единствена улица. Някои от бараките нямаха прозорци или пък бяха подпрени с импровизирани тухлени пещи. От вратите на постройките право върху пожълтялата трева се изливаха боклуците на обитателите им — железни детски креватчета,

лекьосани дюшеци, ръждясало ведро, кафе автомат, полегнал на една страна. Виждаше се и отрупана с пъпешни сергия, зад която не стоеше никой, а няколко врати по-нататък мъж на средна възраст дремеше на канцеларски стол с колелца пред къщичка с ламаринен покрив. Беше качил крака на купчина тухли и когато минах покрай него, видях, че десният му крак липсва, а на негово място беше останал неестествено морав чуван точно под коляното.

Клиниката беше сива двуетажна къща в края на града, лесна за намиране, защото беше единствената тухлена постройка. Преди години вероятно е била стабилна, с чисти стени, павиран двор и многобройни каменни вази за цветя, които сега зееха празни. Оттогава насам водосточните тръби бяха излези по стените червеникавокафяви реки.

Не се виждаха хора, пердетата на клиниката бяха спуснати. Слязох от колата. Каменното стълбище беше отрупано с листа и угарки и водеше до врата на втория етаж, на която над табелка с надпис „Център за ветерани“ беше нарисован зелен кръст. Почуках с кокалчетата на пръстите си, после с юмрук. Отговор не последва, отвътре не се чуваше никакъв шум, дори когато долепих ухо до вратата. Натиснах бравата, но тя не помръдна. Тръгнах по страничната пътечка и надникнах зад ъгъла. Прозорецът, който гледаше към долината, беше със затворени кепенци.

Улицата надолу свършваше със заравнена площадка, обрасла с пожълтяла трева, от двете страни на която имаше футболни врати без мрежи. Пързалка и няколко люлки от автомобилни гуми бяха разположени току до житна нива, която трептеше в златисто подлъчите на следобедното слънце. Отвъд нивата беше гробището с бели кръстове, обърнати към морето. Вятърът беше утихнал. Пътят пустееше, ако не се брои шарената коза, вързана срещу клиниката за оградата на нещо, наподобяващо огромна метална кутия. Ако се вярваше на надписа „Бира“, закачен на варела под навеса, това трябва да беше барът.

Пресяхох улицата и надникнах вътре. Таванът беше много нисък, а мястото се осветяваше единствено от отворената врата и огромен джубокс, чийто звук се давеше в бръмченето на жълт хладилник, сякаш изваден от яма за радиоактивни отпадъци. Четирима мъже седяха на високи столове около бъчва в ъгъла и пиеха бира. Нямаше

други хора, но помещението изглеждаше препълнено. Един от мъжете се надигна при влизането ми — беше висок, с грубо пепеляво лице и оредяваща сива коса. Не попита с какво може да ми помогне, не ме покани да седна, но аз не се магнах и той също остана прав.

Накрая попитах:

— Затворена ли е клиниката?

Това го накара да заобиколи бъчвата и да се приближи към мен. Изкуствената му ръка с метални шарнири на лакътя висеше безжизнено.

— Журналистка ли си? — попита той.

— Лекарка — отвърнах.

— Ако си дошла за хлапетата, мъртви са.

— Съжалявам.

Барманът учудено изгледа останалите.

— Все ми е тая, винаги умират, като се замотаят насам.

— Не питам за това. — Изчаках да чуя някакво друго признание, но такова не последва и добавих: — Има ли дежурен?

Бях му казала достатъчно, за да разбере, че не съм отгук, което той сега потвърди, споглеждайки се с другите. Единият, едър прошарен мъж, беше с превръзка на окото и обгорено лице; другите двама изглеждаха цели, но едното око на русия гледаше настрана. Начинът, по който ме изучаваха, ме накара да се запитам колко бързо мога да стигна до колата и да потегля, ако някой от тях реши, че не е нужно да си ходя.

— От два дни няма никой — каза барманът и мушна здравата си ръка в джоба.

— Някой може ли да ми отвори?

Той си взе бирата, пресуши я и остави шишето върху бъчвата.

— Какво ти трябва?

— Някой от клиниката.

Джубоксът беше замлъкнал — сменяше песните, но хладилникът продължаваше яростно да бръмчи.

— Идвам от Брейевина — казах. И добавих, за да се представя във възможно най-добра светлина: — От сиропиталището.

Барманът извади телефон от джоба си и набра някакъв номер. Тук имаше мобилен телефон. Аз нямах, имах само пейджър и може би

две-три банкноти от правилната валута. Стоях и слушах как оставя съобщение. Каза само: „Чакат те.“ И затвори.

— Ще ни се обадят — обърна се той към мен. — Сядай.

Покатерих се на един стол в другия край на бара и си поръчах кола, която изпълни помещението със свистене, докато барманът я отваряше. Платих. Той извади още четири бири и се върна при бъчвата, където другите го чакаха. Изпих си колата, загърната в бялата си престилка, като се опитвах да скрия нежеланието си да допирам устни до гърлото на бутилката. Стараех се да не мисля за телефонното обаждане, което би могло да е до медицинска сестра, но и до всеки друг или пък до никого. *Чакат те* — по един или друг начин беше повикал подкрепление. Никой не знаеше къде съм, Фра Антун беше посочил мястото на картата, но не му бях казала, че ще ходя там, и то в средата на деня, когато трябваше да ваксинирам хлапетата му.

— Ти от другата страна ли си? — попита ме онзи с превръзката.

— Просто лекар — отвърнах припряно аз, като сложих ръце на коленете си.

— Не съм казал, че не си, нали? Друго какво си?

— Млъквай — обади се барманът.

— Нищо подобно не съм казал — настоя превързаният, плъзна стола си назад и се изправи, опъвайки надолу ризата си с една ръка. Тръгна към джубокса и стъпките му отекнаха в помещението. Докато натискаше бутоните, албумите се превъртаха с дрънчене, което показваше, че вероятно нещо в машината е счупено.

— Екстра Века харесваш ли я? — попита ме той. — Чувала ли си я?

Здравият разум ме предупреждаваше да не казвам нищо, но не можех да се правя, че ме няма, не и с тези тримата около бъчвата.

— Не съм — отвърнах.

Той премести тежестта си върху другия крак и се прокашля.

— Харесваш ли Боб Дилън?

— Предпочитам Спрингстийн — отговорих му аз и се възхитих на собственото си малоумие.

Той натисна още няколко бутона.

— Няма го — каза.

Джубоксът с бръмчене се съживи и поде някаква бърза песен на Дилън, която не ми беше позната. Онзи с превръзката бавно се

отдалечи от машината и пое към средата на бара, като се поклащаше в такт с музиката. Докато се люлееше на пети, видях, че белезите от изгаряне обрамчват скалпа му и образуват голо лъскаво петно зад дясното му ухо. Другите го наблюдаваха. Барманът стоеше полуизправен зад бара, опрял единия си крак в пречката на стола. Русият се усмихваше.

Онзи с превръзката бавно се завъртя, направи пълен кръг на едната си пета и протегна ръка към мен.

— Не, благодаря — отвърнах с усмивка и поклатих глава, сочейки бутилката с кола.

— Хайде, де — настоя той.

Отпих от колата и пак поклатих глава.

— Хайде, хайде! — усмихна се той и ме подкани с жест да стана. — Не ме оставяй да танцувам сам.

Плесна с ръце и ме помами към себе си.

— Истинска е — посочи превръзката си. — Не съм я сложил да се фукам.

Той хвана един от ъглите ѝ и я повдигна. Плътта отдолу беше влажна от жегата, набръчкана и бяло-червена по шевовете.

— Сядай, идиот такъв! — смъмри го барманът.

— Само да ѝ покажа.

— Сядай!

Той се изправи, хвана превързания за лакътя и го отведе настрана.

— Имам само едно око.

— Сигурно е виждала и по-лоши неща — каза барманът и го бутна на стола му, а на мен ми донесе още една кола.

Пейджърът ми нямаше покритие, а Зора сигурно вече беше започнала да звъни, недоумявайки къде се губя и защо още не съм се върнала. Представях си коридора на манастира, събиращите се деца, покапаните със супа ризки, сънените им от следобедната премала очички. Зора, разярена, си прави наум списък на нещата, които ще ми каже насаме, разни отбрани ругатни. Щях да ѝ кажа, че е имало задръстване. Катастрофа на пътя. Че съм се загубила. Че магазинът е бил затворен и е трябвало да изчакам следобедната смяна.

Телефонът на бармана иззвъня. Той го приближи до ухото си и се обърна към човека отсреща с „ангелче“. После махна с ръка към мен и

ми го подаде.

— Докторът няма да идва тази седмица — каза младата жена от другата страна. — Нещо спешно ли е?

— Не ми трябва лекар — казах и ѝ обясних, че ме интересуват документите на техен пациент, починал преди няколко дни — онзи, чиито останки са били върнати в Града. Четиримата мъже мълчаха.

— А, да — каза тя с равен глас и не добави онова, което очаквах — какъв чудесен човек е бил дядо ми и колко е жалко, че е починал.

— Дошла съм за дрехите и за личните му вещи.

— Те обикновено се изпращат с тялото — каза тя със същия равен глас.

— Не пристигнаха — казах.

Зад сестрата се чуваше някакъв далечен шум, музика, писукане на машина за пинбол. Звучеше така, като че ли е настинала, и през няколко секунди подсмърчаше в слушалката. Начинът, по който го правеше, ме караше да си мисля, че е от онзи тип момичета, които биха се чувствали на място в бар като този.

— Наистина не знам нищо по въпроса — каза тя. — Тогава не бях дежурна. Трябва да говорите с Деяна. — Чух я как пали цигара и всмуква дима. Говореше, сякаш устата ѝ е пресъхнала. — Но тя сега е в Турция.

— В Турция?

— На почивка.

Реших да излъжа.

— Семейството му има нужда от вещите му за погребението.

— Не мога да дойда преди неделя.

— Погребението е в събота. Идвам чак от Града.

Това не я впечатли.

— Няма кой да ме докара преди неделя. И не мога да ви дам доклада на патологоанатома без него.

Казах ѝ, че докладът не ми трябва, знаех какво пише вътре. Трябваша ми часовникът му, брачната му халка, очилата, които беше носил цял живот. Четиримата мъже около бъчвата не откъсваха очи от мен, но вече не ми пукаше.

— Не знам дали сте запознати със случая, но този човек беше неизлечимо болен от доста време и напусна семейството си, за да не умре в дома си. Те са смазани. Искат нещата му.

— Смъртта кара хората да правят странни неща — сигурна съм, че сте го казали на семейството му. Знаете как понякога си тръгват, като животни, когато усетят, че умират.

— Тръбват ми нещата му — повторих.

Тя пиеше нещо. Чух как ледените кубчета в чашата потракват в зъбите ѝ.

— Дайте ми Боян — каза накрая.

Барманът отново я нарече „ангелче“. Още говореха, когато той отиде до хладилника, отвори го и затършува в него, после излезе навън. Застанах на прага и го видях да пресича улицата и да изкачва стълбите на клиниката.

— И сега? — каза той на площадката, като продължаваше да притиска телефона до ухото си.

Докато прекося улицата, вече беше отворил вратата, без да пали лампата. Вътре въздухът беше застоял и тежък, а по пода се стелеше блед прах, който се беше настанил и по столовете в чакалнята и плота на рецепцията. В праха се виждаха стъпки, които изчезваха зад зелена завеса в средата на помещението.

— Тук — каза барманът.

Дръпна завесата и бавно прекоси помещението от единия до другия край. Зад завесата имаше варосана амбулатория с наредени край стените железни легла с лющеща се боя, грижливо застлани с гладки чаршафи. Стаята беше недовършена, задната стена липсваше, а на нейно място от пода до тавана беше опнат огромен плътен брезент, който следобедната светлина обливаше с матовожълто сияние. Отвън вятърът го поде и краят му се повлече с чегъртане.

— Чакай тук — каза барманът.

Той отключи втора врата в другия край на помещението и го чух да слиза по някакви стълби, докато стъпките му заглъхнаха.

Вентилаторът над мен не работеше, от края на една от перките висеше мъртва муха. Пресякох помещението, за да повдигна брезента, и стъпките ми отекнаха по плочките, макар че се опитвах да пазя тишина и да не тропам. Имах чувството, че барманът го няма от много време, и се мъчех да си спомня какво съм правила в деня, в който дядо е починал, и как съм стигнала дотук, до стаята, където е издъхнал — съвсем различна от всичко, което си бях представяла, и от онкологията с пожълтелите стени в Града. Опитвах се да си спомня как звучеше,

когато говорих с него за последен път; ръцете му, които ми подаваха куфара — но това не беше последното ни сбогуване, а някое друго преди него, с което съзнанието ми заместваше истината.

Имаше нещо познато в помещението и в селото, някакво задушливо чувство на тъга, което пропълзваше в стомаха ми не за пръв път, подобно на музикален фрагмент, който можех да разпозная, но не и да назова. Не знам колко дълго бях стояла там, преди да се замисля за безсмъртния. И внезапно разбрах, че дядо ми е дошъл да търси него, а не мен. И се запитах дали не е криел болестта си, за да може безпрепятствено да тръгне да го търси. Жегата ме натисна и аз седнах на края на едно легло.

Барманът се появи с бледосиня найлонова торба под мишница. Гледах го как заключва вратата и се приближава към мен. Кожата на ръцете ми настръхна.

— Това ли е? — попита ме. Торбата беше сгъната и защипана с телчета.

— Не знам — изправих се аз.

Той го обърна и прочете етикета.

— Стефанович?

Посегнах към торбата, но тя беше толкова студена, че се изплъзна от ръцете ми. Барманът приклепна, за да я вдигне, изкуствената му ръка се клатеше. Когато ми я подаде, отворих раницата си и той я пусна вътре.

Гледаше ме как затварям ципа.

— Само знам, че припадна — каза.

— Къде?

— Пред бара. Няколко ноци след като докараха хлапетата. Преди да умрат.

— Сестрите тук ли бяха? Забавиха ли се?

Барманът поклати глава.

— Не. Не се забавиха. Мислеха първо, че е пиан. Но им казах, че не е. Беше поръчал само вода.

— Вода? Сам ли беше?

Барманът изтри потта, избила по слепоочията му на едри капки.

— Не мога да кажа. Така мисля.

— Висок мъж — казах. — С очила, шапка и палто. Не помниш ли дали не е седял с някого?

— Не.

— С един млад мъж може би?

Той поклати глава.

— Може да са се карали — казах аз.

— Това е дупка за ветерани, какво мислиш, че правят по цял ден?

Във фризера под нас нещо се измести с кух метален звук.

— Виж — каза барманът. — Тук беше пълно с хора, които не познавах — сестри, санитарни, двама лекари, хората, които донесоха момчетата от полето. Не е било толкова пълно с народ от края на войната. Цялото село беше тук онзи следобед. Знам само, че старецът припадна. Едва си го спомням, а ти ме питаш дали е бил с някого. — Той замълча за миг. — И не бих разпитвал много тук дали някой не го е виждал. Не и с този акцент.

Преметнах раницата си през рамо.

— По-добре се подпиши за това нещо — добави той и се огледа за някаква хартия.

Нямаше бланки. Барманът обърна една рецепта за физиологичен разтвор и ми подаде химикалка. Гледаше ме, докато изписвах името си, Наталия Стефанович. Направих го бавно, с надеждата да направя връзката. Но очите му ми казаха, че отдавна я е направил сам.

6

ПОЖАРЪТ

Гавран Гайле

Всеки неделен следобед, дори в най-тежката фаза на войната, медицинските светила на Града се събираха във вътрешния двор на ресторанта на Баневич в Стария град, за да пушат, да пият, да си разказват спомени, да обменят истории за необикновени пациенти и невъобразими случаи и да се поздравяват един друг с диагнозите и находчивостта си — винаги след резервация за обяд в три часа, неизменна вече близо шейсет години.

Лекарите бяха професори, нефролози, кардиолози и университетски преподаватели, онколози и ортопедични хирурзи — парад от пенсионери, чиито постижения, макар и отпреди няколко десетилетия, все още имаха значителна тежест в медицинските среди. Знаеха си историите наизуст, но в компания, на орехова ракия и топъл хляб, червени чушки с чесън и плата с месо на скара, те с удоволствие си припомняха трудните времена, защото постиженията им вече бяха записани във времето и разговорите само им придаваха още по-невероятни измерения.

Дядо ми беше винаги сред тях. Това бяха мъже, с които бе изкачвал мъчителните стъпала на Медицинския университет в младостта си; и макар да беше много скромен относно работата си, предполагам, че и той е имал нужда да си припомни кой е и какъв е бил. Не беше основал ракова клиника и не беше печелил държавна награда за изследователска работа, но пак беше велик лекар, известен с това, че през годините си в Университета беше обучил безпогрешни диагностици и хирурзи, беше защитавал медицинските права на изпаднали в нужда селяни и най-вече с привилегията, че бе спасил живота на Маршала — чест, която, за добро или за зло, споделяше само с няколко хирурзи от Цюрих.

Тъй като дядо ми се чувстваше много по-удобно, когато изтъкваше моите постижения, а не своите собствени, сведенията ми за

случката бяха мъгляви, докато не започнах да следвам медицина. Знаех за собственоръчно написаното благодарствено писмо на Маршала, което стоеше в най-горното чекмедже на бюрото на дядо; знаех и за бутилката с великолепна ракия от дюли, брани в овощните градини на Маршала, която от памтивека стоеше неотваряна в дъното на барчето.

Човекът, който най-сетне допълни липсващите подробности около случая през първия ми семестър по патология, беше един обзет от звездомания асистент, чиято информация беше от шеста, седма или осма ръка. Изглежда, едно лято, преди повече от трийсет години, дядо и баба са били домакини на сватбата на шефа на онкологичното отделение във Военномедицинската академия в семейната ни къща край езерото в Борово.

— Веримово — поправих го аз.

— Точно така — отвърна той.

И така, имало сватба. Вечерта, когато веселбата била в разгара си, по алеята дотичал кръчмарят от съседното село, изпаднал в пълно отчаяние. Странна гледка трябва да е било — лекари и жените им танцуват под музиката на добре почерпения селски духов оркестър; интернисти и лаборантки си разменят пиянски целувки в горичката зад къщата; наквасени дерматолози висят по парапета на верандата; целият медицински факултет на Университета пъпли из старата ни езерна къща и градината; а дядо ми, намръщен и раздразнен, се опитва да вдигне падналия в розовите храсти шеф на ревматологията. Кръчмарят тичал и размахвал ръце: Трябва ни доктор, къде е докторът? За бога, намерете лекар, човекът умира! Дядо ми, по някакво чудо единственият трезвен лекар там, наметнал престилката си и се втурнал към селото, за да наложи вето на диагнозата на слисания местен билкар, който като единствен квалифициран кадър наоколо определил състоянието на пациента като хранително отравяне и предписал пресен джоджен за цял ден.

Пациентът, разбира се, бил самият Маршал. Станало му лошо на път за конференция във Връговац, след като прекалил с миди и чеснова супа. Останал без личния си лекар, той бил откаран по спешност в най-близкото медицинско заведение, представляващо барака с две помещения, с антуража му от трийсетина въоръжени до зъби мъже. Кръчмарят се вцепенил от ужас — мидите били сготвени в неговата кръчма. Докато дядо ми пристигне, Маршалът вече бил полумъртъв и

дядо инстинктивно усетил, че не става дума нито за хранително отравяне, нито за нещо от този род.

Той погледнал пациента, чието позеленяло лице било на пръв поглед неузнаваемо. „Идиот такъв — казал дядо, без да се обръща към никого конкретно (и всички присъстващи веднага напълнили гащите), — защо просто не го гръмнеш в главата, по-бързо ще освободиш леглото!“ Петнайсет минути по-късно пациентът лежал почти в безсъзнание на операционната маса, с отворен корем, а дядо ми изтеглял възпалените черва от тялото на Маршала и ги мятал на рамото си на големи червени обръчи. Неколцината наблюдатели — крчмарят, част от охраната, вероятно и една-две медицински сестри, всички осенени от внезапна компетентност, породена от гнева на дядо ми — стояли наоколо с омазани с кръв престилки и предпазни очила и чистели вътрешностите на мъжа от гнойта на апендикса.

Спомням си, че след като завърши тази история, асистентът ме загледа в очакване да му върна услугата и да му кажа нещо за дядо си, което да надмине неговия разказ.

Когато обявиха списъците с новоприетите студенти и двете със Зора се уверихме неколкократно, че сме сред първите петстотин, приети със стипендия, дядо ме попита защо съм решила да ставам лекар. Вече се беше похвалил на обяда на докторите, беше споделил и с някои от пациентите си. Не знаех какво иска да чуе и отвърнах: „Защото така трябва.“

Казах му истината — подтикваше ме най-вече чувството за вина, проявяващо се у моето поколение чрез желанието ни да помагаме на хората, които виждахме по новините, хората, чрез чието страдание обяснявахме битките си, аргументирахме позициите си, оправдавахме малките си бунтове.

Години наред се стремяхме да демонстрираме равнодушие към войната и сега, когато тя внезапно свърши, без дори да ни засегне в Града, негодуванието ни изплува на повърхността. Всичко придоби значение, превърна се в кауза. Борехме се с биологията, с органичната химия и клиничната патология; борехме се да се впишем във всички университетски ритуали — от предизпитните гуляи до пазарлъците с циганката в двора на Университета, която се възползваше от

суеверието на студентите и ги заплашваше с лош късмет, ако не ѝ дадат пари. Борехме се най-вече да покажем, че заслужаваме да сме тук, да опровергаем вестникарските прогнози, че следвоенното поколение на Града е обречено на провал. Бяхме на седемнайсет, изпълнени с гняв срещу всичко, защото не знаехме какво друго да правим с факта, че войната е свършила. Години на сражения, а преди това цял живот в очакване да започнат. Конфликт, който не бяхме сигурни, че проумяваме; който мразехме и обсъждахме до безкрай; причина да не можем да отидем никъде, да направим нещо, да бъдем нещо — конфликт, който беше в центъра на всичко. Той ни беше принуждавал да взимаме решения според обстоятелства, които вече не бяха част от всекидневието ни, и сега ние не му давахме да ни се изплъзне, той беше наше право по рождение, тежко право, за което нямахме търпение да си платим.

Известно време си мислех, че искам да помагам на жени — изнасилени жени, които раждаха по мазетата, докато мъжете им минаваха през минни полета, жени бити, обезобразени, осакатени във войната, обикновено от мъже от собствената им страна. И никак не можех да приема, че точно тези жени няма да имат нужда от помощта ми, когато вече ще имам уменията да им я окажа. На седемнайсет години такива неща те правят самодоволен. Не знаеш нищо за последствията от една война. Когато бяхме по-малки, не можехме да обуздаем възбудата си, че живеем под гнета на конфликта; сега не бяхме способни да се разделим с него. Решенията ни се опираха на предположението, че войната и преките ѝ последици винаги ще бъдат част от живота ни. Да искаш да бъдеш хирург-ортопед не беше достатъчно, трябваше да станеш хирург-ортопед, специализиращ във възстановяването на хора с ампутирани крайници. За пластична хирургия и дума не можеше да става, освен ако не искаш да се занимаваш с лицева реконструкция.

Един късен следобед, седмица преди семестриалните изпити, дядо ме попита дали съм мислила за специализация, сякаш времето ѝ беше дошло. Имах готов отговор: „Детска хирургия“.

Седях с кръстосани крака до масата в трапезарията, а учебникът ми по клетъчна биология, купен на старо, лежеше върху кухненска кърпа, за да не се цапа бялата дантелена покривка. Дядо ядеше слънчогледови семки направо от малката тенекиена тавичка, в която ги

печеше. Като всичките му ритуали, и това не беше прост процес. Той вадеше тавичката от фурната и я слагаше върху две коркови подложки, а след това разстилаше кърпа за люспите. После започваше да рови из семената, преди да започне да ги яде; никой, дори баба не знаеше защо го прави, какво търси. Докато тършуваше, той сбръчкваше нос, за да повдигне очилата си, огромни и квадратни, до позиция, в която можеше удобно да фокусира. Така заприличваше на експерт по диаманти и започваше да изглежда леко подозрителен.

— Значи оставяш Бог да стои настрана — каза той.

— Какво означава това? — попитах аз. Не помнех кога за последен път е споменавал Бог.

Но той пак се беше заровил в слънчогледовите семки. От време на време вадеше по някоя и я сдъвкваше, главно с предните си зъби; в крайна сметка винаги ги изяждаше всичките, което обезсмисляше ровенето. След доста време ме попита:

— Била ли си по-дълго сред деца?

Не ме гледаше и не видя, че свих рамене. След малко ги свих отново, почуках по учебника с молив и накрая попитах:

— Защо?

Той се изправи, отмести стола назад и разтърка коленете си.

— Когато хората умират, те умират в страх — каза. — Вземат от теб всичко, от което имат нужда, и твоя работа е да им го дадеш, да ги успокоиш, да държиш ръката им. Но децата умират така, както са живели — с надежда. Не знаят какво се случва, така че нищо не очакват, не те молят да държиш ръката им, но накрая имаш нужда те да държат твоята. С децата си сама. Разбираш ли?

От всичко, за което се борихме през тази година, най-силно се стремяхме към лошата слава, към онази особена репутация, която се предава от уста на уста, така необходима, за да спечелиш уважение и признание и най-вече благоразположението на охранения технически помощник на име Мика Сатъра, който подготвяше трупове и също като бъдещия съпруг или чиновника от паспортната служба в кметството беше фигура, която очаквахме да играе ключова роля в плановете ни дълго преди да сме го видели.

Начинанието беше трудно, но от съдбовно значение. Вниманието на Мика трябваше да бъде привлечено предварително. Недодяланото му възхищение беше наградата за това, че към името ти върви прикачен някой блестящ анекдот, някое достойно за уважение дело. Да привлечеш вниманието му преди анатомията във втори курс беше от първостепенна важност. Целта беше да се събуди някаква искрица на припознаване в пресипналия му от никотина глас по време на първото изчитане на имената в лабораторията в сутерена, та като произнесе името ти, да вдигне вежда и да каже: „Богданович — ти не беше ли тая, дето е пушила трева в стаята си в Кобилац и когато пожарникарите дошли, си е метнала кърпа на главата и е казала, че алармата се е задействала от изпаренията на душа?“ Ти кимваш и ако е рекъл господ, Мика Сатъра се усмихва, което ти гарантира труп всяка седмица, дори сега, когато войната е свършила и труповете не достигат.

Без седмичния труп, без тяло, върху което да се упражняваш, ти си неизбежно прецакан за цялото оставащо време в Медицинския университет. Беше специална привилегия да се намираш в тези добре почистени помещения с подготвените трупове, които приличаха на мокри шницели. Искаш да изпревариш колегите си в онова мисловно пространство, в което вече си свикнал с мъртвото тяло, където можеш да гледаш трупа, без да ти се свие стомахът и без да повърнеш или да паднеш в несвяст. За да успееш, трябва да прекрачиш отвъд границата на уважението към онова, което лежи на масата за дисекция, да устоиш на импулса да загубиш съзнание, когато асистентът го нарече с името, което е имало приживе. Трябва да можеш да се издигнеш над онзи механизъм за справяне с гледката, който те кара да боядисваш със зелена спирала миглите на мъртвия пред теб. Затова ти трябва труп всяка седмица. Трябва ти признанието на Мика Сатъра. Трябва ти, за да можеш да направиш тази първа стъпка към равнодушието пред лицето на смъртта.

— Ти пък за какво се притесняваш? — попита ме Зора, когато няколко момчета от горните курсове в опит да спечелят вниманието ни казаха, че цялата ни първа година ще бъде посветена на тази задача. — Нали си имаш онази история с червата на Маршала?

Много бързо научихме, че семейните връзки не бяха най-добрата препоръка в очите на Мика Сатъра. Освен това името ти не биваше да се свързва и с някоя медицинска катастрофа, позорна ситуация или

изпусната дума, които да те поставят в ролята на идиот, а не на личност, достойна да се издигне до висините на професията с помощта на постоянния поток от трупове. Не беше за препоръчване да станеш известен и с онзи вид арогантност спрямо патриарсите в медицината, с който се прочу Зора още първия семестър. Опитвайки се да си създаде връзки, тя беше победила осемстотин кандидати и беше спечелила един много превъзнесен стаж в катедрата по генетика. Да кажа, че позицията беше скромна, е все едно нищо да не кажа, защото в задълженията ѝ влизаше дори миенето на пода. На петия работен ден, натоварена с кашони с папки от склада, тя се натъкнала на грохнал дядка, който се тътрел по коридора пред нея и я спрял, за да ѝ обясни, че трябва да облече превъзходните си бедра в пола, защото панталоните говорели за прекалено свободомислие. Зора, застанала над стареца с кашоните, които сигурно едва се сдържала да не му захлупи на главата, отвърнала: „О, не бъди такъв тъп провинциалист!“ Разбира се, това бил шефът на катедрата и тя прекара останалата част от семестъра, затрупана с канцеларска работа в мазето, а слуховете за наглостта ѝ се разпространиха с пандемична скорост из целия Университет, като голяма заслуга за това имаше един асистент, който отпечата тениски с надпис „НЕ БЪДИ ТЪП ПРОВИНЦИАЛИСТ“ и обра с тях точките по време на октомврийската акция за набиране на средства.

Собствената ми слава също нямаше да ми свърши работа пред Мика Сатъра. По това време си помагах с парите, като работех два пъти седмично в лабораторията по биология. На третата седмица ме помолиха да помогна на един от лаборантите да подготви мозъчна тъкан за изследване. За нещастие мозъците трябваше да се вземат от цяла сюррия новородени мишлета. Убеждавайки сама себе си, че съчувствието ми към животните не се простира до дребните бозайници, и взимайки под внимание изумителните очи на въпросния лаборант, аз го попитах как да се оправя с мишките. Той ми обясни, че има два начина — да ги затвориш в кутия и да изчакаш да се задушат или да им отрежеш главичките с нокторезачка. Втория вариант не толкова ми го описа, колкото ми го показа. Зора не присъстваше на сцената, но два дни по-късно вече беше чула няколко цветисти описания на случилото се, които ми предаваше, докато седяхме в

чакалната на зъболекаря и чакахме да ми облече зъба, който бях счупила от яд.

Свършихме семестъра през декември, засрамени от пораженията си и убедени, че те ще повлияят на неизбежната ни среща с Мика наесен. Но тогава дойде ред на подготовката за анатомията през пролетта и дългоочакваното търсене на изкуствени черепи. Нормално беше да се предположи, че след войната ще има достатъчно истински черепи; но те бяха с дупки от куршуми или трябваше да бъдат заровени, за да изчакат под земята, преди да бъдат извадени, измити и отново погребани от близките им.

Беше почти невъзможно да намериш череп. Търговското ембарго не беше вдигнато и каналите, по които Университетът получаваше медицинските си доставки — поначало съмнителни — сега бяха далеч по-труднодостъпни. Студентите от предните випуски продаваха на безбожни цени черепи четвърта или пета ръка, като ги рекламираха чрез познати. Бяхме отчаяни. Най-накрая един приятел на приятел ни каза за някой си Августин, който произвеждал пластмасови копия на човешки части и ги продавал на зъболекари, ортопеди и пластични хирурзи — естествено, на черния пазар.

Излъгахме родителите си, карахме четири часа в насрещното платно по една заснежена магистрала, покрай военни камиони, които пъплеха едва-едва, броня до броня; раздавахме усмивки по време на две митнически проверки на шестима намръщени чиновници, само и само за да се срещнем с Августин в офиса му в един румънски пограничен град, чиито прозорци гледаха към доковете и заледените води на река Грава. Той беше нисък мъж с гола глава и квадратни бузи. Предложи ни обяд, който отказахме. Стояхме плътно една до друга, докато той ни разказваше за черепите, които бил приготвил за нас. По думите му и двата бяха копия на главата на някакъв илюзионист от четирийсетте години — Великолепния Федрици — и никак не му било лесно да се сдобие с този екземпляр. Вероятно това до голяма степен беше вярно, макар той да не спомена за задължителното пазарене с гробаря, когото вероятно беше подкупил да изрови Великолепния Федрици, след като беше минало достатъчно време, за да останат само костите му. Приживе този Федрици правел блестящи фокуси на венецианската сцена — до 1942 година, когато някакъв германец от

публиката, чиято жена Великолепния очевидно делил с него от известно време, внезапно сложил край на кариерата му.

— Черепът на Дон Жуан — каза Августин и смигна на Зора.

Не разбрахме защо ни го казва, докато най-сетне не извади черепите, увити в аеропласт. В най-добрия случай приличаха на братовчеди и веднага стана ясно, че германецът, убил Федрици, е обичал да си урежда сметките по старомодния начин — с винена бутилка или полицейска палка, а може би и с факла или приклад.

— Не можахте ли поне да запълните дупките? — попита Зора и посочи нащърбената лява страна на черепа, в който личаха ясни бразди.

Като изключим фрактурите, черепите бяха бели, прозаични и стерилни, челюстите се отваряха и затваряха без скърцане, а в края на краищата търсехме точно това. Придумахме Августин да намали цената с десет процента, а на тръгване той на няколко пъти ни предупреди да не вадим черепите от кутиите за обувки, в които бяха надлежно опаковани. Но по-късно на границата размислихме. Претърсвах багажниците, а ние карахме две подозрителни кутии с контрабанда. Сложих моя Федрици в раницата, а Зора скри нейния в аптечката под задната седалка. Историята свърши зле, но поне свърши на нашата митница, а не на румънската — митничарите претърсиха колата, насочиха оръжие към нас, конфискуваха ми раницата и ми взеха Федрици.

По-късно се шегувахме, че сигурно е много по-щастлив там, в долината на река Грава, работейки за официалните власти. Но докато се обаждах вкъщи от митницата и с ужас си мислех какво ще кажа на дядо, когото трябваше да убедя да се качи на влака и да дойде да ни спаси, не ми беше никак смешно.

— Бабо — казах, когато баба вдигна, — дай ми дядо.

— Какво има? — попита тя остро.

— Нищо, просто ми го дай.

— Няма го. Какво е станало?

— Кога се връща?

— Не знам — отвърна тя. — В зоопарка е.

Докато чакахме да дойде да оправи кашата, която бяхме забъркали, със Зора седяхме цели шест часа в стаята за разпити на митницата и аз през цялото време не можех да се отърва от мисълта, че

дядо ми се разхожда сам из зоопарка. Виждах го, плешив мъж с огромни очила, седнал на зелената пейка пред клетката на тигъра с „Книга за джунглата“ на коляното. Навежда се леко напред, опрял здраво крака в паважа, с лакти на коленете и сплетени пръсти, и се усмихва на родителите на минаващите покрай него деца. В джоба му е празната смачкана на топка найлонова торбичка, в която е донесъл храна за понито и хипопотама. Почувствах се засрамена. Не ми беше хрумвало, че зоопаркът отново е отворен или че дядо пак е започнал да ходи там, макар че вече нямах време да му правя компания. Казах си, че ще го попитам, но така и не намерих подходящия момент. Или пък се притеснявах да направя каквото и да било, за да не изглежда като високомерие към ритуалите на един старец.

Естествено, дядо ми изглеждаше съвсем различно, когато влетя ядосан в митницата с почетния знак за заслуги към Университета на врата си, с бяла престилка и шапка в ръка и настоя да освободят внучката му и нейната приятелка — „онази, дето пуши“.

— Този череп е медицинска необходимост — заяви той на митничаря, който ни пазеше. — Но това повече няма да се повтори.

— Ограниченията върху вноса са от другата страна на границата, докторе. На мен ми е все тая, ако ще да карат шест трупа и сандък с алкохол — каза митничарят. — Но синът ми скоро има рожден ден.

Дядо му плати, посъветва го да инвестира парите в нравственото възпитание на сина си и ни посочи задната седалка на колата на Зора. Пътувахме в пълна тишина. Тази тишина, която беше единственото нещо по-лошо от гнева, разочарованието и безпокойството му, трябваше да ми даде достатъчно време да се подготвя за онова, което щеше да ми каже у дома. Бях твърде голяма да ме наказва. Вместо това ме очакваше грижливо премислена реч, която имаше за цел да ме накара да се засрамя от собственото си невежество, глупост и липса на уважение към нещата, които стоят над нас. Но не можех да избия от главата си зоопарка — бил е там, самичък, и кой знае защо тази мисъл ме огорчаваше.

Бяхме пътували около час, когато Зора се наведе, извади скрития череп от аптекката и го сложи на седалката между нас с усмивка, която трябваше да ме успокои. Дядо гледеше в огледалото за обратно виждане.

— Кой е този, по дяволите? — попита той.

— Великолепния Федрици — отвърна Зора с равен глас.

По-късно си поделихме собствеността върху черепа, случката и в крайна сметка усмивката на Мика.

Войната промени всичко. Веднъж разделени, парчетата, съставяли някога страната ни, вече нямаха същите характеристики както когато бяха части от едно цяло. Общите някога неща — забележителности, писатели, учени, исторически факти — трябваше да бъдат разпределени между новите им собственици. Нобеловият лауреат вече не беше наш, а техен; нарекохме летището си на името на нашия луд изобретател, който вече не беше обща собственост. И през цялото време си казвахме, че с времето всичко ще се върне към нормалното.

В живота на дядо ми ритуалите, които последваха войната, бяха ритуали на предоговарянето. През целия си живот той бе бил част от цялото — и дори не част, бил е изграден от същото това цяло. Бил е роден тук, получил е образованието си там. Името му говореше за едно място, а акцентът му — за друго. Всичко това беше без значение преди войната, но с течение на времето, след като Военната академия така и не го покани официално да се върне към лекарската си практика, стана ясно, че няма да има връщане към нормалната работа и той ще се грижи за тайните си пациенти до деня, в който реши да се пенсионира. С осъзнаването на този факт дойде и непреодолимото му желание да посети отново изгубени места, да възстанови изоставени ритуали. Един от тях беше зоопаркът.

Друг ритуал беше езерната къща във Веримово, сега от другата страна на границата, където бяхме прекарвали всички лета, докато не навърших единайсет. Беше красива стара къща от камък на брега на едно от големите езера в долината, встрани от главната магистрала, свързваща Саробор и Кормило. Няколко стъпки надолу по калдъръмената пътека и си във водата, бистрата синьо-зелена вода на езерото Веримово, охранявано от водите на Амоварка. Близко седем години никой от нас не беше стъпвал в къщата и в семейството цареше негласно единодушие, че сигурно вече е разрушена или ограбена или че в мига, в който прекрачиш прага ѝ, ще те разкъса мина, зарязана там от някой небрежен войник, най-вероятно от твоите. Но и всички бяхме

на мнение, че къщата трябва да се види, щетите да се оценят и да се вземе решение. Майка ми и баба ми искаха да проверят дали съседът ни Славко се е отметнал, дали се е отказал от къщата, или е спазил обещанието си, че ще я поддържа, докато войната свърши. Но за дядо ми на първо място беше необходимостта да възкреси някогашното удоволствие от всекидневието, сякаш нищо не се е случило.

— Представяте ли си, че асмата на терасата над гаража може още да си стои? — каза той на четиринайсетия месец след примирието, три дни след помпозното откриване на възстановената южна железница.

Събираше си багажа за пътуване с влак до Веримово. Синьото му куфарче с вградена ключалка с комбинация лежеше отворено на леглото, докато сгъваше няколко чифта сиви памучни гащета и бели тениски. Аз седях на края на леглото, бях дошла да му кажа да не става смешен, просто да продаде къщата. Но той се усмихваше с онази усмивка, която виждах на лицето му, когато отивахме да гледаме тигрите, и изведнъж се почувствах съкрушена от собственото си черногледство — коя бях аз да му казвам кое е редно и кое не? Коя бях аз да го задържам, когато той толкова искаше нещата да станат по неговия начин? Затова му предложих да отида с него. За моя изненада, той се съгласи. Като се замисля сега, разбирам колко силно е било желанието му, сякаш вземайки ме със себе си, това щеше да е достатъчна гаранция, че няма да ни грози никаква опасност.

Както винаги, когато предприемахме нещо заедно, и сега имаше план. Щяхме да оценим щетите. Ако къщата все още съществуваше, щяхме да я отворим, да проветрим стаите, да видим дали има откраднати или счупени мебели, да презаредим килера. Щяхме да свалим лястовичите гнезда, които сигурно лято след лято се бяха натрупали по цялата тераса, да подрежем зелените лози, които пълзяха по навеса над гаража, да оберем узрелите смокини и портокали, всичко това в очакване на баба ми, която се беше съгласила да дойде при нас следващата седмица. И след като се ориентираме достатъчно в обстановката, ще приучим новото куче към живота край езерото.

То беше мъничко, но дебело бяло куче, което баба се беше излъгала да купи на неделния пазар в Града. Беше станала жертва на обстоятелствата, защото то било останало последно и продавачът, който от сутринта клечал в лятната жега с кашон миризливи и пълни с глисти селски кученца, пикаещи и повръщащи едно върху друго, най-

накрая вдигнал кутрето и отчаяно възкликнал: „Теб май ще трябва да те изям“, тъкмо когато баба ми минавала оттам. Тя му платила скъпо и прескъпо и се върнала с кученцето в шапката си, а селянинът сигурно е отишъл да си купи порция хрупкаво печено прасенце и повече не се е сетил за него.

То дълго време стоя без име. Обичаше да го гушкат и седеше на коленете ми, увито в розова кърпа, докато влакът ни препускаше през изсъхналата от жегата вътрешност на страната, покрай реката с ширнали се наоколо ниви и градчета от накацали до водата дъсчени къщи, а после, като приближихме езерата, през високи синеещи планини, покрити с храсти и туфи лавандула. В шестместното купе бяхме сами, защото дядо не искаше други пътници да видят паспортите ни при граничната проверка. Прозорците бяха отворени и ароматът на бор нахлуваше вътре, остър и силен.

Дядо седеше до мен, задрямваше и се събуждаше. Понякога се сепваше в съня си, сваляше дясната си ръка от корема и погалваше кучето, което не можеше да заспи и тревожно гледаше през прозореца. Дядо го милваше и с глас като на кукла от детско предаване му казваше: „Ей, куче! Ти си куче! Къде си, куче?“ А то провесваше език и започваше да скимти.

След няколко часа не издържах и казах: „Дядо, стига, всички разбрахме, че е куче!“ Тогава още не знаех, че само след няколко години ще напомням на всяко срещнато на улицата куче, че е куче, и ще го питам къде е.

Къщата беше на пет минути пеша от гарата и двамата извървахме разстоянието бавно, схванати от пътуването и мълчаливи. Следобедът беше сух и блузата залепна за мен още със слизането от влака. И ето ги — алеята за колите, къщата, гаражът, удавен в лози. По оградата имаше ръжда и изведнъж си спомних колко лесно всичко ръждясваше тук и как много отдавна дядо боядисваше оградата всяка година, търпеливо, методично, небрежен и все пак някак елегантен по чехли и чорапи, с бели от слънцезащитния крем колене.

Съседът ни Славко стоеше на верандата и при вида ни се изправи и започна да трие ръце в панталоните си. Не можех да си го спомня от детството ми край езерото, но майка ми често говореше за него — малко или много бяха израсли заедно. По някое време тя започнала да носи джинси и да слуша Джони Кеш, а това според

Славко и някои други местни момчета я правело част от „дивата тълпа“ и било причина да надничат тайничко през прозореца ѝ. Виждах онова момче във виновния поглед, с който ни посрещна. Лицето му беше гладко обръснато, изстъргано дори, а посивелите къдрици на челото му бяха грижливо зализани назад. Това, заедно с големите му стъпала и рамене, които изведнъж преминаваха в хлътнали гърди и бирено коремче, му придаваше вид на огромен пингвин.

Славко ни беше донесъл за вечеря банички и през цялото време триеше нервно ръце в панталоните си. За миг си помислих, че дядо ще прехвърли границата и ще го прегърне, но те само си стиснаха ръцете. Славко ме нарече „малката Надя“ и ме погали боязливо по рамото, а аз му отвърнах със суха усмивка. Показа ни къщата. Войниците минали оттук в самото начало на войната и взели всичко ценно — порцелана на прабаба ми, портрета на една далечна леля, месинговия сервиз за турско кафе, пералнята. Почти нищо не беше поправено. Някои от вратите бяха свалени, масите и шкафовете бяха покрити с прах и изпадал от тавана гипс, жълт пълнеж стърчеше от диваните и креслата на баба, в които се бяха завъдили упорити молци. В банята тоалетната чиния беше изчезнала, а малките сини плочки на пода се бяха превърнали в натрошена мозайка.

— Козите — каза Славко.

— Не разбрах? — погледна го дядо.

— Строшиха ги, за да не се пързаят козите по плочките.

Докато вървахме след Славко из къщата, аз държах кучето и продължавах да търся по лицето на дядо следи от разочарование, обезсърчаване, някакъв намек, че се е отказал. Но той не спираше да се усмихва и в собственото ми униение се прокрадна онова гнетящо чувство на срам, че съм неспособна да споделя оптимизма му. Дядо каза на Славко, че се надява наглеждането на къщата да не е било твърде притеснително за него, а той нервно се засмя и каза, че няма такова нещо, бил доволен да послужи на дядо ми, на такъв голям лекар, всички в града го помнели.

Когато Славко си тръгна, дядо се обърна към мен:

— Нещата са далеч по-добре, отколкото очаквах.

Разопаковахме багажа и се разходихме из градината. Розовите храсти на баба ми бяха мъртви, но портокалите и смокините висяха

узрели по дърветата и дядо обикаляше около тях, като подритваше и разравяше тук-там почвата. Понякога намираще нещо, чието място не беше в калта — болтове, патрони, парчета метал от строшени лостове или винкели. В дъното на градината намерихме захвърлена тоалетната чиния, явно се бяха отказали да я влачат по нанагорнището, и костите на мъртво животно. Малки кости, натрошени, остри като стъкло. Дядо взе черепа и го огледа. Имаше рога — сигурно беше на коза — но той само го обърна бавно към мен и каза: „Не е на Великолепния Федрици.“

Докато той внасяше тоалетната, аз се качих по стълбата на терасата над гаража с метла под мишница и изметох мъртвите лозови листа от напуканите камъни. Имаше бирени бутилки и угарки, които едва ли бяха от периода на войната, открих и няколко използвани презерватива, които вдигнах с края на метлата и крадешком ги запратих в двора на съседа. В късния следобед вечеряхме с дядо върху кашони на терасата и целите ни ръце бяха в мазнина от студените банички. Езерото беше неподвижно и жълто, осеяно с чайки, долетели от брега. През няколко минути чувахме бръмченето на моторни лодки, по някое време пред нас бавно мина и двойка на водно колело.

Седяхме така — дядо говореше за ремонтите, които трябваше да се направят, за нещата, които трябва да купим от града, например климатик за баба, малък телевизор, нови щори, а защо не и нови прозорци, по-стабилна врата, препарат против кърлежи за кучето, семена, с които да съживим розовата градина — когато на хълма пламна пожарът. Това в никакъв случай не беше първият пожар във Веримово, а по-късно разбрахме, че бил започнал като всички останали — от пияница и цигара. Черният дим се носеше на вълни над билото недалеч от старите мини, а около час по-късно ярък пламък пропълзя като змия надолу по хълма и се нахвърли на сухата трева и шишарките, следвайки вятъра. Славко дойде да гледа от гаража с нас.

— Ако задуха на изток, до утре от къщите ни ще е останал само фаянсът — предупреди ни той. — Дръжте го под око.

Известно време дядо беше сигурен, че вятърът над езерото ще задържи пожара на високото, над опасната зона с храсталаците, която щеше да пламне като коледна елха. Беше толкова убеден — и според мен наивен — че ме изпрати да си легна и остана да мете стълбите, да рови в килера и да излиза час по час навън да гледа.

Около полунощ, когато пожарът слезе под линията на гората, той ме измъкна от леглото, където с кучето се борехме за място и следяхме напредването на огъня през прозореца. Заставах в коридора и го гледах как си обува ботушите. Той ми нареди да взема паспортите и да напусна къщата. Щеше да помага на мъжете от града да гасят пожара. Това означаваше да вървят през полето, докдето огънят вече се беше добрал, да удрят ниските пламъци с палта и лопати, та да не могат да подхванат градините, моравите и редовете със сливи и лимони, които хората отглеждаха за продан, но си спомням, че си лъсна обувките, макар да знаеше, че ще прекара нощта в мръсотия и пепел. Помня ръцете му и начина, по който държеше парцалчето, как го прокарваше напред-назад по бомбетата, сякаш свиреше на цигулка. Кучето се щураше наоколо и дядо докосна нослето му с парцалчето. После ме изведе навън, зад къщата, където терасата опираше в склона на овощната градина с мъртвите рози и портокаловите и смокиновите дръвчета, червенеещи в отблясъците от хълма.

— Вземи това. — Той ми подаде градинския маркуч и въртна кранчето на чешмата. — Почни да поливаш. Поливай къщата. Стените и прозорците да са мокри и каквото и да правиш, не оставяй вратата отворена. Ако стане по-лошо, Наталия, ако огънят прескочи стената и подхване къщата, тичай към езерото.

Той нахлупи на главата ми отдавна изгубената тенджера на баба — старата ябълково червена тенджера от Италия, която тази вечер се появи за пръв път от десет години, докато дядо ровеше в килера, и която според него би трябвало да ми осигури надеждна защита — и тръгна. Помня звука от стъпките му по чакъла, изскърцването на портата, когато я отвори и това, че за пръв път не я затвори след себе си.

Майка ми обича да казва, че страхът и болката са моментни и когато си тръгнат, остава представата за тях, но не и самото усещане. Как иначе, допълва тя, някой би се решил да ражда повече от веднъж? Мисля, че разбирам какво иска да каже, когато се връщам в нощта на пожара. Част от мен знае, че имаше огромна болка, че горещината на огъня беше непоносима, когато пламъците обхванаха старото село на хълма, парцела на Славко и нашата портокалова горичка, когато се връзаха в смокиновите и бадемовите насаждения, а шишарките съскаха като въглени, преди да експлодират. Всичко като ли продължи

цяла вечност. Слабо е да кажа, че едва се дишаше. Помня, че косъмчетата по голите ми ръце бяха вече опърлени, когато пожарът се спусна през боровите и нападна тухлената стена. Стоях там, отвърната от огъня, и обливах със струята стените, вратите, затворените с капаци прозорци, изумена колко бързо се изпарява водата, понякога още преди да е докоснала къщата. Но онова, което си спомням най-добре, е някакъв мой нереален образ — нелепа фигура с червени джапанки и вносен потник с разръфан подгъв и надпис *Born to Run*, с най-хубавата тенджерата на баба на главата, с едно истерично, дебело бяло куче под мишница, чието сърчице се блъскаше като щурче в дланта ми, и водната струя, която свистеше по задната стена на къщата.

Съседката обаче си спомням много ясно. В един момент през нощта се обърнах и я видях да ме гледа, докато обливах с вода входната ѝ врата. Помня, че беше с пенъоар на цветя, че мокри от пот кичури бяла коса бяха изпаднали от кока ѝ и обрамчваха лицето ѝ. Нямах представа от колко време стои там, но ми се стори, че я познавам, и бях сигурна, че ще ми предложи помощ. Сигурно съм ѝ се усмихнала, защото тя изведнъж ми се сопна: „На какво се смееш, свиньо?“

Продължих да поливам.

Както си му е редът, хората винаги намират начин да извлекат нещо смешно дори от вечер като тази. Смееха се открито, правеха си шегички с барбекюто в двора на Славко, чиито прасета, пилета и кози бяха станали на въглен в кошарата, и никой не обелваше дума, че са имали пет или шест часа, докато огънят се приближаваше, да изкарат животните и да предотвратят писъците им, които се извисяваха над оглушителния рев на пожара. Никой не споменаваха, че за тях войната още не бе свършила и предпочитат да оставят добитъка да изгори, отколкото да го спасят, само за да дойдат нашите войници и да им го вземат отново.

До сутринта пожарът беше потушен или беше отишъл на друго място, но с изгрева на слънцето жегата стана невъобразима. Вътре мебелите бяха посипани с пепел и аз включих вентилаторите, спуснах щорите и затворих кепенците, за да се оградя от утринното безмълвие, затиснало почернелия склон над къщата.

Дядо се прибра малко след разсъмване, дишайки хрипливо. Влезе през портата, затвори я зад гърба си и пристъпи навътре. Не ме

прегърна, просто сложи длан на главата ми и дълго не помръдна. Бръчките по челото му, мрежата около очите му, браздите около устата му бяха пълни с пепел. Той се изми, седна до масата в кухнята и се зае да чисти саждите изпод ноктите си. Кучето се беше настанило на коленете му, „Книга за джунглата“ лежеше отворена на кърпа пред него, а аз приготвих препечени филийки, яйца и резени диня за закуска.

После той отново ми разказа за безсмъртния.

* * *

Докато забърсваше посивелите ъгли на „Книга за джунглата“ с кърпата си, дядо каза:

— През 1971 година в едно село до морето недалеч оттук станало чудо. Местни деца си играели край водопад, малък бял водопад, който се спускал в дълбока дупка в подножието на някакви скали, и един ден видели във водата Богородица. Просто си стояла там, с широко разперени ръце. Децата се прибрали тичешком, казали на родителите си и изведнъж всички започнали да наричат водата чудотворна. Всеки ден децата ходели до водопада да видят Богородица, а възрастните ненадейно взели, че прекръстили местната църква в „Църква на Богородица от водата“ и хората започнали да прииждат. Идвали от Испания, Италия, Австрия, за да видят тази малка дупка, да поседят в църквата и да погледат децата, които по цял ден клечали край водата и говорели: „Да, виждаме я, още е там.“ Не след дълго дошъл някакъв кардинал да благослови мястото и тутакси започнали да пристигат автобуси с организирани групи от болници и санаториуми, та хората да видят водопада, да поплуват във водата и да се излекуват. Говоря за наистина болни хора с церебрална парализа, с увредено сърце, с рак. Идвали и много хора от туберкулозните клиники. Имало такива, които не можели да вървят, хора на смъртен одър, тях ги носели на носилки. Хора, които боледували от години, и никой не можел да каже какво им е. Църквата на водите им раздавала одеяла и болните седели там, в градините, в двора, чак до тротоара, и чакали. Болни хора, заобиколени от рояци мухи в жегата, с крака във водата, с лица във водата, които пълнели бутилки да си ги носят у

дома. Познаваш ме, Наталия — за мен няма по-покъртителна гледка от човек без крака, който се влачи по каменистия склон, за да седне в една дупка, пълна с вода, и да си каже, че се чувства по-добре.

От Университета ме помолиха да събера малък екип и да ида там. Идеята им беше, че всички тези хора, вече умиращи, са под постоянно напрежение и рискът е голям. Искаха да отида и да отворя пункт за медицинска помощ, предлагащ и някои безплатни лекарства.

Отивам аз там с дузина сестри и веднага ни става ясно, че тези води са на хиляди километри от цивилизацията и единствената сграда от тази страна на планината е църквата, а всичко, което се случва там, се случва в църквата или около нея. Наоколо няма болница, няма хотели, нито пък ще има през следващите двайсет години. Чудото е съвсем ново, никой още не е имал време да натрупа печалба от него. Църквата осигурява подслон за умиращите, но единственото място, където могат да ги положат, е криптата. Под олтара има врата, и слизаш надолу, надолу, надолу по стълбите в каменното мазе на криптата, където мъртвите са наредени като тухли до стените. И там на пода виждаш умиращите, увити в одеяла, и само вонята е достатъчна да поискаш да сложиш край на живота си, защото не им стигат болестите, но на всичко отгоре умиращите ядат само онова, което църквата им дава — ябълки и маслини, които местните земеделци носят от другата страна на острова, и хляб. Всичко е пропито с тази кисела, кисела миризма, която попива в дрехите и в косата ти и няма къде да избягаш от нея.

И като капак на всичко, освен умиращите, дошли да се молят, има и такива, които вземат ферибота от сушата, за да пируват и да пият в прослава на Богородица. Всяка нощ свещениците намират по шест-седем пияници в двора на църквата и ги прибират в едно малко помещение в криптата, та да изтрезнеят до сутринта. Няма къде другаде да ги сложат — заключват ги, за да не могат да се скитат насам-натам, но можеш да си представиш какво става, когато пияниците се събудят посред нощ и се намерят в каменна килия без никаква светлина. Вдига се шум до бога. По цяла нощ чуваш виковете и риданията им, а умиращите, струпани около колоните и спящи в кръщелния купел, ги слушат през стените на криптата и сигурно си мислят, че мъртвите ги призовават.

Ще видиш, и то много скоро, какво е да си в стая, пълна с умиращи. Те винаги са в очакване, особено в съня си. Когато си около тях, и ти чакаш, измерваш времето по дишането им, по въздишките им.

През нощта, за която ти говоря, килията на пианиците беше потиха от обичайното. Бях дал на сестрите почивка и не ги очаквах до сутринта. Невъзможно беше да се спи, но не беше толкова лошо да остана сам. Никой не дежуреше с мен и не ми напомняше за умиращите. Имах малка лампа и от време на време се разхождах покрай спящите, навеждах се над тях, взирах се в лицата им. Когато някой вдигнеше температура или започнеше да повръща, му давах лекарство и оставах до него с лампата. Тя ги успокояваше повече от лекарствата. Имаше един мъж, който много кашляше и не вярвах да се оправи, нито да му помогна кой знае колко, като наближи краят му, но когато лампата беше близо до него, той кашляше по-малко.

Ходех така напред-назад, когато чух нечий глас да казва:

— Вода.

Беше много тъмно и не можех да разбера откъде идва, затова прошепнах:

— Кой говори? Кой иска вода?

Дълго време не последва отговор и тогава отново чух някой да казва много тихо:

— Моля ви, вода.

Вдигнах лампата и наоколо виждах единствено гърбовете и лицата на спящите. Никой не вдигна ръка, нямаше отворени очи, които да ме гледат и да чакат за вода.

— Ехо! — казах.

— Да, тук съм. Моля ви, вода.

Гласът беше много слаб, сякаш идеше някъде отвисоко, над главата ми, та никой друг да не го чуе. Вдигнах лампата и се завъртях, озъртайки се за гласа, и тогава той пак се обади търпеливо:

— Докторе, насам. Моля ви, вода.

Разбрах, че идва от малката килия на пианиците. Помислих си: Някой пианица се е събудил и по някакъв начин се е измъкнал и сега ще ми създава проблеми. Но вратата беше здраво залостена. Дръпнах я, тя не поддаде, а гласът пак се обади:

— Тук съм, докторе, тук долу.

Опипах стената с ръка и открих отвор близо до пода, където камъните бяха извадени или изчоплени, съвсем малка дупчица. Вдигнах лампата, но от другата страна видях само мрак. Доближих лице до отвора и попитах:

— Тук ли си?

— Да, докторе — отговори гласът.

Собственикът му седеше от другата страна и ми говореше, молеше ме за вода. Не знаех как ще му дам вода през такъв малък процепа, но възнамерявах да опитам. Но преди да му го кажа, гласът ме изпревари:

— Каква прекрасна изненада, докторе.

— Моля? — слисах се аз.

— Колко хубаво, че ви виждам отново — изрече любезно гласът и зачака.

Бях напълно объркан и се опитах да свържа този глас с нечие лице. Запитах се: *Кой от хората, които познавам у дома, ще дойде на този остров наскоро, за да свърши в килията при пияниците?* Помислих си да не е някое малоумно гадже на майка ти, в такъв случай щях да го оставя без вода, без да ми мигне окото. Но имаше нещо в това с водата, в начина, по който молеше за нея, което ме наведе на мисълта, че вече съм го чувал много отдавна.

Гласът помълча известно време, после пак се обади:

— Трябва да ме помниш. — Но не го помнех. — Минаха петнайсет години, докторе, но не може да си забравил утайката от кафе. Тежестите на краката и езерото?

Тогава осъзнах, че това е той, безсмъртният, но продължих да мълча, защото не знаех какво да кажа. Той сигурно си мислеше, че не казвам нищо, защото не си спомням, и продължи да ме подсеща:

— Трябва да ме помниш, докторе — в оня ковчег...

— Разбира се — прекъснах го, защото вече бях достатъчно сащисан и не исках да ми напомня повече за тежестите и езерото. За мен това беше кошмарен сън, безумен риск, който някой друг лекар, някой млад глупак, беше поел преди години, и не можех да си представя себе си в тази роля. — Ти си Гавран Гайле.

— Много се радвам — каза той. — Много се радвам, че ме помниш, докторе.

— Да — отвърнах. — Невероятно.

Това беше най-странното нещо — да се срещна лице в лице с този мъж, Гавран Гайле, в тъмното, без да мога да видя дали е истински. Разбираш ли — да знаеш, че някой не е умрял, след като е престоял в езеро по-голямата част от нощта, е едно. Не си го обясняваш, защото знаеш, че никога повече няма да видиш подобно нещо, никога няма да срещнеш човек, който освен това е и амфибия. Не си го обясняваш, и както казах вече, със сигурност не го разгласяваш пред други хора, и то се превръща в едно от онези неща, които с времето стават дотолкова нереални, че почти ги забравяш.

Та така, безсмъртният искаше вода, но нито едно шише или черпак не влизаше в дупката. Двамата седяхме и мълчахме и той беше много жаден, разбираш ли, но не и раздразнен. Не се оплакваше. Попита ме какво правя тук и аз му отговорих, че съм дошъл заради умиращите, а той каза: „Какво съвпадение, аз също.“

Мислех да пропусна това покрай ушите си, да не му обръщам никакво внимание, когато той попита:

— Умря ли вече?

— Кой? — не разбрах аз.

— Мъжът, който кашля, умирацията.

— Някой не е умрял тази вечер, слава богу, и съм сигурен, че никой няма да умре.

— Грешиш, докторе — заяви въодушевено той. — Трима ще си отидат тази нощ. Мъжът с кашлицата, мъжът с рака на черния дроб и онзи със стомашното разстройство.

— Не ставай смешен — сопнах се аз, но нещо в цялата ситуация ме караше да се чувствам неспокоен.

Станах и се разходих наоколо, вдигнал високо лампата, огледах спящите и не видях нищо обезпокоително. Върнах се и казах на безсмъртния:

— Стига толкова. Тази вечер нямам какво повече да ти кажа. Не приемам професионални съвети от пиян човек.

— Не, не, докторе! — Той като че ли искрено съжеляваше. — Не съм пиян. Не съм се напивал от четирийсет години. Затвориха ме, защото сутринта проявих своеволие и после не исках да си тръгна.

Не го попитах в какво се изразява своеволието му, но продължавах да стоя там, сякаш изчаках нещо, и той добави:

— Продавах кафе, разбирате ли, и днес казах на мъжа с кашлицата, че ще умре.

Изведнъж си дадох сметка, че съм го виждал — виждал съм го, без да го позная, защото от три-четири дни тук се навърташе някакъв кафеджия, облечен в традиционна турска носия, който продаваше кафе на хората при водопада. Не го бях заглеждал отблизо и сега имах чувството, че може би наистина е имал чертите на безсмъртния, но лицата се менят с годините и съвсем не бях сигурен. Не мога да повярвам — казах си, — не мога да повярвам, че някой ще се маскира като продавач на кафе, за да ми скрои такъв ужасен номер.

— Не бива да го правиш — казах. — Хората, които идват тук, са много болни. Не бива да ги плашиш така, те са дошли да се молят.

— Но и ти си тук, така че едва ли очакваш сериозно да получат това, за което се молят.

— И все пак ги оставям да се молят! — ядосах се аз. — Не бива да правиш така. Те са много болни, имат нужда от покой.

— Че аз това правя — заяви безсмъртният. — Това ми е работата, да давам покой.

— Кой си ти всъщност? — попитах. — Какво правиш тук?

— Тук съм да изкупя вината си.

— Пред Богородица ли?

— Не, пред чичо ми.

— Чичо ти! Пак този твой чичо. Не изкупи ли вече греховете си пред проклетия си чичо?

— Длъжник съм му близо четирийсет години.

„Пак се започна“, помислих си аз, а на него казах:

— Този дълг, който плащаш, трябва да е огромен.

Безсмъртният притихна и след малко се обади:

— Това ми напомня, докторе, че и ти имаш дълг.

От начина, по който го изрече, цялото помещение като че притихна. Бях му напомнил за нашия облог на моста преди много години, но в същото време имах чувството, че ме е изиграл, че може би той е този, който ме е довел до този момент. Без съмнение знаеше, че не съм забравил. И в случай че бях, той услужливо ми напомни:

— Книгата, докторе. Ти заложил книгата.

— Знаем какво съм заложил.

— Разбира се — каза той и почувствах, че не се е съмнявал в мен.

— Но никак не съм сигурен, че си спечелил облога — заявих аз, ядосан и на себе си, и на неговата самоувереност. Разгърнах престилката и опипом потърсих книгата. Там си беше.

— Спечелих го, докторе.

— Облогът трябваше да даде доказателство, Гавран, а ти нищо не доказва — рекох. — Всичко, което направи, може да е било номер.

— Знаеш, че не е така, докторе — не се отказваше той.

— Ти каза, че си падаш по облозите. Всичко беше честно и почтено.

— Беше среднощ — отвърнах — и почти нищо не помня. Има хиляда начини да останеш под вода толкова дълго.

— И това не е вярно — безсмъртният за пръв път като че се смути. — Тогава можеш да ме застреляш. Но съм зазидан.

И зазидан ще си останеш, ненормалнико. Помислих си, че няма да е зле наоколо да има някой от лудницата, когато го пуснем сутринта от килията. Някой, който да му помогне, та да не се шляе насам-натам и да плаши хората до смърт. Накрая ще го изкарат дявол, ще кажат, че дяволът е дошъл при Водите, и ще настане паника. Прииска ми се да го засрамя, да му кажа да опре тила си в стената, за да проверя за дупките от куршуми от последната ни среща, но не го направих. Дълбоко в себе си също бях сконфузен, защото не бях забравил облога, и увереността, с която ми предлагаше да го застрелям — не за пръв път — ме накара да се усъмня в себе си. Освен това беше късно и нямах какво да правя, освен да си говоря с него.

— Добре — казах.

— Добре какво? — попита безсмъртният.

— Да речем, че говориш истината.

— Да речем.

— Обясни ми как е възможно. Не можеш да го докажеш, така че поне ми обясни. Да речем, че си безсмъртен. Как става това? Така си роден? Раждаш се и свещеникът казва: *ето тука един безсмъртен*. Как става?

— Това не е дар, та да съм роден така. Това е наказание.

— Повечето хора едва ли биха се съгласили с теб.

— На грешен път си — каза той.

— Никой от хората в тази стая няма да се съгласи с теб.

— Ще се съгласят — в състоянието, в което са. Безсмъртен не означава здрав.

— Та как става?

— Хубаво — бавно изрече той. — Да започнем с чичо ми.

— Хвала на бога — чичото. Каж ми за чичото.

— Да допуснем, че чичо ми е смъртта.

Все едно каза: „Чичо ми е Зелико“ или „Чичо ми е Владимир“. Остави думите да увиснат за миг във въздуха и като не ме чу да отговарям, добави:

— Допускаме ли?

— Добре — съгласих се. — Хубаво. Да допуснем, че чичо ти е смъртта. Как е възможно това?

— Той е брат на баща ми.

Каза го, сякаш нямаше по-естествено нещо на света. *Каин е брат на Авел; Ромул е брат на Рем; Сънят е брат на Смъртта; Смъртта е брат на баща ми.*

— И как така?

— Това не е важно — каза безсмъртният. — Важното е, че го допускаш.

— Така е, давай нататък. Щом си племенник на смъртта, сигурно си роден безсмъртен?

— Нищо подобно.

— Това ми се вижда пълна безсмислица.

— И все пак така стоят нещата. Не съм първият племенник на смъртта, а тези преди мен не са били безсмъртни.

— Добре.

— Сега да предположим, че щом имам такъв чичо, това ми дава някакви права. Да речем, че когато стана на шестнайсет, чичо ми каза: „Сега си мъж и ще ти направя голям подарък.“

— Нали беше наказание?

— Подаръкът, за който говорим, не е безсмъртието. То идва после. Той ми каза: „Пожелай си нещо.“ И аз се замислям сериозно. Мисля три дни и три нощи, отивам при чичо ми и му казвам: „Искам да бъда велик лецител.“

Това не ми изглеждаше много вероятно, да искам от смъртта да те направи лекар. И му го казах.

— Твоята работа ще пречи на неговата.

— За чичо това няма значение — рече безсмъртният. — Защото, в крайна сметка, дори да излекувам всеки, когото срещна по пътя си, последната дума пак ще е негова. Той ми казва: „Добре, давам ти този дар — ще бъдеш велик лечител, ще можеш да кажеш дали един човек ще умре още щом го видиш.“

— Това те прави първия лечител, който може да предскаже дали ще загуби пациент — казах аз. — Друг такъв не е имало.

Иронията ми беше явна.

— Доникъде няма да стигнем, ако ме прекъсваш, за да правиш остроумни забележки — каза безсмъртният. — Помоли ме да ти разкажа за себе си, а сега ми се присмиваш.

— Извинявай. — Не бях свикнал да говори толкова троснато. — Слушам те.

Чух шумолене, сигурно се наместваше по-удобно.

— Чичо ми подава чаша и ми казва: „В тази чаша идват и си отиват животите на хората. Дай на човек да пие кафе от нея и след като го изпие, ще видиш пътищата на живота му, дали идва, или си отива. Ако е недъгав, но не смъртно болен, пътищата в чашата ще са застинали и постоянни. Тогава трябва да го накараш да счупи чашата и да го изпратиш по пътя му. Но ако идва при мен, пътищата ще сочат навън от него и тогава чашата не бива да се чупи, докато той не пресече пътя ми.“

— Но всички ние умираме — казах. — Непрекъснато.

— Аз не — засмя се той. — Аз съм единственият, на когото чашата нищо не показва.

— Но нима пътищата към твоя чичо Смърт не се появяват в чашата на всеки жив човек? Не е ли всеки жив човек пътник към смъртта?

— Решил си да ме изкараш безполезен, докторе — каза той. — Пътищата се появяват в чашите на хора, чиято смърт приближава. Това е като да влезеш в стая и да не можеш да видиш вратата, през която си влязъл, да не можеш да излезеш. Болестта му е окончателна, а пътят — очертан веднъж завинаги.

— Но как така чашата още е у теб? — попитах. — Щом трябва да се чупи, когато пациентът е добре?

— Радвам се, че попита — каза той. — Когато пациентът счупи чашата, в джоба на палтото ми се появява нова.

— Колко удобно, че ми казваш това иззад стената и не можеш да ми демонстрираш тези възстановяващи се до безкрай чаши. — В гласа ми се прокрадна жлъч.

— Демонстрацията няма да докаже нищо, докторе — каза той. — Ще ми кажеш, че съм фокусник, поредният мошеник. Представям си картинката: ти запращаш чаши към пода, а аз ти подавам нови от джоба си, докато вече не можеш да измислиш достатъчно лоша обида, която да запратиш по мен. И всичко наоколо е в парчета от чаши. Освен това — добродушно добави Гавран Гайле, — откъде си толкова сигурен, че ще успееш да счупиш чашата?

И въпреки че не му вярвах, Наталия, прониза ме хлад. Възцари се тишина. След малко той въздъхна:

— Господи, така ми се пие вода.

Казах му, че нищо не мога да направя, а той отвърна:

— Нищо, нищо. Та така, ето ме с моята чаша, велик лечител, мога да отличавам смъртниците от живите, което, да ти кажа, за онова време си е голямо постижение. Болните, които идваха отначало при мен, бяха селяни — хора с дребни болезки и ужасни страхове, защото се бояха от всичко, което не разбират. Някои умираха, други не; но най-много ги учудваше това, че понякога, когато другите лекари им казваха, че ще умрат, аз им казвах, напук на всичко, че ще живеят. А те вдигаха врява и трепереха от страх и се оплакваха: „Как така ще живея, като се чувствам по-зле от всякога?“ Но след време се оправяха и идваха да ми благодарят. Аз никога не грешах, разбира се, и скоро онези, които трябваше да се оправят, преставаха да се съмняват, а това само по себе си е лекарство.

— Без съмнение — кимнах аз.

— Без съмнение — повтори Гавран Гайле. — И тогава, с течение на времето, дори и онези, чиято съдба бе решена, започнаха да ме наричат чудотворец и казваха: „Ти спаси сестра ми, спаси баща ми, ако не можеш да ми помогнеш, значи ми е дошъл редът.“ И макар да бях много млад, вече бях известен и отведнъж при мен започнаха да идват занаятчии, после хора на изкуството — художници, писатели и музиканти — след тях търговци, съдии и консули от Града, накрая съветвах лордове и херцози, а веднъж и самия крал. „Ако ти не можеш

да ми помогнеш — казваше той, — значи ми е дошло времето.“ Шест дни по-късно го погребяха и той легна в гроба с усмивка. И започнах да разбирам, че стане ли въпрос за чичо ми, страховете им са едни и същи, еднакво ужасни.

Един от спящите започна да кашля, после се умълча и задиша бавно през устата.

— Но най-големият страх е от несигурността — каза Гавран Гайле. — Не са сигурни за срещата с чичо ми. И най-вече ги гнети мисълта за собственото им бездействие — достатъчно ли са направили, навреме ли са открили болестта си, консултирали ли са се с най-добрите лекари, взели ли са най-добрите лекарства, казали ли са правилните молитви?

— И затова идват тук — казах.

Но безсмъртният не ми обърна внимание.

— И след време, благодарение на страха им, аз станах велик и уважаван човек, познат в цялото кралство като почтен лечител, който не взема пари, ако не може да помогне.

— Не съм чувал за теб — казах.

— Това беше преди много, много години — отвърна той, без да му трепне окото. Не вярвах на ушите си.

— И как се обърка тази свършена професия?

— Направих грешка, разбира се.

— Да не е замесена жена?

— Замесена е. Как позна?

— Слушал съм такива истории и преди.

— Такава не си — бодро заяви той. — Тази е истинска. Този път аз я разказвам. Да, млада жена, дъщерята на богат търговец на коприна, разболяла се и лекарите и отписали. Разболяла се внезапно и надежда нямало. Ужасна треска, страшна болка във врата и тила.

— Какво ѝ е било? — попитах.

— В ония времена болестите имаха по-малко имена — каза Гавран Гайле. — Понякога, когато болката нямаше име, човек си умираше просто от смърт. Та тази млада жена беше много харесвана, скоро я чакаше сватба. Виждам, че баща ѝ я е довел, та да може да вдигне ръце накрая и да каже, че е опитал всичко. Младата жена беше много болна и много уплашена. Но не се беше предала. Всички около нея чакаха да им кажа, че нищо не може да се направи и съвсем

правилно са се предали, но тя не се беше предала и от мен искаше само да разбере, че не е готова да си тръгне.

Мълчах. Безсмъртният продължи:

— Давам ѝ аз кафето и гледам вътре в чашата. И го виждам: началото на пътешествието. Всички утайки сочеха натам, очертаваха пътечка, която се отдалечаваше от нея, а тя беше много болна, много слаба. Но не се предаде, дори когато ѝ казах, че никога не греша. Не ме удряше, не ме гонеше; три ноци се съпротивляваше и отказваше да приеме истината, а аз правех всичко по силите си да я утеша. — Той замълча за миг и продължи: — Не ми трябваха три дни, стигаше ми един, за да се влюбя в нея. Но на третия ден бях още там, гневът ѝ я поддържаше жива, а мен ме изпълваше с още по-силно отчаяние и любов. Тя беше толкова слаба, че когато ѝ казах да счупи чашата, трябваше да държа ръката ѝ. Чак при третия удар в дъската на леглото чашата се счупи, и то едва-едва.

Той замълча, чух го как се размърда, но не каза нищо. Обадих се:

— Чичо ти сигурно е побеснял.

— Да — каза безсмъртният. — Но това не е нищо, страшното дойде по-късно. Той ме предупреди. Каза ми: „Ти постъпи подло, предаде ме. Но тъй като си млад и много влюбен, ще си затворя очите само този път.“

— Великодушно е постъпил.

— Повече от великодушно. Но лошото е, че моята любима не просто се разболя, тя си беше болна. И след като избягахме заедно, след като започнахме да градим живота си, се случи същото, повтори се. Тя беше на легло. Аз ѝ дадох кафе. Видях какво има вътре, толкова ясно написано, сякаш е билет или договор с банката. Но пак ѝ помагам да счупи чашата. Какво ми оставаше, ако си отидеше тя? И после дойде чичо ми и ми каза: „Ти си глупак, ти не си братовият ми син. Простих ти веднъж, но няма да го направя втори път. От днес нататък не ми трябваш, нямам нужда от теб. Твоето време никога няма да дойде, ще го търсиш всеки един ден от живота си и няма да го намериш.“

Тук безсмъртният се засмя и аз почувствах как в главата ми отеква зловеща тишина.

— Виждаш ли, докторе — каза той. — В онзи миг той отне жената и години наред аз живеях с мисълта, че за това е говорел — че

никога няма да я открия отново, нея или някоя друга като нея. Но минаха шест-седем години и забелязах, че лицето ми, ръцете ми, косата ми не се променят. Тогава за пръв път заподозрях какво се е случило. И по-късно намерих потвърждение.

— Какво потвърждение? — попитах бавно аз.

— Хвърлих се от една скала в Неапол — каза той с равен глас. — И на дъното не намерих Смъртта.

— Колко висока беше скалата? — попитах го, но той не знаеше.

— Чашата обаче още е у мен и продължавам да си върша работата и вярвам, че с времето чичо ми ще ми прости. Но годините минават и изведнъж открих, че вече не давам чашата на онези, които се надявам да живеят, а само на хората, за които съм убеден, че ще умрат.

— Защо така? — попитах.

— Открих — отвърна той, — че търся компанията на умиращите, защото усещам, че сред тях ще намеря чичо си. Той обаче никога не ми позволи да го видя. А ново представените ги виждам дни наред. Отне ми доста време да разбере какво са, защото като лецител не бих могъл да ги виждам, няма как да виждам мъртвите. Но предполагам, че чичо ми го прави нарочно. Започнах да ги виждам как стоят сами в полето, близо до гробища и кръстопътища, и чакат да минат четирийсетте дни.

— Защо на кръстопътища? — попитах.

Той като че се изненада от невежеството ми.

— Кръстопътищата са местата, където се срещат пътеките на живота, където животът се променя. В техния случай се променя към смърт. Там чичо се среща с тях, след като минат четирийсетте дни.

— А гробищата?

— Понякога са объркани, не са сигурни къде отиват. Връщат се към собствените си тела. И когато тръгнат да блуждаят по този начин, аз ги събирам.

— Как ги събираш? — попитах.

— По няколко наведнъж — отвърна той. — Там, където ги има много. В болници. Църкви. Срутени мини. Събирам ги и ги държа при мен четирийсет дни, после ги водя на някой кръстопът и ги оставям на чичо.

— Има ли сега някой при теб?

— Докторе, моля те! — Стори ми се, че долових разочарование в гласа му.

Почувствах се малко засрамен, че се отнасям така към мъртвите, и казах:

— Защо ги събираш, щом така или иначе ще отидат при него?

— Така го улеснявам — обясни безсмъртният. — Знае, че са на сигурно място. Че ще дойдат. Понякога, като се залутат, не намират пътя за дома, губят се, след като са минали четирийсетте дни. Тогава е трудно да ги откриеш и те започват да се изпълват със злоба и страх, които се прехвърлят на живите, на близките им. — Гласът му прозвуча тъжно, сякаш говореше за изгубените си деца.

— Тогава живите вземат нещата в свои ръце. Изравят тялото, за да го благословят, после заравят вещите на починалия. Оставят пари за мъртвеца. Понякога това помага. Връща духа и той идва при мен на кръстопътя, макар че от смъртта му може да са минали години. — Гарван Гайле замълча за миг и добави: — Признавам си, че през цялото време се надявам чичо ми да ми прости.

В този миг си помислих, че ако всичко това бе вярно — а то не беше — е намерил много добър начин да се представи за великодушен и отзивчив, но целта му е единствено да помогне на себе си. Естествено, не му го казах.

Вместо това попитах:

— Защо им казваш, че ще умрат?

— За да се подготвят — отвърна той с готовност. — Това би трябвало да ги улесни. Усилие има винаги. Но ако знаят, ако са мислили за това, усилието може да стане нищожно.

— И все пак — казах, — не ми се вижда справедливо да стряскаш умиращите, да ги плашиш с наказание.

— Но смъртта не е наказание — възрази той.

— Само за теб. — Изведнъж се ядосах. — Единствено защото ти е отказана.

— Ние с теб не можем да се разберем — каза той. Казвал ми го беше и преди и винаги го правеше много търпеливо. — Мъртвите ги почитат. Обичат ги. Те дават нещо на живите. Сложиш ли нещо в земята, докторе, винаги знаеш къде да го намериш.

Идеше ми да му кажа, че и живите ги почитат и обичат. Но това продължаваше вече твърде дълго и като че ли и той си мислеше същото.

— А сега, докторе — каза безсмъртният като човек, който се е нахранил и става от масата, — трябва да те помоля да ме пуснеш.

— Не мога — отвърнах.

— Трябва. Жаден съм.

— Невъзможно е — казах. — Ако имах ключове, мислиш ли, че щях да те държа без вода досега?

Но в същото време се питах дали щях да го пусна, ако имах ключове. Не му казах какво си мисля в действителност. Всъщност се радвах, че не може да излезе и да ми вземе книгата, макар да вярвах все така, че не съм загубил облога и ако я вземе сега, няма да е справедливо. Казах му:

— Чудя се, ако допуснем, че ти вярвам — което не е така — как бих могъл да пусна човека, дошъл да събере пациентите ми и да ги поведе към гроба?

Безсмъртният се засмя.

— Те ще умрат, независимо дали съм тук, или не. Аз не командвам прехода, само го улеснявам. Не забравяй, докторе, мъжът с кашлицата, мъжът с чернодробния рак и онзи със стомашното разстройство.

Сякаш играехме на морски шах с умиращите. Казах му го и очаквах да се засмее, но той ми отвърна само:

— Помни за следващия път, че още ми дължиш залога, докторе.

Седях още дълго пред тази врата и бях сигурен, че е заспал. Станах и продължих разходката си, но трябва да знаеш, Наталия, тази нощ те наистина си отидоха. Мъжът с кашлицата, мъжът с рака на черния дроб и онзи със стомашното разстройство. Отидоха си, и то в този ред. Когато и третият предаде Богу дух, монасите се бяха върнали и ми помагаха, извършваха ритуалите, затваряха им очите, скръстваха ръцете им, а умиращите около тях бяха ужасени, опипваха се и ме питаха: „А нали още не съм аз, докторе?“

Когато отидох да видя безсмъртника, монасите вече бяха отворили килията, бяха пуснали пияниците и той си беше отишъл.

7

КАСАПИНЪТ

Лука и Йово се върнали от планината и донесли пушката на загиналия ковач, за чиято истинска участ лъжели наляво и надясно и чиито последни мигове описвали с такива подробности, че историите за неговата храброст и умение се разказвали из околността дълго след края на войната. А дядо ми научил с облекчение, че ловът е приключил без успех. През дългия следобед и нощта, докато ловците ги нямало, той размишлявал за срещата си с тигъра в пристройката. Какво търсела глухонямата там? Дали е била вътре през цялото време? Какво е правела?

Бил сигурен, че не е искала да стори зло на тигъра, защото му се усмихнала заговорнически, когато се разбрало, че е успял да избяга. Дядо ми мислел какво да ѝ каже, когато се видят следващия път, как да я попита, та да може тя да му отговори какво е видяла и как изглежда тигърът. Сега той принадлежал и на двамата им.

Дядо ми не се съмнявал, че ще я види на заупокойната служба за ковача. В неделя следобед стоял в задушния полумрак в дъното на църквата с накачените по стените бели хоругви и оглеждал зачервените от студа лица на богомолците, но не я съзрял. Отвън също я нямало, не я срещнал и на пазара в сряда.

Той не знаел, че освен пушката на ковача Лука донесъл от планината и още нещо — свинската плешка, която тигърът ядъл, когато го изненадали на поляната. Не знаел, че когато влязъл онзи следобед в тихата си къща на края на пасището и подпрял пушката на ковача до вратата, касапинът запратил плешката към глухонямата, която се била свила на колене в ъгъла и прикривала корема си с ръце. Не знаел, че Лука първо изкълчил рамото ѝ, после я завлякъл за косата в кухнята и залепил дланите ѝ за печката.

Дядо не знаел за всичко това, но другите селяни отдавна се досещали, че Лука я бие. Неведнъж забелязвали, че тя се губи по цели дни, виждали новите охлузвания по носа ѝ и кръвоизлива в окото ѝ,

който така и не се разнесъл, и се догаждали какво става в къщата на касапина.

За мен е най-лесно да опростя нещата и да кажа: „Лука бил грубиян и си заслужавал съдбата“. Но аз се опитвам да разбера какво е знаел и какво не е знаел дядо ми тогава, затова ще кажа: „Лука бил грубиян и ето каква е причината.“

Като повечето хора в селото, и Лука бил роден в Галина, в семейната къща, в която щял да остане до смъртта си. През целия си живот знаел само секирата, тезгяха, лепкавия мирис на есенното клане. Дори през онези многообещаващи десет години, които прекарал далеч от дома си, звънът на хлопатарите на пазарния площад събуждал у него тревожен трепет, твърде сложен, за да бъде просто тъга по дома.

Лука бил шестият син на седми син, разминал се на косъм със сполуката, и този половинчат късмет го съпровождал цял живот. Баща му Корчул бил огромен брадат мъж с големи зъби, единственият в къщата, който се смеел, макар и всеки път не на място. На младини прекарал петнайсетина години „в армията“ — когато го питали, все казал „в армията“, защото не смятал за нужно да пояснява, че е служил в няколко и не е бил особено придирчив на чия страна и за какво се бие, стига отвъд фронтовата линия да се веят турски знамена. С годините натрупал внушителна сбирка реликви от войната с турците и в неделя сутрин сядал на сладка приказка с другите ветерани в кръчмата в горния край на селото, с кафето в едната ръка и ракията в другата, вадел кога куршум, кога връх от копие или кинжал и започвал да разправя как ги е спечелил в битка. Много преди да се роди Лука, се заговорило, че сред трофеите му има такива от незапомнени времена — шлемове, върхове на стрели, брънки от вериги — и че касапинът през свободното си време разширявал колекцията си, като ограбвал гробове, ровел из стари бойни полета и търсел дрехи и оръжия на хора, мъртви от векове. Както и да го погледнеш, това бил непростим грях, който неизбежно щял да му навлече проклятие. Затова по-късно казвали, че никое от децата му не дочакало да има свои деца.

И пак затова селяните, които наблюдавали отстрани какво става в Корчуловата къща, не можели да се примирят с женитбата на Корчул и Лидия, майката на Лука. Тя била закръглена хрисима женица с кротък

поглед, блага и отзивчива дъщеря на Саробор, родена в семейството на търговец и лишена от номадския лукс на детството си, след като альш-веришът на баща ѝ западнал. Любовта ѝ към децата била безгранична, но най-силно обичала най-малкото си момче — привилегия, на която Лука се радвал само три години и която загубил с раждането на първата и единствена дъщеря на семейството. Преди него имало още пет момчета, първото с десет години по-голямо от него, и докато ги гледал как полека-лека се превръщат в мъже, следвайки ритуалите, които Корчул бил наследил от предците си, Лука усещал, че го тегли към корените на майка му, към историите за пътешествия от моминските ѝ години, към жаждата ѝ за знание, преклонението ѝ пред историята и благоговението ѝ пред писаното слово.

Така Лука израснал с чувството, че светът е по-голям от онзи, който познавал. И докато се осъзнавал, започнал да си дава сметка, че баща му — уважаван, вдъхващ страхопочитание, но невеж мъж — не знае нищо за този по-голям свят и не е направил за бъдещето на децата си нищо, което да ги въведе в него. През времето, прекарано с баща му, докато се учел заедно с братята си да бъде касапин, той разбрал, че знанията на стария се свеждат до рязането на месо, видовете остриета, признаците кога едно животно е болно, миризмата на развалящо се месо, правилната техника на дране. При всичката му заможност, Лука го намирал отвратително неук и невеж за широкия свят, ако не се смятат бойните трофеи, и започнал да се гнуси от мръсната му престилка и от навика му да яде хляба си с ръждиви от кръвта нокти. И докато братята му се правели, че се налагат по главите със сопи, Лука бил зает да чете история и литература.

Но при всичката си съпротива не можел да избяга от семейните ритуали. Десетгодишен колел овце, а когато навършил четиринайсет, баща му, следвайки отколешната традиция, му връчил ножа за хляб и го затворил в обора с едно младо биче, чиито ноздри били напълнени с пипер. И както братята му преди него, Лука трябвало да укроти бичето и да го умъртви с един-единствен удар на ножа по главата. През целия си дотогавашен живот Лука треперел при мисълта за този ритуал, за безсмисленото насилие, което трябвало да извърши, но в същото време се надявал да успее някак, по някакво чудо да му дойде сила, въпреки мършавостта му и тънките му ръце. Но бикът го връхлетял от дъното на обора и го влачил в праха пред очите на касапина, на другите му

петима синове и на трийсетината селяни, дошли да се насладят на зрелището. Един от свидетелите на случката ми каза, че било, сякаш танк помита улична лампа. (Едва по-късно ми хрумна, че това цветисто сравнение се е родило поне десетина години след събитието, когато свидетелят е имал възможност да види за пръв път танк на живо.) Лука се озовал върху главата на животното с ръце, сключени около рогата му. Сетне бикът, който вероятно усещал, че победата му е в кърпа вързана, се стоварил на колене върху гърдите на Лука, притиснал момчето към земята и заорал праха с него, като помитал щайги, корита и бали сено по пътя си. Най-сетне един доктор, дошъл чак от Горчево, се вмъкнал в обора и забил секирата в гърбицата на животното. Лука се отървал със сътресение и три счупени ребра. Няколко дни по-късно баща му в пристъп на ярост му счупил и лявата ръка.

След тази случка Лука си купил стара гусла от някакъв циганин, амбулантен търговец, и се цанил за овчар при няколко местни семейства, които имали нужда от ратаи. Много неща в тази история сигурно са изкривени от времето, но хората казват, че свирел с голяма лекота. Гласът му бил твърде нежен, а мислите му — твърде идилични, докато свирел на гуслата си в тези тихи вечери. И прекалено много обичал да се съблече гол и да се къпе с връстниците си в планинското езеро над пасището — но никой никога не упрекваше връстниците му, че обичали да се къпят с него. Може би защото тогавашните младежи бяха бащи на хората, които разказваха тази история.

Както и да е, Лука станал известен с това, че седял лятно време под дърветата и съчинявал любовни песни. Чувала съм, и то от много хора, че бил невероятно добър, макар самият той никога да не се бил влюбвал, а и уменията му на музикант не можели да се сравняват с таланта му на стихоплетец. Но има и такива, които казват, че който го чуел да свири на гуслата, дори и без думи, се просълзявал. Една пролет — може би и това е измислица както много други неща, които поражда възхитата — на пасището се промъкнал вълк, а Лука, вместо да започне да хвърля камъни или да насъска кучето на баща си срещу него, го укротил с музика.

Когато си мисля какъв е бил Лука като млад, си представям слабо, бледо момче с големи очи и устни, едно от онези босоноги хлапета, прегърнали агънца, които можете да видите по пасторалните картинки. Не е никак трудно да си го представиш такъв, когато чуеш

селяните да говорят за песните му, за дълбочината и зрелостта на музиката му. В тези ранни спомени той е любим син на Галина. Може би на хората им е по-лесно да го запомнят като кротко момче, отколкото като буен младеж, негодуващ срещу безличния си живот, какъвто сигурно е бил, или като човека с червената престилка, налагащ глухонямата си невяста.

Но едно е сигурно — Лука бил достатъчно гневен, достатъчно твърд и достатъчно смел да напусне Галина на шестнайсетгодишна възраст и да поеме към речното пристанище Саробор с надеждата да стане гуслар.

По онова време сароборските гуслари били група младежи от всички околни провинции, намерили се по някакво чудо, които се събирали вечер на брега на Грава, за да пеят народни песни. Лука чул за пръв път за тях от майка си, която ги описвала като артисти, философи и ценители на музиката, и той години наред си казвал, че трябва да стане един от тях. Баща му, който почти не му проговорил след онзи случай с бика, не възразил нито дума и Лука извървял пеша петстотинте километра до Саробор, за да се присъедини към гусларите. Представял си мъже със сериозни лица, насядали по кея с крака в бистрата вода и пеещи за любовта и глада, за дългия, печален низ от бащи на техните бащи, които знаели много, но не достатъчно, за да излъжат смъртта, тази безсърдечна злодейка, пред която всички са равни. Лука вярвал, че това е единственият подобаващ му живот, който със сигурност щял го отведе далеч, може би дори до самия Град.

През първата седмица в Саробор, докато живеел под наем в стаичка с тънки стени над някакъв бардак, Лука научил, че всички музикални прояви на реката се подчиняват на строга йерархия. Музикантите не се събирали, както си мислел той, за да обменят песни в непринудена атмосфера, нито пък били истински гуслари. Вместо отделни мъже, свирещи на инструмента с една струна, който познавал и обичал, той открил две доста големи враждуващи фракции — първата поддържала духовата музика, идваща от Запада, а втората харесвала неистовите струнни мелодии, водещи началото си още от отомански времена. Групите, достигащи понякога до двайсет човека, се събирали вечер на срещуположните брегове на реката и започвали да свирят. И докато нощта напредвала и гуляйджиите, опиянени от уханието и влажния полъх на реката, започвали да пълнят улицата,

всеки от оркестрите лека-полека завземал част от моста. Бавно, с всяка следваща песен, с всеки следващ танц музикантите напредвали по широката павирана арка и движението им зависело единствено от количеството на публиката, от благоволенията на танцуващите и ентузиазма на минувачите, които спирани да се присъединят към веселбата.

Песните не били изпълнени, както се надявал Лука, със сериозен размисъл върху изменчивата природа на любовта и тежкия живот под властта на султана. Това били пиянски песнички, лекомислени и празни, като „Къде отиде мойто чедо?“ и „Сега като отмина бурята (дали да си строим наново къщите)“.

Колкото до самите музиканти, и те не отговаряли на очакванията му — били по-долнопробни, по-неорганизирани, по-мърляви и пияни, отколкото си ги представял. Повечето от тях били скитници и доста често се сменяли, защото от време на време се случвало някой да се влюби и да се ожени, да умре от сифилис или туберкулоза или да бъде арестуван за някое дребно провинение и обесен на градския площад за назидание на останалите.

Докато се навъртал вечер след вечер около свирачите от струйната секция с гуслата си в ръка — тя сега била замлъкнала, ако не се смятат два-три опита да подхване някаква песен — Лука малко по малко опознал мъжете, които се мотаели на моста от години. Имало един, който свирел на тарамбука, турчин с напомадена коса, много популярен сред богатите девойки. Имало и едно момче с коси като слама, чието име никой не можел да изрече като хората и чийто език бил отрязан за някакво тайнствено прегрешение, но било майстор на дайретото. На акордеона бил Грицкалица Бъркич, който започвал да трака неудържимо със зъби, когато някоя хубавица престанела да го слуша, и този акомпанимент звучал доста интересно. На цигулката свирел мъж, когото всички познавали единствено като „Монаха“. Според някои това прозвище му било дадено, защото напуснал Бенедиктинския орден, убеден, че даденото му от Бога призвание е музиката, а не мълчанието. В действителност то се дължало на необичайната му прическа — едва трийсетгодишен, той бил плешив от челото до ушите, в това число и без вежди, в резултат на една печално завършила пиянска вечер, когато решил, че огнището не дърпа добре и

няма да е зле някой да се качи на покрива и да налее масло през комина, докато той подклажда огъня долу.

Никой от тях не бил сведущ в историята и изкуството. Никой не се стремял да постигне нещо повече в живота си. Никой не давал пет пари за традиционната гусла и за ролята ѝ в епическата поезия, но всички се съгласили, че тя ще внесе интересно звучене в аматьорския им оркестър. Лука свирил с тях в продължение на месеци, редом до Монаха, докато на всички им станало ясно, че няма да си тръгне, и те го приели и му отредили място сред ключовите музиканти. Той им бил другар в пиенето, довереник и всепризнат стихоплетец. Хората повтаряли песните му в домовете си, тананикали си ги на пазара и хвърляли монети в шапката му, за да ги чуят отново.

През цялото това време Лука си оставал все така верен на гуслата и на желанието да си извоюва положение, което ще му донесе по-широка слава. В един момент трябвало да си признае, че на хората в Саробор започват да им додяват тъжните песни, които били неговата стихия, но не се отказвал от убеждението си, че ако не тук, другаде ще се намери публика за тях. През знойните следобеди, когато другите музиканти спели в хладните таверни, под сенките на чардаците или в прегръдките на бледи жени, чиито имена дори не знаели, той кроял планове как да събере истински гуслари. Това били старци с тънки кости, които отдавна били спрели да свирят, и един след друг го отпраждали от прага си. Но Лука пак се връщал и в крайна сметка те се предали. Няколко чаши ракия, шумът на реката и видът на търговските кораби, следващи зелените извивки на брега, ги връщали към миналото и те посягали към гуслата на Лука, за да посвирят.

Той гледал захласнат движенията на ръцете им, вслушвал се в мекото потропване на краката им, в трептящите извивки на гласовете им, пеещи за истински или измислени герои. И колкото повече време прекарвал с тях, толкова по-сигурен бил, че така иска да живее и да умре. Колкото повече хвалели порасналите му умения, толкова по-леко му ставало да се примири със себе си, с презрените си корени, с противоречието между любовта, за която пеел, и липсата на влечение към жените — от забулените момичета, които му се усмихвали на моста, до уличниците, опитващи се да седнат на коленете му, докато пиел с другарите си в някоя кръчма.

Парите все не му стигали да се махне, затова си оставал в Саробор — година, втора, трета — свирел на сватби, съчинявал серенади, борел се за място на моста.

Десетина години след началото на гусларското си битие срещнал жената, която щяла да разбие живота му. Тя била дъщеря на Хасан Ефенди, преуспяващ турски търговец на коприна, весела, умна и чаровна девойка на име Амана, която била своего рода легенда в града, защото десетгодишна се заклела да си остане девица и да прекара живота си в изучаване на музиката и поезията и в рисуването на платна (вероятно не особено добри, но ценни заради самия принцип). За битието ѝ се знаело доста, най-вече благодарение на Хасан Ефенди, който бил известен мърморко и не пропускал и ден да разгласи в чайната — а може би и да поразкраси — подробности за новите своенравия на Амана. Вследствие на това тя често била одумвана по пазарищата и нейното високомерие, остроумие и чар постоянно били в устата на хората. Говорело се, че има склонност към изисканите неща; че не минава и седмица да не заплаши със самоубийство, проявявайки рядка изобретателност и твърдост всеки път, когато баща ѝ се опита да ѝ натрапи някой нов жених; и че толкова често се измъква незабулена от бащиния си дом, за да се присъедини към танцьорите на моста, че само Хасан Ефенди бил в неведение.

Лука я виждал тук-там отдалеч и я помнел като момичето с плитката и блестящите очи, но никога нямало да я заговори, ако тя не се била поинтересувала от инструмента му. Една вечер, след като групата приключила жизнерадостното си изпълнение на „Това твоята кръв ли е?“, Лука вдигнал поглед от гуслата си и я видял да стои над него с една ръка на хълбока, а в другата държала златна монета и се канела да я пусне в старата шапка в краката му.

— Как се казва това нещо, момче? — попитала тя, макар да знаела вече, и побутнала гуслата със сандала си.

— Гусла — отвърнал той и усетил, че се хили.

— Горката гъдулчица — рекла тя с глас, който накарал хората, тръгнали да му дават пари, да спрат колебливо зад гърба ѝ. — Има само една струна.

— Утре може да ми предложат и по-голяма гъдулка казал Лука, — но пак няма да се откажа от моята една струна.

— Защо? Какво толкова прави?

Лука усетил, че лицето му пламва, и казал:

— Петдесет струни пеят една песен, а тази самичка може да разкаже хиляди истории.

Амана хвърлила монетата в шапката му, но не се отдръпнала, а наредила:

— Добре тогава, гусларю, изсвири ми някоя.

Лука се подчинил, взел лъка и десетина минути свирил сам, а над моста се възцарила тишина. Разправят, че свирел „Дъщерята на палача“, но самият Лука не помнел какво е свирил. Години по-късно си спомнял само стържещото трептене на струната в гърдите си, странния звук на собствения си глас и силуета на Амана, застанала все така с ръка на хълбока.

Хората започнали да приказват, че са видели Лука и Амана да седят заедно на моста на разсъмване, че си шушукали в таверната над лист хартия, сблизихи глави.

Нямало съмнение, че са влюбени. Ала същината на тази любов не била толкова проста, колкото си мислели хората. Лука бил открил човек, който се възхищавал от музиката му и искал да чуе всяка една негова песен; човек, който знаел много за поезията и изкуството на диалога, за онези тънки неща, които отдавна се бил отказал да споделя с другите музиканти. Амана била привлечена от интелектуалната дълбочина на неговите пориви, от невероятното пътешествие, което вече бил направил и се надявал да направи занапред. Проблемът обаче бил, че тя отдавна била решила да не се занимава с мъжете, а той не правел нищо да я убеди в обратното, защото отдавна бил разбрал, че не иска да си има работа с жените. Амана възнамерявала да си умре девствена, а Лука вече се бил примирил с факта, че се възбужда от вида на гмуркащите се в реката момчета през горещите летни дни. Да направи последната крачка, би означавало да се обрече на нов провал в един свят, който вече се бил показал достатъчно суров към него. И все пак се надявам, че въпреки случилото се по-късно с жената на тигъра, тези дни и нощи, за които никога не говорел, са му дали поне мъничко щастие.

Цяла година приятелството му с Амана се подхранвало от песните и философските дебати, от преданията и безсмислените спорове за поезия и история. В топлите уханни вечери двамата седели заедно на моста настрана от другите музиканти. Лука пеел, притиснал

гуслата до корема си, а Амана, седнала на стол със счупена облегалка зад него и опряла брадичка на рамото му, пригласяла на песните му и им придавала по-дълбоко звучене. Сам по себе си никоой от тях не бил кой знае какъв певец, но заедно гласовете им се сливали в изненадваща хармония и в тях звучала такава дълбока тъга, че дори най-големите веселяци зарязвали жизнерадостните свирачи на моста, за да ги слушат.

С помощта на Амана Лука бил на път да осъществи плановете, които кроял от толкова години. Започнал да съчинява свои песни, като вдъхновението понякога го спхождало още там, на моста, и си намерил последователи сред младите гуслари. Все още обаче нямал средствата да стигне до Града и макар да се позамогнал, не искал да остави Амана, а не можел да поиска ръката ѝ, без да е в състояние да предложи нещо в замяна. Горедолу по това време в Саробор се появил брадат книжник с кротък глас на име Вук. Говорело се, че е пропътувал близо десет години от град на град, за да слуша песни и истории и да ги записва.

— Той е крадец на музика — твърдели музикантите на моста, които отказвали да говорят с него. — Дойде ли при теб, прати го по дяволите.

Една вечер ученият спипал натясно Лука в кръчмата и му разказал за Училището по музика, основано наскоро в Града. За да си спечели популярност и подкрепа, училището организирило съвместна програма с правителството и всеки традиционен музикант извън столицата щял да получи малко възнаграждение за всяка песен, която се съгласи да предостави за запис. Ученият казал, че Лука е човекът, който трябва да представя Саробор — той и очарователната му приятелка, макар да не било твърде обичайно в свиренето на гусла да участва и жена.

Същата пролет Лука бил видял за пръв път радио и срещата в кръчмата породила у него нови мечти. Но никак не си представял как ще стигнат до Града двамата с Амана и как изобщо може да бъде оправдано подобно пътуване. Решението дошло седмица по-късно под формата на писмо от по-малката му сестра. Тя му пишела уж за да му каже, че наскоро се е омъжила за човек, чийто баща имал фабрика за коли в Берлин. Истинската ѝ цел всъщност била тактично да му съобщи за смъртта на майка им и да го убеди да се върне в Галина

заради баща им, който бил съвсем сам и безпомощен. Пишела му и за единствения им останал брат, първородния син на семейството, който предната зима бил умрял от пневмония. Двама от четиримата, които били постъпили в армията, отдавна били умрели, служейки на кайзера. Третият бил убит в свада за жена в някаква кръчма в съседно село. Никой нищо не знаел за местонахождението на петия брат, но хората разправяли, че се е влюбил в циганка и е заминал с нея за Франция преди много години. Баща им бил с единия крак в гроба. И сега, въпреки онзи злощастен случай с бика и всичко, което се говорело или се премълчавало за Лука през всичките тези години, от него се очаквало да съхрани името и поминъка на семейството. „С една добра жена — пишела сестра му, — която да ти роди много деца.“

Лука, който от толкова време се борел с миналото си, изведнъж открил, че обмисля стратегическо завръщане в Галина. Баща му бил стар и сломен от скръб. Знаел, че ако се върне, няма да има и помен от синовна и бащинска обич. Но старият касапин едва ли щял да живее дълго и след смъртта му наследството, предназначено за шестима, щяло да остане само за Лука. И ако сега пожертвал година или две — време, в което щял да усъвършенства песните си, докато чака смъртта на стареца в Галина — можел да се възползва от състоянието на Корчул и да изгради бъдещето си с парите на човека, който му провалил живота. Тази възможност му се струвала толкова близка и осъществима, че не можел да повярва в реалността ѝ.

Няколко дни той почти не проговорил с никого. Докато една вечер, едва изчакал да падне нощта, се покатерил по решетката до стаята на Амана и ѝ поискал ръката.

— Знаех, че си луд — казала тя, седнала в леглото. — Но не знаех, че си глупак.

Той ѝ разказал всичко, казал ѝ за баща си и за богатството му, за радиото в Града, което чакало техните песни — песни, които щели да изпеят заедно, защото не можел да си представи как ще се справи без нея. А когато свършил, казал:

— Амана, ние бяхме добри приятели през всичките тези години. — Бил коленичил до леглото ѝ, сега се изправил и седнал до нея. — Баща ти рано или късно все някак ще те принуди да се омъжиш. Не е ли по-добре да съм аз, отколкото някой чужд човек, който ще те насилва? Обещавам ти да не те докосвам и да те обичам така, както те

обичам сега, до самата си смърт? Никой друг мъж няма да влезе в тази стая и да ти даде това обещание с такава увереност, че ще го спази.

За пръв път изричал нещо толкова близко до признание за истинската му природа и макар да знаела за това отдавна, Амана протегнала ръка и го помилвала по бузата.

Започнали да планират женитбата си. Амана се съгласила да се затвори у дома и да не прави нищо, което би могло да обърка плановете им. Два месеца Лука всяка вечер се появявал в къщата, ядял и пиел с Хасан Ефенди, двамата пушили наргиле и свирели до изгрев-слънце. Хасан Ефенди, който скоро усетил какво ще последва, като че се примирил с мисълта да има за зет касапин музикант, което било за предпочитане пред дъщеря стара мома, и търпеливо понасял любезностите на Лука, докато дойде времето за благоприличие предложение.

Ако Лука бил по-тънък познавач на човешкия характер и бил поискал ръката на Амана почти веднага, цялата история можела да се обърне съвсем иначе. Но докато двамата с Хасан Ефенди се надпреварвали да любезничат, да пеят на балкона и да се изслушват взаимно, Амана оставала настрана от всичко това, сама с плановете и очакванията си. И обмисляйки бъдещето си като жена на Лука и евентуалното им заминаване за Града, започнала да си дава сметка, че животът на девица, който си била избрала, ѝ е осигурен. Нямамо как да бъде другояче. Вече можела да не се бои, както се бояла цял живот, от тиранията на властен, недодялан съпруг, от мъчението на първата брачна нощ, от тегобите на брака, от ужасяващата необходимост да ражда деца. Само една дума, и всички тези опасности щели да изчезнат. Чакал я цял живот без подобни страхове и отначало тя била доволна. Но после се замислила колко дълъг ще е този живот и как битката, която била водила дотогава, бледнеела пред онова, което я очаквало. И най-вече така щяла да се лиши от другата възможност, която дори не се решавала да си признае — възможността да промени решението си. Изведнъж ѝ се сторило, че целият ѝ живот е дошъл и си е отишъл.

Две седмици преди сватбата тя легнала болна, повалена от треска. Из града се понесли слухове колко тежка е болестта ѝ. Хората говорели, че не можела да понася завесите да са дръпнати, че се

вкопчвала в завивките, потяла се и бълнувала и дори само кимването с глава ѝ причинявало нетърпима болка.

Лука не бил приятел, нито член на семейството, не бил дори официален годеник. Чувал вестите за здравето ѝ на пазара и на моста и така разбрал, че в къщата на Хасан Ефенди влизат и излизат доктор след доктор, но момичето му не се оправя. Самият Хасан Ефенди му поднасял само обнадеждаващи новини — добре била, обикновена есенна кашлица, скоро щяла да се оправя — но на улицата се чувало друго. Положението било отчайващо и Касим Ага, местният билкар, бил писал на някакъв лекувател, който живеел в другия край на царщината и бил известен едва ли не като чудотворец.

Никой в града не видял чудотвореца да идва, никой не го разпознал на улицата. Знаело се само, че стоял три дни и три нощи над леглото на Амана, държал ръката ѝ и бършел челото ѝ. А скоро се чуло и друго — че един-два откровени погледа на чудотвореца и ръцете му, прокарващи студената гъба по шията ѝ, преобърнали всички представи на Амана за девствеността и благочестивото уединение, всичките ѝ планове за живота, отдадеността ѝ на музиката и на Лука. И щом се пооправила, започнала да се измъква от стаята си, за да се среща със своя спасител, както преди това бягала, за да свири с гусларите, само че този път се криела из запустели мелници и хамбари, с ухаещи на парфюм китки и пъп.

Успокоен от вестта, че се поправя, Лука, който все така не бил допускан да навести болната, не подозирал нищо. Не знаел, че когато Хасан Ефенди казал на Амана, че е дал на Лука съгласието си за брак, тя му целунала ръцете и отишла в стаята си да се обеси на завесите. Лука не знаел, че историята можела да свърши там, ако жената на тигъра не се била появила тъкмо навреме, за да намери сестра си просната на леглото да риде от яд, че не може да намери достатъчно тънка завеса, та да я омотае около врата си и да скочи. Никога нямало да научи, че жената на тигъра държала главата на Амана на коленете си, докато не измислили по-добър план; че тъкмо тя занесла на другата сутрин отчаяното писмо на лекувателя. И пак тя стояла на стража, докато на следващата нощ Амана се спускала по решетката, а в деня на сватбата предала на майка им прощалното писмо на сестра си.

Хасан Ефенди, надвесен над двете жени, останали в живота му, изрекъл по адрес на Амана думи, които не бил си и помислял, че ще

изрече някога: „Бог да я накаже тая уличница, дето ме опозори!“ И още там, на място, докато жена му ридаела в потрес от решението му, се възползвал от възможността да се отърве от детето, което цял живот щяло да му виси на шията, облякъл глухонямото момиче в сватбените дрехи на сестра му и го сложил на мястото на Амана.

Лука, който си представял бъдещето си с Амана в Града и сватбената церемония му минала като в мъгла, не знаел, че всичките му планове за богатството на баща му, за песните, които се надявал да изпее, за хоризонтите, които се отваряли пред него, са отишли по дяволите още докато изричал обетите си.

Той не подозирал за коварството на Хасан Ефенди, докато не вдигнал тържествено воала, за да види за пръв път невястата си, и останал да се блещи с отворена уста в непознатото лице пред него. По-късно, докато мъжете пиели за здравето на младоженеца, Хасан Ефенди му казал само: „При всички положения тя е твоя, обичаят го налага. Тя е сестра на годеницата ти и е мое право да поискам от теб да я вземеш. Ако сега се откажеш от нея, ще се опозориш.“ Така Лука ненадейно се оказал женен за тринайсетгодишно дете, което го гледало е големи, изпълнени със страх очи и от време на време му се усмихвало отнесено, докато майка му плачела и го целувала по челото.

Онази нощ той се вглеждал в ужасената ѝ голота и извърнатата ѝ глава, докато се събличал в надвисналото помежду им очакване. На другия ден я откарал с каруца в Галина — булката дете на касапския син. Без смях, без приятелство, без надежда за бъдещето. Пътуването траяло пет дни, а на втория ден той се усетил, че е забравил името ѝ, макар да го бил чувал няколко пъти.

— Как ти викат? — попитал я, а когато тя не отговорила, хванал ръката ѝ и я разтърсил лекичко. — Името, как ти е името?

Но тя само се усмихвала.

И като капак на всичко къщата, която помнел ехтяща от викове, тичащи крака, плачещи деца, с поне две тенджери на печката по всяко време, сега била тиха. Баща му, когото годините били превърнали в прегърбен старец, седял сам до едва мъждукащото огнище. Когато младата булка прекрачила прага, той само вдигнал поглед и без поздрав рекъл на последния си останал син:

— Не можа ли да намериш нещо по-добро от тая мохамеданска кучка?

На Лука не му стигнала смелостта да отвърне злорадо на баща си, че е имал други планове и че всичко ще се оправи, веднъж Корчул да си замине.

С тази далечна надежда, която отново се събудила у него, Лука навлязъл в новия си временен живот. И без Амана щял да намери решение за гуслата, за песните си, за Музикалното училище. Дотогава обаче имал само глухонямото момиче, заядливия старец, предсмъртните вопли на овцете в пристройката и собствения му гняв срещу несправедливостта на случващото се.

Най-изненадващото от всичко било колко бързо се примирил с жена си. Тя имала големи очи и плавна походка и понякога, когато я погледнел, виждал Амана, дори я нарекъл веднъж или дважд с нейното име. Трябвало да ѝ покаже някои неща — как се пали печката, къде е водоемът, няколко пъти я водил до селото да види как се пазарува — но разбрал, че щом се научела да върши нещо, тя го поемала изцяло върху себе си, изработвала си свой начин да го прави. Била навсякъде — помагала в пристройката за опушване, перяла, сменяла мръсните панталони на баща му.

Без жалби, без да издаде и звук, тя носела вода от кладенеца и помагала на стареца всеки божи ден да слезе по стълбите на чист въздух. Понякога на Лука дори му било приятно да се прибере вечер вкъщи и някой да го посрещне с усмивка.

Можел ли да я остави там в Галина, със стареца, когато се съвземел от първоначалния си потрес? Можел ли да вземе част от парите на баща си от сандъка, скрит в избата, да тръгне сам за Града и да намери някого, който да заеме мястото на Амана? Вероятно. След първите няколко пъти, когато вървял след глухонямата до селото, за да гони децата, които правели гримаси зад гърба ѝ и крещели гадости, дочути от родителите им, разбрал, че само е влошил нещата, като я е довел в Галина. Хората започвали да приказват. „Вижте го това момиче — казвали, — вижте я глухонямата, дето е довел. Къде ли я е намерил? Какво се опитва да скрие?“ Интересът им го хвърлял в паника и повече от всякога засилвал решимостта му да избяга. И в същото време го убеждавал колко много пречки ще трябва да преодолее, за да се раздели отново с този живот.

После дошъл онзи следобед, когато Лука се прибрал у дома и я заварил на тавана с Корчул. Баща му, уж като жест на доверие, бил

извадил сандъчето си с бойни реликви и когато Лука се качил горе, глухонямата седяла с кръстосани крака и сандъчето на коленете, а старецът бил коленичил до нея и ръката му била на гърдите ѝ.

Тя е дете! — извикал Лука, като сграбчил стареца и го запратил към стената. — Дете, разбираш ли, дете!

— Дете била! — креснал насреща му Корчул с налудничава усмивка. — Не започнеш ли да ѝ правиш синове, аз ще го направя.

Лука разбрал, че не може да я остави там, защото мохамеданка или не, дете или не, Корчул щял да я насили, ако вече не го бил сторил. Щял да ѝ се нахвърли, докато него го нямало в къщата, и тя щяла да бъде безсилна да го спре.

Затова останал и колкото по-дълго стоял, толкова по-далечна ставала мечтата му. Колкото по-чести ставали обидите на Корчул и въпросите, които хората му задавали за жена му, толкова по-ясно му ставало, че стои там единствено заради нея. В тези мигове мълчанието ѝ го ужасявало. Защото знаел без капчица съмнение, че тя вижда всяка мисъл, която минава през главата му. Приличала му на животно, безмълвна и зорка като сова. И което било най-лошото, независимо от убеждението му, че е негово право да мисли каквото си иска — в края на краищата той бил измамен, така че какво искало това момиче от него, онеправдания от съдбата? — не можел да устои на желанието си да ѝ обясни всичко, да ѝ каже, че вината не е нейна, нито за безмълвието ѝ, нито за женитбата им, нито за домогванията на Корчул. Искал да ѝ каже, че и той не е виновен, но му било малко трудно да убеди сам себе си в това.

Когато най-сетне се разразила бурята, било посред лято, горещината била нетърпима и Лука не знаел къде да се скрие от жегата. Глухонямата перяла в един ъгъл в кухнята, а баща му похърквал в една от многото празни стаи. Следобеда Лука бил дошъл да си почине, да изчака да мине най-тежката част от деня, преди да се върне в касапницата. В градината сливите били узрели. Той бил откъснал три и ги режел на празната маса, когато му хрумнало да включи радиото. И тогава познал носовото мънкане на Монаха, с цяла октава по-високо от нормалното, да гъгне една от неговите собствени песни. Всичко му изглеждало като някаква ужасна шега. Имал чувството, че е някой друг и това не се случва с него.

Песента била „Чародейка“, писана с Амана и посветена на нея, но вече не в първоначалното ѝ бавно темпо за гусла, а звучала като необузdana ода на разврата. Той почти очаквал да се събуди и да открие, че е умрял от преливане през нощта, но това не се случило. Просто си седял на кухненския стол, по радиото се нижели куплет след куплет, докато накрая песента свършила и пуснали нещо друго. Песните му пътували без него и вече били стигнали до Музикалното училище.

Той вдигнал поглед и видял момичето да стои до него с провесена през рамото мокра риза.

— Слушай — казал и докоснал ухото си, после прокарал пръсти по махагоновата кутия. Тя стояла и му се усмихвала. В този миг той още бил на себе си. Сетне тя направила неопределен жест, сякаш свила рамене, пресегнала се и взела едно парче слива изпод ножа му, пъкнала го в устата си и се обърнала да си върви. Още преди да се усети, той вече бил на крака и обърнал върху нея масата, която я затиснала по очи на пода с цялата си тежест. Звукът от падането на тялото ѝ отекнал в него и той започнал да я ритя в ребрата и главата, докато от ушите ѝ потекла кръв.

Всичко в този първи път било ново и неочаквано за него. Собствената му необяснима ярост, глухите удари на ботуша му в плътта ѝ, безмълвната ѝ зинала уста и затворените ѝ очи. Разбрал, че я е ритал далеч по-дълго, отколкото си е мислел, защото е очаквал да пищи от страх и болка. По-късно, докато ѝ помагал да се изправи, си дал сметка, че любопитството му дали е способна да издаде някакъв звук е задоволено, и това още повече усилило гнева му — гняв към самия него и към нея, заради това че има толкова сличан, окаян и примирен вид, когато ѝ донесъл вода да си измие лицето.

Зарекъл се, че това няма да се повтори. Но то се повторило, разбира се. Нещо у него се било отприщило и той вече не можел да го спре. Случило се в нощта след погребението на баща му, когато в притихналата къща останали само двамата с момичето. След мен няма да има деца, никой няма да остане, мислел си той и се отърколил върху нея. Щял да опита да я заплоди, да, щял да опита! Но вече от месеци пробвал и когато я усетел такава малка и вцепенена под него, застинала като смъртта, все не успявал. Не можел дори да я нарани по този начин. Боят също не помагал, но поне имал усещането, че прави

нещо, че най-малкото възпира присъдата ѝ. Онази мълчалива присъда, която усещал, но знаел, че не може да излезе наяве. Не можел да я принуди да я изрече на глас, но не можел и да я накара да я потисне.

След време останал само страхът в очите ѝ, когато той влизал, само сковането на раменете ѝ, когато чуела стъпките му по дъските, докато миела пода. Тази негова страна, фактът, че го възприемала по този начин, бил изненада и за самия него. Понякога хвърлял разни неща по нея — плодове, чинии, тенджерата с вряла вода, която я улучила в корема и тутакси се просмукала през дрехите ѝ, а тя дишала тежко и ужасено въртяла очи. Веднъж я притиснал до стената с цялата си тежест и блъскал с чело лицето ѝ, докато кръвта ѝ замъглила очите му.

Хората от Галина си обяснявали по хиляди начини женитбата на Лука за жената на тигъра. Някои твърдели, че била извънбрачно дете на известен комарджия, който принудил Лука да я вземе като разплата за огромен дълг — срамна тайна, която носел със себе си от годините, прекарани в Турция. А според други я бил купил от някакъв крадец в Истанбул, който продавал момичета на тържището, където тя стояла тихо между чували с подправки и пирамиди от плодове, преди Лука да я открие.

Каквито и да били подбудите на Лука, всички били единодушни, че присъствието на момичето в живота му има за цел да прикрие нещо, защото една глухоняма не можела да разкрие истината за разнообразните пороци, които бил усвоил по време на десетгодишното си отсъствие — комарджийството, разврата, увлечението му по мъжете. Може би това до известна степен е било вярно; може би той си е въобразявал, че е намерил някого, когото да постави между себе си и селото, че ако не недъгът ѝ, то видът ѝ щял да възпира опитите на хората да общуват с него, докато той се усамотява и крои планове за връщане към мечтата, на която не било съдено да се сбъдне; че щяла да им напомня твърде живо за последната война, за страховете на бащите им, за историите за синове, отнети от султана. За селяните било без значение, че всъщност си е намерил жена, която никога нищо няма да му натяква, няма да го кори, че се е напил, и никога няма да му иска пари.

Но с оставането ѝ в селото възникнало неочаквано усложнение. Лука бил подценил силата на нейната чудатост, склонността на селяните да се омайват от нея и сега хората говорили повече от всякога. Потайността, която тя трябвало да му осигури, превърнала живота му в публично зрелище. Той ги чувал да шушукат, да сплетничат, да правят догадки и да разпространяват откровени лъжи за произхода ѝ и за това как я е намерил, обсъждали синините по ръцете ѝ и се питали защо Лука толкова рядко се появява с жена си на публични места, защо още не се задават деца — и всеки възможен отговор водел до нови въпроси, до нови унижения. Било още по-зле от първата зима, когато я завел в църквата и после цялото село приказвало: *За какво я е довел тук?* По-зле дори от следващата Коледа, когато не я завел, и всички се питали: *Защо ли я е оставил вкъщи?*

А сега говорили за пристройката за опушване. Когато забелязали тигъра в селото, всички зашушукали: *Какво ли е правила в пристройката с този тигър? И как така Лука не може да я задържи в леглото си?*

Седмици наред той подозирал, че от сушилнята липсва месо, но не бил сигурен, отказвал да повярва, че тя ще има дързостта да краде от него. После видял тигъра и при вида на парчето месо в котешките му челюсти се вцепенил — тази малка циганка, мислел си той, тази мохамеданска кучка, да се измъква по нощите и да храни дявола! Тя го правела за посмешище.

Вечерта, когато се върнал от лова, той я извел и я вързал в пристройката. Казвал си, че иска само да я накаже, но докато вечерял и се готвел да си ляга, си дал сметка, че някъде дълбоко в себе си се надява тигърът да дойде през нощта и да я разкъса, но когато се събудил на сутринта, не открил нищо.

Ако днес отидете в Галина, хората ще ви разкажат различни неща за изчезването на Лука. В една от версиите селският дървар се събудил от сън, в който жена му била забравила да сложи баницата във фурната и му я поднесла сурова, погледнал през прозореца и видял Лука да броди по пътя бос и по нощница, с превързана с бял шал брада, та устата му да не зее в смъртта, а през рамото му била праметната касапската му престилка. В този разказ лицето на Лука

било празно като на кукла, а в очите му горяла ярката светлина на предстоящото пътешествие. Дърварят стоял пред дръпнатите завеси на прозореца с вкочанени от страх и безсъние крака и гледал как Лука бавно пристъпва през носените от вятъра преспи.

Други ще ви разкажат за най-голямата дъщеря на фурнаджията, която станала рано да напали пещите, отворила прозорците да се разсъни от студения зимен въздух и видяла кацнал ястреб, застинал като някаква древна статуя сред снега в градината. Раменете му били потъмнели от кръв и когато чул звука от отварянето на прозореца, той се обърнал и я погледнал с жълтите си очи. Тя го попитала:

— Добре ли си, братко?

— Не — отвърнал ястребът и изчезнал.

Независимо от детайлите, всички са единомдушни, че нито за миг не е имало съмнение, че Лука е мъртъв и че жената на тигъра е виновна. Разбира се, много от хората, които описват станалото, няма как да са били родени по онова време, а и историите, които си разказват помежду си, са различни.

Никой няма да ви каже, че били минали четири-пет дни, преди някой да заподозре каквото и да било. Селяните не харесвали Лука, не ходели в къщата му, а смиренето, с което стоял сред сънната белота на магазина си с очилата на врата и ръце върху месото, ги карало да се чувстват неловко. Истината е, че дори след като дъщерята на фурнаджията отишла да купи месо и заварила кепенците на касапницата затворени и лампите угасени, минали няколко дни преди някой да опита отново. Чак тогава започнали да разбират, че тази зима ще трябва да се оправят без месарницата.

Твърде е възможно хората да са си помислили, че Лука е отишъл да лови зайци за зимните празници или че е решил да зареже селото и да премине през заснежения проход, за да стигне до Града, съвсем скоро окупиран от немците. Истината е, че никой не заподозря нищо нередно, докато седмица-две по-късно в селото не се появила глухонямата със свежо, сияещо лице и усмивка, в която имало нещо ново и необичайно.

Дядо ми цяла сутрин пренасял дърва и тъкмо изтупвал обувките си на прага, когато я видял да върви по пътя, загърната в кожуха на Лука. Бил ясен зимен следобед и селяните били наизлезли пред портите си. Отначало малко хора я забелязали, но когато стигнала

площада, цялото село вече надничало през вратите и прозорците и я видели да влиза в магазина за платове.

Гледали как се разхождала вътре и сочала към окачените по стените турски коприни, как ги галела ласкаво, когато продавачът ги разгръщал на тезгяха пред нея. Няколко минути по-късно дядо ми я видял да прекосява площада с пакет под мишница, следвана от малка процесия селски жени, които вървели на известно разстояние, но не можели да прикрият любопитството си.

Кой ѝ измислил това име? Не мога да кажа, така и не научих истината. До изчезването на Лука всички я наричали „глухонямата“ или „мохамеданката“. И изведнъж, неясно как, спрели да я свързват с него. Дори тогава, когато увила главата си в турска коприна и се оглеждала доволно в огледалото на магазина, и по-късно, когато станало ясно, че той няма да се върне и че тя вече не се бои от него, никой не я наричал „вдовицата на Лука“. Нарекли я „жената на тигъра“ и името ѝ прилепнало. Докато се разхождала из селото усмихната и без синини, изведнъж започнали да се досещат какво вероятно се е случило с Лука. Седемдесет години по-късно хората от Галина продължаваха да живеят с това убеждение.

Ако нещата се били развили по-иначе и зимните беди се били случили в друг ред — ако фурнаджията не се бил надигнал в леглото си и не бил видял, според неговите думи, призрака на тъща си на прага, ставайки по този начин жертва на собственото си суеверие, или ако баниците на лелята на обуцаря се били надигнали достатъчно, за да не ѝ се развали настроението, вероятно слуховете за жената на тигъра са щели да звучат различно. Приказките може би са щели да бъдат по-умерени, по-снизходителни, а в очите на околните жената на тигъра е щяла да се превърне във вила — същество, свещено за цялото село. Но дори и без тяхната благословия тя вече била защитена, недосегаема заради позицията си между тях и червения дявол на хълма. Ала тази зима била най-дългата, която хората помнели, пълна с хиляди дребни тревоги, хиляди безсмислени кавги, хиляди лични поводи за срам, та жената на тигъра трябвало да поеме вината за неблагоприятията на селяните.

А те говорели за нея постоянно, кога нехайно, кога да си излеят злобата, а дядо ми, с „Книга за джунглата“ в джоба, ги слушал. За нея се приказвало във всяко ъгълче, на всеки праг, и той чувал одумките всеки път, когато излизал или се прибирал в къщата на мама Вера. Истини, полуистини и пълни измислици се прокраждали като сенки в разговорите, които не били предназначени за неговите уши.

— Днес я видях — каканижела вдовицата на Бръкетич, докато дядо ми стоял до тезгяха на зарзаватчийницата и чакал да му дадат морска сол.

— Жената на тигъра ли?

— Излизаше пак от оная къща, сам-самичка.

— Изгонила го е, ясно е като бял ден. Лука няма да се върне.

— Изгонила го била, как не! Мъж като Лука да го изгони някакво глухонямо девойче? Нашият Лука? Аз Лука съм го виждала да яде сурова овнешка глава.

— Тогава какво?

— Не е ли ясно? Тигърът го е отвлякъл. Видял му е сметката и сега тя е сама, никой за нищо не я закача, освен тигъра.

— Да ти кажа, не че много съжалявам, не и за Лука.

— Аз пък съжалявам. Никой не заслужава такъв край.

— Какъв край?

— Че то е от ясно по-ясно! Тя се е съюзила с тоя тигър. Може сама да е утрепала Лука, да му е отрязала главата през нощта и да е оставила тялото на тигъра да го изяде.

— Това дребосъче? Та тя е като дете!

— Аз пък ти казвам, че точно това е станало. Онзи дявол ѝ е дал сила да го направи и сега тя му е жена.

Дядо ми слушан, но не вярвам на всичко. Слушал, но си имал едно наум, надавал ухо, но усещал, че в тези разговори има нещо подмолно, което остава извън хоризонта на въображението му. Давал си сметка, че тигърът донякъде е Шир Хан. И че ако Шир Хан е убиец, го и този тигър донякъде е такъв. Но той винаги бил изпитвал известно съчувствие към Шир Хан, а този тигър, който не бил нито куц, нито озлобен, не идвал в селото да убива хора или добитък. Създанието, което дядо ми бил срещнал в пристройката за опушване, било голямо и тежко, с пламтящ дъх, но на него му се било сторило милостиво, а и мълчаливото му разбирателство с жената на тигъра му подсказвало, че

има нещо, което селяните не разбирали. Те не знаели, за разлика от него, че тигърът е реален, самотен, различен, и тъкмо затова той не вярвал на приказките им за жената на тигъра. Не им вярвал, когато шушукали, че тя е виновна за смъртта на Лука, нито когато наричали тигъра дявол. Не им вярвал и когато няколко седмици след появата ѝ в магазина за платове започнали да говорят, че се променя. Казвали, че тялото ѝ се променя. Била наедряла и била станала още по-плашеща. Той слушал тези приказки из магазините и улиците — първо казвали, че се издува от сила или гняв, но после решили, че това няма нищо общо с духа ѝ, само коремът ѝ бил наедрял, а всички знаели какво значи това.

— Не ми казвайте, че е случайно — говорела хубавицата Светлана на приятелките си край кладенеца. — Това момиче е знаело какво ще стане. А Лука никога не е бил особено умен. Така става, като се жениш за мохамеданка. Бог знае откъде е. Прилича на циганка. Може да го е нанизала на собствените му куки и да го е дала за храна на тигъра.

— Не е възможно.

— Може да не ви се вярва, но ви казвам, че каквото е станало с Лука, не е било случайно. Нито пък това бебе е случайно.

— Няма никакво бебе. Просто хапва повече — Лука я е държал полугладна с години и тя сега си наваксва.

— Но не си ли я виждала как слиза бавно-бавно в селото, а робите ѝ стават все по-големи и по-големи отпред? Сляпа ли си, коремът ѝ е огромен!

— Няма никакъв корем.

— Има, и още как! И ще ви кажа още нещо — тоя корем не е от Лука.

На дядо ми и през ум не му минавало да повярва, че бебето е на тигъра. За него забременяването ѝ било случайно. Не било нужно като мен да гадае дали е било резултат от някакво пиянско изстъпление на Лука, или дело на неизвестен изнасилвач от селото, нито дали е отпреди идването на тигъра в Галина.

Нямало как обаче да отрече, че жената на тигъра се променя. И каквато и да била причината за тази трансформация, каквото и да се

говорело за нея, дядо ми разбирал, че единственият ѝ истински свидетел е тигърът. Той бил видял момичето така, както го било видяло то — без осъждане, без страх, без глупави предразсъдъци и двамата някак се разбрали, без да разменят и звук. Дядо ми случайно се натъкнал на това разбирателство онази нощ в пристройката и много искал да бъде част от него. Разбира се, копнежът му бил свързан единствено с тигъра. Той бил момче от малко селце, сковано от люта зима, и много, много искал да види тигъра. Но това не било всичко. Докато седял до огнището в къщата на мама Вера, дядо ми рисувал в пепелта силуета на тигъра и си мислел какво е да виждаш и да знаеш — как всички знаели, без да са видели, че Лука е мъртъв, че тигърът е дявол и че момичето носи детето му. Чудел се как на никого не са му хрумнали нещата, които той знаел — че тигърът не иска да навреди никому и че случилото се в онази къща няма нищо общо нито с Лука, нито със селото, нито с бебето. Нощ, дълги часове на безмълвие, и тогава звярът слиза от хълма, тих като река, и носи със себе си онази тежка кисела миризма, а снегът се топи по гърба и ушите му. После лежи часове до камината, където е топло и приятно, а момичето се е надвесило над него и маха бодлите и смолата от козината му, а голямата котка е изпълнала широкия си гръб, ръмжи тихичко и ближе премръзналите си лапи с червен език.

Дядо ми го знаел, но искал да го види с очите си. Сега, когато Лука го нямало, не било нужно вече да се крие. И когато един ден видял жената на тигъра да се прибира от бакалницата, натоварена с буркани сладко и сушени плодове, имал смелостта да ѝ се усмихне и да погали корема си с жест на разбиране. Не бил сигурен дали по този начин изразява одобрението си за избора ѝ на сладко, или искал да ѝ покаже, че бебето не го интересува. Тя се усмихвала от мига, в който го забелязала в другия край на площада, и когато той проявил внимание към нея — първият, който го правел от седмици — му прехвърлила да носи четири буркана и двамата бавно поели по пътя, през пасището, покрай празната пристройка и влезли през портичката, която се трошала от зимния студ.

В църквата жените, които правели свещите, си шушукали:

— Няма да скучае с това бебе и с тигъра за мъж. Казвам ви, тръпки ме побиват. Трябва да я изгонят. Един ден ще нахрани тигъра с децата ни.

— Тя е безобидна.

— Безобидна! Питай горкия Лука дали е безобидна. Той щеше да ти каже, стига да можеше.

— Сигурна съм, че и тя има какво да каже за Лука, стига да можеше. Света Богородичке, радвам се, че го е убила, ако тя го е направила. Той ѝ потрошаваше кокалите. Дано да го е дала на тигъра, парче по парче. И най-напред краката.

— Аз точно това чух. Че го била нарязала на парчета — там, в пристройката, после дошъл тигърът за вечеря и тя му поднесла парчетата от бившия си мъж като на празник.

— Хубаво.

— Не разбираш ли защо го е направила? Не заради себе си, а за да предпази бебето.

— Как така?

— Тя носи детето на тигъра. Представете си какво би станало като тръгне да ражда — Лука би я убил, като види детето на тигъра да излиза на бял свят. Ако не и по-лошо.

— Че кое може да е по-лошо?

— Да направи като вълците.

— Какво правят вълците?

— Не знаеш ли? Най-силният вълк в глутницата убива малките на другите мъжкари. А понякога и кучките, които ги носят. Не го ли знаеш?

— За пръв път чувам.

— Та затова го е убила. Да не побеснее като вълк, когато види дяволското бебе да излиза на бял свят.

— Това звучи логично. Че го е убила, за да го замени е тигъра. Но и така да е, Лука си беше истински скот. Чудя се как ли ще изглежда това бебе?

— Не знам и не искам да знам, честна дума. Дано да я изгонят. В живота си не съм виждала дявол — на петдесет години съм и не съм му зървала очите. Нямам намерение тепърва да го виждам. Дано да ѝ стигне акълът да държи бебето вкъщи и да не го изкарва навън, та да го гледат децата ми.

— Само едно ще ти кажа, аз не съм Вера и няма да оставя децата си да се размотават с издънките на дявола.

Мама Вера била хванала дядо ми да се прибира по мръкнало от къщата на касапина още онзи първи път и го причакала на стълбището, а той вървял през полето с наведена глава, защото очаквал да му се скара. За негова изненада тя не казала нищо, само го огледала и го вкарала в къщата. Когато дочула какво се говори за нея, лично напълнила една кошница с храна, баници, сладка и туршии, малко дрехи и клонка розмарин и пратила още същия следобед дядо ми да я занесе на жената на тигъра пред очите на цялото село, а тя стояла на прага и му викала да побърза. Той се усмихвал вежливо на минувачите, докато си проправял път през снега, опрял тежката кошница в бедрото си. Бил насред полето, когато дочул гласа на мама Вера зад гърба си:

— Какво гледате, бе, глупаци?

Цял месец дядо ми носил храна и одеяла на жената на тигъра. Зимата, дълга и безжизнена, била сковала хребетите над Галина и докато траело това мъртвило, той й носел вода и дърва и й вземал мярка за новата шапка, която мама Вера й плетяла — работа, която старата жена демонстративно вършела на чардака, та да могат всички да я видят, увита в шест-седем одеяла и е посинели от студа ръце. Нито веднъж не прекосила пасището, за да навести жената на тигъра, но често давала недовършената жълто-черна шапка на дядо ми, който я носел нежно, сякаш носи птиче гнездо, прекосявал пътя и изкачвал стълбите, за да я нахлупи върху лъскавите черни коси на жената на тигъра, после се обръщал към тяхната къща и чакал мама Вера да му махне одобрително.

Не му било позволено да остава в къщата на момичето след мръкване, затова и не бил зървал тигъра. Но той не губел надежда. През повечето следобеди постилал одеяла пред огнището в къщата й, настанявал я и изваждал „Книга за джунглата“. Трябвали му няколко дни за да разбере, че тя не може да чете. Най-напред сядал до нея с отворена на коленете книга и мислел, че и двамата четат мълчаливо. Но после забелязал, че тя прелиства нетърпеливо страниците, за да търси картинките, и разбрал. Започнал да й рисува историята за Маугли и Шир Хан — къопави, несъразмерни фигури в пепелта на

огнището — тигър, пантера, мечка. Нарисувал Майката вълчица със сучещите малки, после чакала Табаки, или поне такъв, какъвто си го представял, защото Киплинг почти не го бил описал, накрая нещо като катерица, странна и с големи уши, която се суетяла из дупката си и треперела от страх пред Шир Хан. Нарисувал и вълчата глутница и Скалата на съвета, показал ѝ как Балу учел човешкото дете на Закона на джунглата. Изобразил и жаба, за да ѝ обясни какво означава името Маугли. Жабата изглеждала глуповата, но добродушна.

Но винаги започвал и завършвал с рисунка на Шир Хан, защото неговата котка, макар и хилава и тъпоноса, неизменно я карала да се усмихва и тя често посягала да поправи рисунката, а дядо ми усещал, че все повече се доближава до целта.

Веднъж седял на пейката пред аптеката и чакал мехлема за ръцете на мама Вера. Две жени, които не познавал, стояли до тезгяха, докато аптекарят им приготвял билки.

— Свещеникът казва, че ако детето на дявола види бял свят в това село, с всички ни е свършено — казала едната.

— Няма голяма разлика дали дяволското дете ще е при нас, щом дяволът вече е тук — отвърнала другата.

— Какво искаш да кажеш?

— Видях тигърът да минава през пасището на лунна светлина, голям беше като кон. Страшни очи има този тигър, казвам ти. Човешки очи. Направо замръзнах от страх.

— Какво си правила навън по това време?

— Няма значение. Важното е, че тигърът стигна до къщата на Лука, после се изправи и си свали кожата. Остави я на стълбите и отиде да види бременната си жена.

— Не думай!

— Какво ти не думай, видях го с очите си.

— Че няма да ме лъжеш! Аз все се чудя за това бебе...

Дядо ми се обади:

— Аз пък мисля, че е чудесна.

Жените се обърнали и го изгледали. Били със зачервени от студа лица и стиснати устни и той се размърдал неспокойно на пейката.

— Момичето — обяснил. — Мисля, че е чудесна.

— Няма нищо по-прекрасно от жена, която чака дете — казал аптекарят, без да вдига поглед от хаванчето си.

Двете жени като че онемели. Гърбовете им били обърнати към дядо ми, чиито уши пламтели. Те си платили мълчаливо билките, посетили се малко, докато си сложат ръкавиците, и си тръгнали. Дядо ми се изненадал от тишината, която се възцарила в аптеката. Дори ибисът в клетката до тезгяха стоял на един крак, подпъхнал другия под алената си перушина.

Аптекарят вземал от полиците по стената бурканчета с мазила, свалял капачетата и смесвал белите кремове в една купа.

— Всички се боят от Шир Хан — казал той.

— Но аз не съм виждал Шир Хан в селото, а ти? — попитал дядо ми.

Аптекарят само го погледнал и продължил да бърка белия крем с крива дървена лъжичка.

— Теб страх ли те е? — попитал дядо ми.

— Не и от Шир Хан — отвърнал аптекарят.

Една сутрин, докато пресичал площада с кошница хляб за жената на тигъра, дядо ми дочул зад гърба си:

— Ето го, пак е тръгнало.

— Кой?

— Онова момче, внукът на Вера. Пак е понесло кошница за блудницата. Виж го само колко е уплашено — трепери от страх. Не е редно да пращаш дете в къщата на дявола.

— Не разбирам само как може нашият аптекар да седи и да гледа спокойно как това дете снове напред-назад, без да каже думичка? Да не каже: „Внимавай, жено, пази си детето от къщата на дявола“.

— Този аптекар нищо не знае, не е тукашен. Не му е ясно какво трябва да каже.

— Да, ама аптеката е негова. И той има думата. Ако той не каже нищо, кой тогава?

— Аз пък ще имам много неща да кажа, когато тигърът изяде това момче.

— Мисля, че не си права. Момичето няма да му навреди.

— Може би, ако Вера продължава по същия начин. Знаеш ли, че това е вече третата кошница за тази седмица? Какво толкова праща?

— Светена вода, дай Боже.

— Защо ги праща тия кошници?

— Може пък да ѝ е жал.

— За какво? Кой ще съжалява момиче, дето носи детето на дявола?

— Не знам. Все пак Вера е акушерка. Сигурно се смята длъжна да помогне, та момичето да не прекара цялата бременност само. Праща храна. Виждала съм веднъж-дваж момчето да изпуска кошницата и да събира разпиляното. Имаше хляб и супа.

— Хубава работа, да храни това момиче, когато ние нямаме месо. Да храни жената на тигъра, когато месото е изчезнало, защото тя го е скрила всичкото за тигъра.

Дядо ми разказал на жената на тигъра за маймунския народ Бандар лог и за Котик, белия тюлен, но стигнал ли до края на историята за Шир Хан, сърце не му давало да ѝ разкаже истинския завършек. Често се озовавал в клисурата с Рама и стадото биволи, препускащи по командата на Маугли, очертани като неясни сенки в пепелта, но така и не могъл да ѝ разкрие начина, по който човешкото дете отнело живота на тигъра. Не можел да се застави да нарисува Шир Хан проснат в прахта, или пък кожата му, повесена на Скалата на съвета като корабно платно при безветрие. И всеки ден измислял нещо различно. Понякога Рама се препъвал и се отказвал или Шир Хан се биел с биволите, при което дядо ми ръчкал с пръст фигурите в пепелта и ги обвивал в непроницаеми облаци, докато намерел начин да измъкне Шир Хан жив от суматохата. Друг път дори не се стигало до Рама — Маугли плашел куция тигър с огън или вълчата глутница го причаквала от засада и го прогонвала. Често битките приключвали с примирие и те отивали заедно до вира, а Багира се ядосвала на този фалшив, несигурен мир.

Никой не може да каже дали жената на тигъра разбирала историите на дядо ми, нито защо той бил толкова внимателен с нея. Не е трудно да се предположи, че след първите няколко пъти, когато променил края, тя се е усетила, че крие от нея някаква по-дълбока трагедия. Може би благодарността ѝ за тигъра е била засенчена от тази нова признателност за помощта и човещината, за това упорито и будно човешко дете, което ѝ рисувало истории в пепелта. Каквато и да била

причината, няколко дни преди идването на Дариша Мечока дядо ми получил от нея малка хартиена торбичка, завързана с канап, по-малка от игленик. Когато същата вечер я отворил в мрака на собствената си къща, отначало пръстите му не напипали нищо, после усетили късите корави ръждиви косми, които още пазели неуловимата миризма, която усетил в пристройката за опушване.

8

СЪРЦЕТО

На връщане от Здравков спрях в Колач да взема бонбони за децата и хванах касиерката на магазина до бензиностанцията точно когато затваряше. Не ми бяха останали банкноти и двацет минути се разправях с нея, докато най-сетне я убедих да ѝ платя двойно в наша валута, за да я компенсирам, че на сутринта ще трябва да отиде до обменното бюро. Тя ми помогна да наместя в колата двете кашончета, пълни с местни лакомства, и отпраши с малко занемарено комби, което вдигна пушилка, докато излизаше на шосето.

До изоставената бензинова колонка имаше телефонен автомат и с последните си монети се обадох на баба. Синята торба беше в раницата ми, сгъната на две. От нея ме пронизваше мъртвешки студ и не бях я докосвала от Здравков насам.

Баба беше уреждала цял ден погребението и когато ме попита дали съм готова да се прибера, ѝ разказах за Здравков, как съм отишла до клиниката на ветераните, колко радушни са били там и как са ме утешавали. Тя ме изслуша мълчаливо и аз осъзнах, че за нея новината за това пътуване е толкова непонятна, колкото мисълта за смъртта на дядо ми бе за мен — просто думи, изречени при лоша телефонна връзка. Фактът, че Здравков е толкова близо, като че я поуспокои; това по някакъв начин потвърждаваше, че все пак е идвал да ме види. Тя би простила недоразумение, но не и откровена лъжа.

В колата си бях мислила за безсмъртния и за това как ли е разбрал дядо ми за стъпилите на мината момчета; за селото на ветераните — скитници, които се държаха здраво за живота, след като мъртвите си бяха тръгнали. Не ѝ споменах нищо за това.

— Бяха ли разочаровани? — попита тя. — Може би са се надявали, че никой няма да дойде да му потърси нещата? — Беше си представяла грозен сценарий, как влизам в болницата и виждам, че вещите на дядо са разпределени между персонала, шапката му е на

главата на портиера, а часовникът му — на ръката на сестрата от регистратурата.

— Имам много работа — отвърнах. — Извиниха се за объркването. — Сърце не ми даваше да ѝ кажа що за място бе това и какъв късмет е, че изобщо са ни намерили, че не е умрял на обърнатия към морето склон зад клиниката. — Да ти кажа ли какво има в торбата?

Последва дълга тишина. Телефонът изпука. Най-сетне баба проговори:

— Отвори ли я?

— Още не.

— Недей — каза тя. — Да не си посмяла! Не си го помисляй дори! — И отново започна да говори за четирийсетте дни и как можеш неволно да прекъснеш движението на душата. Как торбата била благословия, недокосната благословия, и какво си въобразявам аз, по дяволите? Вече крещеше: — Какво друго имам, за да му отдам почит, Наталия? Когато не знаех, че е болен? И ти нищо не ми каза, макар да си била наясно?

Телефонът изписука два пъти и връзката прекъсна. Пейджърът ми звънна почти веднага и продължи да звъни, докато карах към Брейевина, но нямах никакви пари, а следобедът вече гаснеше. Най-сетне баба ми се отказа, а аз продължих да карам с четири отворени прозореца, та течението да ме държи будна. Когато стигнах манастира, портата беше затворена. От пътя виждах отражението на ниското слънце в църковните прозорци, но градината пустееше. По крайбрежната алея магазините бяха затворени и тъмни, Стойките с пощенски картички и кашоните е шнорхели бяха набутани зад железните решетки. Стотина метра по-надолу стигнах до канала, където жителите на Брейевина и туристите се събираха на оживени, загорели от слънцето тълпи, пушеха, облегнати на колите си, и бавно се разхождаха сред евкалиптовите дървета до оградата на лозята. Закарах колата в канавката и я зарязах там. Изкачих се по склона с раницата в ръце, торбата беше още вътре. Над морето се стелеше знойна тишина, която беше пропълзяла на сушата и беше обвила всичко, дори лозята. От портата виждах копачите, навлезли по-навътре между лозите, отколкото бяха сутринта. Виждах и Дуре, с щръкналите му уши, застанал като плашило, с извит гръб и разтворени крака.

Набитият мъж от сутринта също беше тук, пиеше кока-кола от кутийка, а вратът му беше зачервен от слънцето. Момчетата се бяха облегли на пълна с боклук ръчна количка; младата жена не се виждаше никъде, момиченцето също.

Фра Антун ме видя и отвори портата, без да каже дума. Извиних се, разказах му за задръстванията и за бонбоните, но съм сигурна, че не ми повярва. Беше плувнал в пот в расото си, очилата му бяха замъглени, кичурите на врата му се бяха усукали на тънки фитили.

От хълма се виждаше слънцето, което бавно браздеше водата, фериботът, който се връщаше от островите, къщата на барба Иван, потънала в сянка. Край оградата на лозето имаше хора чак до буйните храсталаци зад къщата. Нада стоеше на терасата на долния етаж и пушеше с още шест или седем жени — вдовици, сгърбени като птици в черните си рокли, и няколко домакини на средна възраст, връщащи се от плажа с мокри хавлии. Беше наредила дълга правоъгълна маса под маслиновото дърво и час по час предлагаше храна върху поднос на хората, струпани край оградата.

Зора стоеше зад копачите до някакъв варел, в който беше запален огън, и се мръщеше на нещо, залепнало на подметката ѝ. Когато се изправи и ме видя, ми отпрати поглед, с който доскоро удостояваше само Желязната ръкавица и завеждащия архива на Университета. Въоръжена с дезинфектанти, няколко литра вода и известни познания за това, което предстоеше, тя беше там, за да спаси вярата на общността в нас, предотвратявайки медицинска катастрофа. Не ѝ трябваше помощта ми.

Сред лозите Дуре се беше навел над нещо с мокър парцал в ръка и полека го бършеше от единия край до другия, като правеше видими усилия да не го мърда много. Беше някакъв куфар, старомодна пътна чанта от напукана лачена кожа с посивели дръжки. Ето защо беше толкова сигурен, че рано или късно тялото ще се появи, и не обръщаше внимание на приказките ни за кучета и наводнения. Беше съхранил братовчед си, когото си представях дотогава в плитък гроб, като го беше натикал в куфар. Дуре го бършеше бавно и много грижливо; на лицето му беше изписано огромно облекчение, че го е намерил. Дванадесет години е трябвало да обяснява защо не може да върне тялото, след като нехайно е зарязал член на семейството, почтеността му е била под въпрос, непрекъснато се е налагало да се брани от

упреците, които сигурно са му отправяли — няма наистина е изоставил умиращ човек? Убил го е и се е отървал от тялото? И болестта — мислите му сигурно го бяха връщали безспир при тялото, след като жена му и децата му са започнали да боледуват един по един. Как ли се е лутал из мислите за собствената си вина, как ли я е усещал, докато е търсел цяр от селската знахарка, докато най-накрая старицата е схванала за какво иде реч и му е казала онова, което е искал да чуе, посочила му е безразсъдството и безотговорността му към мъртвото тяло, освободила го е, като е потвърдила, че това бремене тежи на неговите плещи.

Вечерта започна с молитва. Беше надраскана на къс яркозелена хартия, явно с нечетлив почерк; Дуре я прочете високо и бавно, запъвайки се на думите, на името на Отца и Сина и на някакво заклинание, което дотолкова го затрудни, че беше принуден да потърси помощ от другите копачи. Докато те напразно се опитваха да разгадаят напътствията, си представих старицата, която ги беше изпратила тук, сама в малка студена къща над селото на Дуре, сляпа и пъргава като жаба, как влага всяка капка от силата си в тази молитва, която знае наизуст, но никога не е изписвала на хартия. Според предписанията ѝ, копачите трябваше да ридаят, но колебанието им правеше воплите им доста неубедителни. Загърнатата с шал, прегърбена, старицата би придала на тази сцена достойнство, стенойки протяжно, кухо и безкрайно, и този звук би разпръснал насъбралите се около оградата хора. Вместо това разногласният вой на копачите обедини публиката в строен хор, припяващ „измий костите, донеси тялото, а сърцето остави“, в който отначало се включиха само най-пияните мъже, но скоро към тях се присъединиха и всички останали.

Набитият мъж не се стресна, а се обърна с гръб към огъня и изкрещя: „Мамицата ви!“ към множеството.

— Спри да псуваш — каза Дуре и изгуби докъде беше стигнал. — Това не е част от молитвата — обърна се той към Фра Антун. — Да започна ли отначало?

— Честна дума, не знам — отвърна монахът.

Фра Антун имаше кадилница и безпомощно я размахваше напред-назад над куфара, докато Дуре продължаваше да чете, а копачите кашляха и се кръстеха. Момиченцето все още не се виждаше никъде.

Жегата в комбинация с ранното ставане и разходката в лозето в крайна сметка ме омаломощи. Имах чувството, че съм чакала години да открият тялото, макар че бях чула за него едва тази сутрин — посещенията ми в Здравков беше променило всичко и вече не знаех какво чакам. Раницата беше на коленете ми, а вътре в нея — нещата на дядо. Чудех се как ще изглеждат без него часовникът, портфейлът, шапката, сведени в негово отсъствие до вещи, които могат да се намерят на битпазара или на нечий таван.

Отварянето на куфара се предшестваеше от водосвет от шишетата с билки на един от копачите. Фра Антун лично го поръси със светена вода и Дуре задърпа ципа, който, естествено, след повече от десетилетие под земята не помръдваше. Накрая се съгласиха да разрежат куфара и някой изтърча да донесе от къщата кухненски нож, който Нада му подаде от терасата. Копачите обсъждаха къде да направят разреза, а публиката мълчеше. Дуре замахна и ножът хлътна. Чу се силно прашене, последвано почти незабавно от зловонието на смъртта. Тялото изстена като цигулка, звукът затрептя между огъня и оградата. Някой зад мен призова Бога. Ръцете се раздвижиха; навсякъде около оградата хората се кръстеха.

През цялото време Зора стоеше и наблюдаваше случващото се, напрегната като струна на пиано. По-късно щях да науча, че преди церемонията попитала Дуре дали наистина очаква да открие сърцето в куфара, а той отвърнал: „Да не ме мислиш за идиот?“, и Зора нищо не каза, което е цяло чудо. Но сега, когато стенанията от куфара бяха разтърсили градчето, тя не можа да се въздържи.

— Просто газовете се освобождават — каза високо, без да се обръща към някого конкретно.

Но копачите не се обезсърчиха. Последваха нови припывания и ридания. Фра Антун не спря търпеливо да размахва над куфара кадилницата, по която играеха отблясъците на залязващото слънце. Зора дебнеше за нова възможност да изкаже мнението си, но минутите отминаваха, а такава не идваше. Тя се отдръпна в моята част на лозето, изкачи се по височинката, бършейки длани в престилката си, и застана над мен. Поместих се да ѝ направя място.

— Имам съобщение за теб — каза тя.

Подаде ми престилката и си свали пуловера. Остави го на земята до мен, седна на него и покри коленете си с престилката.

— Баба ти каза, ако отвориш торбата, да не се прибираш вкъщи.
— Изрече го, без да ме погледне. По шията ѝ блестяха капки пот, беше стояла твърде близо до огъня.

— Беше категорична.

Преди няколко месеца Зора беше започнала да използва нов парфюм и още не му бях свикнала — но сега, с мириса на пушек в косите, с деня, който се процеждаше през кожата ѝ, с миризмата на алкохол, сапун и цигари, с праха за пране на майка ѝ в колосаната престилка, с желязото в обиците, потъмнели от потта, тя се завърна при мен. Остави всичко, което очаквах да каже, да падне между нас и аз забравих отговорите, които си бях приготвила.

Дуре беше намокрил чист парцал с вода от шишето с билките и вадеше братовчед си от куфара, част по част, нежно обтриваше дългите пожълтели кости на краката и ги поставяше на бял чаршаф на земята. Другите копачи се въртяха около него или пушеха, облежани на оградата. Бяха приключили с ритуала и говореха тихо със сдържани жестове, било заради заръките на селската знахарка, или заради оживлението на зяпачите, които и без това усещаха, че най-любопитната част е минала, и започваха да губят интерес.

— Ти какво би направила? — попитах.

— Зависи — отвърна Зора. — Дядо ти какво би казал?

— Да угодя на баба и да не отварям торбата. — След малко добавих: — И ти да си ми свидетел.

— Няма да успеем да се върнем до събота — каза Зора, — но ти си го знаеш.

Тя хвана ръката ми и я сложи на коляното си, без да каже нищо повече.

Мокрият парцал минаваше от ръка на ръка, изстискваха водата от него върху костите, върху пропукания череп, бършеха празните орбити и разкривените зъби. Върху чаршафа се материализира гръбначният стълб, прешлените приличаха на играчки. При толкова много ръце в куфара беше трудно да се каже кой какво вади, но някой педантично и организирано подреждаше останките, тук ставите, там пръстите, макар че после чаршафът щеше отново да събере всичко наедно. След това счупиха бедрените кости, насякоха ги със секира, та да не може тялото да броди в смъртта и да носи болести на живите, а Дуре усукваше парцала, навиваше го здраво около юмука си и го

наричаше сърце. Почувствах се глупаво, че не бях се сетила за това, за метафоричното сърце, и че се бях усъмнила в знахарката, където и да беше тя.

Тишина, докато Дуре пак навлажни парцала, три поръсвания с вода върху новопокръстеното сърце, здраво стиснато в юмрука му. Набитият мъж донесе малка месингова тенджерата, а Дуре внимателно сложи парцала в нея, заля го с масло и го запали. Тенджерката остана на земята, а семейството се навеждаше да надникне в нея, и докато чакахме това да свърши, можех да си мисля единствено за безсмъртния и за неговата чаша за кафе.

Наляха вода в тенджерката, която пушеше, сложиха я върху въглените във варела, Дуре освети огъня и костите с остатъците от водата и захвърли шишето. Край оградата зрителите бяха започнали да се разотиват, приведени под товара на очакванията си. Наблизо няколко момчета риташа футболна топка.

Водата завря, Дуре свали тенджерата от огъня и мъжете започнаха да си я предават тихо, без вълнение, като се опитваха да не разлеят пепелявата вода. Някои сваляха шапките си, други дори не гасяха cigarите. Фра Антун дойде с кадилницата до нас и се загледа в бавното шествие на тенджерата и лицата на мъжете, които вече бяха получили своя дял от сърцето.

— Къде е момиченцето? — попитах го.

— Вътре — каза Фра Антун. — Спи. Следобед беше навън с температура и майка ми заплаши да се обади в полицията, ако отново го изведат.

Притъмняваше. Слънцето се беше потопило в морето зад полуострова, а небето на запад бързо се сливаше с водата. Докато гледахме, едно от момчетата от погребението си сложи шапката и забързано мина покрай нас. Зора му поднесе вода и дезинфектант, но то я подмина и излезе през портата в края на лозето. Всичко приключи, непроницаемата тайнственост на кръга около куфара се беше разсеяла. Един от мъжете избърса устата си и се засмя за нещо.

— И какво сега? — попита Зора.

— Сега следва бдението — отвърна Фра Антун.

— Къде отива това момче? — поинтересува се тя.

— Да намери някой извън семейството, който да зарови пепелта на хълма.

— Защо не го направи то?

— От семейството е — каза Фра Антун. — Не може.

— А ти?

— Няма да го направя. — Както ни гледаше иззад очилата си, ми заприлича на грамадно водно конче. — Трудно ще намери някой, който да отиде до кръстопътя, след като е изровено тяло.

— До кръстопътя ли?

— Заради *мората* — усмихна се Фра Антун. — Духът, който идва да прибира мъртвите.

— Аз ще го направя — казах, преди още да съм осъзнала какво може да означават думите му.

— Не ставай глупава — погледна ме Зора. Фра Антун си гризеше ноктите, докато се разберем помежду си.

Казах:

— Кажи на Дуре и на семейството, че ще отида на кръстопътя вместо тях, ако изпратят майката и децата в клиниката утре сутрин.

9

МЕЧОКА

Жителите на Галина може и да говорят с неохота за тигъра, но без колебание ще ви разкажат за един от страничните участници в тази история.

Попитайте някого от Галина за Дариша Мечока, и ще ви поднесат за начало нещо, което е далеч от истината — че Дариша бил отгледан от мечки или че се е хранел само с мечо месо. В някои от версиите той два̀сет години преследвал огромен черен мечок, който от незапомнени времена успявал да се изплъзне на всички останали ловци, дори на Вук Сивич, убил легендарния вълк от Коловач. Поддръжниците на тази история твърдят, че накрая мечокът толкова се уморил от преследването на Дариша, че една нощ отишъл пред бивака му и легнал да мре, и докато умираше в снега, Дариша му говорел, а по изгрев-слънце духът на мечката преминал в него. Аз най̀ обичам историята, в която невероятният успех на Дариша в лова се дължал на способността му да се превръща в мечка — той не убивал, както убивали хората, с пушка, отрова или нож, а със зъби и нокти, раздирал жестоко плътта, а огромните му мечи зъби се сключвали около шията на противника му със звук, наподобяващ сгромолясването на планина.

Всички тези вариации обаче се обединяват в едно: Дариша бил най-големият ловец на мечки в старото царство. Това поне е факт. Свидетелствата са много. Има снимки на Дариша преди случката с жената на тигъра, на които той, със светли очи и каменно лице, е застанал върху куп мечи кожи, почти неизменно в компанията на някой тънкокрак аристократ, чиято бодра усмивка трябва да скрие все още разтрепераните му от лова колене. На тези снимки Дариша е простоват, сериозен, харизматичен колкото буца пръст и е трудно да проумееш как е успял да си спечели толкова много последователи сред жителите на Галина. Мечките на тези снимки също разказват различна история, история за прекалено много смърт, но кой ли ги пита тях.

Дариша идвал в Галина веднъж в годината, точно след коледните празници, за да се наслади на гостоприемството на селото и да продава кожи, преди да настъпи зимата. Появата му била очаквана, но внезапна — хората никога не го виждали кога идва, само осъзнавали с удоволствие, че вече е при тях, конят му е вързан, воловете — разпрегнати, стоката — наредена на избелял син килим. Дариша бил нисък, брадат и би могъл да бъде сбъркан за просяк, но заради спокойното си държане и склонността си да удовлетворява болезненото детско любопитство, той като че донасял със себе си един по-необуздан, по-възхитителен свят. Носел новини и топлина, а от време на време и истории за дивата природа и за животните, които я населяват. Хората на Галина свързвали пристигането му с добрия късмет и с постоянството на времето.

До тази зима дядо ми очаквал ежегодното посещение на Дариша Мечока с толкова ентузиазъм, колкото и всички останали в селото, но сега, разсеян от тигъра и жена му, той го бил забравил напълно. Но не и останалите селяни. Напротив, неизбежността на появата му все повече завладявала колективното им съзнание, но те избягвали да я споменават, да не би тяхната убеденост да предотврати идването му. И когато една януарска сутрин излезли от къщите си и го видели там, почернял и мръсен, чакан като спасител, сърцата им се възрадвали.

Дядо ми, който иначе пръв щял да се разходи по протрития син килим, за да разгледа мечите глави с отворени челюсти, със стъкленни, каменни или изобщо липсващи очи, погледнал през прозореца и с ужас разбрал какво ще се случи. От другата страна на площада жената на тигъра сигурно също наблюдавала Дариша, но не осъзнавала сериозността на суматохата, обзела селото. Не се досетила, както може би се бил досетил дядо ми, че свещеникът, който се втурнал към Дариша с разперени ръце, не само го поздравил за добре дошъл, а и добавил: „Слава богу, че си стигнал невредим — трябва да ни отървеш от онзи дявол с огнените одежди.“

През цялото време дядо ми се надявал на чудо, но очаквал катастрофа. Бил на девет, но съзнавал, че след срещата в пристройката за опушване той, тигърът и жената на тигъра са съюзници в една изгубена битка. Не разбирал противниците си, не искал да ги разбира. Неочакваната помощ на мама Вера му давала искрица надежда, но надежда за какво? И с идването на ловеца дядо ми веднага разбрал, че

сега везните са силно наклонени във вреда на тигъра. Дариша Мечока, който толкова дълго олицетворявал нещо възхитително и недостижимо, се превърнал в предател, убиец, унищожител на тигри, оръдие на смъртта, въоръжено с нож и примка, което ще се насочи към нещо свещено, и дядо ми не се съмнявал, че ако разполага с достатъчно време, Дариша ще успее.

За разлика от повечето ловци Дариша Мечока не живеел заради мига на смъртта, а заради онова, което идвало след него. Той се занимавал с работата, с която бил известен, за да може да се отдаде на другото си занимание, което му доставяло удоволствие — обработването на кожата. Дариша обичал дрането, остъргването, миризмата на маслата, с които запазвал кожата, възможността да съхрани спомена за лова, като пресъздаде природата в собствения си дом. Това е истината за Дариша — по сърце човекът бил препаратор.

За да го разберем, трябва да се върнем в детството му, към нещата, които никой в селото не знаел, към един престижен квартал в Града и къщата от червени тухли на оживена, ярко осветена улица, която гледала към лъскавите кралски паркове; към бащата на Дариша, известен австрийски инженер, оставал два пъти вдовец, който прекарал по-голямата част от живота си в чужбина; към сестрата на Дариша, Магдалена, чиято тежка болест не им позволявала да последват баща си, когато заминавал, понякога с години, за да ръководи строителството на музеи и палати в Египет, и ги държала затворени у дома, сами с писмата му.

Магдалена била епилептичка и трябвало да се ограничава до малки разстояния и дребни удоволствия. Не можела да ходи на училище, напредвала според силите си с частен учител и сама се научила да рисува. Дариша, седем години по-малък от нея, обожавал всичко, което и тя обожавала, и израснал с мисълта, че нейното благополучие е негово задължение, негова отговорност. Застанал в коридора на къщата им, докато гледал как слугата изнася куфарите на инженера и ги товари в чакация файтон, Дариша увисвал на реверите на баща си, а той му казвал:

— Ти си много малко момче, но аз ще те направя достоен мъж. Знаеш ли как едно малко момче става достоен мъж?

— Как? — питал Дариша, макар вече да знаел отговора.

— Като изпълнява задача — отвръщал баща му. — Като поема отговорност за другите. Да ти дам ли задача?

— Да, господине.

— Помогни ми да я измисля. Какво според теб трябва да се направи, докато ме няма? Докато ти си единственият мъж в къщата?

— Магдалена има нужда от грижи.

— Ще се грижиш ли за нея вместо мен?

През следващите месеци той правел каквото можел за нея, въдворявал ред на миниатюрно ниво, но с настървение. Имали икономка, която готвела и чистела къщата, но Дариша носел подноса със закуската до стаята на сестра си, Дариша ѝ помагал да свали панделките от косата си, Дариша ѝ носел роклите и чорапите и след това стоял пред вратата ѝ, докато се обличала, за да може да е наблизко, ако ѝ прилошее и го повика. Дариша връзвал връзките на обувките ѝ, хващал я за ръка и се разхождал с нея в парка; придружавал я на уроци по пиано, навъсен и ням като риба, и се намесвал, ако учителят станел твърде строг; пълнел кошници с плодове, чаши за вино и резени сирене, за да може тя да рисува натюрморти; постоянно оставял на нощното ѝ шкафче книги и списания за пътувания, та да четат заедно преди лягане. Магдалена не възразявала. Той ѝ помагал много и тя бързо разбрала, че като се грижи за нея, той се учи да се грижи за себе си. Усилията му неизменно били възнаграждавани с първите редове в писмата на Магдалена: *Мили татко, трябва да видиш как нашият Дариша се грижи за мен.*

Бил на осем години, когато за пръв път видял един от пристъпите ѝ. Влязъл тихо в стаята ѝ, за да ѝ разкаже за един свой кошмар, но я намерил сгърчена в завивките, тялото ѝ било изопнато в спазъм, шията и раменете ѝ били подгизнали от пот и от нещо бяло и лепкаво. Докато я гледал, изведнъж се почувствал в клопка, задушен от безмълвното присъствие на нещо друго, което се промъкнало в стаята с него, когато отворил вратата. Оставил я там и без да си сложи палтото, без да си обуе обувките, излязъл от къщата и по нощница се втурнал по улицата, през половината град, чак до къщата на доктора, а босите му крака шляпали по мокрия паваж. Наоколо усещал само отсъствие, огромно и тежко като кораб. Отсъствието на хора по улиците, отсъствието на баща му, отсъствието на увереност, че Магдалена ще е жива, когато се

прибере. Плакал малко, но после, във фойтона на доктора, не проронил и сълза.

— Хайде да не казваме за това на татко — каза Магдалена два дни по-късно, когато той все още отказвал да напусне стаята ѝ. — Ти беше толкова храбър малък мъж, моят храбър малък кавалер — но нека да не му казваме, да не го притесняваме.

Оттогава Дариша се научил да се бои от нощта — не защото смятал тъмнината сама по себе си за страшна или защото се боял да не го отнесе нещо свръхестествено и грозно, а защото внезапно осъзнал степента на собствената си безпомощност. Смъртта, крилата и безмълвна, вече била в къщата с него. Тя се реела в пространствата между хората и вещите, между леглото му и нощната лампа, между стаята му и стаята на Магдалена — неизменно там, витаеща между помещенията, особено когато умът му бил временно другаде, особено когато спял. Решил, че в отношенията си със смъртта той трябва да прояви инициатива. Създал си навик да спи два часа, докато навън е още светло, а после се събуждал и бродел из къщата, промъквал се при Магдалена, със затаен дъх слагал ръка на корема ѝ, сякаш е бебе, чакал да усети движението на ребрата ѝ. Понякога цяла нощ седял там, но най-често оставял вратата на стаята ѝ отворена и обхождал останалата част от къщата, стая след стая, търсел смъртта, опитвал се да я изкара от скривалищата ѝ. Отварял кухненски долапи и бюфети с порцелан, шкафове, пълни с кутии със стари вестници и чертежи. Оглеждал винаги празната стая на баща си, надничал в гардероба, където той държал старата си военна униформа, под леглата, зад вратите на баните. Сновял напред-назад из къщата, отварял и затварял прозорци с безполезна решителност и очаквал във всеки един момент, като отвори фурната, да види клечащата вътре смърт — просто човек, нищо повече, търпелив, с крила и с неподвижни очи на крадец.

Дариша мислел да ѝ каже:

— Открих те, сега се махай.

Не бил планирал какво ще направи, ако смъртта откаже.

Правел това вече няколко месеца, когато Зимният дворец на Емин паша отворил врати. От години съдбата на зимната резиденция на пашата била обект на спорове сред управниците на Града. Като реликва от отоманските времена, дворецът не бил използван от години. Градоначалникът от Виена, който не знаел как да го пригоди за себе си,

но не искал и да освободи Града от него, го обявил за музей за радост на поданиците, които вече се изживявали като покровители на изкуствата и редовно посещавали места като Националната опера, Държавната библиотека, Кралските градини.

„Чудеса и великолепие — гласял плакатът в червено и златно, окачен на всеки стълб в квартала на Дариша. — Изумителен поглед към езическия свят.“

На горния етаж на двореца имало клуб с пушалня, стая за игри на карти, бар и библиотека, както и конен музей с коне от кавалерията на пашата с позлатени юзди и дрънчащи парадни седла, скърцащи файтони с лакирани колела и редици вимпели с полумесеца и звездата на империята. В градината растели жасмин и палми, имало беседка с миндери за четене на открито и езеро, в което рядък вид бяла жаба живеела в череп, натикан под лилиите от някакъв убиец, който искал да скрие самоличността на обезглавената си жертва. Имало галерии с портрети в пищни рамки, месингови лампи и гоблени, изобразяващи пирове и битки, малка пристройка с библиотека, където да четат младите дами, и чайна, където били изложени порцеланът, чашките за кафе и готварските книги на пашата.

Магдалена използвала първата възможност да заведе брат си там. Била на шестнайсет, осъзнавала напълно колко е тежка болестта ѝ и все повече се измъчвала от факта, че никъде не ходи и че е виновна за изолацията на Дариша (от която той не се оплаквал) и от безкрайните му нощни бдения (от които не се отказвал). Била чела във вестника, че в двореца имало нещо, наречено Огледалната зала на пашата, и го завела там, защото искала Дариша да научи нещо за света извън тяхната улица, техния парк и четирите стени на дома им.

За да влезеш в Огледалната зала, трябвало да прекосиш градината и да слезеш по тясно стълбище до площадка, която приличала на преддверие на гробница. На фронтоната бил изваян изправен дракон, а циганин с лъвче седял на малък сандък и заплашвал да прокълне пътя ти, ако не си платиш за напътствия. Това се правело предимно заради децата, тъй като и циганинът, и лъвчето били служители на музея. Слагаш грош в шапката на циганина, той ти казва: „Пази се от себе си“, после те натиква вътре и затръшва вратата. Заради състоянието на Магдалена семейният лекар я посъветвал да не влиза в залата, така че Дариша отишъл сам.

Първата част от лабиринта била доста невинна — редица криви огледала, които те удължават или смаляват и правят главата ти да прилича на цепелин, но после изведнъж добиваш усещането, че стоиш нагоре с краката и гърбом към самия себе си. Подът и таванът били облицовани със златни плочки и изваяни палмови корони, а огледалата били разположени така, че всяка стъпка, която правиш, се повтаряла от девет, десет, двайсет хиляди твои двойници. Докато бавно напредваш, плочките по пода се движат и променят формата си, ъглите на огледалата ту влизат, ту излизат от реалността, а ръцете ти докосват стъкло, и пак стъкло, и още стъкло, и накрая празно пространство, когато най-малко очакваш. Завиваш зад невидими ъгли, от време на време срещаш нарисуван оазис или паун, които изглеждат някъде далеч напред, а всъщност са зад теб. Накрая стигаш до фигурата на индийски укротител на змии с дървена кобра в кошница.

Докато вървял през лабиринта, Дариша имал чувството, че сърцето му всеки момент ще спре, и макар да се виждал навсякъде, не знаел кой от всичките „той“ е истинският и движенията му били парализирани от неувереност и страх, че ще се загуби и няма да успее да се измъкне от тази мъгла. И въпреки най-добрите намерения на Магдалена, започнал да чувства същата празнота, която го връхлитала в тъмнината на стаята му у дома. На всеки няколко крачки лицето му се удряло в огледало и оставяло влажно петно на стъклото. Вече плачел, когато стигнал оазиса на пашата, преддверие със завеси и шест-седем живи пауна, които се въртели около зелен фонтан, а зад него била вратата на залата с трофеите.

Залата била дълъг, тесен пасаж, облепен със сини тапети. Турски килим с ресни я застинал по дължина, а южната стена била отрупана с лъскави черепи на антилопи и диви кози, с широките рога на биволи и лосове, с витрини с набодени на карфици бръмбари и пеперуди, с резбовани стойки, от които гледали широко отворените мъртви очи на соколи и сови, със слонски бивни, кръстосани като саби, и до тях сандък с усукан рог на нарвал. Голям ням лебед с разперени криле висял на връв, а в дъното на коридора било поставено чучелото на коза хермафродит с няколко снимки на животното, съхранили мигове от живота му в менажерията на пашата и доказващи, че съществуването му е било реално, а не изфабрикувано след смъртта му.

Отсрещната стена била осветена от подови лампи, насочени нагоре към огромни стъклени клетки, в които сред покъртителна тишина се разполагали дивите същества на света. По една клетка за всяко кътче на земята, за всяко място, където пашата или синовете му били ловували. Жълта трева и дървета с плоски корони, изобразени в задната част на клетка, в която имало лъв с малкото му, щраус, африкански глиган, дребна газела, свита сред бодлив храсталак. Тъмни гори с нарисувани водопади, вход на пещера и мечка, застанала изправена, със свити лапи, загледана нагоре, с насочени напред уши; зад мечката бял заек е червени очи и фазан в полет, закован за стената. Пастелна река, в която опирали чела зебра, виторога антилопа и орикс с прави рога и уши, щръкнали в опит да уловят тишината. Вечерна картина на приведена бамбукова горичка, зелена като лятото, и обгърнат от пламъци тигър, застинал в гъсталака с озъбена муцуна и очи, приковани върху нещо от другата страна на стъклото.

За малките момчета животните таят очарование, но за Дариша истеричният кошмар на златния лабиринт, съчетан с безмълвната обител на трофейната зала, породил далеч по-просто усещане — за отсъствие, за самота и накрая за смъртта в хилядите ѝ форми; смъртта, която тук стояла прямо и открито; смъртта, която имала размер, цвят и очертания, плътност и изящество. Била осезаема. В тази зала смъртта била дошла и си била отишла, профучала и оставила след себе си илюзия за живот. И Дариша осъзнал, че е възможно да откриеш живот в смъртта.

Той не разбирал чувството, което го обзело. Знаел само, че дълго се бил боял от отсъствието на смъртта, а сега се сблъсквал с присъствието ѝ. Но разбрал, че това е свързано по някакъв начин със запазването на духа, с поддържането на образа, който най-много обичаш, от който се боиш или който уважаваш. След това често идвал в Огледалната зала сам и се разхождал из залата с трофеите, очарован от восъчните ноздри и застиналите пози, от сухожилията и мускулите, от вените по лицата на елените и овните.

Дариша станал чирак при господин Богдан Данков от „Данков и Слокич“ много преди Магдалена да умре.

Започнал благодарение на една случайна среща с господин Богдан в двореца, където старият майстор дошъл да поправи една лисица, която имала нужда от нова козина. Господин Богдан

изработвал най-добрите препарирани животни в Града и в очите на дванайсетгодишния Дариша бил творец от най-висока класа. Клиентите му били херцози и генерали — хора, които живеели и ловували в такива места, за каквито пишел баща му в писмата си — и Дариша все по-често се застоявал в работилницата на Богдан в южната част на Града, чакал сутрешните доставки, чакал слугите на великите мъже да донесат кожата и черепите, рогата и главите. Разбира се, не всичко било приятно — едва доловимата странна миризма, носеща се от тях, гледката на мъртвите кожи, които лежали на сплъстена купчина. Но си струвало, защото след това гледал как господин Богдан рисува скиците и после в продължение на седмици изработва дървения скелет, скулптира гипса и восъка, извайва мускулите и линиите, където тъканите се съединяват под кожата, избира очите, опъва кожата върху тялото и я зашива. И ето го накрая отново животното — колене, уши, опашка, всичко. Идвал ред на боядисването на по-грубите места, полирането на носа, изглаждането на рогата.

За да се упражнява, Дариша направил своя малка работилница в мазето на баща си. Това било трайно и категорично разрешение на проблема с безсънието му, което така и не го оставило. Все още стражар на къщата, той четял, докато Магдалена и икономката заспят, после слизал в работилницата, вадел кожата от хладнината кутия и започвал процеса по възстановяване на мъртвите. Трябва по някакъв начин да е заключил, че ако смъртта е вече в къщата, тя ще бъде привлечена от работата му, заинтригувана от магията на обратното преобразяване, озадачена може би как безформената кожа облича нови рамене, нови хълбоци, нов врат. Ако успеел да задържи смъртта тук, разсеяна и с приковано в заниманията му внимание, докато споделя мазето с него, тя нямало да броди из къщата. Първо се упражнявал върху дребни животинки, които вадел от кофите за боклук, котки, загинали под колелата на файтоните, после катерици, които ловял с нескопосен капан от кутия и примамка, поставен в задната градина. След като рибарчето на Магдалена умряло, той показал препарираната птица на господин Богдан и си спечелил правото да получава дребни задачи, които да изпълнява у дома си: лисица, язовец, златка. И да е изпитвал удовлетворение от крайния резултат, той не го признавал нито пред себе си, нито пред тихата, празна стая.

Продължил по този начин с години, дори след пристъпа, който убил Магдалена, а това, както можело да се очаква, се случило един слънчев мартенски следобед в парка, когато той пуснал ръката ѝ, за да си завърже обувките, а тя получила пристъп, паднала и си ударила главата и след дълъг престой в болницата се споминала, без дори да се събуди и да му каже и дума. След това други неща около него се сгромолясали — първо си отишло кралството, а войните, които го обединили в ново кралство, докарали баща му до банкрут и той се обесил на един от многото мостове над Нил, далече в Египет. Сам, без пари, без задължения, Дариша се преместил в мазето на господин Богдан и продължил да чиракува в бизнеса на смъртта. Поне, казал си той, това е нещо, което знам да правя, и все по-често ходел в Огледалната зала, за да усъвършенства занаята си, докато накрая получил разрешение да поправи един от големите глигани на пашата, който по-късно бил поставен в кабинета на Маршала, макар че Дариша така и не научил за това. Имал планове да захване свой бизнес или да поеме бизнеса на господин Богдан, когато старият майстор се пенсионира. Но тогава дошли Голямата война и годините на бедност и всичките пари, които би могъл да спечели, потънали в касите и джобовете на богатите, които бягали, умирали или фалирали, приемали нова самоличност в нови кралства.

На двайсет години, след като погребал господин Богдан и честно разпределил почти всичките пари на стареца помежду многото му законни и незаконни деца, така че да запази мазето за себе си, Дариша отчаяно си затърсил работа. Започнал да върши дребни услуги на един собственик на кръчма, когото презирал, туберкулозен стар циганин с жълтеникаво лице на име Каран, който настоявал да му плаща в стара валута. Кръчмата представлявала барака с едно-единствено помещение, в което никога нямало достатъчно места за сядане, та затова клиентите се изсипвали на площада, постоянно окупиран от Каран с кашони, щайги, обърнати гюмове за масло, продънени каци за кисели краставички и всичко, което можело да послужи за маса.

Огромен принос за популярността на кръчмата — особено в очите на децата — имала Лола, танцуващата мечка на Каран, която била любовта на живота му. Тя била стара, с мека муцуна и очи на кошута, безброй години била пътувала по света с господаря си, играла по улични ъгли и циркови арени, в театрални постановки и галавечери

в дворци, а веднъж — както се виждало от единствената фотография в рамка на Каран, гордо поставена над огнището — за самия покоен ерцхерцог. Толкова стара била, че вече нямала нужда от верига и прекарвала старините си в сянката на дъба до кръчмата, където децата от махалата се катерели по нея и надничали в ноздрите ѝ. В редките случаи, когато ставала да танцува, тя се поклащала с непринудено изящество, в което все още прозирала някогашната ѝ слава.

Дариша никога преди не бил виждал жива мечка и когато не миел чиниите или не разфасовал сутрешната доставка с месо, стоял навън при Лола. Старостта била притъпила зрението и обонянието ѝ, често едва имала сили да се изправи на крака и да се премести от една сянка на друга, но израженията ѝ все още издавали същността ѝ на диво животно. Понякога гледала почти с кучешки поглед, когато искала нещо, което не ѝ се полагало (например хубава мръвка или глътка ракия, която от време на време ѝ позволявали), а муцуната ѝ се разтапяла от задоволство, щом чуела гласа на Каран; но имало го и внезапното опване на лицевите мускули, когато усетела в далечината някое куче, и потъмнелият, съсредоточен поглед, когато идвало време за хранене.

Когато онази зима Пола най-после издъхнала, Каран обезумял от скръб. Затворил кръчмата и четири дни държал мечката завита в огромно одеяло в трапезарията, докато най-накрая позволил на Дариша да я отнесе. В мазето на господин Богдан той работел бавно, по малко всеки ден, опитвайки се да си спомни възможно най-точно движенията с ножа и иглата, а умът му оставал прикован върху Лола в златния лабиринт. Когато я върнал на Каран близо месец по-късно, циганинът останал без думи. Тя била изправена, тялото ѝ било леко обърнато на една страна, а ушите ѝ наострени, сякаш танцувала или се била надигнала, за да види по-добре плячката си, лапите ѝ били разперени, козината сресана и чиста, а очите широко отворени и втренчени в далечината. Дариша бил открил допирните точки между кротостта ѝ и отдавна изгубеното ѝ достойнство на див звяр. Каран незабавно му повишил заплатата, разположил Лола на височинката под дървото и под едната ѝ огромна задна лапа сложил намордника със сребърни пискюли, с който танцувала приживе.

Лола стояла пред кръчмата в продължение на месеци и когато пролетта върнала ловците от планините след зимния лов, те се удивили

на нейната автентичност и настояли да се срещнат с човека, който толкова добре е уловил характера ѝ. Ловците били грозни мъже със сурови лица, грозни във всичко, но колкото повече пиели, толкова повече грозотата им намалявала, а те пили много онази вечер и все черпели Дариша. В Града нямало вече хляб за препаратор, казали му те, но гори имало по целия свят, собственост на крале и графове, дори ниции гори, пълни с мечки, вълци и рисове, чиито кожи били особено ценни за градските мъже, опитващи се да блеснат в социални кръгове, към които не принадлежали по рождение. В този свят, казали ловците на Дариша, аристокрацията се била отказала от лекомислените забавления и човек не можел да разчита тя да му даде работа. Вместо това той трябвало сам да намери зверовете и да ги убие. Ако междувременно изникнел някой богат идиот, добре дошъл, но такива все по-рядко се срещали, на тях не можело да се разчита, дори и да проявели интерес, и човек не можел да си пропилее живота да ги чака.

Дариша мил подовете през останалата част от пролетта и лятото, но щом дошла есента, тръгнал с ловците в планините. Казвал си, че ловът е просто нова пътека в търговията със смъртта, която по един или друг начин щяла да му позволи да си върне независимостта и работата, която обичал. Той самият щял да осигури кожите, които да съживят работилницата на господин Богдан; сам щял да убива мечките, чиито кожи лекарите и политиците ще купуват от сергиите и чиято невидяна смърт пенсионираните генерали ще разкрасяват край огъня.

През първата година, следвайки ту един, ту друг ловец, Дариша сам станал такъв. Казват, че се е посветил на лова, сякаш бил роден за това, но може да се е отдал на новия си живот с такава неистова енергия и всеотдайност, защото така отново е имал цел. Той се научил да вдига бивак, да поправя оръжия, да строи скривалища и да стои в тях неподвижен часове наред, да разчита следите на плячката си в тъмното и под дъжда. Научил наизуст миграциите на стадата елени през планините, така че да може да причаква мечките, които идвали да уловят изоставащите. Научил се да ловува в края на есента, когато мечките, бавни и натежали, били най-свирепи в търсенето на храна преди зимния сън. Жадно поглъщал онова, на което другите ловци можели да го научат, а за останалото сам се досещал. Ловувал с капани и с пушки, с примки и с отровено месо, свикнал на шума и зловонието,

сред които мечките умирали, с гладкото свличане на кожата от тялото, когато се дера правилно — тежка, пълна с кръв, но удобна, сякаш скроена по мярка. Научил се да обича самотата, нарушавана единствено от случайните срещи с други ловци или от неочакваното гостоприемство на някоя забравена от бога ферма, където мъжете като че все ги нямало, а жените винаги се радвали да го видят. Научил, че седем месеца лов могат да му осигурят удоволствието от три месеца работа в мазето на господин Богдан, където изолиран от света възстановявал донесените кожи.

Научил се и да търпи и да приема поръчките на богатите идиоти — млади мъже, които се опитвали да бъдат на висотата на наследеното от бащите и дядовците си положение. По време на третата му година като ловец тези младежи го следвали през храсталаците като млади сърнета — плашливи, шумни и напълно непредсказуеми. Били от хората, претоварени с излишен багаж и съвсем неподготвени, зъбите им тракали, а ръцете отказвали да ги слушат, когато настъпел решаващият миг. Понякога някои от тях надминавали себе си и стреляли точно когато трябва и под правилния ъгъл, но после никога не се възстановявали напълно от шока на първото си убийство, а на снимките от лова, пък и седмици след това, лицата им изразявали единствено изумление.

Все по-често, докато времената ставали все по-трудни, Дариша се улавял, че ловува определени мечки — мечки, създаващи проблеми. Историите за храбростта му се разпространявали и пратеници преброждали горите да го търсят: в Златица черна мечка отвлякла нечие дете; дяволски мечок, който никой не бил виждал, слизал във ферма в Дървено и убивал коне наскоро полето. На една червена самка, голяма колкото къща, погинали малките в Йесеница и тя ревниво пазела царевичната нива, където умрели, като нападала фермерите по време на жътвата; стар сив мечок си бил направил леговище в плевня в Прелив и заспал там зимен сън.

Една по една, той ги откривал всичките и като ги убиел, вземал кожата им със себе си и ги носел в следващото село. Селяните го посрещали и го настанявали, хранели го и го обличали, купували кожата, които не запазвал за себе си; и когато идвало времето той да им помогне, се нареждали с благоговение по уличките на селото и го изпровождали с поглед до близката гора. Дали Дариша е заравял

предварително оръжията си някъде в гората, е без значение. Достатъчно е да се каже, че представлявал внушителна гледка, докато потъвал сред дърветата невъоръжен, загърнал с меча кожа раменете си.

Дариша Мечока. Зад него — споменът за златния лабиринт, а някъде напред — приближаването към него. А между тях — само мечките.

А сега тигър. Говори се, разбира се, че Дариша е взел присърце случващото се в Галина веднага щом чул за бедата, сполетяла селяните. Истината е обаче, че той не горял от желание да преследва тигър наред лютата зима. Вече приближавал петдесетте, не искал да се забърква в непознати неща, пък и знаел, че войната приближава, усещал го в историите, които слушал по време на странстванията си. Не му се оставало в тази част на планината, докато войските бързо се придвижвали в низините, готови да навлязат навътре при първия намек за пролет. И макар да отказал твърдо на свещеника, в крайна сметка аптекарят успял да го убеди да остане, като се позовал не на моралния му дълг и отчаянието на селяните, нито дори на уникалността на плячката, а на състраданието му.

Било всеизвестно, че по време на престоите си Дариша обичал да седи на площада, да си точи ножовете и да подслушва полугласните разговори на жените край кладенеца. Или да ги задява на пазара, докато стояли със скръстени ръце зад сергиите си, бдителни и неотстъпчиви. Слабостта на Дариша към жените прераствала до нетърпимост към всичко, което ги наранявало или унижавало: гръмогласни мъже, дебелашко държание, нежелано ухажване. Дали заради годините, през които се грижел за Магдалена, не мога да кажа, но бил известен с това, че където и да отидел, извивал ръцете на нахалните пияници или дърпал ушите на местните момчета, които подсвирквали на девойките, връщащи се от паша.

И така, с пукването на зората аптекарят го отвел до края на гората, уж да му покаже стъпките на тигъра.

— Ела поне да видиш какво ни е дошло до главата — казал той — и ми кажи какво мислиш.

Двамата коленичили пред следите от лапи, останали от предишната нощ, и Дариша бил изумен от големината им, от силната и

отчетлива диря, която се виела нагоре по планината и се скривала в гората.

Дариша навлязъл в папратта да търси петна от урина и снопчета от козината на тигъра по ниските клонки, а когато се върнал, двамата с аптекаря проследили стъпките му обратно до селото, до пасището и отвъд оградата. Следите, естествено, ги отвели до къщата на касапина. Жената на тигъра излязла на прага и ги гледала как отминават. Вече ѝ личало, че е бременна, но нещо — дали самата бременност, или отсъствието на Лука, а може би нещо съвсем друго — я било накарало да разцъфне.

Когато я видял, Дариша свалил шапката си и я държал в ръце, докато жената на тигъра го изучавала с безизразен поглед. Аптекарят го хванал за ръката.

— Този тигър като че си я е харесал — казал той, — и това ме притеснява. Тя живее съвсем сама.

Не я нарекъл „жената на тигъра“ и не споменал, че и тя самата изглежда го харесвала.

— Това не е ли жената на касапина? — попитал Дариша.

— Вдовицата му — отвърнал аптекарят. — Отскоро вдовица.

Отникъде в тази история не личи Дариша да е имал някакво по-особено отношение към момичето; но тъй като по-късно същия следобед се съгласил да поостане и да види какво може да се направи с тигъра, хората разправят, че бил малко влюбен в нея. Бил малко влюбен в нея, докато бродел из горите в подножието на планината и разчитал дирите на тигъра в снега, бил малко влюбен в нея, докато отварял челюстите на мечите капани покрай оградата, през която щял да мине тигърът. Бил малко влюбен в нея през онази втора сутрин, когато отишъл да провери капаните и ги намерил затворени и празни, заключени над нищото, затръшнати върху мъртвия въздух; бил малко влюбен в нея, когато обявил на цялото село, че може да работи единствено ако има подкрепата на всички и че децата вече не бива да припарват до капаните, защото следващия път може да нямат късмет и нищо чудно да загубят ръка или крак в железните челюсти. А в селото клюките се разгаряли — каква е тази нова магия? Как може капаните сами да се затварят, без нищо, което да ги задейства? Но никой не посмял да каже на Дариша онова, което всички си мислели: тя го е направила, жената на тигъра. В негово присъствие страховете им като

че се смалявали, струвало им се неприлично да го занимават с тях, така че магията на момичето била оставена да се разпростре над пасището, над селото, може би над цялата планина; и нищо не можело да я развали.

По-късно същия следобед мама Вера издърпала ухото на дядо ми:

— Ти ли го направи, момче? Ходи ли до капаните снощи?

— Не съм — отвърнал рязко той.

Наистина не бил ходил. Но пък разказал на жената на тигъра за усилията на Дариша, рисувайки в пепелта на огнището, и прекарал безсънна нощ, молейки се тигърът да не се натъкне на капаните, като час по час отивал до прозореца и гледал празните улици, осветени от луната. Настоятелността на мама Вера да стои настрана не му попречила да се възползва от слабостта на Дариша към децата и той тръгнал като сянка след него; не му попречила невинно да седи на близкия пън, докато Мечока залагал стръв, и да му задава хиляди въпроси; не му попречила и да тръгне след него из пасището (а после, с минаването на дните, и до покрайнините на гората) и да се диви на гледката на празните капани.

Когато следите съвсем изчезнали от пасището, аптекарят разбрал, че жената на тигъра по някакъв начин е виновна за неуспеха на Дариша. Имайки това наум, той се опитал да придума Дариша да не разкрива твърде много от плановете си на дядо ми.

— Ясно е, че не иска да го убиваш — казал му той една вечер.

— Ще му дам един зъб, когато приключа — усмихнал се Дариша. — Това винаги върши работа.

Тигърът като че бил изчезнал от селото. Това накарало Дариша да навлиза все по-навътре в гората, а после се случили трудни за обяснение неща. Казват, че капаните му били винаги пълни с мъртви врани с вцепенени крила, а примамката била непокътната. Капаните на Дариша били разпръснати и добре скрити, но тя ги била открила всичките, намирала ги нощ след нощ и ги пълнела с мъртви птици. Как е успявала — такава дребничка, с натезжал корем — да изминава този път всяка нощ и да прикрива собствените си следи, както и тези на тигъра? Как е успявала да зарови всичката тази отровна стръв, която Дариша оставял — не зайци и катерици, а цели сърни, овце и глигани — така че на сутринта да няма и следа от нея? Когато Дариша

започнал да се ядосва и заложил вълчи капан върху замръзнало речно корито, как е могла сама да разтури капана и да остави на мястото на клоните и възетата износено одеяло, провесено на заострения кол? Как е съумявала да стори всичко това и да се върне в селото без нито една синина, невредима, с невинен поглед, и да гледа как селяните се преструват, че не подозират за нейното участие?

Нищо от това не мога да обясня — но дъщерята на хлебаря решила, че може. Неспособна да се сдържи, една вечер тя спряла Дариша на улицата, хванала го за ръцете и му разказала всичко за ковача, за Лука и за бебето.

— Хората са го видели — казала тя е насълзени очи.

— Тигърът ѝ е мъж. Идва в дома ѝ всяка нощ и си сваля кожата. Аптекарят — той знае, но няма да ти го каже. Не е тукашен.

Не мога да кажа дали Дариша ѝ е повярвал, но той бил човек практичен и си давал сметка за собствената си склонност да използва благодарение на репутацията си суеверието на хората от Галина. Не се учудил, като разбрал, че селяните сами са си изковали теория. Но осъзнал, че аптекарят се е възползвал от него, че го е подвел да защитава момичето, без дори да му намекне, че тя може и да не желае тази защита. От известно време подозирал, че съществува таен саботаж, но бил достатъчно глупав да си затвори очите за белезите. Онази нощ Дариша побеснял.

— Ти ме излъга! — крещял той. — Нещата са много по-сложни от това, в което ме подведе да повярвам.

— Защо да ти разказвам селски истории? — възразил аптекарят, застанал между Дариша и ибиса в клетката.

— Това са само суевория. Какво ще ти помогне да слушаш тези небивалици?

Въпреки това онази нощ Дариша седнал до прозореца на магазина и аптекарят, за добро или за зло, трябвало да му прави компания. Седели в мълчание часове наред и гледали селската улица и далечното квадратче светлина в прозореца на къщата на касапина. Но въпреки всичките си години като ловец и безбройните бдения, с които бил свикнал, Дариша открил, че пропада в сънища, които не му говорели нищо — сънища, в които стоял пред къщата на жената на тигъра и гледал как мъжът ѝ се връща. Виждал как тигърът с широки плещи и с червена козина, която просветвала на лунната светлина,

пресича площада и слиза по пътя, а нощта зад него се затваря като подгъв на дреха. Вратата на къщата на касапина се отваряла и през прозореца Дариша гледал как тигърът се изправя на задните си лапи и прегръща момичето, после двамата сядали на масата да вечерят — и винаги ядели глави, глави на добитък, овце и сърни, а накрая изяждали главата на козата хермафродит от трофейната зала на пашата.

Селяните не били изненадани, когато на следващата сутрин Дариша започнал да се стяга за тръгване, и стояли в снега, тихи и бледи, докато той навивал килима си и трупал останалите кожи в каруцата, без да ги погледне. Не били изненадани, но били гневни; той бил най-сигурната им защита, последното надеждно оръжие, с което можели да се изправят срещу тигъра, но магията на момичето се оказала твърде силна дори и за него. Сега били сами, с тигъра и жена му, този път завинаги.

Дни наред тигърът се криел в гъсталаците над разрушения манастир и ушите му се изопвали да доловят и най-слабия звук от ловеца, който залагал в основата на хълма капаните, чиито звуци и миризма той вече познавал. Не ги бил приближавал достатъчно, за да разбере какво точно правят. Тя го била довела тук, вървяла търпеливо с него, положила длан на гърбицата между лопатките му, а месото, което взела за него, било скрито някъде под палтото ѝ. От седмица не бил усещал топлината на селото и миризмата на пушек от косата ѝ, макар от време на време да го долавял във въздуха, почти винаги нощем. Веднъж или дважд отишъл при нея, следвайки дирите ѝ в мрака на гората, но тя винаги го връщала обратно. Затова сега лежал сред руините на „Свети Данило“, докато снегът се сипел през продънения покрив над олтара, и гледал как птиците се гушат една в друга по златната арка на иконостаса.

Не се боял от ловеца, тъй като не знаел нито как, нито защо да се бои. Знаел само, че миризмата на този човек е различна — хаотична миризма на земя и разложение, на вещи, докосвани неведнъж от смъртта — и тя никак не го примамвала. Не го примамвала, докато наблюдавал мъжа от просеката на билото, нито когато я открил около старите си леговища и по пътеките, по които бил минавал предния ден. Не миризмата на ловеца, а дирята на язовец, несигурен и затоплен от

зимния сън, последвал той на излизане от „Свети Данило“ в деня, в който се натъкнал на волската каруца, скрита в борвата гора.

Тигърът се приближил изотзад, вървейки срещу вятъра, и появилата се изневиделица грамада го накарала да се прилепи към земята. Сnižен зад нея, той виждал през папратта затъналите в снега колела и воловете, които стояли там полуслепи от кичурите косми над очите си, допрели хълбоци, за да се топлят, а дъхът им се къдрел край ноздрите. Миризмата на ловеца била навсякъде.

Тигърът лежал дълго в черния гъсталак зад каруцата и чакал нещо, което не можел да проумее напълно. Тогава вятърът се обърнал, воловете го усетили и започнали нервно да пристъпват, хамутите им дрънчали, веригите, с които били приковани към каруците, потрепервали със сребърен звън. Това го привлякло да се придвижи малко напред и да се покаже от храстите, съвсем мъничко, но скосените им очи го забелязали и те побягнали, понасяйки трополящата каруца след себе си. Тигърът, чиито инстинкти се събудили, се изправил и се втурнал след тях. Кръвта бушувала в гърдите му, той подминал каруцата и се насочил към задницата на десния вол. За миг се вкопчил в него — забил нокти в хълбоците му и впил зъби в дебелината основа на опашката — но там били и другият вол, и сбруята, и каруцата и в цялата тази суматоха нещо го смушкало в ребрата, той пуснал животното, паднал настрана и останал там, гледайки лъкатушния ход на колата, която спряла отгатык просеката.

Ловецът не се виждал никъде.

Заминаването на Дариша трябвало да успокои дядо ми. Но същата нощ той се събудил след часове на полусън и във вените му бушувала паника. Седял в леглото си в тъмнината и не можел да се освободи от чувството, че нещо се е променило, пропълзяло е между него, тигъра и жената на тигъра, правейки отново непреодолими разстоянията между тях, които той бавно и внимателно скъсявал. Самата мисъл да отиде до дома ѝ му се струвала непосилна.

По небето не се виждали облаци и луната рисувала сенки на пода до леглото му. Огънят бил изгаснал, в огнището тлеели въглени. Той станал, намъкнал ботушите и палтото си и както си бил по нощница,

гологлав, излязъл и се затичал през селото, а вятърът хапел лицето и пръстите му.

Никъде в селото не се виждала светлинка. Наоколо пасището блестяло от нападалия пресен сняг. Някъде зад него лаело куче, друго куче поело призива му и гласовете им отеквали в мрака. Тежкия следобеден сняг бил наклонил полегатите рамене на покрива на къщата, превърнал бил живия плет в дебели неравни купчини и дядо ми стоял пред стълбите на верандата, загледан в черната таванска кула и тъмните прозорци. Къщата му се струвала странна и непозната, сякаш не бил влизал вътре с жената на тигъра. Виждал, че нещо е прекосило стълбите и верандата, оставяйки зад себе си бели бразди. Искало му се да повярва, че може тигърът да се е прибрал, но стъпките били малки, оставени от два крака и водели навън от къщата. Помислил си дали да не изкачи стълбището и да не влезе вътре, да я изчака до огнището. Но къщата била празна и той щял да бъде сам в нея.

Дядо ми се затичал през пасището и минал под стобора, следвайки стъпките, които ставали по-дълбоки заради по-плътния сняг в полето. През цялата зима не бил ходил толкова далеч и сега тичал слепешката напред, а дъхът му излизал на кълба, които се разсейвали около него. Очите му сълзели от студа. В края на полето земята се спускала към коритото на реката, където краката му хлътнали между заледените камъни, но после започнал да се изкачва нагоре през гъсталаците към края на гората.

Тук стъпките били колебливи и оставяли разкривени и неравни дупки на местата, където палтото и косата ѝ са се заплитали в клоните и тя е трябвало да се извърти, за да се освободи, или където дърветата изведнъж са изскачали пред очите ѝ. Дядо ми държал главата си наведена, посягал към клоните и с тяхна помощ се придърпвал нагоре, вече напълно изтощен, но със сетно усилие продължавал напред. Снегът, натрупан по смълчаните източени борове, се срутвал върху него. Ръцете му били измръзнали, давел се в собствения си страх, в неспособността си да върви по-бързо, в натрапчивите си опасения. Може би къщата завинаги щяла да остане тъмна. Може би тя си била отишла и нямало да се върне повече. Паднал веднъж, после втори път, затъвайки в снега, който изведнъж се оказвал много по-дълбок, отколкото изглеждало на пръв поглед, и когато се изправял, ноздрите

му били пълни със сняг и трябвало да разтърква очите си, за да спрат да смъдят.

Не знаел още колко трябва да върви. Може би жената на тигъра била излязла преди часове. Може би вече била срещнала тигъра някъде в гората и двамата са тръгнали напред в студа и са го изоставили. Ами ако приказките на селяните не били чак толкова лъжливи и нелепи, колкото си е мислел преди; ами ако със същата магия, която го превръщала в мъж, тигърът е превърнал момичето в тигрица? Ами ако ги срещне и тя не го познае? Дядо ми продължавал да върви, обгърнал раменете си с ръце, и сърцето му потрепвало в гърдите му, ослушвал се да чуе тигъра, да долови звука на нещо друго, различно от собствените му крака и дробове. Напредвал бавно нагоре, където корените на дърветата се извивали като дъга над нещо, което наподобявало очертанията на хълм. Тогава излязъл на една просека и ги видял.

Там, където клоните се скланяли над малък валог, стояла на колене жената на тигъра, все още непроменена, все още човек, със спуснати по раменете коси, а ръцете ѝ били пълни с месо. Тигърът не се виждал, но на пет-шест метра зад нея в просеката имало още нещо, и облекчението на дядо ми, че е намерил момичето, било изместено от осъзнаването, че тази неочаквана фигура — която се превръщала пред очите му от човек в сянка и обратно — бил Дариша Мечока. Огромен и изпънат, той напредвал през снега е пушка в ръка.

Дядо ми искал да извика и да я предупреди, но се препънал, дъхът му секнал и той само вдигнал високо ръце, за да може да се измъкне от снега. Жената на тигъра не чула нищо. Била коленичила тихо на поляната и копаела. И тогава Дариша Мечока се озовал пред нея. Дядо ми видял как я сграбчва и я изправя на крака, а тя се мята в ръцете му като животно в капан. Дариша я бил хванал за рамото, тялото ѝ било извито напред, за да е по-далеч от него, свободната ѝ ръка се опитвала да издере лицето му и да оскубе косата му. През цялото време издавала дрезгав стържещ звук, подобен на кашлица и зъбите ѝ тракали силно.

Била огромна и тромава и когато политналият напред Дариша я блъснал в снега, тя паднала и изчезнала. Дядо ми не можел да я види в тъмнината, но се завтекъл нататък. Дариша се изправил на колене, а дядо ми протегнал ръце и изкрещял — дълъг, безкраен вопъл на страх,

омраза и отчаяние — хвърлил се върху раменете на Дариша и го захапал за ухото.

Дариша не реагира толкова бързо, колкото можело да се очаква, може би защото за миг си помислил, че го връхлита тигърът, но после трябва да е разбрал, че го е нападнало нещо дребно, човек, и го затърсил пипнешком. Дядо ми не го пускаше, но мъжът най-сетне го докопал за палтото, отскубнал го от себе си с една ръка и го метнал на земята. Дядо ми лежал зашеметен. Над него дърветата се извисявали остро нагоре и се губели в мрака, а звуците наоколо глъхнали в снега. После видял разяреното лице на Дариша Мечока и врата му, черен от стичащата се кръв, усетил тежест върху гърдите си — от лакътя или коляното на Дариша — и преди още да осъзнае какво се случва, ръката му напипала нещо студено и твърдо, сграбчила го и го стоварила в носа на Дариша. Чул се пукот, внезапно бликнала кръв, Дариша паднал върху дядо ми и не помръднал.

Дядо ми не станал. Устата му била пълна с грубите косми от кожата на Дариша, в главата му отекнали глухите удари на нечие сърце, но той не бил сигурен дали неговото, или на мъжа. И тогава окървавените и лепкави ръце на жената на тигъра претърколили Дариша и изправили дядо ми на крака. Тя била бледа като мъртвец, кожата под очите ѝ била изопната и посивяла от страх, въртяла глава ту в една, ту в друга посока и кой знае защо се опитвала да го загърне в палтото му.

Тогава дядо ми пак хукнал. Жената на тигъра тичала до него, стиснала здраво ръката му. Дишала тежко и отривисто, кратки звуци, които я задавяли. Дядо ми се надявал, че тя ще извика тигъра, но не знаел как, не знаел и дали е редно да държи ръката ѝ. Знаел със сигурност, че може да тича по-бързо, но жената на тигъра държала другата си ръка върху корема си, затова се съобразявал с нейната скорост, с наедриялото ѝ тяло и босите ѝ стъпала, и здраво стискал пръстите ѝ.

10

КРЪСТОПЪТЯТ

— Не — каза Дуре на Фра Антун, — не я искам, намери друг.

Но хората покрай оградата се бяха разотишли, центърът се оживяваше, ресторантите по крайбрежната алея отново отваряха врати, а хлапето, което отиде да търси доброволец, все не се връщаше. Дуре искаше да го изчака, но нощта настъпваше, а нямаше изгледи да се появи по-добра възможност, така че беше принуден да потърси в зеления лист някакви правила, забраняващи ми изрично да занеса парцаленото сърце на кръстопътя.

— За бога — рече накрая той, посърнал, — имате ли си поне светец покровител във вашето семейство?

— Къде го пише това? — попитах аз и се опитах да надникна в листа.

— Няма значение — отвърна Дуре. — Кой ви е светецът покровител?

— Лазар — казах неуверено, опитвайки се да си припомня иконата, която висеше от дръжката на чекмеджето с шивашките принадлежности на баба ми.

На Дуре това като че му беше достатъчно. Той се предаде.

— Утре — каза. — Утре ще изпратя момчетата.

— Изпрати ги тази вечер — обади се Зора. — Момиченцето също.

Още преди да ми подаде буркана, бях признала пред себе си, че желанието ми да зароя сърцето от името на семейството му няма нищо общо е добрите намерения, с добрата медицина или с какъвто и да е вид духовна щедрост. Беше свързано с *мората*, с човека, който излизаше от мрака, за да взима даровете от гробовете — най-вероятно някой шегаджия от селото — но който освен това събираше и душите от кръстопътищата, на шейсет километра от мястото, където дядо ми беше умрял, на един фериботен курс разстояние от острова на Девата на водите и на три часа път от Саробор. Тези неща не можех да

подмина, не и след като ги бях обмисляла цял следобед, не и с вещите на дядо ми в раницата. Бях подготвена, разбира се, че това може да се окаже просто груба шега. Бях подготвена за размяна на любезности, за сблъсък, при който хващам трима хлапаци да изравят буркана, за да откраднат монетите от дупката, и да гасят цигарите си в пепелта, останала от любимото сърце. Беше възможно — повече от възможно, дори най-вероятната от всички възможности — никой да не се появи и аз да чакам цяла нощ на кръстопътя и да гледам как вятърът се носи през обраслия с лозя склон. Или пък изтощена да заспя или да започна да халюцинирам. Или пък щеше да дойде безсмъртният човек — висок, облечен в палтото си — ще слезе от покритите с буйна трева ливади над града с неизменната си усмивка, а аз ще седя, затаила дъх, скрита в някой храст или под някое дърво, докато той изрови буркана, подсвирквайки си, и когато го вземе в ръка, ще изляза и ще го попитам за дядо ми.

Слънцето беше залязло, небето се беше снишило и разстилаше тънки облаци в ъглите на хоризонта, където все още имаше светлина. Приливът прииждаше върху брега долу — сив, муден, тежък като олово. Фра Антун си предложи услугите да ми покаже къде е кръстопътят и двамата поехме по един път над лозята към откритото пространство между града и планината, тръгнахме на юг по хребета, през поле от остри треви и лилави и червени цветя, разпръснати в стегнати туфи, от които изскачаха като стрели черни цвърчащи скакалци. Фра Антун вървеше няколко крачки напред, без да говори — вероятно обмисляше как да повдигне въпроса за изчезването ми този следобед. Аз го следвах със зелена лопатка в джоба и малкия буркан в ръце, ужасена, че ще може да го изпусна или да разлея пепелявата вода върху себе си. Раницата ми висеше от едното рамо и при полюшването ѝ чувах приглушения пукот на синята торбичка от Здравков. Подминахме някакво момче, което слизаше от планината с шест овце със сиви муцуни — първо ги чухме, после ги видяхме и дълго след като се бяхме разминали, до нас долиташе равномерно дрънкане на хлопката на овена.

— Много мило от твоя страна, че правиш това — каза изведнъж Фра Антун и се обърна да ме погледне.

Поклатих глава.

— Поне сега ще дойдат за лекарства — отвърнах аз и си помислих за Зора долу в гробището, която търпеливо чакаше да започне да бърше устите на хората с дезинфектант и да им раздава вода.

— Сигурен съм, че имаш и по-добри начини да си запълваш времето — рече той и за миг си помислих, че ме упреква, но тогава той се обърна засмян, аз му се усмихнах в отговор и продължих да вървя.

— Ти се грижиш за шейсет деца, отче — отвърнах му. — А аз просто заравям един буркан.

Фра Антун беше повдигнал расото си и можех да видя сандалите и избелелите му дънки.

— Много рисунки на твоето куче има в града — добавих. — В манастира, в къщата на майка ти.

— Бис не е мой — отвърна той. — Бис е кучето на Арло, на брат ми Арло.

— Брат ти ли е рисувал картините в къщата на Нада?

— Някои от тях. Но и много други хора се заеха да го рисуват след войната.

— Децата изглеждат много привързани към него — добавих аз и сега всичко започна да ми се изяснява. — Арло води ли кучето да си играе с тях?

— Брат ми умря — отвърна кратко той.

Бяхме стигнали до малко възвишение на пътя. Тук пътеката през тревата сменяше посоката си и тръгваше нагоре по хълма, но Фра Антун продължи през полето, където тънките лепкави стъбла на тревата се врязваха едно в друго. Вървах след него и се опитвах да измисля какво да отговоря, нещо различно от „съжалявам“, когато той внезапно спря и се обърна.

— За майка ми беше голям удар. — Кимнах, а Фра Антун се почеса по врата. — Арло беше на петнайсет в годината, преди да започне войната и се сприятели с някакви момчета, които бяха при нас за ваканцията. Един ден всичките се качиха за няколко вечери на палатка в Богомолка, бяха пет-шест хлапета. Минаха няколко дни — той беше на петнайсет, разбираш ли, мислехме, че може би това е някаква форма на бунт, че се прави на интересен. Не го потърсихме. Нямаше го седмица. Един ден баща ми отиде да изхвърли боклука в контейнера за смет на улицата и той беше вътре.

— Съжалявам — промълвих аз и веднага се разкаях, думата просто падна от устата ми и увисна във въздуха.

— Както и да е — каза той, сякаш не ме чу. — През тази седмица, докато Арло го нямаше, Бис седеше до контейнера и не мърдаше оттам, а ние си мислехме, че го чака на пътя да се прибере. Но бяхме сгрешили — чакаше нас да намерим Арло. — Фра Антун си свали очилата и ги избърса с расото си. — Няколко години по-късно разбрахме, че тези хлапета, с които беше отишъл на палатка, служат в паравоенните милиции на границата. И сега хората рисуват Бис.

Ръцете му бяха скрити в ръкавите на расото. Той пак повтори какъв удар е било за майка му и аз исках да му кажа, че разбирам това, но всъщност си нямах и представа. Можеше да каже *вашиите паравоенни милиции*, но не го направи. Чаках да го изрече, но той замълча и аз го оставих да мълчи, докато най-сетне проговори:

— Остана още малко.

Продължихме да вървим един до друг, изкачихме възвишението и се спуснахме в плитка падина в полето, където ниската вечерна мъгла полепваше по склона. Пред нас по дъното на падинката минаваше коларски път, водещ право към стръмния скат на хълма, където шубраците бяха гъсти и тъмни. Пресичаше го друг такъв път, който излизаше от полето и водеше към къдравата зеленина на лозята.

Когато стигнахме кръстопътя, Фра Антун ми показа олтара на Девата, издълбан в обърнатата към морето страна на огромен камък, побит в тревата, където двата пътя се срещаха. Девата, дървена икона с потъмнели и повредени от водата краища стоеше подпряна в нишата и няколко китки сухи, сякаш хартиени цветя лежах спретнато около основата на камъка. На няколко метра околоръст тревата беше осеяна с кутии от бира и фасове. Фра Антун се наведе да ги събира, а аз коленичих, извадих лопатката и я забих в пръстта. Земята беше твърда и спечена, накрая започнах да я чегъртам, вместо да копая. От време на време поглеждах през рамо към Фра Антун, който събираше в полите на расото си кутиите, бутилките и празните опаковки. Когато свърши, той запали свещта в олтара, а аз сложих буркана в дупката, която бях изровила, и пуснах вътре три монети. Направих отгоре могилка от пръстта, както ми беше казал, притиснах я, изправих се и изтупах длани. Попитах го дали ще ми е трудно да се прибере в града по тъмно, в случай че си тръгна преди зазоряване.

Той ме погледна с лисан.

— Да не мислиш да оставаш?

— Казах, че ще го направя.

— Никой никога не остава — каза Фра Антун съвсем сериозно.

— Тук има лисици, които разнасят бяс — а също и хора, които идват да пият. Не мога да ти позволя да останеш.

— Всичко ще е наред.

Фра Антун опита отново.

— Мъже, които се напиват тук.

Той ме погледна така, сякаш обмисляше как може да ме принуди да се върна с него.

— Решително настоявам — изрече накрая.

— Бях в Здревков по-рано днес — казах.

Това трябваше да го накара да се почувства по-добре, но той свали очилата си и бавно потърка очи с opakото на китката си.

— Моля те — каза отново.

— Ще остана тук — отвърнах и добавих: — Един вид благотворителност.

Това не беше съвсем лъжа и той не можеше да го оспори. Не можех да му кажа истината.

Фра Антун се огледа и каза:

— Ще те помоля тогава да стоиш в лозето и да ми обещаеш, че няма да си тръгваш, преди да съмне.

— Защо?

— Казват, че лозите са свещени. Кръвта Христова.

Той нервно побутна очилата си, хвана ме за ръка и ме поведе към края на лозето на няколко метра от пътя. Разбрах, че ме крие, закътва ме възможно най-навътре. Държеше ме за ръката, като все поглеждаше към планината, после надолу към водата, и си проправяше път между лозите, като ме дърпаше след себе си.

— Няма значение, разбира се — каза накрая, след като избра подходящо място. — Никой няма да дойде. Знаеш го, трябва да го знаеш.

Усърдно закимах.

— Но ще съм по-спокоен, ако знам, че не си на пътя. — И добави с усмивка: — Всички имаме право на някои суеверия.

Гледах след него, докато вървеше между лозите. Щом излезе, ми махна. Едва го виждах, но също му махнах. Останах на място и го проследих как бавно крачи през полето, без да се обръща, и сега, когато бях останала сама, това, че не поглежда назад, ме притесни. Кутиите в расото му тракаха, чувах ги и след като той изчезна зад възвишението и пое надолу по пътя към гробището.

Беше много късно, но последната дневна светлина все още стелеше над морето и поръбваше конусите на крайбрежните острови. В единайсет вече беше нощ, ясна и безоблачна, луната изплува над билото на планината Брейевина и метна пред себе си мрежа от лъчи, която пълзеше нагоре и рисуваше нови сенки по земята. Нямахме къде да се седне и аз стоях права сред треперещите лози, докато не се уморих, а сетне приклеках в калта и се загледах в треперливата светлинка на свещта на Девата през дървените колчета на лозето. Сложих раницата пред мен и я отворих, така че да виждам синята торбичка, но с угасването на светлината и тя беше посивяла като всичко останало.

Първите два часа няха посетители и е възможно да съм заспала, защото не си спомням как е минало това време. После, както очаквах, стана достатъчно късно, за да се раздвижат нощните твари. Някъде зад мен прелетя сова и кацна в полето, разперила яка от бели пера, заслушана в нещо, което не можех да доловя. Дълго стоя с мен, безмълвна, с широко отворени очи, като пристъпваше ту на едното, ту на другото си краче, а когато се изправих да се разкърша, отлетя. Из лозята сновяха мишки с пъргави крачка. Песента на цикадите прииждаше на талази — ту тихи, ту оглушителни — и се носеше над полето. Към два и половина чух нещо, което взех за човешки стъпки, изправих се и погледнах към олтара, но беше само магаре, слизащо от планината, кафяво, с голяма глава, равнодушно. Имаше плахи очи и влезе в лозето малко по-надолу от мен, чувах го как се движи през листата със сухо пръхтене. Зад себе си остави топла сладникава миризма.

Дядо щеше да ме нарече каква ли не, ако можеше да види, че съм останала тук. Не ми беше хрумвало, че ако дойде някой, може да мине и през лозето. Можехме да се изненадаме взаимно, да ме застрелят, да ме наръгат с нож или още по-лошо.

В три и петнайсет наблизко пробяга лисица. Аз се бях затаила, без да помръдвам, в моето кътче между лозите и тя се появи с крясък, който ме прониза и ме разтърси от глава до пети. Звучеше като дете и аз се заоглеждах да го видя още преди да се изправя, но тогава мернах лисицата или поне въгленчетата на очите ѝ, а после и сребрилата светкавица на опашката ѝ, която чезнеше в тъмнината, и си помислих: „По дяволите!“

Ходилата ми бяха изтръпнали. Изчаках да се успокоят игличките в тях, проправих си път до края на лозето и видях, че по някакъв начин свещта в олтара е угаснала.

Някой вече беше там.

От мястото си видях само извития гръб на нечия фигура, приведена към земята до скалния блок. Бързо се върнах в лозето и продължих да гледам между листата. Не знаех откъде е дошъл мъжът, не разбирах как съм пропуснала да го чуя.

Той копаеше — бавно, методично, с две ръце, изхвърляйки малки черни фонтани от пръст, а сянката му се простираше като крило върху белия камък. После намери буркана и чух как взема монетите — една, две, три. Толкова бях сигурна, че никой няма да се появи, а сега това! Открих, че едва имам сили да стоя, камо ли да изляза и да кажа: „Ти ли си безсмъртният? Ти ли си?“, с глас, достатъчно убедителен, за да заслужава отговор.

Той взе буркана и се обърна с гръб към олтара. Не тръгна по пътя към Брейевина, а бавно започна да се изкачва в мрака. Изчаках, докато силуетът му се очерта на първото възвишение под линията на дърветата и го последвах.

11

БОМБАРДИРОВКАТА

Гавран Гайле

Няколко години преди смъртта на дядо бомбардираха Града. Това беше последното поражение, години след като беше започнало, най-сетне ни бе достигнало. Бомби падаха върху правителствени сгради и банки, върху домовете на военнопръстълниците, но и върху библиотеки, автобуси, мостове. Бомбардировките винаги ни изненадваха, най-вече защото започваха толкова рутинно. Най-напред съобщаваха за тях и час по-късно идваше писъкът на сирената. Всичко това като че ставаше някак встрани от нас, дори когато грохотът от избухването на бомбите нахлуваше през отворените прозорци, а когато излезехме навън, имахме чувството, че сме свидетели на някаква безумна строителна злополука, а колата, прелетяла на дващсет метра и сплескана върху фасадата на тухлена сграда, е просто някаква невъобразима шега.

Падаха бомби и целият Град се снишаваше. Първите три дни хората не знаеха как да реагират — преобладаваше истерията, всички се евакуираха или поне се опитваха, но бомбите падаха по протежение на двете реки и нямаше къде да отидеш, за да ги избегнеш. Онези, които оставаха в Града, бяха убедени, че това няма да продължи повече от седмица, че е скъпо и неефективно, че те ще се откажат и ще си тръгнат, че трябва просто да изтърпим. На четвъртия ден от бомбардировките, тласкани от непреодолимата потребност от свобода, напук на обстоятелствата — или, може би, точно поради тях — хората отново напълниха кафенетата, седнаха на верандите, често оставаха да пият и да пушат дори след като чуеха сирените. Навън се чувстваха по-сигурни — ако си на открито, разсъждаваха те, си много по-малка мишена, а ако си седиш в сградата, просто чакаш да пропуснат целта си и вместо нея да ударят теб. Кафенетата работеха по цяла нощ със затъмнено осветление, телевизорът пращеше в някоя задна стая, а

хората седяха тихо с бирата или студения си чай и гледаха безполезното червено зарево от противовъздушните оръдия на хълма.

Докато се случваше всичко това, дядо ми не четеше за него, не говореше за него дори и с майка ми, която през първите три дни от бомбардировките се превърна в онзи тип човек, който крещи на телевизора и не го изключва дори когато си ляга — сякаш това някак можеше да я изолира от тътена навън, сякаш присъствието на нашия град на екрана би могло някак да побере случващото се, да го направи поносимо, далечно и незначително.

Бях на двайсет и две и стажувах във Военната медицинска академия. За мен неизменните ритуали на дядо ми означаваха, че той не се е променил, че все така се опира на дисциплината, постоянството и стоицизма. Не забелязвах и не осъзнавах, че самите ритуали се променят, че има разлика между ритуалите за ободряване и предпазните ритуали, които идват в края на живота. Той все още излизаше навън така, сякаш бележникът му е пълен със записани посещения на пациенти, но пациентите, които беше познавал цял живот, бяха започнали да измират, да се предават бавно на старческите болести, въпреки присъствието му. Всекидневните му упражнения продължаваха, но това бяха формалните упражнения на стар човек — обърнат с лице към прозореца в дневната, на бледата утринна светлина, анцугът му размъкнат и навит над чорапите, дланите небрежно хванати зад гърба, докато се изправя на пръсти и се отпуска на пети, ритмично, с тупкане, което отеква из целия апартамент. Правеше го всеки ден без изключение, дори когато сирените виеха протяжно на съседната улица.

В продължение на двайсет години бяхме гледали заедно „Ало, ало“ в четири часа. Но сега имаше следобедни дремки. Спеше седнал, с оборена глава. Ходилата му стърчаха пред него, тялото му се подпираше изцяло на токовете на обувките. Ръцете му бяха скръстени на корема, който обикновено къркореше, защото в допълнение към всичко останало, сега той се мръщеше на манджите, които баба готвеше, на бюрека и на паприкаша, на пълнените чушки — неща, които си спомнях, че ядеше с наслада в миналото, ястия, над които въздишаше възторжено по време на иначе мълчаливите вечери. Някак бях пропуснала този момент, но сега баба му готвеше отделно, защото сърце не ѝ даваше да кара останалите да ядат два пъти дневно варени

зеленчуци и задушено месо за вечеря, а той ядеше само това, без изключение и без да се оплаква.

Разходките му до зоопарка бяха останали в миналото много преди бомбардировките да принудят Града да затвори вратите му. Затварянето му вдигна голям шум — хората, не само дядо ми, бяха разярени, усещаха го като знак, че се предаваме, обвиняваха Града, че използва бомбардировките като извинение да изстреби животните, за да пести. Властите се засегнаха и направиха седмична вестникарска колонка, в която публикуваха снимки на животните и информация за състоянието им, за раждането на малки, за плановете за ремонт, когато бомбардировките спрат.

Дядо започна да събира вестникарските изрезки за зоопарка. Когато се прибирах къщи рано сутрин след нощните смени в болницата, го заварвах да закусва сам, да отделя последните страници на вестника и гневно да ги разглежда. Казваше ми, че положението в зоопарка е бедствено.

— Лоша работа — накланяше глава той, за да погледне през бифокалните си очила над полупразната табличка със семки и ядки и водната чаша, оцветена в оранжево заради добавките с фибри.

Вестникът се концентрираше върху тигъра, само и единствено върху тигъра, защото, въпреки всичко, за него все още имаше надежда. Не пишеше нищо за това, че лъвицата е пометнала, че вълците са изяли малките си едно по едно, докато те виели в агония и се опитвали да избягат. Не пишеше нищо за советите, които чупеха неизлюпените си яйца и изваждаха полутечния червен жълтък, почти оформен като птица; нито за скъпата арктическа мъжка лисица, която изкормила партньорката си и се въргала в останките ѝ, докато собственото ѝ сърце не спряло под пронизващите светлини на вечерните бомбардировки.

Затова пък пишеха, че тигърът е започнал да гризе собствените си лапи, първо едната, после другата, систематично, до кокал. Имаше снимка на тигъра Збогом — застаряващия син на един от тигрите от детството ми — проснат на каменния под на клетката си, лапите му вдървени като талпи, овързани като пушени бутове. Виждаха се плътните черни следи, където краката му бяха киснати в йод, а във вестника пишеше, че нищо не можело да пребори този негов порив — опитвали с успокоителни, с вериги, с превръзки, натопени в хинин.

Приспособили му кучешка яка и я закрепил за врата му, но по време на една от нощните бомбардировки той успял да я прегризе и после изял два от собствените си пръсти.

Два дни след статията за тигъра бомбардировачи удариха моста над Южната река, а два часа по-късно обстреляха изоставения автомобилен завод до зоопарка и Соня, нашата осиновена африканска слоница — любим талисман на зоопарка, матриарх на стадото от крепостта, с малки очички и слабост към фъстъци и деца — умряла на място.

Седмици наред Градът се опитваше да осмисли внезапното и реално идване на войната при нас, отнасяхме се към нея като към нещо чудато и временно, но след това нападение нещо се промени и цялото възмущение и самонадеяност, тлеещи още от края на миналата война, сега избиха навън. Всяка нощ след това хората изминаваха километри, за да застанат рамо до рамо пред портата на крепостта. В това време други заставаха в пиянски редици върху каменните дъги на оцелелите мостове. Трябваше да си пиян, за да си на моста, защото шансът да те ударят беше голям, а и вероятността да загинеш си оставаше, дори и да стоиш някъде в края му, което нямаше да те спаси от падане във водата, ако го улучат в средата.

Зора, най-смелият човек, когото познавам, провеждаше своята лична отбранителна стратегия, като прекарваше по цели нощи с хиляди други хора на източния бряг на Корчуна до каменните колене на коня на мъртвия Маршал с шапка с клюн на тукан в знак на солидарност с останалите, които пазеха зоопарка. Тя може да разкаже за бомбардирането на Първа национална банка — как видяла снаряда, ударил старата тухлена сграда от другата страна на реката, и чула звука като от извадена тапа, когато синята светлина се спуснала право надолу през покрива и избила прозорците, вратите и дървените щори, бронзовите букви и паметните плочи по фасадата. После, след като пушекът се разсеял, дошло разбирането, че въпреки всичко зданието не е рухнало, че е останало там като беззъб череп, а хората ръкопляскали и се целували и, както по-късно отбелязаха вестниците, последвал истински бум на бебета.

По време на войната молах дядо да се откаже от нощните си посещения по домовете, от ритуалите, които го караха да се чувства полезен; но сега, противно на желанията му — които той изразяваше

доста по-цветисто, отколкото аз позволявах дори на четиринайсет — участвах в бденията край зоопарка в нощите, когато не бях дежурна. Тълпата там беше по-различна, хората бяха по-възрастни. Започвах да пристигат около седем, навреме за последната обиколка на количката с пуканките, после заставахме в малки групи на тротоара до стената на крепостта, всеки с отличителните знаци на предпочитаното от него животно. Имаше жена лъвица с жълта бърсалка за под, която нахлузваше като перука. Един мъж си връзваше телени закачалки на главата, надяваше им бели чорапи вместо уши и идваше да пази Никодемус, нашия гигантски заек. Неколцина се маскираха като глутница вълци, с ролки от тоалетна хартия вместо муцуни. Една жена, която беше ходила само веднъж като дете в зоопарка, се появяваше облечена като своя пръв и единствен жираф, както го беше запомнила: жълт и с къси рогца. Сърце не ми даваше да ѝ кажа, че е забравила петната. Аз, разбира се, ходех заради тигъра, но най-доброто, което успях да постигна, беше да нашаря с оранжеви и черни линии една шапка в стил Дейви Крокет от старата ми кутия с дрехи в мазето и да ѝ лепна отзад чудовищна изкуствена опашка на миеща мечка. Лисицата беше мъж с червен костюм, папийонка и очила. В зоопарка никога не беше имало панда, но около портата на крепостта патрулираха пет или шест панди, а отзад на панталоните им стърчаха опашки от гъба за баня. Хипопотамът винаги беше облечен с лилав пуловер, под който беше подпъхната възглавница.

Освен това хората пишеха по стената на зоопарка с тебешир и спрей, а след няколко седмици започнаха да пристигат с плакати, на които преобладаваха закачливи надписи вместо стандартните „Майната ви“, които изобилстваха по мостовете. Облечен в сиво мъж с розова кърпа на главата се появи една вечер пред вратите на зоопарка с табела, на която пишеше: „Аз съм тук, аз съм слон“. Имаше и един известен тип от Долно Драние, където беше ударена водната кула, който в началото беше патица, но след бомбардирането на фабриката за памук един ден се появи на тротоара с плакат: „Вече нямам чисто бельо“. Вестниците бяха наводнени от снимки на плаката му, изписан с червени букви, и на орфаните му сиви ръкавици, стиснали картон. Седмица или две по-късно той се появи с посланието: „Без гащи съм“. Друг до него вдигна плакат, на който пишеше: „И аз“.

Със Зора си разправяхме тези истории по време на дежурствата ни в клиниката, където превързвахме глави, ръце и крака, правехме място за ранените, помагахме в родилното отделение, контролирахме разпределянето на успокоителните. От кабинета на третия етаж на болницата „Свети Ярмо“ се виждаха камионите, които идваха от бомбардираните райони и носилките, положени в каменния двор, препълнени с части от тела. Това не бяха частите, които виждахме на упражненията по анатомия — свежи и чисти, свързани със съответните тъкани, за да разберем функциите им. Сега те бяха изпразнени от съдържание и лежаха червени, съсирени и обгорени на купчини, за които се предполагаеше, че съдържат едни и същи части — ръце, крака, глави. Бяха извадени от канавки, свалени от дървета, измъкнати от разрушени сгради, където са били запратени от ударната вълна, та да могат мъртвите да бъдат идентифицирани, но човек едва можеше да познае какво представляват, камо ли да ги отнесе към определени тела, лица, любими хора.

Един ден се прибрах и видях дядо да стои в коридора, облечен с палтото си с големи копчета и с шапка на главата. Влязох точно когато той внимателно затягаше колана си и слагаше „Книга за джунглата“ във вътрешния си джоб. Кучето седеше на табуретката до вратата, вече готово, с каишка на врата, а той му говореше по онзи особен начин.

Целунах го и го попитах:

— Къде отиваш?

— Чакахме те — отвърна той от свое име и от името на кучето.
— Тази вечер идваме с теб.

Това беше последният път, когато отидохме заедно до крепостта. Вървахме пеша. Беше ясна и ярка есенна вечер, слязохме по нашата улица до „Булеварда на революцията“ и завихме нагоре по калдъръмения път, успореден на трамвайната линия. Трамваите минаваха, тихи и стари, празни като улицата, а релсите бяха хлъзгави от следобедния дъжд. Насреща ни духаше лек хладен вятър, който залепяше листата и вестниците по краката ни и по муцуната на кучето, което с отворена уста припикаше между нас с късите си дебели крачета. Бях му сложила оранжева панделка в чест на тигъра, но когато

предложих шапката си с опашка на миешца мечка на дядо, той ме погледна и каза:

— Моля те, остави ми някакво достойнство.

Тази вечер не се очакваше въздушно нападение, така че тротоарът на зоопарка беше практически празен. Жената лъв беше там, подпряна на един уличен стълб, поздравихме се и тя се върна към вестника си. Момче, което бях виждала само веднъж-дваж, беше седнало на стената на зоопарка и въртеше копчетата на портативно радио. Седнахме на пейката на автобусната спирка и дядо сложи кучето с калните му лапи на коленете си. Около двайсет минути наблюдавахме обичайната суматоха на пресечката със счупения светофар, който никоой не беше поправил вече месец. После се включи сирената, след нея още една, по-близка, и две минути по-късно видяхме първия взрив на югозапад, от другата страна на реката, където атакуваха района на Държавния трезор. Спомням си колко бях изумена, че кучето просто си седеше и като че ли не обръщаше внимание на случващото се, докато линейките от „Свети Павло“ включваха светлините си и се изсипваха от гаража на улицата. Успокоявах дядо за тигъра, като му разказвах как се грижат за сакатите кучета и котки в Америка, как понякога им правят проходилки, с чиято помощ животното успява да води напълно нормален живот и да се придвижва из цялата къща.

— И като паднат, се изправят сами — уверих го.

Дядо дълго време не каза нищо. Вадеше лакомства от джоба си и ги даваше на кучето, а то шумно ги лапаше и душеше ръцете му за още.

През цялата война дядо живееше с надежда. В годината преди бомбардировките Зора успя да го убеди с молби и заплахи да се обърне към Националния лекарски съвет за възобновяване на болничното сътрудничество за възстановяване на някогашните връзки през новите граници. Но сега, в последните часове на тази страна, на него, както и на мен, му беше ясно, че примирието е създадо само илюзия за нормалност, но не и мир. Когато битката ти има крайна цел — да те освободи от нещо, да защити невинните — тя носи надежда за завършек, за победа. Но ако борбата е за реабилитация, ако е за името ти и за местата, с които е неразривно свързана кръвта ти, тогава остава само омразата и една дълга бавна върволица от хора, които се хранят с

нея, приемайки я всеотдайно от онези преди тях. Тогава борбата е безкрайна, тя идва на вълни, но винаги запазва способността си да изненада онези, които се надяват да е приключила.

Ние отидохме на нашето бдение край зоопарка повече от година преди да открием, че дядо е болен, преди да започнат тайните му посещения при онколога, нашия последен съюзник. Но тялото познава себе си и някаква част от съзнанието му трябва да е разбирала какво предстои, когато той се обърна към мен и за последен път ми разказа за безсмъртния човек.

Дядо потри коленете си и каза:

— Обсадата на Саробор. Никога не сме говорили за това. Нещата тогава бяха лоши, но имаше вероятност да се оправят. Имаше възможност да не рухне всичко още тогава. Бях на конференция на морето и тъкмо щях да си тръгна за вкъщи, когато ми се обадиха за някакви ранени в Мархан.

Отидох там и заварих купища палатки и хора. Някои от тях, улучени при престрелка няколко километра по-нагоре по пътя, ми казаха, докато ги превързвах, чакайки да дойдат медицинските екипи, че са тук, за да завземат самолетния завод в долината Мархан, първо с тежка артилерия, а после и с пехота. След това щели да отидат в Саробор. Саробор — представяш ли си? Саробор, където е родена баба ти. Така че намерих генерала и го попитах: „Какво става тук, по дяволите?“ А той знаеш ли какво ми отвърна: „Мюсюлманите искат достъп до морето, така че ще ги изпратим там по реката, един по един.“

Какво да ти кажа за това? Какво има за казване? Венчах се за баба ти в църква, но щях да се ожения за нея даже и ако семейството ѝ ме беше помолило да сключим брак пред ходжа. Какво ще ми стане, ако ѝ честитя Рамазана веднъж годишно, щом за нея не е никакъв проблем да запали свещ за моите покойници в църквата? Възпитан съм като православен християнин, но принципно погледнато, предпочитах майка ти да приеме католическата вяра, за да ѝ спестя потапянето в мръсната вода, която държат в кръщелните купели. На практика, изобщо не я кръстих. Моето име, твоето име, нейното име. В крайна

сметка единственото, което искаш, е някой да жали за теб, когато дойде време да те положат в земята.

Тръгнах си от Мархан. Но не се върнах у дома. Ти беше там, майка ти също, баба ти и тя, но аз не се прибрах. Дойде помощникът ми, едно младо докторче, не мога да си спомня лицето му. Аз се сбогувах и си тръгнах, излязох на пътя, вървах цял следобед и пристигнах в Саробор. В долината Амоварка беше петдесет градуса, всичко беше сухо, бледозелено и много тихо, ако не се смятаха бомбардировките, които започваха в Мархан. Това беше преди тринайсет години, разбираш ли, и дори войната още не беше война. Тогава на хълмовете над града имаше голяма маслинова гора. Сигурно не можеш да си спомниш какъв беше градът, преди да го нападнат, преди да разрушат мюсюлманските квартали и да съборят онзи стар мост в реката, все едно е дънер, все едно е нищо.

Отидох в Саробор и заварих пустош. Падна нощта. От турския квартал можех да чуя как нашите бомбардират завода в долината Мархан, можех да видя и светлините над хълма. Можех да позная какво следва, знаех какво предстои. Всички знаеха — навън нямаше никой, прозорците не светеха. Миришеше на готвено — хората вечеряха в тъмното. Ароматът на богата вечеря, който се разнасяше, ме караше да се замисля за онова ирационално желание, което обзема хората, когато краят е почти настъпил — вместо да пестят за обсадата, те празнуваха в къщите си покрай реката, ядяха агнешко с картофи и кисело мляко. Долавях миризма на джоджен и маслини, а докато минавах край прозорците им, чувах цвъртящите тигани. Спомних си как баба ти готвеше, докато живеехме в Саробор, застанала до прозореца с голямата върба отвън.

В турския квартал имаше една тясна улица, която вървеше покрай реката откъм мюсюлманската част на града, с кафенетата и ресторантите, където правеха най-хубавия бюрек на света, с магазините, в които можеше да си купиш наргиле, със стъklarските работилници и цветните градини, сега разкопани и превърнати в гробища. От всяка част на улицата, вървейки по нея надолу край реката, можеше да видиш в далечината Стария мост с проблясващите цилиндрични кули. На всеки няколко метра имаше турски чешми. Тези чешми — това беше песента на Саробор, Саробор винаги звучеше като течаща вода, като хубава чиста вода — от реката, та до цистерните.

Там беше и старата джамия със самотното осветено минаре, подобно на раковина.

Пресякох Стария мост и отидох в хотел „Амоварка“, където с баба ти прекарахме медения си месец, преди да намерим апартамент, в който да се нанесем. Там отсядаха чуждите големци и посланици, когато идваха в Саробор. Директорът на самолетния завод в Мархан — онзи, който бомбардирахме — понякога стоеше там с месеци. Хотелът беше разположен върху скална издатина на брега на реката над водопада, ограден с маслинови дръвчета и палми, и гледаше към водата. Имаше прозорци с бели пердета и тераса, която приличаше на женска пола, с овални каменни дипли, надвиснали над реката. На терасата имаше медни турски фенери. Виждаше се от Стария мост и, разхождайки се вечер, човек можеше да застане на моста и да съзерцава водопада и ресторанта на терасата, където оркестър от четирима върви от маса на маса и свири любовни песни.

Вътре хотелът беше с дървени паравани и сводове в червено и бяло. По стените висяха древни турски гоблени, във фоайето имаше старинни кресла и камина. Влязох, вътре беше празно, съвсем празно. Нямаше жива душа, дори и на рецепцията. Поех по дългия коридор и стигнах до преддверието на ресторанта.

Там заварих един сервитьор, един-единствен. С много малко коса, цялата побеляла, сресана напред, с голямо мораво петно на челото — белега на благочестивия мюсюлманин не можеш да сбъркаш с нищо. Стегнат като в обръч в костюма си, с вратовръзка и праметната през ръката кърпа. Видя ме и лицето му светна. Като че беше очарован да ме види, като че това беше най-хубавото, което му се бе случило този ден. Попита ме дали искам да вечерям, изрече го по начин, който да ме окуражи да остана, макар да бях единственият клиент там, и аз се съгласих, казах му, че искам вечеря, разбира се. Мислех си за медения си месец, мислех си, че тук предлагат омари и всякаква морска риба, която карат по реката с лодките си.

— Къде би искал да седне господинът? — попита ме той и посочи с широк жест салона. Ресторантът беше с висок жълт таван с изрисувана батална сцена, с червени завеси и същите медни фенери, и цялата зала, както и останалата част от хотела, беше съвсем пуста.

— На терасата, ако обичате — отвърнах.

Той ме заведе навън, настани ме на най-хубавата маса за двама и отнесе ненужните вилица, нож, салфетка и чиния.

— Извинявам се, господине — рече. Имаше пресипнал, стържещ глас, макар дланите и зъбите му да подсказваха, че не е пушил и ден в живота си. — Тази вечер имаме само от местното вино.

— Чудесно — отговорих аз.

— И само бутилирано, господине — допълни той.

Казах му да ми донесе бутилката и че ще остана да пренощувам, ако бъде така добър да намери някой от рецепцията да ме настани. Знам, мислиш си, че идеята не е била никак добра, защото онези, които бомбардираха от другата страна на хълма, се готвеха да дойдат в Саробор на сутринта. Но в този момент планът ми беше да остана и му го казах, може би за да бъда любезен. Той беше много възрастен. Ти не знаеш какви бяха нашите сервитьори. Как бяха обучавани в старите ресторанти. Ходеха на училище, най-доброто училище за сервитьори тук в Града. Учеха се на занаят, учеха се на обноски. Знаеха колкото един главен готвач. Разпознаваха вината със затворени очи, знаеха как се реже месо, коя риба къде плува и с какво се храни, години наред учеха подправките, преди да им позволят да сервират. Ето за такъв сервитьор говорим, освен това и мюсюлманин, и всичко това ме накара да се замисля за баба ти и изведнъж ми прилоша, докато гледах как той се отдалечава да ми донесе виното.

Облегнах се назад и се заслушах какво правят онези долу в Мархан. На всеки няколко минути синьо зарево осветяваше върховете на хълмовете, поръбили долината, а секунди по-късно се разнасяше и пукотът на артилерията. Южният бриз долиташе до мен през долината и донасяше мириса на барут. Виждах очертанията на Стария мост на брега над хотела, а един мъж вървеше по него и палеше лампите по стария начин, както по мое време. Отдолу под терасата ромолеше реката. Наведох се малко напред, за да погледна през цветята на парапета надолу, където водата бе тъмна на фона на бялото скално корито. Когато се облегнах отново назад, усетих наблизко цигарен дим, огледах се и за своя изненада на една маса в отсрещния ъгъл видях друг посетител, подпрял лакът на каменния парапет. Облечен беше в костюм с вратовръзка, четеше книга и я беше вдигнал така, че да не виждам лицето му. Масата пред него беше празна, имаше само чаша кафе, което ме накара да си помисля, че е свършил с вечерята си и за

радост скоро ще си изпие кафето и ще си тръгне. Той като че ли не забелязваше как бомбардировките осветяват небето, сякаш над хълмовете се разпръскваха празнични фойерверки, които все повече се приближаваха. После се улових, че си мисля: „А може би за него е празник, може би е прекосил реката тази вечер, за да злорадства в някогашния турски палат. Може би за него това е нещо забавно — нощ, за която ще говори години наред пред приятелите си, когато го карат да разказва как е изпращал мюсюлманите надолу по реката.“

В този момент старият сервитьор се върна с бутилката ми. Сега си спомням — „Салимач“, реколта 1988.

Прочут лозарски регион, който скоро щеше да е от нашата страна на границата. Сервира ми го така, сякаш за него това нищо не означаваше, и аз имах чувството, че иска да ми покаже каква сила на характера е нужна да ми поднесе това вино, сякаш му е все едно дали собственикът на лозята намушква сина му в самолетния завод точно в този момент. Той обели фолиото от гърлото и извади тапата пред мен. Взе чашата ми, наля ми малко, примигвайки, докато отпивах. После ми доля и остави бутилката на масата. Изчезна за миг и се появи отново с количка, покрита с големи листа от салата, чепки грозде и резенчета лимон, струпани около рибите в центъра. Те бяха твърди и с бистри очи, но имах чувството, че идват от някой цирк.

Сервитьорът се обърна към мен:

— Ето, господине. Тази вечер имаме морски език, змиорка, сепия и светипетрова риба. Мога ли да ви препоръчам светипетровата риба? Прясно уловена е, от тази сутрин.

Рибите не бяха много — може би пет или шест, но бяха акуратно подредени, по края бяха навити двете змиорки. Светипетровата риба лежеше на една страна като лист хартия с бодли, петното на опашката ѝ ме гледаше като око. От всички риби на количката само тя приличаше на риба и само тя не излъчваше смътна трупна миризма. Обичам светипетрова риба, но тази вечер реших, че искам омар, и попитах имат ли омари. Старият сервитьор ми се поклони и се извини, току-що ги били свършили.

Казах му, че искам да си помисля, той остави менюто и изчезна. Бях доста разочарован заради омара, седях и гледах ястията, които вървяха с рибата. Разбира се, както можеше да се очаква, имаха картофи, сготвени по няколко начина, салата с чесън, четири или пет

различни рибни сосове, но през цялото време си мислех за омара, който току-що беше свършил. Казах си: „Господи, ще бъде ужасно, ако този мъж, този злорадстващ мъж, който си чете книгата, току-що е изял последния омар, онзи, който би трябвало да е за мен, защото аз не съм дошъл тук да злорадствам.“

И точно в този миг, докато си го мислех, старият сервитьор отново се появи и се наведе към масата на мъжа.

— Е, господине — чух гласа му, — решихте ли? Мога ли да ви предложа нещо за пиене?

— Да, ако обичате — отвърна мъжът. — Вода.

Оставих менюто и го погледнах. Той беше отпуснал книгата, та да може да говори със сервитьора, и веднага го разпознах. Старецът отиде да му донесе вода, а Гавран Гайле не вдигна книгата си; вместо това погледна към реката, после обходи с поглед терасата и накрая очите му се спряха на мен и това беше същият поглед на мъжа от ковчегата — същите очи, същото лице, непроменено и цялостно, каквото сигурно е било и в килията на пияниците онази нощ в църквата на Девата на водите, когато нямах възможност да го видя.

Безсмъртният ми се усмихна и аз казах:

— Това си ти.

Той възкликна „докторе“, стана, изтупа сакото си и дойде да ми стисне ръката. Изправих се, стиснал салфетката си, и докато се здрависвахме мълчаливо, се сетих защо е тук, и не можех да кажа, че съм изненадан да го видя. Не, не бях изненадан ни най-малко. Това, че беше тук, можеше да означава само едно — също като нас и той знаеше какво ще се случи. Безсмъртният бе дошъл да прибира.

— Какво чудо — каза ми той. — Какво изумително чудо.

— Откога си в града? — попитах.

— От няколко дни — отвърна той.

Уморен бях и му заявих без заобикалки:

— Не се съмнявам, че много хора си черпил с кафе.

Той не се усмихна при тези ми думи, но и не ме упрекна. Не потвърди и не отрече. Просто беше там.

Хрумна ми, че не съм го виждал уморен, изтощен. Казах му, че настоявам да вечеряме заедно, и той се съгласи с радост. Отиде да си вземе книгата и чашата, а сервитьорът му донесе нови прибори.

— Решихте ли какво ще поръчате, господа? — попита ни той.

— Още не — отвърна приятелят ми. — Но ще си вземем наргиле.

Изчаках, докато старецът тръгна да го донесе, и казах:

— Най-хубавото ядене в живота си съм ял тук. — Безсмъртният кимна с разбиране, а аз добавих: — След сватбата. Ти не познаваш жена ми. Тук отседнахме за медения си месец и ядохме омари. Две години след първата ни среща с теб в онова малко село — помниш ли?

— Помня — рече той.

— Бях много млад — продължих аз. — Беше красив меден месец. Цяла седмица ядох омари. Бих ял и сега.

— Направи го.

— Тази вечер нямат.

— Колко жалко.

— Да не би ти да си изял последния? — казах.

— Нали виждаш — отговори той, — не съм вечерял.

Известно време седяхме мълчаливо и той не ме попита какво правя тук. Тогава се досетих, че може би той знае нещо, което аз не знам — че може да е тук не заради някой друг, а заради мен, че е дошъл точно за мен, и тази мисъл ме сепна. И ти казвам, едно е да не вярваш, съвсем друго е да си представиш, че нещо е възможно. Не знам дали заради бомбардировките, или заради Стария мост, но точно това правех, докато седях, вкопчен в салфетката на коленете си, казвах си: „Ами ако...?“

— Зае ли си напоследък? — попитах.

— Не особено — отвърна той и понечи да каже още нещо, но сервитьорът се появи, влачейки заднешком наргилето, което приготви пред нас, почисти мундщука и сложи тумбака^[1] в чашката. Когато приключи, от маркуча се разнесе сладък топъл аромат на рози и мед, а той извади молив и лист, за да запише поръчката ни.

— Какво ще кажеш за костур? — попита ме безсмъртният.

— Любител съм на светипетровата риба — казах аз. — Поради липсата на омар.

— Да поръчаме ли светипетрова риба?

— Нека е светипетрова риба.

— Искаме светипетрова риба — рече безсмъртният на стария сервитьор, погледна го и се усмихна.

Сервитьорът се поклони дълбоко, сякаш бяхме направили кой знае какъв избор. Може би това беше последната светипетрова риба, която ресторантът някога щеше да продаде.

— Мога ли да предложа мезе на господата? — попита старият сервитьор. — Имаме чудесни печени червени чушки с чесън, както и салата от октопод. Имаме и прекрасни сарми, и сирене с маслини.

— Усещам, че имаме належаща нужда да се поглезим — каза безсмъртният. — Трябва да си угаждаме тази вечер. Ще си вземем от всичко. А с рибата ще поръчаме и от варените картофи с листно цвекло.

— Много добре, господине — отзова се сервитьорът, докато си записваше всичко с тъп молив.

— И разбира се, магданозен сос.

— Разбира се, господине — кимна сервитьорът.

Той отново напълни чашите ни с вино и ни остави, а аз седях, гледах спокойното и усмихнато лице на безсмъртния и се питах защо точно тази вечер имаме належаща нужда да си угаждаме. Безсмъртният хвана мундщука на наргилето и започна бавно да всмуква, от ноздрите и от устата му излизаха големи, плътни облаци дим и целият му вид издаваше задоволство, докато си седеше там, а долината на Мархан се разтърсваше от взривове.

Трябва да съм изглеждал доста замаян, защото ме попита:

— Нещо не е наред ли? — Поклатих глава и той се усмихна. — Не се притеснявай за парите, докторе. Аз черпя. Важното — най-важното — е да се поглезим с всички тези приятни неща.

„Господи — казах си аз, — и това доживях. Последната ми вечеря, и то с безсмъртен.“

— Най-доброто ми ядене — каза той ни в клин, ни в ръкав, сякаш бяхме още на тази тема, — беше в „Големия глиган“ преди шейсетина години.

Не знам защо, но не го попитах: „Как така? Как може да си ял преди толкова години, когато лицето ти издава, че си на трийсет, та дори и тези години са ти много.“

Той продължи:

— „Големият глиган“ беше чудесна кръчма в кралския ловен парк, сам си отстрелваш дивеча и после готвачът ти го приготвя по негов си специален начин. Жената, за която ти разказвах — онази,

която умря — с нея отидохме там, когато за пръв път избягахме. Когато избягахме оттук.

— Не бях разбрал, че е от Саробор — казах.

— Всеки е отнякъде, докторе. Тя свиреше на гусла там... — Той посочи към Стария мост. — Ето там.

Чушките, салатата от октопод и сармите пристигнаха, сервитьорът нареди чиниите и безсмъртният веднага се нахвърли на храната. Всичко миришеше приказно, той прехвърли няколко зелени сарми и червени пиперки в чинията си, сосовете им се смесиха, розово-лилавите пипала на октопода лъщяха от зехтина. Сложих и аз малко в чинията си и също започнах да се храня, но ядях бавно, кой знае защо — може би в храната имаше отрова, може би старият сервитьор беше замислил отмъщение и безсмъртният затова бе дошъл. Но беше трудно да не се храня, докато в Мархан светлините угасваха, а Гавран Гайле не спираше да говори за яденето. Всеки път, когато сервитьорът се приближаваше, Гаво обясняваше на висок глас колко прекрасни са ароматите, колко е пресен зехтинът — и така си беше, храната беше чудесна, но аз имах чувството, че ми натяква, че това е последното ми ядене, и си мислех: „Господи, къде ми беше умът да дойда тук?“

Сервитьорът ни донесе светипетровата риба и тя беше възхитителна. Тъмна, хрупкава отвън, изпечена цялата на скара. Той бавно я разреза с ножа за риба, под острието месото беше меко и пухкаво, после ни я сервира в чиниите и ни сложи от картофите. Те бяха яркожълти и изпускаха пара, листата на цвеклото бяха плътни и зелени, полепнали по картофите, а безсмъртният ядеше ли, ядеше и обясняваше колко вкусно е всичко — което беше вярно, наистина беше вкусно и въпреки че взривовете от Мархан гърмяха в ушите ни, с вечерята на терасата, реката и Стария мост всичко си беше наред.

Но аз трябваше да знам и по някое време попитах:

— Дошъл си да ми кажеш, че ще умра ли?

Той ме погледна изненадан.

— Моля? — каза.

— Яденето. Угаждането. Ако си тук, за да ми угодиш с последната ми вечеря, искам да го знам. Да се обадя на жена си, на дъщерята, на внучката.

— Щом ми задаваш този въпрос без раздражение, да разбирам ли, че си приел това, което съм? Това означава ли, че си готов да си платиш дълга, докторе?

— Определено не — отговорих.

— Искаш още доказателства?

— Дори и кафе не сме пили още.

Гавран Гайле леко докосна със салфетката ъгълчетата на устата си.

— Може ли да я видя?

— Кое?

— Залога ти, докторе. Книгата. Дай да я видя.

— Не — рекох аз и се притесних.

— Хайде, докторе, само да я видя.

— Аз не те моля да ти видя чашата — отвърнах.

Но той не се предаваше, не се хранеше, а просто седеше. И след малко аз извадих „Книга за джунглата“ и му я подадох. Той избърса връхчетата на пръстите си, преди да я поеме, после прокара длан по корицата.

— О, да — каза, като че си спомняше добре историята.

Отвори я и заразгръща страниците, разглеждайки илюстрациите и стиховете. Опасявах се да не ми я вземе и в същото време се боях, че ще се разстрои от недоверието ми.

— Рики Тики Тави — рече той и ми върна книгата. — Спомням си го. Най-много него харесвах.

— Каква изненада — отвърнах аз, — че харесваш невестулката.

Той не ме поправи, макар и двамата да знаехме, че съм груб и че греша: Рики Тики Тави е мангуста.

Гавран Гайле ме наблюдаваше, докато прибирах книгата. Усмихна ми се, наведе се напред и тихо каза:

— Тук съм за него — сетне кимна по посока на сервитьора.

Не ми каза ясно, че не е тук заради мен и вече ми беше дошло до гуша, но изведнъж се почувствах ужасно заради дребничкия стар сервитьор.

— Той знае ли?

— Как би могъл?

— Преди им казваше.

— Да, но оттогава съм научил някои неща. Ти ме видя, докторе, докато се учех. Ако му кажа, той ще ме намушка с шиш за кебап и трудно ще се възстановя, което не трябва да се случва, защото, както казваш, чака ме много работа. — Той се облегна назад и избърса устата си със салфетката. — Освен това, каква ще му е ползата? Той е щастлив, сервира богата вечеря на двама приятни господата в навечерието на войната. Остави го да се радва на щастието си.

— Щастие? — Бях смаян. — Можеше да си е у дома. Със семейството си.

— Ние си угаждаме и така угаждаме и на него — каза безсмъртният. — Този човек много се гордее с работата си, а сега ни поднася прекрасна, великолепна, запомняща се вечеря. После ще се прибере при семейството си и ще разправя как е сервирал последната вечеря в хотел „Амоварка“, а утре, когато вече няма да го има, живите ще има за какво да си приказват. Ще говорят за това и след войната. Разбираш ли?

Сервитьорът се върна и отнесе чиниите ни, големия поднос със светипетровата риба, оглозганите стъквени костици. Закрепи чиниите на едната си ръка, бялата кърпа беше преметната през другата и аз бях погълнат от представата за тази паметна вечеря, на която не се насладих заради страха.

— Какво мислят господата за едно питие? — попита старият сервитьор. — Или десерт?

— И двете — казах аз изведнъж. И продължих: — Донесете ни тулумбички, баклава, туфахия^[2] и кадаиф, ако обичате.

— И дюлева ракия — добави безсмъртният и когато сервитьорът си тръгна, ми каза колко се радва, че започвам да вниквам в духа на нещата.

Мълчахме, защото си мислех как да убедя безсмъртния да предупреди сервитьора, или пък аз сам да му кажа, без Гаво да ме види. Старецът донесе десерта на огромен сребърен поднос и го постави на масата. Тулумбичките бяха златисти, меки и подгизнали от сироп, баклавата залепваше за устата ми, печената ябълка с орехи беше прекрасна и се топеше под вилицата ми и всичко това бе придружено от дюлева ракия, която изгаряше гърлото между хапките, а аз бях малко пиян и докато гледах пожара в небето над Мархан, ми липсваше кухнята на баба ти, защото нейните сладкиши са по-хубави.

Когато приключихме, Гавран Гайле отмести стола си назад и каза:

— Добре.

После склучи длани на корема си и нещо във вида му ме натъжи.

— И ти ли ще умреш утре? — попитах. — Затова ли си тук?

Въпросът беше глупав и аз го осъзнах в мига, в който го зададох.

— Не, разбира се — отвърна той. Барабанеше с пръстите си по корема, сякаш беше малко момче. — А ти?

Не се засмях, макар да разбрах, че се шегува.

— Дори и след всичко това? След като този град бъде сринат до основи, защото точно това ще се случи утре, ти не вярваш, че той ще ти позволи да умреш? — рекох.

— Разбира се, че няма да го направи.

Гаво беше изял баклавата си, но обираше чинията с вилицата си. Избърса устните си със салфетката и вдигна ръка към сервитьора. Той дойде, събра чиниите и преди още да си е отворил устата, безсмъртният каза:

— А сега ще прием кафе.

Този път говори сериозно, помислих си аз. Той отново взе мундщука на наргилето и започна да пуши. На всеки няколко всмуквания ми предлагаше да опитам, но аз отказвах. Тютюнът му миришеше на дървесина и горчиви рози. Пушекът се стелеше и се сливаше с ниската мъгла, която размазваше светлините над моста.

Сервитьорът се върна с кафето. Започна да подрежда масата, да слага кафените чаши, но безсмъртният каза:

— Не, ще прием заедно от тази. — Сетне извади бялата чашка със златния ръб.

Направих един последен опит и докато сервитьорът все още можеше да ни чуе, попитах:

— Предполагам, сега ще поканиш господина да пие кафе с нас?

Казах го грубо, та сервитьорът да си тръгне и да не пие от чашата.

Но безсмъртният каза:

— Не, не, само двамата, ние вече пихме кафе този следобед, нали?

Сервитьорът се усмихна, наведе плешивата си глава и аз се натъжих, изведнъж ме обзе мъка за стария човек.

— Не, приятелю, това кафе е за мен и за теб — рече безсмъртният.

Когато сервитьорът си тръгна, Гаво наля горещото кафе в чашата и ми го подаде, сетне се облегна назад, чакайки го да изстине. Това отне доста време, но накрая аз отпих и приятелят ми се усмихна.

— Ето сега — каза той и взе чашата.

На терасата беше вече тъмно и той се взираше в чашата, а аз се наведох напред и се вглеждах в лицето му, застинало като камък.

— Виж тук — каза той изведнъж. — Ето защо си дошъл в Саробор? Ти си от другите.

— Моля те, не го казвай — отвърнах аз. — Моля те да не го повтаряш на глас. Искаш старецът да ни чуе ли? — Гаво продължи да държи чашата в ръце и аз добавих: — Не съм от другите. Не съм от никои. Аз съм от всичките.

— Не и по име — каза той.

— Жена ми е родена тук — рекох, почуквайки по масата с пръст. — И дъщеря ми. Беше на шест, когато си тръгнахме.

— Но изглежда знаеш какво ще стане утре. Питам те, защо си дошъл? Не си призован. Не си дошъл тук да вземеш нещо ценно. Дошъл си да вечеряш — защо?

— Това е важно за мен — отвърнах. — Очевидно и за този беден старец, на когото дори не даваш възможност да бъде със семейството си.

— Той ще бъде със семейството си довечера, докторе, когато се прибере — каза безсмъртният все още търпеливо. — Защо да му казвам, че утре ще умре? За да оплаква живота си тази последна вечер, която ще прекара със семейството си?

— Защо тогава предупреждаваше другите?

— Кои други?

— Другите — мъжа, който те е удавил, онзи с кашлицата при Девата на водите. Защо и него да не предупредиш? Онези, другите мъже, умираха, наистина умираха. Този би могъл да се спаси, да си тръгне.

— Ти също — каза той.

— И ще си тръгна.

— Наистина ли? — попита безсмъртният.

— Да — отвърнах. — Дай ми чашата, ухилено копеле такава — вътре няма нищо за мен.

Но той не ми я даде.

— Не ми отговори, когато те попитах защо си дошъл в Саробор, докторе.

Отпих голяма глътка от чашата си и казах:

— Защото съм го обичал през целия си живот. Най-хубавите ми спомени са от тук — с жена ми, с детето ми. Всичко това утре ще отиде по дяволите.

— Като идваш тук, нали разбираш, че и ти рискуваш да си отидеш заедно с града. Могат да изстрелят снаряд точно в този момент и да улучат тази сграда.

— Това ли ще се случи? — попитах. Твърде бях ядосан, за да ме е грижа.

— Може би да, а може би не — отвърна той.

— Значи и мен не ме предупреждаваш?

— Не, докторе, опитвам се да ти кажа нещо — рече той все така търпеливо. — Не ти говоря за болест, за дълго и бавно пропадане. Говоря ти за внезапността. Това искам да разбереш. Не предупреждавам този човек, защото животът му ще свърши внезапно. Не му трябва да го знае, защото така няма да страда.

— Внезапността? — повторих аз.

— Да, внезапността — отвърна той. — Той живее добър живот, обграден е с любов, с приятели, и неочаквано ще си отиде. Повярвай ми, докторе — ще се радваш, ако животът ти свърши ненадейно, но ако стане иначе, ще тъгуваш по внезапността.

— Не и аз — казах. — Не правя нещата, както ти казваш, внезапно. Аз се подготвям, обмислям, обяснявам.

— Да, ти тези неща ги можеш, но не и когато става дума за това. — Той посочи в чашата ми и аз си помислих: „Да, дошъл е и заради мен“. — За внезапността. Няма подготовка, няма обяснения, няма извинения. Внезапно си тръгваш. И отнасяш със себе си всички разсъждения и всички опасения за собственото ти заминаване. Цялото страдание, което знанието би ти причинило, ще си остане тук и няма да те засегне.

Ние се гледахме мълчаливо и в този момент сервитьорът дойде със сметката. Сигурно си мислеше, че на масата ни се случва нещо

много ужасно и лично, защото бързо си тръгна.

— Защо плачеш, докторе? — попита безсмъртният.

Избърсах очите си — не бях разбрал, че плача.

— През следващите години ще има много внезапни заминавания, докторе — каза Гавран Гайле. — Ще бъдат дълги, дълги години, повярвай ми. Но те ще минат, накрая все ще свършат. Затова трябва да ми кажеш защо дойде в Саробор, където рискуваш всяка минута, докато седиш тук. Защо дойде, след като знаеш, че един ден тази война ще свърши?

— Тази война никога не свършва — отвърнах. — Тя се водеше, когато аз бях дете, и ще продължи да се води, дори когато децата на децата ми си имат деца. Дойдох в Саробор, защото искам да го видя още веднъж, преди да погине, защото не искам да си тръгва от мен, както ти казваш, внезапно. — Осъзнах, че през цялото време съм пригладжал с длан покривката.

Безсмъртният остави в чинията със сметката няколко чисто нови банкноти, които на сутринта нямаше да имат никаква стойност.

— Кажи ми, Гавран Гайле — помолих го аз, — чашата казва ли ти, че тази вечер ще дойда с теб внезапно?

Той повдигна рамене и ми се усмихна. Нищо гневно, нищо зло нямаше в усмивката му. Никога не беше имало.

— Какво би искал да чуеш, докторе?

— „Не“.

— Тогава счупи чашата — каза той — и тръгвай.

* * *

Месеци по-късно, много седмици след края на бомбардировките, тигърът Збогом продължаваше да яде собствените си лапи. Беше жесток към себе си, но кротък и спокоен с пазачите, които седяха в клетката с него и галеха едрата му четвъртита глава, докато той дъвчеше чуканите на краката си. Раните бяха инфектирани, подути, черни.

Накрая, без да го обявяват във вестника, застреляха безкракия тигър там, на каменния под на клетката му. Мъжът, който го бе отгледал — който го беше хранил като малък, беше го претеглял и

къпал, беше го разхождал из зоопарка в раница, мъжът, чиито ръце се появяваха на всяка снимка на тигъра като малък — дръпна спусъка. Казват, че на следващата пролет партньорката на тигъра убила и изляла едно от малките си. За тигрицата този сезон означавал червена светлина и зной; звук, който се издига и снишава като писък. Пазачите взели оцелелите тигърчета и ги отгледали в собствените си къщи с домашните животни и децата си. Къщи, в които седмици наред нямаше електричество и течаща вода. Къщи с тигри.

[1] Тумбак — тютюн за наргиле с високо съдържание на никотин. — Б.пр. ↑

[2] Печени ябълки с пълнеж, популярен десерт на Балканите и в Близкия изток. — Б.ред. ↑

12

АПТЕКАРЯТ

Мъжът, който открил смъртта на Дариша Мечока, и до днес живее в Галина. Казва се Марко Парович, на седемдесет и седем години е и има правнуци. Те наскоро му купиха нова косачка за трева и той се оправя с това чудовище сам — дребен мъж с шапка и с кафяви ръце, които все още успяват да накарат някак оранжевата машина да върви по права линия из моравата му. Вечер не говори за Дариша Мечока, дори изобщо не говори за него, освен на няколко чаши ракия, които да му вляят кураж.

А когато говори, ето каква история разказва.

Час преди съмнало Дариша Мечока се събудил от прекъснатото си пътуване в окървавения сняг. Когато седнал и се огледал, видял, че тигърът яде сърцето му. Там, сред черните дървета на Галина, жълтоокият дявол впил зъби дълбоко във влажното му сърце. Отначало той се ужасил, попилал ребрата си и открил, че са празни. Тогава събрал всичките останали му сили, силите на мечките, чиито сърца бил накарал да замлъкват през годините. Без човешкото си сърце, Дариша паднал на четири крака, гърбът му се извил като планина, очите му се изпълнили с мрак. Зъбите му се посипали като стъкло от челюстите му и на тяхно място поникнали жълти мечи бивни. Той се извисил над тигъра като черна грамада на лунната светлина и цялата гора потреперила от рева му.

И до днес в една определена нощ все още можеш да чуеш тътена на битката им, когато вятърът духа на изток през върхарите на Галина. Дариша Мечока се стоварил с огромната си мечешка тежест върху тигъра, жълтоокият дявол впил нокти в раменете му и двамата се затъркаляли в снега със склучени челюсти, като събаряли дърветата и оголвали скалите от пръстта.

На сутринта от ужасната битка не било останало нищо, освен празната кожа на Дариша Мечока и обляната в кръв поляна, на която и до днес не никне цветете.

Часове след изгрева — той бил сигурен, че няма да може да мигне, но още при първите лъчи на слънцето открил, че отстъпва пред изтощението, пред невъобразимия студ, пред облекчението, че е отвел жената на тигъра у дома ѝ невредима — дядо ми се събудил в един свят, който вече знаел, че Дариша Мечока е мъртъв. Докато проверявал капаните за пъдпъдъци в подножието на планината, Марко Парович се натъкнал на окървавената кожа и се върнал тичешком в селото, като я влачел след себе си и призовавал Господ.

Докато дядо ми успее да се измъкне от леглото си и да излезе на прага, на площада вече се била събрала голяма тълпа и жените с пъстри кърпи на главите, викали:

— Дариша е мъртъв! Господ ни е изоставил!

Дядо ми стоял до мама Вера на стълбището и гледал как тълпата набъбва. Там били зарзаватчицата Йово и господин Невен, който оправял плуговете; свещеникът в лекъсаното му черно расо и двете стари моми, които живеели през две къщи и били излезли по пантофи. Имало още пет-шест души, застанали с гръб към него. Първата вълна на паниката след вестта, донесена от Марко Парович, вече била ударила селото, и дядо ми се взирал в невярващите лица на мъжете и жените, които познавал цял живот. Гледал фурнаджията, суров и червендалест, със сковани от месенето пръсти, и разтрепераните рамене на дъщеря му, която ахкала и усуквала косата си около юмруците си като оплаквачка на погребение. Малко настрана стоял аптекарят, безмълвен, с наметнато палто, вперил поглед в безформената, подгизнала от кръв кожа; всичко, което било останало от Дариша Мечока, лежало в краката им, сякаш ловецът никога не бил живял.

Аптекарят се навел и повдигнал кожата за единия ѝ край. Така тя приличала на мокро, косматото крило.

— Горкият — чул се гласът на някаква жена.

— Това не е човешко.

— Трябва да го почетем. Да го погребем.

— Господи, какво да погребем?

— Сигурни ли сте, че от него няма никаква следа? — обадил се аптекарят.

— Не, господине — разперил ръце Марко Парович, — само дирите в снега, където са се били.

През тълпата преминал ропот на ужас и възхищение, хората започнали да се кръстят. Разочарованието на цялото село от Дариша, гневът, че ги е изоставил, фактът, че са очерняли името му, и хулите, с които го били обсипвали само преди два часа — всичко това било забравено при вестта за смъртта му.

Едно от селските ловджийски кучета избрало точно този момент, за да подуши проснатата кожа и да вдигне крак до нея; последвал оскърбен вой, шест или седем ръце посегнали към кожата, нечий ботуш ритнал кучето надалеч, а Владиша, чиито нерви така и не се били възстановили след срещата с тигъра, припаднал.

— За бога, дайте да я сложим в църквата — рекъл свещеникът.

Неколцина стъписани селяни понесли кожата към църквата, а аптекарят подпрял Владиша на стъпалата на къщата и за пръв път погледнал дядо ми, който стоял на прага.

— Донеси вода — наредил той и дядо ми изтичал до кухнята.

Когато се върнал, усетил, че го следят внимателно, че очите на жените го сподирят като сенки. Но той гледал само аптекаря, който миришел на сапун и му се усмихнал топло, поемайки легена.

Тогава се извисили гласовете на жените.

— Ти си бил, нали? — извикала войнствено дъщерята на фурнаджията. Дядо ми отстъпил назад, без да откъсва поглед от нея. — Няма да се прибираш вътре, стой там, да ти виждаме лицето. Виж, виж докъде я докарахме!

Мама Вера застанала до него, а дъщерята на фурнаджията не спирала:

— Не те ли е срам? Да се сприятелиш с кучката на дявола и да я накараш да се чувства желана тук? Не те ли е срам?

— Ти си гледай своята работа — рекла мама Вера.

— Сега това ни е работата на всички! — отвърнала високо дъщерята на хлебаря.

Дядо ми не казал нищо. От нощното му пътешествие го делели само дневната светлина и няколко часа сън, но сякаш били минали хиляди години. Умът му все още не можел да осмисли всичко. Той подозирал — дори когато дъщерята на фурнаджията го обвинила — че никой не знае до каква степен е замесен. Все още имало вероятност

някой да излезе и да каже, че го е зърнал да се измъква от селото предишната нощ, или още по-лошо — че са го видели как се прибира с момичето, как потъва в снега под тежестта на бремето ѝ; или че са открили следите му, преди среднощният сняг да ги засипе.

Докато лежал в леглото си с премръзнали стъпала и потръпващи крака, опитвайки се да уталожим нервните спазми на крайниците си, убеден, че мама Вера долавя през кожата му как бумти сърцето му, дядо ми си позволил да се надява, че някак са успели да се измъкнат. Но сега вече било невъзможно да не мисли за Дариша — и макар да бил твърде млад, за да разбере напълно какво се е случило с него, някакво чувство за вина сигурно го е следвало през целия му живот. Но на девет години, изтръпнал от ужас, той можел само да седи на прага и да гледа как страхът изтръгва от селото и последните остатъци от здрав разум.

— Нещата отидоха твърде далеч — рекъл дърварят. — Тя ще ни ликвидира един по един.

— Всички трябва да се махнем.

— Трябва да изгоним кучката — обадил се Йово, — а ние да останем.

В думите на мъжете прозирала някаква нова цел. Все още не били съгласували действията си, но били на ръба да вземат решение и дядо усетил как неотвратимостта на нещастieto нахлува в него като река, срещу чието течение е напълно безпомощен.

Бил сигурен само в едно — сега тя имала нужда от него повече откогато и да било. Разбрал го предната нощ, когато на слизане от планината спрели на една поляна и той стоял над коленичилата в снега жена, гледал как дъхът излиза от устните ѝ на дълги тънки струйки и сърце не му давало да пусне ръката ѝ. Имал чувството, че онова, което я правело възрастна и поддържало спокойствието и смелостта ѝ; онова, което правело корема ѝ кръгъл като луната, е отстъпило пред ужасите на нощта и я е напуснало; оставило е и него сам с нея. Сякаш двамата били загубили тигъра, сякаш тигърът ги бил изоставил и сега били само двамата, дядо ми и жената на тигъра.

Той ѝ помогнал да изкачи стъпалата до входната врата и ѝ казал, макар тя да не можела да го чуе, че ще се върне на сутринта. Ще се върне с топъл чай и вода, с каша за закуска и ще остане да ѝ прави компания. Ще се грижи за нея. Но сега това било невъзможно. Да

излезе от дома си, да мине през площада, докато всички го гледат, да пресече пасището и да отиде в къщата ѝ — това щяло да отприщи безкраен низ от нещастия. Не можел да го направи, нямал власт, нямал сили да се опълчи срещу тази лудост навън, срещу гнева на възрастните, които в края на краищата си били възрастни. Но тя, жената на тигъра, била съвсем сама. Тази мисъл затъмнявала всички други и го оставяла без дъх.

Искал да обясни това на мама Вера, докато го бутала да си влезе вкъщи. Искал да ѝ разкаже за изминалата нощ и колко измръзнало и уплашено е било момичето, но не му стигали думите. Тогава обаче се сетил, че тя го била оставила да спи до късно, че не го събудила с изгрева на слънцето, за да се заеме със задачите си, нито пък в осем за закуска, не го събудила и когато Марко Парович излязъл, препъвайки се, от пасището, минал покрай къщата на касапина с окървавената кожа в ръце и надал вик. Оставила го да спи, защото усетила, че има нужда от това. Нямало какво повече да ѝ каже. Тя вече знаела. И каквато и да била причината, по очите ѝ се познавало, че повече няма намерение да участва в тази битка.

Загубил надежда, дядо ми стоял до прозореца и гледал навън. Там, където падналият през нощта сняг започвал да се топи, имало тънък слой кална киша; наоколо се въртели селските кучета, мръсни и със сплъстена козина; оградите и вратите на къщите изглеждали мокри и студени, а отвъд тях, на края на пасището, била малката къща на касапина с пушещия комин, която сега изглеждала непостижимо далеч. Когато аптекарят помогнал на Владиша да се изправи и тръгнал за магазина си, дядо ми изтичал навън и го последвал.

Когато говорят за аптекаря на Галина, хората рядко споменават външния му вид. Както разбирам от Марко Парович, за това си има причина.

— Човек с достойнство — казва той и прокарва длан по лицето си, — но много грозен.

Оттук може да се заключи, че независимо от неугледните си черти, или може би тъкмо заради тях, аптекарят имал вид на човек, на когото може да се разчита; човек, който се чувства добре в кожата си; такъв, към когото можеш да се обърнеш за съвет.

По-трудно е да си го представим в един от многото етапи от живота му преди Галина, като десетгодишно момче, когато се появява за пръв път в разказите на други хора. По това време бил намерен да се скита сред овъглените останки на манастира „Свети Петър“ от една хайдушка чета — дванайсет мъже на дръгливи кранти, пристигнали твърде късно, за да предотвратят набега на турската конница. Монасите от „Свети Петър“ били обвинени, че укриват бунтовник, убил племенника на юзбашията в кръчмарска свада няколко седмици по-рано. Юзбашията лично поел отговорността да отмъсти не толкова за смъртта на родственика си, колкото за очернянето на младежа, когото набедили за пияница. Четири дни траяла обсадата, последвана от безразборно клане, и хайдутите, които цяла сутрин вадили трупове от овъглените развалини на параклиса, видели момчето, което изпъзляло изпод една преобърната каруца до южната стена. Това дете било спасено от божията ръка, не знаели кое е то, нямали представа, че е сираче в манастира, никога нямало да разберат за страха му, за омразата му, за сляпото му безразсъдство, когато изгубило търпение да се моли и се втурнало само срещу турците. Една сабя промушила ребрата му и то лежало и се борело за глътка въздух в опушената утрин, когато юзбашията Мехмет Ага се надвесил над него и поискал да научи името му, за да знае кого ще набие на кол след малко. Не казал на хайдутите — и никой в Галина така и не разбрал — че не възхищението на агата от смелостта му спасило живота, а това „Касим“, което момчето изрекло, използвайки за последен път името, с което го изоставили пред портите на манастира — Касим Сюлейманович. И агата, обзет от неприсъща милост по волята на своя Бог, го оставил да агонизира на покритата с пепел земя. Спасено от името си веднъж, момчето не се надявало това да се случи отново. Когато хайдутите го попитали как се казва, докато го превързвали, отвърнало, че не си спомня.

Тогава те му дали ново име — Ненад, нечакан — но за него то не означавало нищо. Веднъж променено, щяло да се променя отново и отново. Но старото му име и онова, което то означавало, щяло да го следва неотменно до края на живота му.

Касим Сюлейманович го следвал през годините му при хайдутите, с които живял и грабел с голяма неохота, докато не станал на осемнайсет. Името носело несигурност, усещането за някакво

предателство, чиито последици очаквал постоянно. То стояло като лешояд на рамото му, държало го на разстояние, така че можел да види нелепото поведение на хайдутите. Те искали да дават на бедните, но в разюзданата си щедрост не оставяли нищо за себе си и често едва свързвали двата края, което силно уронвало доблестното им грабителство; жадували за победа, но поражението им се виждало по-достойно, то формирало по-добре характера, върху него било по-приятно да се разсъждава. Занаятът им предполагал сдържаност, но още при първия намек за възхвала, дочут в кръчмата, започвали да пеят песни, възпяващи собствените им подвизи. Докато бил с тях, докато приготвял храната им и точел сабите им, докато се грижел за ранените, аптекарят не изразявал гласно неодобрението си, не се решавал да им каже, че геройствата им предопределят собствения им провал, следователно са безсмислени, глупави и рисковани. Във всяко действие на хайдутите той съзирал преднамерено пренебрегване на сигурността.

Името го следвало и когато лагерът на хайдутите бил разбит от шайка маджарски наемници. То било с него, когато измъкнал единствения си оцелял другар, Слепия Орло, от опустошения лагер и го скрил в гората; било с него, докато се грижел за Орло, превързвал строшения му череп и намествал улучения от куршум пищял, докато десният крак на Орло не се издул като дънер от коварна инфекция, която не отшумяла седмици наред. Зимата била люта и аптекарят държал стареца на открито възможно най-дълго, мажел го с мехлеми, охлаждал крака и треперел от ужас, че някоя сутрин ще се събуди и ще открие, че през нощта крайникът е почернял.

Когато Слепия Орло оздравял, аптекарят можел да се махне и да започне друг живот, но той имал дълг към слепия си другар и останал. Може би това е било само извинение за страха му пред един свят, в който положението му било крайно несигурно. Закрилян през първата половина от живота си от монаси, а през последните десет години — от хайдути, той не намирал сили да се откаже от сигурността на безрезервната братска подкрепа. Без нея щял да бъде безпомощен.

Редом със Слепия Орло аптекарят усвоил из основи изкуството на измамата, което по-късно щял да намрази. Години наред той следвал другаря си от село на село и двамата се възползвали от суеверието на простите и доверчиви люде. Навсякъде играели номера със слепия

гадател и неговия побратим с уродливото лице. Слепия Орло гледал на чаени листа, на кости, на зарове, на вътрешности, врачувал по движението на лястовиците, а недъгът му придавал достоверност на твърденията му. Но цялата интуиция, която правела лъжите му убедителни, му била предавана чрез безмълвни сигнали от аптекаря, който се научил да разчита стремежите и страховете на хората в бръчките край устата и очите им, в почти невидимите движения на ръцете им, в колебанията на гласа им, в жестовете, които самите те не съзнавали. Тогава Слепия Орло им съобщавал онова, което искали да чуят.

— Реколтата ти ще е богата — казвал той на земеделеца с мазолестите длани.

— В мислите ти е едно хубаво момче от съседното село — говорел на девойката, която го гледала над розовите вътрешности на донесения от нея гълъб. — Не се тревожи, и той мисли за теб.

Докато служел за очи на Слепия Орло, аптекарят се научил да разпознава невинните лъжи, да улавя скритите погледи между тайни любовници, които вещаели бъдещи сватби, да се възползва от стари семейни неразбирателства, доловени в разговорите край огъня, които му позволявали да предвижда свади, вражди, понякога дори убийства. Разбрал, че когато са поставени при изключителни обстоятелства — били те добри или лоши хората се осланят най-напред на суеверията, скърпват заедно несвързани събития, за да осмислят случващото се. Научил още, че колкото и да е съдбовна една тайна, колкото и да е наложително абсолютното мълчание, винаги някой ще изпита нужда да я сподели, а изтърваната тайна е ужасна сила.

Докато усвоявал измамите, аптекарят съвсем случайно открил собствените си медицински умения. Отначало всичко започнало полека, с дребни услуги, които допълвали занаята на гадателя — билки за главоболие, заклинания при безплодие, отвари срещу полова немощ. Но много скоро започнал да намества кости, да разпознава уголемения далак, да опипва подутите лимфни възли на болни от инфлуенца. Веднъж, без каквато и да е подготовка, извадил дълбоко заседнал куршум от рамото на един полицейски началник. Където и да отидел, му казвали, че талантът му е дар за тях, че никога не са виждали такъв спокоен, вещ и състрадателен младеж. Но способностите му били дар и за самия него — чрез тях той давал отговори, прогонвал страха,

възстановявал реда и сигурността. Слепия Орло с неговите лъжи и манипулации имал власт над хората, но истинската сила, разбрал той, се криела в конкретното и определеното, в предсказанията, опиращи се на факти, в спасяването на онзи, за когото си знаел, че може да бъде спасен и в смъртта на човека, за когото си казал, че ще умре.

Разбира се, нито аптекарят, нито Слепия Орло можели да дадат обяснение за непредсказуемостта на техните машинации, за ненадеждността на хората и пропуснатите детайли, които променяли ситуацията и я правели невъзможна за предричане. Това едва ли била първата им сериозна грешка, но този път платили скъпо за нея. В град Спасен врачували на заможен търговец, който мислел да разшири дейността си и много се колебаел дали да вземе на работа един амбициозен младеж, когото му били препоръчали.

— Вземи го — рекъл Слепия Орло. — Младостта съживява душата.

Разбира се, нито той, нито аптекарят можели да се досетят, че душата, която младежът съживил, принадлежала на съпругата на търговеца; нито пък че търговецът щял да се върне една вечер и да открие, че стопанката му е избягала с младото протеже и буркана с парите, който криел в кръщелния купел в семейния параклис. Търговецът пил три дни и три нощи и силно наквасен една вечер застрелял Слепия Орло, докато се връщали с аптекаря от вечеря в дома на мелничаря.

Аптекарят, който едва си спасил живота, щял да научи няколко седмици по-късно, че зарязаният съпруг е решителен човек — той бил обявил скромна, но изкусителна награда за главата на аптекаря, когото обвинявал в измама, и това го принудило да се махне. Младежът жалел за погубения си побратим, последната брънка, свързваща го с миналия му живот, но по онова време вече знаел какво иска: стабилност, законност, уседналост. И ги открил няколко години по-късно в едно усамотено кътче в планините на север, в малко селце, през което минавал. Една майка с четири деца се разболяла, той спрял да се погрижи за нея и така и не си тръгнал.

Марко Парович още не бил роден, когато аптекарят започнал бавно, но сигурно да гради магазина си в Галина, макар да разказва историята му така, сякаш е бил неин свидетел — как пристигнала каруцата с непознатите джунджурии и десетките щайги с буркани,

пренасяни внимателно през вратата на изоставената обуцарница; как с помощта на младежите от селото бил изработен тезгяхът, как всички ахнали като видели клетката с ибиса. Как в продължение на години децата от селото се забавлявали, опитвайки се да научат ибиса да говори, а аптекарят се наслаждавал на гледката и не си и помислил да ги поправя. Как единственото му заплащане в продължение на много години било цепеница за огнището му; как един-единствен дънер от твоите запаси ти давал привилегията да седиш в един от лакираните му дървени столове, да му разкриваш тайните на болезките, недъзите и кошмарите си, на смущенията, причинени от някои храни, на трудностите, които срещаш, докато правиш любов, и как аптекарят, сякаш цялото време на света било негово, слушал, кимал, записвал си, отварял ти устата, надничал в очите ти, опипвал гръбнака ти, препоръчвал тази или онази сушена билка.

Марко Парович, който не знаеше нищо за миналото на аптекаря, не можеше да ми каже как трябва да се е чувствал той през тези блажени години, когато най-сетне спечелил уважението на селяните, твърдата им вяра в способностите му, властта, която придобил, след като ги очаровал с умението си да изцелява дребните им болезки, да забавя хода на смъртта. След всички кръвопролития, които бил видял в живота си, какво ли облекчение е било да го канят да разрешава баналните спорове за земи и занаятчийските разпри в село, където имало само една пушка. Още по-малко Марко Парович можеше да ми каже за това как се е чувствал аптекарят при първата поява на глухонямата булка на Лука, мохамеданка като него, нито как отношението на селяните към нея е засилило необходимостта да запази миналото си в тайна, да ги държи в неведение и заслепение, колкото и да се срамувал, че не се е застъпил за нея.

Почти не помнел Лука като дете, но се изпълнил с подозрителност към него, още щом се върнал. Синът на касапина бил опознал света и макар да не бил глупак, бил жесток човек — а това за аптекаря била непростима комбинация.

Въпреки недоверието помежду им, една есенна нощ, две години преди описваните събития, Лука се появил на вратата на магазина му с пепеляво лице и кървясали очи и рекъл с треперещ глас:

— Най-добре да дойдеш — мисля, че е мъртва.

Там, в къщата на Лука, аптекарят най-сетне видял доказателства за онова, което подозирал от месеци — момичето било в ъгъла, сгърчено под една строшена маса, катурната върху стената. Не можел да си представи как масата е попаднала там, нито как глухонямата се е озовала под нея. Не смеел и да я измъкне изотдолу. Вратът ѝ изглеждал нестабилен, прекършен, и ако била още жива, местенето можело да я убие. Той затътрил масата през стаята, а в това време Лука седял на пода на кухнята и хлипал в шепите си. Лицето на жената било неузнаваемо, приличало на кървава пихтия, косата ѝ била сплъстена, кръв от главата ѝ капела на пода. Носът ѝ бил счупен — бил сигурен в това и без да я докосва. Той се подпрял с длани на пода, приближил лице до нейното и дълго стоял така, докато най-сетне доловил дъха ѝ в голям балон от слюнка, примесена с кръв, който се появил на устните ѝ.

Той огледал пораженията — строшена капачка на коляното; набити парчета от някакъв глинен съд в кожата на главата; счупена, извита навътре лява ръка, с парченце кост стърчащо под кожата ѝ точно над китката. Отначало си помислил, че три от предните ѝ зъби ги няма, но после пъхнал пръсти в устата ѝ и ги открил, набити в небцето. Използвал лъжица, за да ги подпре, и ги избутал напред с влажно изпукване. Никога нямало да се наместват както трябва, но поне нямало да ги загуби. С гъба почистил лицето ѝ от кръвта, превързал главата ѝ, шинирал каквото можал, останалото обездвижил, пристегнал челюстта ѝ с превръзка, овързал я като труп — така и изглеждала тя, докато лежала на едно легло в предната стая — и минали четири дни, преди да отвори здравото си око. Аптекарят ходел два пъти дневно в къщата на Лука да слага лед на лицето и ребрата ѝ, да маже с мехлем раните по главата ѝ, убеден през цялото време, че между посещенията му тя ще издъхне, и бил смаян, когато го погледнала.

Последният път, когато наминал да я прегледа, аптекарят казал на Лука:

— Ако това се повтори, ще те прогоня.

Говорел сериозно, а и тогава имал достатъчно влияние в селото, за да го направи. Но после дошла епидемията, която отнесла децата на селото — Мирица с олеандровите листа, приятеля на дядо, Душан — и дългата, ужасяваща борба, в която те се изплъзвали от ръцете му едно

по едно. Тогава опашката пред вратата му оредяла, пациентите идвали по два-три пъти, за да са сигурни, че се лекуват правилно и да го разпитат отново за билките, които им бил предписал. Аптекарят бил на път да загуби властта си, която го поставяла по-високо дори от свещеника — последния посредник между хората и отвъдното. Той завинаги щял да си остане пришълец и когато вярата в него се пропукала, почувствал, че престижът му в селото започнал да отслабва. Бил взел решение да защити момичето, но след поражението си отстъпил от това обещание, което бил дал най-вече пред самия себе си, заради опитите си да спечели отново доверието на селяните, да възстанови вярата им и да си върне покорството им. Но било очевидно, че и тези негови усилия се провалят.

Мъжете от селото запалили на площада огън, от който по улицата се стелел черен дим. Някои от тях отишли до подножието на планината оттатък пасището, за да търсят бивака на Дариша, да намерят каруцата и вещите му, които били изчезнали, точно като стопанина си. Някои от мъжете спрели пред къщата на касапина и не продължили нататък; Йово събрал достатъчно смелост да изтича и да погледне през прозореца, но не видял нищо.

Дядо ми стоял с мокрите си обувки на площадката пред магазина на аптекаря и гледал как от ледените висулки над вратата падат капчици и тихо и ритмично барабанят по перилата. Когато аптекарят отворил вратата, дядо казал само: „Моля те“. И продължил да го повтаря, докато мъжът не го дръпнал вътре, приклепнал до него с чаша топла вода и го накарал да я изпие много бавно.

Аптекарят отметнал косата от очите на дядо ми и попитал:
— Какво се е случило?

Стъпалата на къщата й били покрити със сняг. Аптекарят се изкачил по тях и застанал на площадката. В ръката си държал шише с напитка за бременни, каквато често правел от креда, захар и вода. Той почукал по вратата с пръсти, съвсем леко, та звукът да не се разнесе над пасището. Когато не отговорила, почукал по-силно, но после си спомнил, че е глуха, и се почувствал много глупаво. Натиснал бравата и вратата поддала. Той спрял за миг, защото си спомнил за пушката на ковача, която не се била мяркала в селото, откакто Лука я свалил от

планината, и не се знаело дали не е още при момичето, пък и не бил сигурен как да извести глухонямата за идването си. Открехнал вратата и се огледал, после я бутнал решително и прекрачил прага.

Жената на тигъра седяла на пода до огнището и рисувала нещо в пепелта с пръст. Пламъците озарявали лицето ѝ, а косата ѝ падала пред очите, та не можел да я види добре, а тя не вдигнала глава, когато влязъл и затворил вратата след себе си. Седяла обвита в турска коприна, която се спускала на пурпурни, златисти и червени водопади от раменете ѝ, а краката ѝ, подвити под издутия корем, били голи и тънки. Най-много го поразила оскъдицата в стаята; в нея имало маса и няколко тенджери и паници отгоре ѝ. От пушката нямало и следа.

Все още не го виждала, а той не искал да я стресне, но вече нищо не можело да се направи. Пристъпил напред, после още веднъж, тя рязко се обърнала и го видяла, а той вдигнал ръце, за да ѝ покаже, че е безопасен и не носи оръжие.

— Не се бой — казал ѝ, после свел глава и докоснал с пръсти устните и челото си. Не бил правил този жест близо четирийсет години.

Тя за миг се надигнала и се изправила на крака, а платът се плъзнал по раменете ѝ. Стояла там с изопнато, разярено лице, и аптекарят, застинал в поклон, не помръдвал. Била много дребна, с крехки рамене и дълга тънка шия, по която се белеели солени бразди от пот. Коремът ѝ бил огромен, обтегнат и кръгъл, той подчинявал цялото ѝ тяло и дърпал бедрата ѝ напред.

— Бебето — казал той, сочейки към нея. Хванал корема си под палтото и леко го разтърсил, после ѝ показал шишето. — За бебето.

Но тя го била познала, виждало се — спомнила си го, спомнила си къщата му, спомнила си как я бил оставил в ръцете на Лука — и сега го гледала с погнуса. Цялото ѝ тяло се тресяло.

Аптекарят се опитал да ѝ обясни. Отново ѝ показал шишето и го разтръскал с усмивка. Течността била мътна.

— За бебето — повторил той и отново посочил корема ѝ. Направил жест, сякаш люлее бебе, и посочил себе си.

Но лицето ѝ останало непроменено, докато не пристъпил към нея.

В този момент той очаквал нещо между тях да се случи. За толкова кратко време тя била успяла да наплаши селяните, да ги

докара до благоговееен ужас. Завиждаше й за това и неволно й се възхищавал. Чудел се дали тя самата го усеща. Била го постигнала без усилие, без да го иска и може би дори не го съзнавала.

Жената на тигъра трябва да била прочела колебанието по лицето му, защото в този миг горната й устна се повдигнала, зъбите й се оголили и тя изфучала срещу него, бърчейки нос. Звукът — единственият, който бил чул от нея, защото тя не издала дори стон, когато костите й били потрошени, а синините покривали като континенти цялото й тяло — го пронизал като изстрел и го вцепнил. Тя стояла там гола, разярена и той внезапно разбрал, че се е научила да издава този звук, имитирайки лице, което не е човешко. Тръгнал си с шишето, без да се обръща с гръб към нея, пипнешком намерил вратата и когато я отворил, дори не усетил студения въздух, който нахлул вътре. Жегата в къщата останала върху него като белег, докато вървял към дома си.

Малко по-надолу на пасището, където потокът бил започнал да намира пролуки в леда, аптекарят видял Йово да го чака.

— Връщай се у вас — му казал аптекарят.

— Тя вътре ли е? — Йово пристъпил напред.

Аптекарят спрял и се обърнал.

— Прибирай се — повторил той и изчакал, докато Йово изчезне.

Дядо и ибисът чакали завръщането му.

— Тя добре ли е? — попитал дядо ми.

Аптекарят дълго се взирал безмълвно в него. Преди да тръгне към дома й, дядо ми му бил разказал всичко и той обещал да й помогне. Дядо ми го наблюдавал как пали лампата над тезгяха, как вади бурканчета и лъжички, как сваля едно празно шишенце от лавицата. Стоял подсмърчащ и следял с очи големите топчести ръце на аптекаря, които работели с хаванчето и чукалото. Гледал го как избърсва стъкленницата отвътре, изважда златните везни, измерва прахчетата. Наблюдавал го как налива топлата вода в шишенцето и слага вътре захарта, кредата и ментовите листенца. Изучавал белите облаци в стъкленницата, когато аптекарят покрил стъклото с ръка, разтръскал го, избърсал го с кърпа и накрая си изплакнал ръцете.

Сега аптекарят се върнал със същото шише, все още пълно, и казал на дядо ми:

— Тя не ме познава. — И му подал шишенцето. — Ето, трябва да изтичаш и да ѝ го дадеш. Тя има нужда от него.

— Ще ме видят — казал дядо ми.

— Всички са си отишли.

И така, дядо ми бил този, който прекосил площада с шишенцето с мътната течност в ръка, като непрекъснато се оглеждал. Той отишъл усмихнат в къщата на касапина. Той държал ръката на жената на тигъра, когато тя допряла устни до шишето. Той избърсал брадичката ѝ.

После всичко приключило много бързо.

До селото на дядо, на брега на един поток, който се влива в река Галиница, има огромно дърво. През зимата червените клони надвисват от дънера, голи като бедрени кости, извити като сключени за молитва ръце. Дървото расте до зида, зад който започват житните ниви. Марко Парович ми доверява, че хората от Галина гледали да стоят далеч от него, защото клоните му хвърляли мрежа, в която се хващали душите, полетели към небето, и гарваните, гнездящи там, изчопляли душите от кората като червеи.

Точно на това място Марко Парович станал свидетел на смъртта на аптекаря от Галина преди повече от шейсет години. Марко ме води до края на селото, за да ми покаже, да потупа ствола с бастуна си, да се отдръпне и да ми посочи дървото, така че да си представя палача, зеленоок младеж от някакво село на юг, взет като доброволец от войските, които настъпвали в низините, и помолен — а не принуден — да извършва екзекуциите, докато обикаляли от село на село. Ликвидирали първенците, подстрекателите на съпротива и бунт или просто хората с верни симпатизанти — каквито отново имал и аптекарят, след като всички разбрали, без някой да бил изрекъл и дума, че той ги е спасил от нея, че той е причинил смъртта ѝ. Аптекарят — „такъв грозен човек“, казва ми Марко и прокарва длан по лицето си, „грозен, но велик“ — стоял на зида до нивите с примка на шията и се чудел защо вместо това не го разстрелят. Все още се надявал, че може и да го сторят. От шейсетте мъже, дошли в селото, казва ми Марко,

немците били дванайсет и никой от тях не отишъл на екзекуцията. Те седели в кръчмата, пиели и гасели фасовете си в мократа пръст, оголена от снега след пролетното топене, което ги било довело тук. Онези, които стояли до дървото онзи следобед, били мъже, чийто език Марко Парович разбирал и чиято омраза аптекарят разбирал дори още по-добре. Те били довели цялото село да го видят как се гърчи на възето като изкормено животно, първия от множество безсмислени примери за назидание.

Марко не си спомня да е видял дядо ми сред зрителите на бесенето, макар че сигурно е бил там, с широко отворени очи, загубил надежда, жертва на измама, която вече бил осъзнал, почти онемял след утрото на последното му посещение, когато я открили мъртва на верандата ѝ. Онзи ден той ридал часове наред, а когато потърсил помощ и опрощение, лицето, което видял, било добро, но твърдо. Мама Вера му казала:

— Свършено е, сега всичко е в божиите ръце.

След войната, заклела се тя тогава и това му давало сили да продължи. След войната щели да напуснат селото, да отидат другаде, да започнат на чисто. През лятото, в което мама Вера се споминала, дядо ми вече бил лекар, бил мъжът, който щял да бъде цял живот.

Но Марко си спомня дълбокия покой на аптекаря, преди наемникът да изрита краката му от оградата. Очите му били спокойни и умиротворени, цялата му борбеност била утихнала пред нещо, което никой от присъстващите не разбрал напълно, но по-късно всички щели да го определят като дълг, като радост от саможертвата.

— Дори не го заровиха в гробището — казва Марко и се обляга тежко на бастуна си, а със свободната си ръка махва по посока на църквата. — Сами трябваше да го преместим там, след войната.

— А момичето къде е погребано? — Изведнъж се сещам да го попитам.

— Какво момиче? — пита той.

— Момичето — отвърщам. — Жената на тигъра.

— Това пък какво общо има с цялата работа? — казва той.

13

РЕКАТА

На половината път нагоре по хълма фигурата спря да си почине и аз също спрях, прислонена под едно ниско обрулено от вятъра дърво, наведено над пътя, а в ноздрите ми нахлуваше ароматът на лавандула и градински чай. Той стоеше наред пътя, полюляваше се и се оглеждаше и имах чувството, че гледа назад към мен, че знае за присъствието ми, че се опитва да реши какво да прави с мен. Не бях мислила какво ще направя, ако се обърне и застане насреща ми, и за пръв път съжалих, че още съм с бялата престилка и че раницата ми шумоли при всяка крачка. Стоях неподвижна, а мъжът се обърна първо на едната, после на другата страна в бавен, тромав танц, местеше тежестта си от единия на другия крак, раменете му бяха приведени, гърдите — свити в сянката им, и тогава в главата ми изплува думата *мора* и аз се присмях мислено на себе си.

Луната се показва и очерта контурите на хълма, сенките на дърветата, изгърбените камъни край пътя, и видях, че мъжът отново е тръгнал. Изкачваше склона бавно, много бавно. Изчаках го да се скрие зад един завой и тръгнах след него. От доста време насам имах чувството, че хълмът ме бута назад, че колкото повече го приближавам, стръмнината му се надвесва над мен. Минах завоя, пътеката сви надясно и се превърна в плитко и почти сухо речно корито, което се отдалечаваше от града по равния обрулен от вятъра скат. Под мен сияеше многоцветната крайбрежна ивица — реклами за сладолед, тераси на ресторанти, пристанищни светлини, размити във водата, и един тъмен квадрат около манастира, където пустееше градината на Фра Антун.

Мъжът вървеше неотклонно нагоре по речното корито, газейки плитката вода, към обрасло с гора възвишение, което бързо се разширяваше, а аз го следвах отзад, на откритото, с надеждата, че няма да се обърне отново да ме търси, защото сега пресичахме странично хълма и вече не можех да се крия. Вятърът беше утихнал, цикадите

като че също се бяха умълчали и наоколо цареше тишина, нарушавана само от лекото хрущене на камъчетата под краката ми, потракването на закопчалките на раницата ми и случайното прошумоляване на нещо, което се шумуваше в тревата.

Човекът пред мен вървеше неравномерно през водата. Отзад силуетът му изглеждаше странно, беше приведен напред, големите му крака докосваха тихо земята, главата му беше наклонена към рамото. Нищо насърчително нямаше в него, нищо, което да ми подсказва, че има смисъл да го следвам. Веднъж спрях за няколко минути — обувките ми бяха пропуснали вода, гледах го как се отдалечава и сериозно се замислих дали да не се върна.

Мъжът изведнъж се сниши с олюляващо се движение, почти се скри, после се изправи и продължи. Дадох му повече преднина, като се напънах да го видя в тъмното. Имаше нещо там, което се беше изпречило насреща му, и когато приближих, то бавно изплува от тъмнината пред мен. Беше верига, ръждясала метална верига, провесена напъно през речното корито между две дървета на срещуположните брегове. Тя леко проскърцваше, а между брънките ѝ висеше познатият червен триъгълник: МИНИ. И всички съмнения, които имах — за историите на дядо ми, за собствения си здрав разсъдък, за дивия мрак на този нощен поход, изчезнаха. Бях сигурна, че следвам безсмъртния, че и аз съм се поддала на лудостта, пораждена от срещата с него, онази лудост, която бе накарала дядо ми да завърже човек за две тухли и да го хвърли в езерото, онази лудост, която накара и мен да метна раницата си през веригата, да пропъля в минното поле, да се изправя и да продължа.

Мъжът навлезе сред дърветата, а аз поизостанах, не знаех дали да го последвам. Би могъл да се скрие зад някое дърво и да ме гледа как търся пътя си пипнешком в тъмното, а после да ме прибере от кръстопътя, след като стъпя на нещо, изглеждащо безобидно, и се разхвърча сред фонтан от кръв. Можех и да се загубя в гората и да остана там до сутринта. Но щом бях стигнала дотук, трябваше да навляза в пълния мрак, в мъртвата тишина на скупчените борове с дебели дънери и остри иглички. Дишах тежко, защото този път възвишението беше по-стръмно, а водата забавяше движенията ми. Опитах се да успокоя дишането си, та мъжът да не ме чуе, докато сме в гората. Речното корито се виеше между дърветата, краката ми се

хлъзгаха по мокрите камъни и натрупаните върху тях иглички, а пукащите шишарки, които все попадаха под обувките ми, вдигаха много шум. През цялото време очаквах да вдигна очи от краката си и да открия, че изведнъж съм се озовала зад него или че той е спрял да ме изчака. Нищо не виждах в тази тъмнина, но ясно си го представях, с шапката и с буркана, нетърпелив, как ме гледа с наклонена на една страна глава, с остър нос, големи непрощаващи очи и онази неизменна усмивка, за която дядо ми беше разказвал.

Когато излязох от гората, го бях изгубила. Речното корито се беше превърнало в суха, празна пътека, обточена с трева, която се изкачваше стръмно нагоре. Продължих с разперени ръце, като се опитвах да запазя равновесие. На върха беше равно, имаше поляна и нисък каменен мост, изгърбен над потока. Запътих се към брега и минах по моста. От върха му видях очертаванията на изоставени къщи от двете страни на пресъхналата река, тук-там закрити от плътните, шумолящи корони на дървета, много различни от дърветата в гората, през която бях вървяла. Хрумна ми, че това трябва да е старото село, за което Фра Антун беше споменал, същото, което хората бяха изоставили след Втората световна война, за да се преместят по-близо до морето. Първата къща отляво, която наближих, стоеше настрана от останалите. На останалия без покрив горен етаж имаше заоблен фронтон с малък процеп, напомнящ амбразура, стъклата на прозорците бяха изпочупени, а тревата наоколо беше така избуяла, че докосваше няколкото оцелели кепенци, увиснали на пантите си. Мъжът, когото следвах, можеше да е в тази къща и сега да ме гледа от мрака на зейналите прозорци. Не виждах нищо вътре и подминах бавно тази първа къща, като се озъртах през рамо. Част от зида около нея беше разрушен и се виждаше калдъръмена пътека, водеща към нещо като градина. Помислих си, че безсмъртният би могъл да е там, но няхах никакво желание да го търся.

Следващата къща беше отдясно, в сянката на голямо дърво, и предположих, че някога е била гостилница. Широко каменно стълбище лъкатушеше по фасадата ѝ, а по парапета висяха празни сандъчета за цветя. Дългият балкон на втория етаж явно беше поддържал лозница, но сега от нея бяха останали само няколко ръждясали пръчки, които стърчаха право нагоре, преди да се слоят с полусрутения покрив.

Останалите къщи бяха скупчени около потока, сънни и потънали в сянка, и аз тръгнах между тях, като оглеждах първо единия, после другия бряг, вървах край рушащи се сводове, камари изпочупени кепенци, струпани дъски, запустели дворове с разхвърляни кофи и градински инструменти, натежали от бездействие и ръжда, с прорасла около тях трева. Минах покрай нещо, което приличаше на открита тераса на ресторант, притулена между две сгради, по каменния под бяха пръснати маси и столове и, за моя изненада, между тях имаше един-единствен пластмасов стол, на който спеше огромна котка, тиха и неподвижна, а козината ѝ сивееше на лунната светлина.

Мъчех се да си спомня — сякаш тогава това беше най-голямата ми грижа — историите за планинските духове, онези, които обитават ливадите и горите и съществуват единствено заради удоволствието да заблуждават глупавите пътници. Баба ми беше разказвала за някакъв мъж от Саробор, който се качил в планината с овцете си и изведнъж се озовал на трапезата в пълна с мъртъвци къща, след като вървял дълго след някакво момиченце с бяла забрадка, което се оказало не момиченце, а нещо злонамерено и незабравимо, нещо, което го променило и го терзало до смъртта му.

Пред мен коритото на потока се спускаше стръмно надолу и лъкатушеше към долината. Имаше още няколко къщи, струпани около завоя на пътя, след който пущинакът започваше отново. Там, докато слизах странично по пътеката, за да не се подхлъзна, сред туйките дървета и храсти видях малка каменна къща с висок праг и много ниска зелена врата, единствената вратата в цялото празно село, която още висеше на пантите си, а в процепа между вратата и пода се процеждаше светлина.

Която и да е друга вечер щях да се обърна и да се върна там, откъдето бях дошла. Но друга вечер изобщо не бих стигнала дотук. Казах си, че мъжът, когото следвах, е влязъл в тази къща, освен ако не стои зад гърба ми, освен ако не ме е наблюдавал, откакто влязох в селото. Тази мисъл ми стигаше да изкача напуканите каменни стъпала. Отне ми малко повече време да отворя вратата, но най-сетне успях и пристъпих вътре.

Ти си Гавран Гайле, щях да му кажа. И каквото имаше да се случва, щеше да се случи.

* * *

— Здравей, докторке.

— Това си ти!

— Разбира се. Влез, докторке, влез. Какво правиш тук? Влез, затвори вратата. Седни. Много лоша работа е това. Можеше да пострадаш, да се изгубиш. Не съм разбрал, че ме следиш.

— Видях те в лозето.

— Не съм забелязал. Ако бях разбрал, щях да спра и да ти кажа да се връщаш. Ела до огъня. Ела, седни, ще ти направя място.

— Добре съм така, ще постоя.

— Сигурно си уморена. Моля те, седни — ето тук, тук седни. Ще преместя тези неща. Все исках да почистя, но не ми остава време. Винаги е толкова късно. Ела, седни. Не обръщай внимание на цветята, избутай ги и сядай.

— Не искам да се натрапвам.

— Можеш да приближиш цветята до огъня. Така по-бързо изсъхват. Колкото по-бързо съхнат, толкова по-малко миришат. Както виждаш, не ги хвърлям. Студено ли ти е?

— Трябва да се връщам.

— Изключено. Трябва да чакаш. Да свършим тук.

— Направих грешка.

— Но всичко е наред и ще бъде наред. Ти си тук, в безопасност си. Ще се върнем заедно. Ела — сложи тези монети в кацата.

— Господи, колко пари има тук?

— Имало е и повече.

— Дори не разпознавам някои от тези монети.

— Някои са отпреди войната. Други са още по-стари.

— Това какво е?

— Римски бронз — хълмовете са пълни с такива монети. За теб може да не означават много, но това пак си е плащане за мъртвите.

— Какво ще правиш с тях?

— Ще ги раздам. Лоша работа е това, да даваш на живите парите на мъртвите. Но е срамота да ги оставя тук, ако могат да помогнат някому.

— Може да ти се наложи да се разшириш.

— Стъпила си върху рисунките, дай да ги преместя.

— Извинявам се.

— Трябва да им намеря друго място, далеч от огнището. Не стават да ги окача. Някои са доста стари. Тази — виждаш ли я — мъжът, който я остави, вече е мъртъв. Миналата година донесох тук монети от неговия гроб.

— Значи ти си бил *мората*.

— Невинаги. *Мора* е имало над сто години. После дойде войната и хората вече не вярваха в нищо. Жена ми не вярваше в нищо, не и след това, което се случи със сина ми. Връщаше се от гроба му и казваше: „Рисунките, които хората оставят там, се мокрят и цветовете им се разтичат, цветята остаряват и прашасват и се вмирисват, и за какво е всичко това? Да се почувствам по-добре? В земята има трап и моят син е заровен в него.“ Водата, ако обичаш.

— Моля?

— Водата, зад теб е. Ако обичаш, подай ми я да си измия ръцете. Една нощ почистих гроба и донесох цветята и рисунките тук. Никой не идва насам. Повечето мини вече са премахнати, но казват, че още е опасно. Не можех да изхвърля нещата от гроба на сина си — може би дори и аз вярвам. Когато жена ми се върна на другата вечер, като че някой ѝ беше доверил тайна. Попита ме дали съм видял гроба — бил почистен и спретнат и тя стояла до него и чувствала, че синът ни е в покой. Не са човешки ръце, каза тя, дето са почистили гроба. Това била *мората*. Усецала го с костите си. После се връщаше и оставяше монети. И аз какво можех да направя, освен да ги прибера тук.

— Но това всичкото не е от един гроб.

— Не. Скоро хората започнаха да слагат монети на гробовете на своите мъртъвци. Оставяха цветя. Дрехи. Понякога храна. Искат мъртвите да са в безопасност и нахранени, така се утешават. Понякога се прибирам с пълни торби, а пътят е тежък. Свята земя е, казват. Остави нещо за мъртвите и то ще стигне до тях. *Мората* ще го отнесе.

— И никой не знае?

— Някой винаги знае. Но ще се радвам, ако си само ти, ако само ти знаеш.

— Никой от селото ли не подозира? Дори синът ти?

— И да има хора, които се досещат, те са от онези, които не казват какво знаят, и е трудно да ги отличиш от другите, които само си

мислят, че знаят. Досега все някой трябва да е разбрал. Не че съм аз, може би — но със сигурност са разбрали. И пак продължават да оставят разни неща. Затова ги нося тук. Няма да кажеш на жена ми, нали? Нали няма да й кажеш?

Нямаше нужда да ме пита. Отдавна бях научила, че има истории, които запазваш за себе си.

Хората, които говорят за смъртта на дядо ми, говорят и за момчетата от Здревков, за противопехотната мина, която откъснала краката им и разкъсала телата им. Казвали са ми, че на сбирките на лекарите възрастните мъже отдавали дължимото на дядо ми, възхищавали му се как изпит и с посивяла кожа, напук на болестта, която криел като нещо срамно, зарязал всичко и пропътувал шестстотин километра, за да спаси живота на тези момчета. Както казах на Зора, която ми се обажда паникьосана от Института по неврология в Цюрих по всяко време на нощта — напоследък по-често, откакто синът ѝ достигна възрастта, в която опознава предметите най-добре, пъхайки ги в носа си — фактът, че самите момчета не са оцелели, не присъства в разказа.

Сведенията на старите лекари не включват найлоновата торба с вещите на дядо ми, която занесох на баба ми два дни след погребението, нито как тя стоя на масата в дневната трийсет дни, сякаш част от дядо все още живееше с нас, седеше кротко на масата в дневната и още малко да поиска слънчогледовите си семки. Като оставихме известен промеждутък от време, за да сме сигурни, че не сме сгрешили в изчисленията си за точния ден на смъртта му, на четирийсетия ден баба ми отвори торбата — преди да извади копринената му пижама изпод възглавницата до главата си и да прибере обувките му. Когато онази вечер се върнах от болницата, тя седеше тихо в зеленото му кресло, а вещите му бяха наредени в кутия от бисквити в скута ѝ.

Седнах на една табуретка до нея и я гледах как ги съзерцава. Майка ми вече беше там. Дълго време никой не продума, виждахме само ръцете на баба ми с гладките кокалчета и големите пръстени, после тя каза: „Да прием кафе“, и майка ми стана да го свари, като даде на баба ми възможност да спори с нея, да критикува начина, по който

го приготвяше, да ѝ посочва очевидното: „Не слагай кафеника там, за бога, използвай подложката.“

Разбира се, не казах на никого за осветената от огнището стая в изоставеното село, за счупената маса и за пълната с монети каца, за килима от мъртви цветя, за редиците буркани и шишета — глинени и порцеланови, стъклени и каменни, със запечатани с восък капачки, със счупени или липсващи запушалки и коркови тапи — празни, с обвити в паяжини гърла и капачки. Огънят рисува овални сенки по стените им и всичките буркани и шишета пеят, рисунките на Бис са струпани като свитъци папирус до стената, а аз обещавам да не казвам нищо и искам и той да ми обещае, че ще мълчи, после коленича, за да отвори тайно торбата, освободена от чувството за вина в една стая, която не съществува за останалия свят.

В торбата намерих портфейла му, шапката и ръкавиците му. Намерих лекарската му престилка, спретнато сгъната. Но я нямаше „Книга за джунглата“, търсих я, скърбях за нея в онази гореща стаичка над Брейевина. Дълго време ми трябваше да приема, че е изчезнала, че я няма нито в престилката му, нито вкъщи, няма я в чекмеджетата в кабинета му и на полиците в дневната ни.

Когато си мисля за последната среща на дядо ми с безсмъртния, представям си ги двамата в спокоен разговор, седнали на терасата на онзи бар в Здревков, а „Книга за джунглата“, предметът на облога, лежи затворена на масата между тях. Дядо е в най-хубавия си костюм, а безсмъртният го е поканил не на кафе, а на бира, да се посмеят, преди заедно да поемат към кръстопътя. За пръв път в дългата история на познанството им те не са сами, но остават незабелязани — двама мъже, на които няма да обърнеш внимание, ако ги срещнеш на улицата. Имат непринуденото поведение на стари приятели, на двама души, споделили цял един живот. За безсмъртния животът е повече от един, но никога няма да го допуснеш, ако го видиш. Според описанията на дядо ми той е младеж на деветдесет и пет години и ще бъде младеж дълго след като минат четирийсетте дни на дядо ми, сигурно и след като минат и моите.

Неколцината лекари, които може би са се подсмивали при вида на книгата, която дядо ми винаги носеше в джоба си, сигурно биха

предположили, че се е загубила, че е била открадната в Здревков или е забравена някъде от поелия на последното си пътешествие човек. Но книгата е изчезнала — не е загубена или открадната, а изчезнала — и за мен това означава, че дядо ми не е умрял със страх, както ми беше казал веднъж, че умират хората, а с надежда, като дете, убеден, че отново ще види безсмъртния и ще плати дълга си. Сигурен най-вече, че ще отида да го търся и ще намеря онова, което ми е оставил. Всичко, което е останало от „Книга за джунглата“ в джоба на лекарската му престилка, онази пожълтяла, сгъната страница, откъсната от края на книгата, с няколко дебели, груби косъма, залепнали за нея. *Галина*, казва почеркът на дядо ми над и под детската рисунка на тигър, извит като острието на ятаган. Пише *Галина* и така разбирам как да го открия отново, в *Галина*, в историята, която не ми е разказал, а може би е искал.

След време ще знам достатъчно, за да опиша историята на дядовото детство. Но няма да знам какво се е случило между тигъра и жена му. Струва ми се, че всичко това сигурно може да бъде обяснено. Достатъчно просто е да разберем привързаността на тигъра — той е бил само наполовина див и в тази негова полуопитоменост сигурно са му липсвали общуването и предсказуемостта на живота в крепостта. И макар да се бил научил да се справя сам, животът му като тигър бил обречен по рождение и може би тази велика, смъртоносна светлина на Шир Хан, в която дядо ми е вярвал, вече е била потушена. Обстоятелствата са притъпили свирепостта му и сигурно му е било полесно да се остави да го хранят от ръка. Можем да сведем привързаността на тигъра до някаква предсказуема природна аномалия, да му придадем мистериозността на мечка, тършуваща из преобърнатите кофи за боклук — но това не е тигърът на дядо ми. Това не е тигърът, заради който дядо ми носеше в джоба си „Книга за джунглата“ всеки божи ден до края на живота си; тигърът, който е бил с него през цялата война, през дългите години, в които с мама Вера са се борели за оцеляване в Града, а после и по време на следването му; тигърът, който е бил с него, когато се е запознал с баба ми, докато е преподавал в Университета, при срещата му с безсмъртния. Тигърът, с който е отишъл в Здревков.

Можем да предположим и че девойката е била млада и глупава и че страшно много ѝ е провървяло. Че е имала огромния късмет да срещне тигър, който не е бил съвсем тигър, да го види още първия път лице в лице и по някакъв начин миризмата ѝ да му напомни за стария му пазач, да събуди у него забравен спомен. Но и това би било твърде голямо опростяване.

Може би е достатъчно да кажем, че той се е наслаждавал на усещането за ръката ѝ между очите си. А тя харесвала миризмата на хълбоците му, когато се сгушвала в него, за да поспи.

В крайна сметка, не мога да ви кажа коя или каква е била тя. Не мога дори да кажа със сигурност какво се е случило с Лука, макар да съм склонна да се съглася с онези в Галина, които казват, че се събудил, след като оставил момичето вързано в пристройката за опушване, и го е видял коленичило до леглото си с обелени до кръв китки и пушката на ковача, насочена към устата му.

Ако обстоятелствата се били стекли другояче, ако хората в Галина са можели да си дадат по-ясна сметка за илюзорната си изолация, ако са осъзнавали, че е въпрос единствено на време войната да ги застигне, отношението им към тигъра и жена му може би е щяло да бъде по-различно. *Не е ли странно*, можели да си кажат те, *та това си е една любовна история*, и да подхванат някоя друга клюка. Но прехвърлили тревогата и отчаянието си върху момичето, затваряйки очи за онова, което предстояло. След смъртта си тя се превърнала за тях в обединяващ спомен, с който дочакали пролетта, идването на немците най-напред с камионите им, а по-късно и с железницата, която селяните трябвало да построят, и накрая влака, тракането и писъка на релсите, който ги изтръгвал нощем от съня (а те всеки път си мислели „не спирай тук, не спирай“), а може би и още много други неща.

Когато днес попитате жителите на Галина: „Защо не пускате децата си навън по мръкнало?“, отговорите им са неясни и уклончиви. „Какъв е смисълът да са навън по тъмно? — казват. — Нищо не се вижда — само неприятности могат да си докарат. Защо да се крият по ъглите, да пушат цигари, да хвърлят зарове, когато на сутринта ги чака работа?“ Но истината е, дори да не си дават сметка за това, че тигърът е винаги там, в движенията им, в приказките, в предпазливите действия, станали част от всекидневието им. Той е там, когато елените се изсипят по планинските склонове и цялата долина замирише на

страх; там е, когато открият труповете им изкормени и оглозгани, с оголени червени ребра, и никой не продумва и дума за това. През цялото време не могат да се отърсят от мисълта, че тигърът така и не е бил открит, не е бил убит. Мъжете не ходят да секат дърва сами, а на девойките им е забранено да прекосяват пасището при пълнолуние, макар никой да не е сигурен до какво може да доведе това.

Тигърът сигурно е умрял там горе, успокояват се те, сразен от самотата, от скитанията по хребета, чакайки я. Лежал е някъде, сбръчкан и съсухрен, наблюдавайки как гарваните го чакат да умре. Но лете, когато извеждат овцете в планината, момчетата се надяват, че хлопките им ще изкарат тигъра от убежището му. И стигнат ли до просека, наподобяваща онази, която търсят, затулват ушите си с ръце и го викат, опитвайки се гласовете им да приличат на животински, но звуците, които издават, приличат единствено на себе си и на нищо друго.

Има обаче, и винаги е имало, едно място в Галина, където дърветата са редки, една широка поляна с огънати фиданки, където светлината изпъстря снега с неравни петна. Там има пещера, голяма, надвиснала скала, винаги огряна от слънцето. Тигърът на дядо ми живее там, на поляната, от която зимата никога не си тръгва. Той е ловецът на елени и глигани, убиецът на мечки, преследвачът на рисове, страстният любител на птичите багри. Той е забравил крепостта, нощите на пожарите, дългото си и мъчително пътешествие до планината. Всичко е мъртво в паметта му, освен жената на тигъра, която нощем зове с протяжна, затихваща песен. Звукът е самотен и нисък и вече никой не го чува.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.